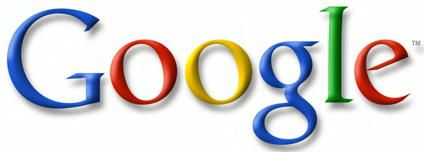
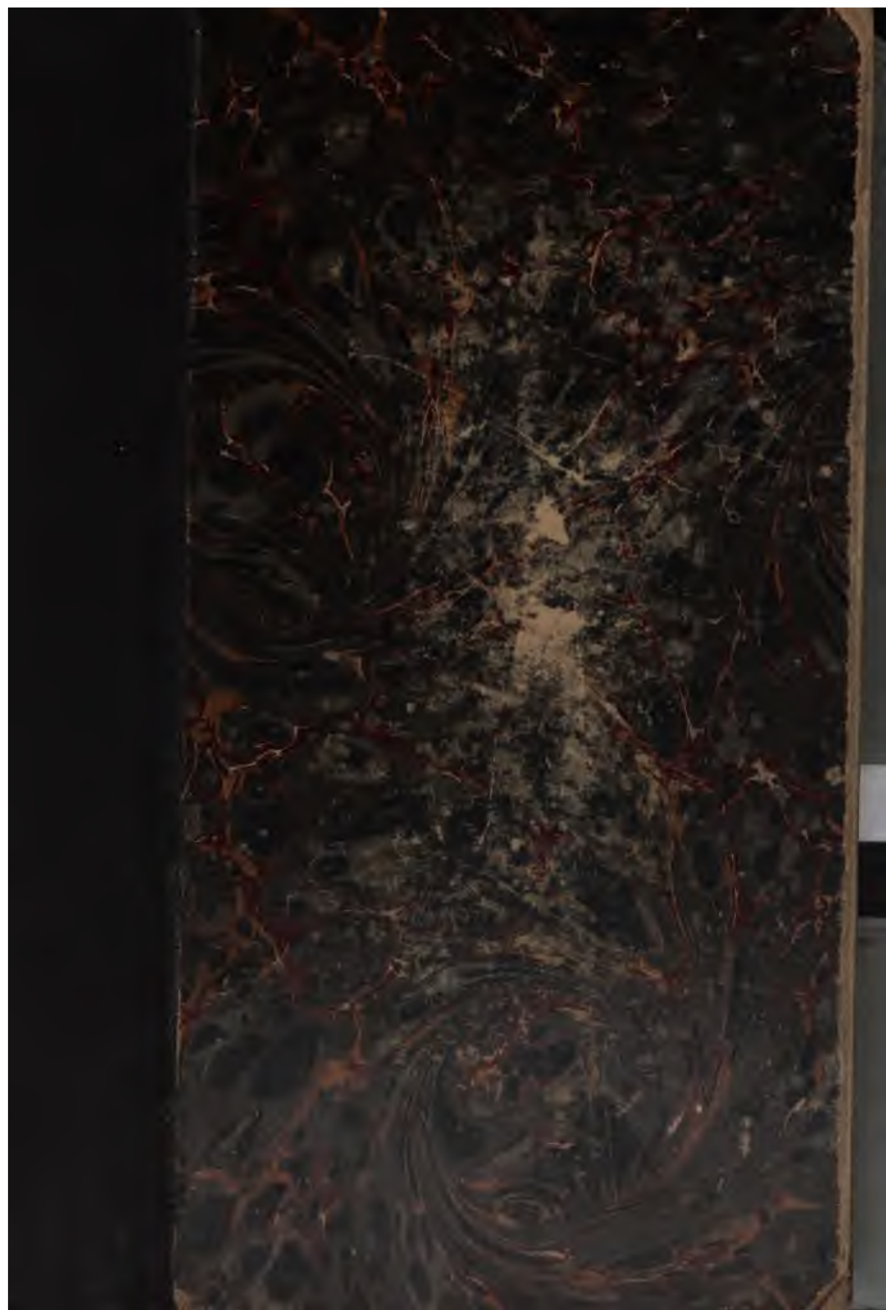

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

T. LUCRETI CARI

DE RERUM NATURA

LIBRI SEX.

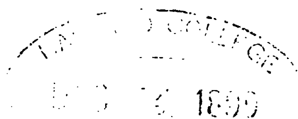
EDIDIT

ADOLPHUS BRIEGER.

EDITIO STEREOTYPA.
Emendatior.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCCXCIX.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

LITTERARUM UNIVERSITATI

FRIDERICIANAE HALENSI

CUM WITTEBERGENSI CONSOCIATAE

A. D. IV NON. AUG. ANNI MDCCCXCIV

SAECULARIA ALTERA CELEBRANTI

GRATULANTUR

GYMNASII CIVICI HALENSIS
COLLEGAE

VOTORUM INTERPRETE

ADOLPHO BRIEGERO.

PROLEGOMENA.

Carmen Lucretianum cum et proximo saeculo et huius saeculi primis lustris ab hominibus omni vel rerum vel artis notitia destitutis aut temerariis vel stolidis incredibilem in modum corruptum esset, restituit felicissime vir et ingenio et doctrina unus omnium princeps Carolus Lachmannus. iam cum pectus hortetur ut in huius viri laudes me effundam, succurrit illud ab omnibus probatum, Lachmannum laudare velle ambitiosum esse. quod qui primus dixit Iacobus Bernaysius anno MDCCCLII carmen de rerum natura 'recognitum', ut ipse modestissime dicit, edidit sumptibus Teubnerianis. qui vir, quo erat acumine quaque et sermonis Latini et philosophiae scientia, ut tempore proximus a Lachmanno fuit, ita etiam meritis ab eo esset proximus, nisi nimis brevi spatio interiecto unici viri auctoritate praegravante suo ipse iudicio interdum non tantum quantum par erat tribuisset. quod ei accidisse nemo, opinor, mirabitur, qui ipse senserit, quam difficile esset recenti illius paene divini ingenii admiratione ab eo dissentire. itaque Bernaysium censeo vel maxime laudandum esse in eis, quae a Lachmanno discedens emendavit, excusandum vero, si quando vel cum Lachmanno vel cum aliis vel solus erravit. quodsi perseverasset in Lucreti perscrutandi emendandi interpretandi studio, non dubito quin eo perventurus fuerit, ut magnam negotii partem absolveret. cum vero ille se brevi post totum ad alia studia dedisset, in stadium paene desertum ingressus Hugo Munro Britannus magnam sibi peperit iustamque laudem; qui anno 1866 primum Lucreti carmen edidit

cum praefatione. secuta est quattuor annis post maior editio cum commentariis duobus et interpretatione Anglica. de cuius libri virtutibus quid mihi videretur ante hos plus viginti annos in Bursiani annalibus, qui inscribuntur Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Alterthumswissenschaft, a. 1873 p. 1098—1129 exposui. posthac, quae in Bursiani annalibus, qui nunc ab Iwano Müllero eduntur, scripsi, annalium Lucretianorum vocabulo significabo. iam eorum, quae ibi scripsi de Munronis meritis, summam breviter comprehendam. Munro cum quattuordecim eorum Lucreti carminis codicum, qui in Italiae urbibus asservantur, aut diligenter perscrutatus esset aut certe inspexisset itemque veteres libros impressos tantum non omnes cognosset et non pauca ex his fontibus utilia hausisset, a Bernaysio plus trecentis quinquaginta locis discessit, v. Poll. in philol. XXV 497, Leidensium auctoritatem a Lachmanno spretam centum fere quinquaginta locis restituit, utrumque multo saepius recte quam falso, v. ann. Lucret. 1873 p. 1104 sqq. idem aut ex aliorum coniecturis a Lachmanno vel neglectis vel damnatis aut suis ipse inventis non pauca, quae corrupta erant, sanavit. ubi erravit, quod non raro accidit, ut homo venia dignus est.

Quarto loco inter Lucreti editores numerarem Fridericum Bockemüllerum, nisi ipse testatus esset se his adnumerari nolle. id se agere dixit, ut eis, qui post se carmen de rerum natura edituri essent, suppeditaret, quae multos per annos in studiis Lucretianis versatus invenisset. huius in viri ingenio tanta fuit repugnantia, ut maiorem non facile in ullo homine invenias. nam cum capitulorum ordinem in libris manuscriptis turbatum non raro acumine eximio indagasset et quo quicque transponendum esset perspexisset, idem non modo de carminis origine fabulas narravit prorsus incredibiles, sed in textu quem vocant constituendo saepissime vel in sanissima quaeque saeviit quasi furore abreptus et omnia foedissime turbavit. velut *in libri alterius versibus* 167—176 haec scripsit: *At qui-*

dam contra haec ignari, materiai naturam non posse deum sine numine reddi (?), *tanto opere .. mutare .. frugesque creare, et iam cetera (mortalis quae suadet adire .. et res per veneris blanditer saecla, propagem) ne genus occidat humanum atque horum omnia causa, constituisse deos cum fingunt, omnibu' rebus .. videntur.* ex hoc uno exemplo, nisi fallor, perspici potest, quam fuerit Bockemüllerus a sermonis latini notitia infirmus, quam ignarus artis criticae legum, quam omni pulcri sensu destitutus. neque tamen eius liber non erit utilissimus ad Lucreti carmen emendandum, si modo quis caute et prudenter utatur et didicerit ex aliorum erroribus discere.

Ex eis, qui post Bockemüllerum Lucretium ediderunt, nemo tantum praestitit, ut hoc loco videatur nominandus esse. neque tamen desunt, qui cum partes carminis ederent, de his emendandis meruerint: Ianum Woltjerum Batavum dico, qui excerpta ex Lucreti carmine emendata exhibuit in Sertis Romanis quae inscripsit, et Samuelem Brandtium, qui idem fecit in Eclogis poetarum Latinorum, quas edidit Lipsiae in aedibus Teubneri a. 1881.

Non pauci praeterea viri docti in dissertationibus inauguralibus aut in libellis vel scholasticis vel academicis aut aliis in scriptionibus de eis rebus scripserunt, quae ad Lucretiana studia pertinerent. ex quibus alii carminis locos, qui aut corrupti essent aut pro corruptis haberentur, emendare conati sunt, alii in rebus explicandis viam ad carminis partes quasdam melius interpretandas munire studuerunt, alii de Lucreti elocutione quaestiones instituerunt, alii denique de eius vita atque opere si quid invenire possent experti sunt. ex quibus non pauci ea praestiterunt, quae neminem carminis Lucretiani editorem ignorare par sit. quos enumerare cum non huius loci sit, satis erit, opinor, si in eo quem subiecturus sum lectionum varietatis conspectu indicavero, ubi ea quisque, quae aut probanda aut certe afferenda visa erunt, scripserit.

Iam si hoc loco de meis ipse studiis Lucretianis dixero, necessitatis excusationem spero mihi paratum iri.

nam, ut alia praeteream, nonne necesse est eis me respondere, qui fortasse quaerent, qui factum sit, ut, cum ante paene viginti annos pollicitus sim me carmen de rerum natura editurum esse dupliciter, ut altera editio textum exhiberet commentario instructum, altera purum, nunc demum promissi partem praestem? quod si quis quaerat, respondeam inde hoc factum esse, quod quo maiore studio ad negotium susceptum me darem, eo maiora et difficiliora mihi occurrerint, quibus non ante perpurgatis id quod deberem praestare non possem. quae vero illa fuerint, mox demonstrabo. nunc de meis scriptionibus absolvam. ego cum duodequadraginta per annos quotannis ad Lucretium legendum reverterer et perscrutandum, in prioribus quattuor libris quae inveni, communicavi cum Francisco Susemihlio, viro et de Lucreti carminis emendatione et explicatione et de meis in ea re studiis optime merito. qui, quod uterque nostrum scripsit, utriusque nomine subscripto edidit in his philolologi tomis: XIV 550—567. XXIII 455—472, 623—643. XXIV 422—453. XXIV 67—91. XXVII 28—57. XXIX 417—447. XXXII 478—489. XXXIII 431—448. idem ego inde ab anno 1873 usque ad annum 1889 omnia quaecunque de Lucreti vita ingenio doctrina, de carmine eius vel emendando vel interpretando, de sermone Lucretiano atque de artis metricae legibus quas probaverit a viris doctis disputata sunt, quae quidem consequi potuerim, recensui in annalibus Lucretianis. quo in negotio habui quod sequerer luculentum Friderici Pollii exemplar, qui in philol. t. XXV 480—530 et XXVI 294—345, 524—565 eos libellos et dissertationes recensuit omnes, quae ad Lucretiana studia pertinentes inde ab Lachmanni et Bernaysii editionibus usque ad annum 1866 prodierant. qua in recensione summa diligentia, summo labore, summa denique iudicii sanitate rem ita gessit, ut quicunque his studiis se dederunt, plurimum se ei debere gratissimo confiteantur animo.

Ipse vero cum per tam longum mortalis aevi spatium

in Lucretium quantum possem intellegendum et corrigendum carminis textum operam insumerem, fieri non potuit quin magis magisque in singulos annos perspicerem eius fundamenti quo omnis emendatio carminis, omnis interpretatio sustineri deberet, alteram partem egregie iactam esse ab Lachmanno, alteram vix inchoatam. nam cum eorum, quae ab grammatico exigerentur, in viri eximii clarissimo opere nihil fere desiderari viderem, saepissime in eis vidi erratum, quae sine rerum notitia atque perspicientia intellegi non possent. qua in re non est, cur quis Lachmannum vituperet. qui vir summus cum certum quoddam studiorum iter ingressus esset, erant quae aliis explicanda et perpurganda relinquere cogeretur. itaque ipse in extrema commentarii praefatione 'licet mihi' ait 'in spe laeta certaque finem facere praefandi, qua ductus futurum auguror ut Lucretii carmen interpretatione doctiore illustretur', quam videlicet expectabat a Carolo Steinhardto, nonnulla spe etiam in Reisackeri studiis posita. 'interim' inquit 'ut poterimus perpoliemus hoc carmen'. sed factum non est, quod speraverat carminis Lucretiani restitutor. nam Steinhardtus mox totum se dedit Platonicis studiis et ne Reisackerus quidem plus duo capita doctrinae Epicureae a Lucretio tractatae exposuit. itaque cum post Gassendum nemo ad universam Epicuri physiologiam ex fontibus ipsis hauriendam et penitus explicandam aggredi ausus esset, nihil relinquebatur, nisi ut ipse quid in ea re efficere possem experirer. sunt vero naturae rationis Epicureae fundamenta longe maiore ex parte iacta in ea epistula, quam Gargettius ad Herodotum dedit. id igitur vidi mihi negotium impositum, ut hanc epistulam perscrutarer et pro virili parte emendarem. commentarii et critici et exegetici extremam partem edidi anno 1882 in libello scholastico Halensi, qui inscribitur 'Epikurs Brief an Herodot, Par. 68—83, übersetzt und erläutert von Dr. A. Brieger'. in his vero studiis cum versarer, opportunissime accidit quod Hermannus Usener cum ceteris Epicureis

tantum non omnibus epistulam illam edidit in eo libro, qui 'Epicurea' inscriptus anno 1885 impressus est in aedibus B. G. Teubneri. qui liber cum alia bona habeat plurima, tum illud prae ceteris, quod optimorum codicum lectiones uno in conspectu inspiciendas proponit. scripsi igitur hac Useneri opera adiutus anno 1888 dissertationem de atomorum Epicurearum motu principali, quae inserta est dissertationibus philologicis Martino Hertzio dedicatis. denique nuper, i. e. proximo anno, Epicuri de animi animaeque natura doctrinam explicui libello scholastico Halensi. si quae praeterea scripsi de Lucreti carmine, mentionem faciam ubi res postulabit.

Iam ut appareat necesse fuisse de rerum natura carminis emendationi pro fundamento substruere physiologiae Epicureae cognitionem, paucis locis ex magna copia depromptis demonstrabo et Lachmannum et alios eam ob rem saepe peccasse, quod res, quas explicat Lucretius, aut non perspexissent aut ad eas parum attenderent. initium faciam ab versibus libri I 622 et 625, ubi quot viri docti Lachmanni, quem Bernaysius secutus est, errorem convicerint, apud Pollium videas in annalibus illis Lucretianis quos supra laudavi. cum enim Lucretius inde a versu 593 — ubi sane lacuna est — usque ad versum 621 de atomorum partibus minimis disputarit, quae ita ut separari non possent naturam corporis explerent i. e. atomos ex se constituerent, ita pergit ut dicat, 'denique si minimas in partis' (atomorum, non in atomos tantum) rerum natura res resolveret, futurum esse ut nil ex eis reparare posset, propterea quod quae nullis partibus auctae essent — ut atomorum partes minimae —, non possent ea habere, 'per quae res quaeque gerantur'. quae Lachmannus ita non intellexit, ut Lambini inventum probarit pro *si ni* et pro *nullis multis* scribentis. neque melius idem rem gerit in loco sane difficillimo II 100—107, ubi male distinguendo efficit ut poeta saxa et ferrum magnum per inane vagari dicat: quo in loco quae vitii sedes esset docui ann. *philol. 1875 p. 627*, profectus ab ipsius Epicuri verbis,

quae sunt in epistulae ad Herod. par. 43, quae deinde emendavi in libello scholastico Halis a. 1884 edito p. 16 not. libellus inscribitur: Die Urbewegung der Atome bei Leucipp und Demokrit. in alterius libri v. 718 Bernaysius peccat, cum scribit *eadem ratio disterminat omne,* ignorans quae sit Epicuri de mundorum et multitudine et diversitate doctrina. ceterum in eadem voce iam ante erravit, in l. I v. 1093 *omne* inter caeli terraeque ruinas in inane profundum abire dicens, quasi id ipsum inane profundum non eius quod omne est pars sit. neque minus re parum perspecta errore lapsi v. 381 *animi ratione* mutare ausi sunt Lachmannus Bernaysius Munro: quod *animi ratione* verissimum est: nam non possunt oculi naturam noscere rerum, animi ratio potest, cf. IV 362—369. — praeter id caput quod est de atomorum motu, haud scio an plerisque, qui Lucretium emendare studuerunt, nullum obscurius fuerit, quam illud quod de animi animaeque natura est: de quo me data opera disputasse iam supra docui. quam disputationem qui legerit, facile eis veniam dabit, qui aut secuti librorum auctoritatem aut eam spernentes *animam* pro *animo, animum* pro *anima* scripserunt, quod a non paucis factum est his l. III versibus: 43. 237. 309. 678, itemque l. V 524 et 528, de qua re in lectionum conspectu, quem subiciam, quantum opus erit dicam. de ceteris ad hoc genus pertinentibus vel de ea quam attingere visum est parte eorum iam secundum librorum et versuum ordinem dicam. — l. III v. 282 non offenderunt in eo quod est *aliis*; v. 289 probavit Lachmannus primus, nescio qua elegantiae specie deceptus, illud Lambini *oculis acribus,* cum in libris sit *acrius*: quod utrumque declarat eum non perspexisse, quid Lucretius doceret, cf. philol. XXVII 36. — l. IV v. 795 Lachmannus traicere maluit post v. 782 quam suo loco leniter correctum retinere: quodsi teneret, quae Epicurus de sensibili tempore (*αἰσθητὸς* ei *χρόνος* est) docuit, retinuisset, cum praesertim videre deberet medio versu sublato rationalia tempora inepte opponi tempori. l. V 419 sq. dicit Lucretius certa quaedam

corpuscula si convenerint, *fieri magnarum rerum exordia saepe.* quis credet Lachmannum pro *saepe semper* scripturum fuisse, si ex ep. ad Pythocl. dat. par. 89 didicisset multa eiusmodi mundorum exordia interire, antequam perficerentur? cur denique negavit l. VI v. 446 Lucretium dicere potuisse asperiora principia *exiguis modis* comprensa nubes efficere, nisi ignoraret, quae esset apud Democritum et eos qui a Democrito profecti essent τῆς κατὰ μικρὸν συνάψεως vis et ratio? de qua re vide Theophr. fragm. de sensib. par. 93 (Diels. doxogr. p. 521, 7 et libell. meum scholast. Hal. 1884 ed. p. 17). Lachmannus certe et qui ei credunt *exiguis comprensa moris* scripsisse poetam nubes lapidum ferrique similes faciunt. — his exemplis ut paucis — nam elegi — ita satis, opinor, luculentis me demonstrasse spero, quantae in Lucretio vel emendando vel explicando partes essent *rerum,* quarum propter inventionem Epicurus suis dei instar fuit.

Sed ne in eis quidem, quae rebus satis patentibus aut ex sententiarum ratione et conexu aut ex universi sermonis latini natura et indole aut ex elocutionis Lucretianae proprietatibus iudicanda erant, non et Lachmannus et omnes quicunque post Lachmannum in eo campo si quid praestare possemus experti sumus, saepissime erravimus. quod de me quidem libentissime fateor. nam si plus septem lustra in his studiis versatus non multa, quae olim excogitassem, nunc abiecissem, me nihil didicisse dicendum erat. ne igitur quis miretur, si non paucarum coniecturarum a me ante multos annos inventarum hic mentionem inveniet nullam. ex quibus alias abieci, quod eis locis in optimorum librorum fide acquiescendum die diem docente intellexeram, alias, quod ab aliis viris doctis meliora reperta videbam, alias denique, quod ipse interim aptiora ad ea quae corrupta erant sananda inveneram. neque magis id cuiquam admirationi erit, quod multa in codicibus tradita, quae olim recte se habere vel certe ferri posse putaram, nunc ferri posse nego: unde fit ut, sicubi *emendatio nulla* parata est, crucis signum appingatur.

Cum vero huius rei summa in eo posita sit, quanta auctoritas libris manu scriptis tribuatur, nunc optimis eorum multo maiorem fidem tribuendam existimo quam antea. proximum est ut quaeratur quinam sint illi optimi libri. de qua re idem censeo, quod olim censui. scripsit Carolus Lachmannus in commentarii praefationis p. 9 haec: 'omnis vetustae lectionis memoria e Vossianis codicibus repetenda est, nisi quod oblongo interdum fidem Italici abrogant, quadrati auctoritatem aliquando imminuunt schedae'. quod quam recte iudicatum esset, eo magis perspexi, quo longius ad carmen perpoliendum incumbens diversorum codicum indolem, quantum eius fieri poterat ab eo, qui non ipse inspicere posset, examinavi et perpendi. neque idem nunc non vulgo existimant. extiterunt quidem ante hos quadraginta fere annos qui Lachmanni iudicium infirmare conarentur. cum enim codex Victorianus, qui Monachiae asservatur, mentione eius primum a Spengelio facta magis innotuisset, inventi sunt qui ei libro tantum tribuerent, ut eum Leidensibus si non praeferrent, at aequarent. quorum disputationes iam silentio praeterire licet: docuit enim Munro, vir fide dignissimus, Victorianum neque meliorem esse neque deteriorem quam viginti alios Lucreti codices Italicos; cf. praef. ed. maior. p. 25. e ceteris libris Florent. 30 id bonum habet, quod Niccoli manu scriptus Poggiani codicis exemplar summa cum fide referre videtur, qui tamen Niccoli codex incorruptae antiquae scripturae testis esse nequaquam putandus est, Munroni si credimus. ex hoc igitur vel ex Florent. 31 itemque ex aliis libris decimo quinto saeculo in Italia descriptis si quid lucramur, non est antiquae memoriae fides, sed correctiones ex virorum doctorum ingeniis profectae. haec disertis verbis volui exponere atque affirmare, ne quis quaereret, cur ut antiquae traditionis testes nullos libros afferrem nisi Oblongum et Quadratum. scio quidem ante hos quattuor annos virum quendam doctissimum aliquot libros Italicos totos contulisse, ex ceteris ea notasse, quae ad iudicium de eis ferendum sufficerent. sed cum ille

ipse vir pro humanitate sua me de ea re docuit, mea editio iam imprimi coepta erat, ita ut ad quaestionem novam instituendam tempus me deficeret. quodsi Carolus Hosius quae invenit publicaverit, quod brevi futurum spero, videbimus, si quis forte fructus ex eis redundare possit ad carmen de rerum natura emendandum. ego quidem persuasum habeo fore, ut Lachmanni sententia ne his quidem novis copiis labefactetur.

Venio iam ad rem quandam, quae maximum pondus habere debet in Lucretiani operis censura. quae Hieronymus dicit, Lucretium aliquot libros scripsisse per intervalla insaniae, quos postea Cicero emendaverit, in eis Lachmannus nihil omnino esse existimat, quod credi non possit (p. 62 sq.). cui ita assentior, ut hoc certe constare putem Lucretium per intervalla scripsisse. cuius tamen rei causa utrum insania identidem recurrens fuerit necne, neque scio neque curo. fieri quidem potuit, ut poeta cum in Epicuri libris male dispositis — cf. diss. schol. Hal. 1882 p. 1 sqq. — legendis et intellegendis plurimum temporis absumeret, ea ipsa re cogeretur scribendi opus interdum intermittere. utcunque fuit, habemus Lucreti opus neque uno tenore scriptum neque absolutum neque ab ipso poeta editum: quae quo pertineant, primus Lachmannus perspexit. qui cum, animo maxime in rem intento, quomodo sententiae inter se continerentur partesque inter se exciperent quaereret, videre sibi visus est nonnulla capitula neque suo loco collocata extare neque habere, quo aptius transferrentur, cf. comm. p. 62, 84, 285, 384. haec vult a Lucretio alio tempore atque ea quibus inserta legimus scripta esse. quod ita verum esse puto, ut tamen non in omnes locos, in quibus Lachmannus id factum contendit, cadere videatur. quod vero idem addit scripta esse illa, cum Lucretius cetera, quibus inserere deberet, in manibus non haberet, non crediderim. et Lachmannus quidem contendit tale quid non factum esse in prioribus duobus libris, in quo eum errasse ego primus *demonstravi.* vide, quae ad l. I v. 44 et 130 adnotabo.

Iam vero, cum illud quidem constet, Lucretium opus suum non absolvisse neque perfecisse eamque ob rem multa in carmine inesse quae emendaturus si licuisset fuerit, videamus quae Lucreti editori in textu formando ante omnia lex sancienda sit. censeo vero hanc esse, ut, quae poeta, ut homo et sanus et Epicuri doctrinae non ignarus et non mediocri pulcri sensu praeditus scribere potuerit primo ut ita dicam impetu, immutata relinquere non debuerit, feramus idque in eis maxime locis, quos a perfectione remotiores esse apparent. quod tamen Lachmannus, quamquam primus omnium rem perspexit, non omnibus locis ita ut debuit servavit. non pauca enim mutavit, quae in perfecto carmine fortasse ferri non debebant, debebant in imperfecto. et in eo quidem genere omnes erravimus. idem vero nonnullos versus, qui ei a perfecti carminis elegantia abhorrere videbantur, additis nonnullis optimis, alios a philosopho lectore alios a grammatico fictos esse contendit, neque tamen in ea suspicione non caute se gessit et moderate. sed ab hoc profecti Fridericus Neumannus et Carolus Gneissius plurima prorsus incorrupta ut spuria eiecerunt, contra quos disputavi ann. Lucret. a. 1876 p. 186 sqq. et 1879 p. 201 sqq. nonnulli in eo genere etiam Friderici Pollii sunt errores, quos suo quemque loco, si tanti fuerit, a me commemorari videbis.

Sed operae pretium esse puto de hoc versus ad interpolatores referendi remedio universo aliquid dicere. de qua re Susemihlius in philol. t. XLIV p. 83 ita iudicat, ut dicat versus ab interpolatore fictos perpaucos extare apud Lucretium: ad interpolationis igitur suspicionem non confugiendum esse nisi ita, si nullum aliud remedium reperiri posse constet. cui summae sanitatis iudicio iam mea nonnulla subicio.

Est in proverbio, si hominem arbori suspendere velis, restim facile inveniri. quod eodem modo de versuum damnationibus dici potest. nam nihil facilius est quam, si quem versum neque interpretari neque emendare possis,

in eo invenire quod tibi minus placere dicas itaque levissimo crimine, immo nonnunquam prorsus vano, damnatum ad nescio quem interpolatorem referre. ad quod tamen remedium nunquam non in promptu se offerens antequam confugiatur, haud scio an videndum sit, certane vestigia sermonis a Lucreti ingenio et arte alieni appareant in verbis, vel habeat sententia quod ferri nullo modo possit. quin etiam si quam cautissime agere voles, videndum erit, possisne causam excogitare, qua ductus lector aliquis eum quem in suspicionem vocas versum finxerit. quae cautio cum raro in versuum damnationibus adhibeatur, plerosque eiusmodi conatus non commemorabo. fuit quidem qui diceret sermonem Lucretianum non habere certa signa quibus dignosceretur: cui ita non assentior, ut contendam nullius poetae latini versus facilius dignosci posse quam Lucreti, dummodo quis eius ingenium et artem penitus cognoverit.

Proximum est ut de versibus in Lucreti carmine repetitis dicam. extitit enim, qui, cum plurimos versus singulares, plurimas sententias, non paucos denique totos locos in Lucreti libris repetitos extare videret, contendere auderet poetam fere ab iterandis versibus abstinuisse. quem iuvenem et acutissimum et doctissimum, Carolum Gneissium, qui dissertationem de versibus in Lucretii carmine repetitis scriptam edidit Argentorati a. 1878, magnis excidisse ausis demonstravi in ann. Lucret. 1879, p. 201 sqq. extant enim in carmine hi tantum loci maiores non a poeta ipso iterati: I 44—49, IV 217—229, V 128—137, VI 383—385, de quorum unoquoque leges suo loco. ut hi loci, sic etiam qui singuli vel bini versus ab interpolatore aliquo repetiti sunt, in inferiore paginarum margine indicabuntur.

Hic ante omnia, si quid video, illud fugiendum est, ne, si qui locus ibi, ubi iteratur, non omnibus rebus aptissimus videatur, sine ulla dubitatione negemus posse ab ipso poeta repetitum esse. in his enim rebus quanta *cautione opus esset*, ante hos undeviginti annos, i. e. a.

1875, demonstravi ann. philol. p. 623, et demonstravi exemplo luculentissimo. hic primum sciri oportet Lucretium ita quoque versibus iterandis delectari, ut ex alio loco repetitis novos adiungat, velut l. I versibus 140—142 *hunc igitur terrorem animi* etc. in l. II repetitis hos praemittit: *nam veluti pueri* etc., vv. 55—58. simile quiddam facit in ea comparatione quae est variarum materiae formarum cum litteris, quam comparationem primum dimidio versu dixisse satis habet I 191, deinde amplificatam quattuor versibus dicit 817—820, tum ad unum exemplum adhibet vv. 906—908, postremo sex versibus explicat l. II 1010—1015. hos igitur versus et non pauca habere, in quibus iure offenderes, et non minus multa, quibus declararetur a nullo nisi a Lucretio ipso potuisse scribi, docui l. c. non igitur ei ferendi sunt, qui in levissima quaque offensiuncula, quales saepe ex eorum qui offendunt errore nascuntur, non dubitant ad obelum confugere.

Est hoc Lucreti proprium, ut et versibus et versuum partibus iterandis et variandis et locis longius inter se saepe distantibus vel singularum vel plurium vocum repetitione quasi aureo vinculo inter se ligandis carmen suum ornare studeat; id quod ei mirum in modum successit. habuit autem hac in arte quem sequeretur eum poetam, quem paene praeter omnes laudat, Empedoclem, quem plurimis rebus imitandum sibi proposuerat. quam imitationem in repetitionibus quoque cerni cum primus vidisset Aemilius Hallier, qui Lucreti carmina e fragmentis Empedoclis adumbravit diss. Ienens. a. 1857 scripta, oblocutus ei est Gneissius l. c. p. 9 sqq., eis tamen exemplis allatis, ex quibus eum non recte oblocutum appareat. nam ut verum sit, quod negat apud Acragantinum repetitionum usum tam late patere quam apud Romanum, quis ignorat semper fere solere eos, qui aliquem imitantur, longius in ea re, quam potissimum imitantur, progredi quam eum, a quo exemplum sibi sumpserunt?

Sunt vero quae in versuum iterationibus nos leviter

offendunt eis adnumeranda, quibus declaratur Lucretium carmen de rerum natura non perfecisse. maiorem enim illarum iterationum partem ortam esse, cum poeta relegeret quae ante scripserat, veri est simillimum. iam vero facile accidere potest ut, si quis in maiore carmine scribendo longum per tempus operam consumat, partem carminis relegens ea adiciat, quae ut parum apta sublaturus sit, ubi totum perlegens ad eum locum redierit. quod mihi ipsi in carminibus scribendis accidisse libenter fateor. possis igitur, caute et circumspecte iudicans, dicere poetam vel immatura morte vel morbo aliquo graviore prohibitum videri, quominus poemata sua ultimum retractans ea tolleret aut emendaret, quae temere vel certe parum ad rem attendens adiecisset. ergo nullae versuum iterationes tollendae sunt, nisi eae, quae ab ipso poeta ne tum quidem, cum forte parum attendebat, videantur posse profectae esse.

Sed iam redeamus ad Lachmannum: hic enim quid in Lucreti carmine emendando tenendum et sequendum censuerit, ante omnia videndum et perpendendum erit.

Primum igitur, de arte metrica, recte Lachmannus contendit Lucretium versus ad regulam et amussim composuisse, cf. comm. p. 75, summumque fuisse versuum artificem, p. 323: sed idem, nimis regie, opinor, Lucreti artem artioribus circumscribit finibus: qua in re vereor ut satis sibi constet: unum enim versum hypermetrum a Lucretio scriptum non negat, unum versum in quattuor spondeos exeuntem negat: itaque ad l. III versus 198 alteram partem corrumpendam signum dedit, neque re perspecta, nam *spicarum*, quippe quae asperae sint, mentione carere non possumus, neque Lucreti res rhythmo depingendi artis memor, cuius luculentissima exempla hunc ipsum versum antecedunt, cf. philol. XXIII, 567, ubi tamen *spicas* falso interpretatus sum, philol. XXVII 33, ann. Lucret. 1873 p. 1119. non rectius, opinor, Lachmannus l. IV versum 741 mutat, ne Lucretius semel verbum *iambicum eliserit*. quid vero, quod idem apud Lucretium

etiam hiatum vix fert in verbis iambicis, de qua re vide quae ad VI 755 dicam et quae ipse docet ad III 941. non minus licenter idem mutat illud *animae elementa*, quod extat III 374. sed in contrariam quoque partem peccat, cum versus immodulatos quales sunt III 258 et VI 1057 summo versuum artifice non indignos putat, de caesura nescio qua inter syllabas colliquescentes dicens, quam nullam esse docet Luc. Müllerus de re metr. p. 196.

Proximum est ut videamus, quid Lachmannus de sermone Lucretiano censuerit. vocat vir acutissimi iudicii Lucretium castissimum latinitatis auctorem, cui immanem soloecismum *quadripedes quasi sint mactata* impudenter adscripserint interpretes, ad l. VI 757: ipse scribit *fit mactatu'*, quod vereor ut latinum sit. idem, ne ad *nubes* — *densis fit nubibus* — respiciens poeta *lata* et *extructa* scripserit, eiusdem libri vv. 185 sq. versibus 189—193 interpositis a v. 187 separat: in quibus mutationibus praeter Bernaysium nemo eum secutus est. quid enim? nonne Lachmanno Lachmannum possumus opponere, quippe apud quem haec scripta extent eiusdem libri vv. 214 sqq. *nubila caeli: et cum ventus eas* .., ubi librorum fidem secutus id retinet, quod inmanem soloecismum dicere debebat, si sibi constare vellet: ad idem genus pertinet, quod VI 456 *ea* ad *nubes* — pluralis numerus est — refertur, cf. infra quae scribam. vides igitur quattuor locis, ubi eadem res et neutrius et feminini generis vocabulo appellari possit, Lucretium in novo enuntiato priori subiecto ad eam rem respicientem neutro uti, ubi grammaticae lex femininum, feminino, ubi neutrum postulabat. paulo aliter se res habet, sicubi *rei* vocabulo usus ita pergit ut neutro pluralis numeri utatur: ut est I 50 sq. *res omnis*, ... *eadem* et IV 344 sq., quod multo durius est propter ambiguitatem, *rerum simulacra* ..., *quae sita sunt in luce*, nam rerum simulacra omnino sita non sunt, sed feruntur incredibili celeritate. ergo illud *quae* ad *res* referendum est. monere tamen velim, hoc minus durum fieri pronominis relativi natura, quae non prorsus eadem

est apud Graecos Romanosque atque apud nos: possis enim vertere: es folgen die bilder der dinge, — was im lichte gelegen ist. qui generis neutrius post antecedentem vocem *res* in enuntiato relativo usus ibi, ubi neque ambiguitatem habet neque inconcinnitatem, omnino vitiosus non est, ut in illo v. III 184 sq. *quam res .. ulla, ante oculos quorum ... natura videtur.* alia sive libertas sive licentia a grammaticorum severitate recedens est in collectivis, velut I 456 sq., ubi legimus *arbusta .., quod in totas* scil. *arbores*, ex his enim arbusta constant. proxima huic generi sunt, qualia occurrunt l. II v. 174 *genus humanum. quorum causa* et V 975 sqq. *mortalia saecla ... unus quisque eorum*, qualia tamen ne optimi quidem aureae aetatis scriptores vitiosa esse putarunt. quod idem contendo de eo quod est IV 915 *aeriis auris ..., eius*, in quo Lachmannus offendit, quasi non Caesar de b. G. I 40 scripserit *servili tumultu, quos tamen* et non minus, si dis placet et grammaticis, soeloce Schillerus noster ein streitendes gestaltenheer, die seinen sinn in sklavenbanden hielten. cf. etiam quae infra ad IV 165 et 782 scribam.

Neque tamen eis assentiendum est, qui nullum omnino soloecismum a Lucretio fugi rati scribi iubebant I 189 sq. *omnia ... crescentesque*, I 443 sq. *aut his coniuncta duabus rebus ... aut horum eventa* (in Leidd. est *coniuncto duobus ... rebus ... horum*, ut appareat, quanta hic codicum auctoritas esse debeat), IV 66 sqq. *lubrica serpens ...: illorum*, quin etiam IV 266 *in eum* sc. *speculum* ferri posse putarunt: quos rei rationem non perspexisse existimandum est. nunquam enim soloecismum admittit Lucretius, nisi ita si quam in versu fingendo commoditatem inde lucrari videtur: velut difficile erat I 51 versu dicere (res) *easdem peremptas* resolvere naturam. quae omnia non ita disputo, ut de laude, quae ob sermonis castitatem Lucretio tribuitur, detrahere velim, nisi forte parvam aliquam partem, sed ut doceam, quantopere cavere debeamus, ne correcta velimus, si quae in

carmine imperfecto a Vergili aut Horati elegantia recedunt — in imperfecto dico, quo illud etiam pertinet, quod ex quinque veris soloecismis quattuor sunt in libro sexto.

Alia Lucreti neglegentia non minus ab aetatis Augusteae poetarum elegantia aliena cernitur in anacoluthis quae dicunt. neque tamen in hoc genere omnia eandem habent explicationem. ante omnia et editores carminis de rerum natura et interpretes perspicere debebant Lucretium in enuntiatis continuandis multo propius ad Graecorum in ea re libertatem accedere, quam quemquam alium poetam Romanum. extant autem non pauca apud Lucretium anacolutha, quorum alia frustra tentaverunt editores alia ne animadverterunt quidem. sunt autem, nisi fallor, haec: II 342—346, 347 sq. *praeterea genus humanum mutaeque natantes* ... *pervolitantes* — ***quorum*** *unum quidvis* etc., cuius anacoluthi simillimum IV 150 sqq. occurrere videri rectissime dicit Goebelius, quaest. Lucret. p. 10. utroque loco possis dicere id extare, quod Graecae grammaticae doctores nominativum absolutum vocare solent non recte. est autem horum locorum illud commune, quod pro enuntiato demonstrativo subicitur relativum: quod idem dicere possis factum esse III 1009 — *et lucis egestas* * *Tartarus* ... *aestus* — ***qui*** *neque sunt*.... cuius loci simillimam habet rationem qui proxime sequitur 1012—1016 sq. *sed metus in vita poenarum* ... *est* ... *insignis; scelerisque luella carcer et* ... *iactus* ... *verbera taedae* — ***quae*** *tamen etsi absunt, at mens* ... voluit poeta scribere *scelerisque luella taedae* ..... *etiamsi absunt*, sed aberravit ab eo, quod scribere voluit. ut his locis falsa quaedam nescio cuius nominativi absoluti species se offert, ita accusativi absoluti II 1030 sqq. (*nil adeo magnum* (*est*) ... *quod non paulatim mittant mirarier omnes*). *principio caeli* ... *colorem quaeque in se cohibet* ... *sidera* ... *et solis* ... *nitorem: omnia quae nunc si* ... *extent* etc. (*essent* OQ.). hic Lucretio idem accidit quod Xenophonti in Cyropaediae c. 2 par. 15, cum scripsit *τοὺς Ἕλληνας* ... *οὐδέν που σαφὲς λέγεται εἰ ἕπονται*. aliter res se

habet his in locis III 546—549 sqq. *et quoniam mens est hominis pars una ... velut aures ... atque alii sensus ... qui gubernant — et veluti manus* etc. ... *non possunt, sic animus non quit,* ubi anacoluthum positum est in vocula *et* altera et in nomine *animus.* mira constructionis perturbatio sententia tamen satis perspicua est III 425—439, quem locum corrupit Lachmannus una vocula mutata et duobus versibus abiectis, peius etiam Pollius de artis vocab. p. 52 sqq. quattuor optimis versibus exturbatis: quod quanta iniuria fiat ut appareat, iam docebo quid voluerit Lucretius quidque ei acciderit. ab eo quod est *principio quoniam* exordiens poeta id agit, ut doceat animam extra corpus eiectam facillime dissolvi propter tenuitatem necesse esse — cf. Susem. philol. XXXIII 42 —: sed ante quam quid ex atomorum animam efficientium parvitate sequatur dicit, in animum ei venit opus esse ut doceat, quam ob rem eis tantam parvitatem tribuat: addit igitur causam, cum scribit *nam* (Lm. *iam*) *longe mobilitate praestat et ... movetur.* iam vero etiam hoc ei confirmandum videtur, re vera animum mire mobilem extare. scribit igitur illud *quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque movetur.* vix autem hoc scripserat, cum ei succurrit, lectori, quippe qui de simulacris animum moventibus nondum audisset, non per se perspicuum fore, quando et quomodo animus illis imaginibus moveretur. subiecit igitur illa *quod genus, in somnis sopiti ubi cernimus alte exhalare vaporem altaria* etc. cui addidit, cum hic rem nondum posset demonstrare, *nam procul hinc dubio nobis simulacra geruntur.* sic cum longissime a via, quam initio ingressus erat, aberrasset, rem sentiens denuo exorditur abrupta verborum constructione, sed ita, ut sententiae satis fiat: scribit *nunc igitur quoniam* cet. sed extat continuationis ut simili modo interruptae ita multo simplicioris exemplum, ex quo unde talia orta sint facilius perspiciatur. l. IV v. 135 cum poeta instituerit docere quam tenui natura constaret imago, sic exorditur: *imprimis, quoniam primordia tantum sunt infra nostros sensus* —:

quid igitur expectamus, nisi eum dicturum esse ea quoque quae ex primordiis ipsis contexta sint summa debere esse tenuitate? neque dubium est, quin Lucretius id scribere in animo habuerit; sed antequam scriberet, in mentem ei venit nondum demonstratum esse, quam subtilia essent primordia rerum: itaque ab instituto quasi aberrans ita pergit, ut dicat *nunc tamen id quoque uti confirmem* cet. quod si quis in his et similibus poetam accusabit neglegentiae, ita ei assentiar, ut maiorem culpae partem in doctrinae auctorem transferam. nam quin ipse Epicurus in eo quo hic usus est Lucretius libello res ita miscuerit turbaveritque, nemo dubitabit, qui meminerit, quid ille in epistulae ad Herod. datae par. 46 et 47 fecerit. ubi, postquam esse simulacra demonstravit, non ad id transit, quod proximum erat, ut qualia sint demonstret, sed ab ea re longe evagatus novo capitulo a *καὶ μὴν καὶ* exorsus de atomorum in inani motus celeritate loquitur, de qua ante ei dicendum erat, et ea re absoluta de simulacrorum motus celeritate docere incipit, ad id argumentum inscitissime transiens his verbis: *χρήσιμον δὴ καὶ τοῦτο κατασχεῖν τὸ στοιχεῖον. εἶθ' ὅτι τὰ εἴδωλα ταῖς λεπτότησιν ἀνυπερβλήτοις κέχρηται* . . . cf. diss. schol. meam Hal. 1882 ed. p. 5. sed non in Epicuro culpa est in l. VI vv. 570—577, ubi: *est haec* . . . *quoque* ait . . . *causa* . . ., *ventus ubi* . . . *ibique* . . . *fremit ante* . . ., *post incita cum vis* . . . *erumpitur et* . . . *concinnat* . . ., ubi illo *cum* instituta continuationis forma abrumpitur.

Sed de his neglegentiae cuiusdam a grammaticorum severitate abhorrentis documentis satis iam sit. de qua neglegentia utcunque pro suo quisque ingenio iudicabit — equidem fateor mihi nonnullis locis vel gratam esse —, hoc quidem nemo negabit Lucreti editores ea omnia videre atque in emendando carmine eius rei rationem habentes caute et circumspecte agere debuisse in constructionis vitiis quae videbantur tollendis: id quod eos non fecisse iam vidimus.

Proximum est, ut id quaerendum videatur et in discrimen agendum, liceatne eum poetam, qui in anacoluthis et soloecismis tantum sibi sive sumpserit sive indulserit, in ceteris rebus, quibus sermo et elocutio continetur, in eis dico quae ad analogiam pertinent, in vocabulorum usu antiquorum, novorum fictione, in verborum cum verbis constructione tam angustis finibus circumscribere, quam Lachmannus et qui ei pleraque crediderunt, circumscripserunt, ut, quae non plus semel vel bis in carminis de rerum natura codicibus legerentur, a Lucretio posse profecta esse negarent. quid dico semel vel bis? nonne Lachmannus etiam ea mutavit, quae sexies vel septies in libris manu scriptis extare videret, ut illud *et*, ubi esset *etiam* — cf. Poll. philol. XXVI 299 —, item *interutrasque* — v. Bücheleri libellum utilissimum qui inscribitur 'Grundriss der lateinischen Declination' p. 32 — quod septies mutavit in *interutraque* —, neque meliore iure *fulgēre* et quae ab eo infinitivo ducuntur damnavit, v. Poll. l. c. p. 295 sq. Minus putaverit quis suspicioni obnoxia futura fuisse nova illa verba quibus Lucretius non paucis uti ausus est. nam ipse praefatus erat multa novis verbis sibi agendum esse. sed ne in his quidem editores omnia pariter tulerunt. non tentarunt *differitas* IV 619, *pestilitas* VI 1089, 1123 et alia nonnulla, quae latina non sunt, *intactus*, quod I 454 est in codicibus, damnaverunt, quod latinum non esset. et tamen graviter peccasset Lucretius, si id, quod eius quod inane vocatur coniunctum est, et id, quod corporis commune est coniunctum, hic silentio praeterisset. poteram his alia licentiae Lachmannianae in singularibus damnandis grassantis exempla addere, sed satis erit reliqua suo quicque loco tetigisse.

Dixi supra de eorum errore, qui carmen Lucretianum versibus ab hominibus vel irridentibus vel male sedulis fictis contaminatum volunt. cui vitio, quod, nisi forte V 993, nam ibi res in dubio est, nusquam occurrit, illud contrarium est, quod aut temporis iniuria scripturae *partem delentis* aut neglegentia factum est librariorum.

quod vitii genus multò pluribus locis agnoscendum esse persuasum habeo, quam quisquam ante me putavit. nam, ut antiquiores praeteream, Lachmannus non plus duodecim locis lacunae signum posuit, quo in numero octo illi versus libri I sunt, quorum spatium in Oblongo vacuum relictum est. apud Bernaysium sexies decies illud signum occurrit, apud Munronem undetricies: in hoc vero carminis textu quem lecturus es non minus septuaginta lacunae indicantur. ne igitur quis putet me nimis facile ad lacunae suspicionem descendisse, quam brevissime potero et ratione et exemplis docebo, quae esse debeat et rerum et verborum condicio, ut recte excidisse aliquid suspicari malimus quam litterarum mutatione locum corrigere conari. versus l. II 746 a Lachmanno Bernaysio Munrone sic scriptus est: *omnis enim color omnino mutatur in omnis.* in his hoc quod est *in omnis* non modo non ad rem esse sed vix latinum, et ne intellegi quidem posse, quid esset *quod facere haud ullo* deberent *primordia pacto*, demonstravi philol. XXV 62. praeterea ibi docui Lucretium, si, ut soleret, dilucide scribere vellet, addere debuisse, colores qui rebus essent, mutari non posse, quin res ipsae mutarentur. num igitur Lucretius peccavit? minime: nam est in libris antiquis non *in omnis*, quod primus scripsit is, qui Florent. 31 descripsit, sed *et omnis.* vereor ne contra artem sit duabus litteris mutatis efficere ut Lucretius plus uno nomine peccasse videatur. excidit vero versus in hanc sententiam conceptus: *et omnes ⟨res dum alium capiunt, mutari ipsae quoque debent⟩.* Peius etiam Lachmannus rem gessit II 899 sqq. (902 sqq. Lm.). in Leidensibus haec scripta sunt: *deinde ex sensilibus qui sensile posse creari constituunt porro ex aliis sentire sueti, mollia cum faciunt.* Hic Lambinus, quem tantum non omnes secuti sunt, rectissime *suetis*, Lachmannus: *deinde ea, seminibus qui . . . suetis, mollia iam faciunt,* utrumque infelicissime. nam cum id ipsum agatur ut demonstretur *sensilia* non *ex sensilibus* creari posse, vocem *sensilibus* tentare non erat sani iudicii; recte igitur B. et

Mr. haec verba retinent; et *mollia cum faciunt* per se non minus recte se habet, est enim nostrum 'indem (sive dadurch dass) sie sie weich machen, sive, weich sein lassen'; male igitur Bern. scribit *mollia conficiunt.* apparet deesse, quid illi reddant corpora prima, mollia cum faciant; quod ita in aperto est, ut et Christius p. 17 et Goeb. quaest. Lucret. p. 14 et Munro itemque Susem. et ego in eo consenserimus excidisse hoc, eos semina rerum mortalia reddere, cf. philol. XXV 76 sq. Poll. philol. XXVI 323. quodsi simplicissimum quicque optimum solet esse, quam falsum sit hic remedium litterarum mutandarum a Lachmanno adhibitum manifestum est. tertium afferam exemplum non minus luculentum. in l. III v. 758 sq. est in codicibus: *sic animas hominum dicent in corpora semper ire humana* . . . . . . eis, quae praecedunt inde a v. 739 — ad v. 757, docetur absurde credi animas, immortales quae sint, migrantes ita intrare in hominum et bestiarum corpora, ut pro sui quaeque corporis natura mutetur. reliquum erat, ut obici sibi fingeret poeta posse ita sese rem habere, ut mutatione opus non esset, cum scilicet in suum quaeque anima corpus intraret. et id ipsum dictum fuisse a Lucretio testatur versus 761, de quo postea. sed extat aliud certissimum signum poetam non de hominum animis solorum locutum esse, nam, ut dixi, in libris est *sic animas.* quid igitur faciunt, qui hoc *sic* in *sin* mutant Marullus et nuper Lm.B. Mr.? sententiam corrumpunt, cum efficiunt ut parum attendisse videatur Lucretius, quippe qui non viderit non de hominibus solis sed etiam de ceteris animalibus sibi dicendum fuisse.

Sunt in eis coniecturis, quibus Lachmannus, paene dixi vacui horrore quodam ductus, hiantes lacunarum quasi fissuras non explevisse sed oblinendo occaecasse putandus est, nonnullae eiusmodi, ut virum ingenio, quo praeter omnes florebat, abusum existimes, ea scribere satis habentem, quae Lucretio certe non indigna esse putaret; *cf. comm.* ad VI 47, ubi ipse testatur se ita rem egisse.

affero praeterea haec duo exempla ex satis magna copia: V 1013 sq., ubi pro eo, quod in libris est (*mulier concessit in unum*) *cognita sunt*: *conubium* scripsit Marulloque, qui quid excidisset perspexerat, se paene irasci dicit, quod *conubium* scribendum esse non viderit, et l. VI 691, ubi, lacuna ne relinqueretur, pro (*hac ire fatendumst et penetrare*) *mari penitus res cogit aperto* ponere ausus est *maris penitus percocta in apertum*.

Est vero non omnium lacunarum una eademque origo. nam cum plerasque ita ut supra dixi ortas esse verisimile sit, sunt etiam, quas iam in eo exemplari quod Ciceronis cura effectum est, fuisse existimandum sit; vidit enim omnium primus Lachmannus in Lucreti libris extare versus, qui cum antiquiorem alicuius sententiae formam exhiberent, iniuria ab Cicerone vel ab eo, quem in carmine emendando adiutorem habuisset, conservati esse viderentur; cf. quae scripsit in comment. ad III 1031 et ad V 1230. et recte quidem Lachmannus talia accidisse docet, quamquam in illis duobus versibus errat: extant vero alii eiusmodi versus hi potissimum: II 189. IV 476, 524. V 1315. VI 324. sunt praeterea versus, quos accuratius inspicienti appareat relliquias esse versuum a Lucretio damnatorum; quo in numero hi sunt: I 321, 864, 878. III 298, 444, 741, 761. IV 50 sqq. 781 sqq. VI 47, fortasse etiam VI 1261. praeter hos seclusi duos versus, III 412, 699, quos poeta adscripsisse videretur, cum parum attenderet: possis putare etiam versus 993 l. V similem esse originem.

Neque vero illud quod docui occurrere in Lucreti carmine locos, quibus de eadem re varium in modum disputaretur, intra singulos vel binos ternosve versus se continet. sunt tota capitula, quae Lucretius editori eicienda reliquerit, postquam eadem de re meliora quae viderentur scripsit. sic olim docui, postquam poeta ea scripsisset quae l. I versibus 56—134 et 140 sqq. continerentur, eos versus quibus post Veneris invocationem ad naturae rationem explicandam transisset, 44—55 (50—61 Lm.), retentos noluisse, cf. infra. neque aliter

mihi iudicandum videtur de priore argumentatione, qua Helenae raptum bellumque Troianum non per se esse demonstratur, I 458—464. quam sine dubio delere voluit poeta, postquam de eadem re et subtilius et elegantius dixit eis versibus qui sequuntur. nam ut recte Stuerenburgius, de carm. Lucret. l. I. disputans in act. soc. phil. Lips. II p. 392 sqq., aliquid interesse docet inter utriusque loci argumentum, ita puto Epicuro pro captu eius, quem novimus, non tantum potuisse interesse videri inter has duas argumentationes, ut utramque explicaret, sed Lucretium bis periculum fecisse eiusdem rei explicandae. itaque vv. 458—464 non post 465—476 colloco sed secludo. idem existimo factum esse in eis locis qui sunt II 1101—1139 et 1142—1145, de quibus v. infr., et in his duobus libri tertii locis, qui sunt 463—471 et 488—503, quorum altero animus ut sit mortalis inde sequi demonstrat poeta, quod corporis morborum contagiis turbetur, altero idem ita docet, ut id in comitiali morbo fieri videamus. nullo enim modo credere possum poetam, postquam hanc unius insignis morbi quasi picturam absolvit, etiam hunc priorem locum multo minus elaboratum legi voluisse. iam huius loci argumentum cum ex parte certe idem sit quod versuum 590—604, quaerendum videtur possintne hi versus, quos ab eo ubi extant in libris loco alienos esse plures iam viri docti viderunt, ita retineri, ut alium in locum transferantur. et transtulit Christius probante Bockemüllero et Susemihlio, philol. XXVII 45, post v. 577 (579 Lm.); non prorsus inepte illi quidem, neque tamen satis apte, opinor. itaque suo loco retentos seclusi. persuasum habeo poetam, si opus perficere licuisset, eos non quidem eiecturum fuisse, sed tamen mutaturum, ne hoc quod dicit *finis dum vitae vertitur intra*, quippe quod in aliis quoque argumentationibus valeret, retineretur. in eodem libro cur vv. 189—195 secluserim, infra videbis. mire ea quae semel dicenda erant bis dicuntur in ea libri IV parte, quae est de simulacrorum in somniis motu *qui videtur, et in* ea, quae est de furore amantium. si a

versu 1053 transilies ad versum 1078 et a v. 1085 ad v. 1089, iustam habebis sententiarum continuationem. haec puto primum scripta esse a poeta, deinde ei visum esse pluribus ea persequi, quae versibus 1078 sqq. dixerat. itaque scripsit, ni fallor, vv. 1054—1077, pulcherrimos illos quidem, sed qui neque illis octo versibus apte praemittantur neque eorum loco in carmen inseri possint, cum id, quod v. 1081 sqq. dicitur, poetam abiecturum fuisse credibile non sit. quid vero versibus 1086 sqq. fiet, qui neque suo loco ferri neque in alium transferri possunt? nonne apparet haec recte se habuisse, si tale quid antecedebat .... *errant incerti manibus tum* (vel *cum*) *corpore toto.* ergo hic habemus loci relliquias, qui, postquam poeta versibus 1052 sq. et 1079 sqq. de eadem re aliis verbis scripsit, in carmine retineri non debuit.

Sunt vero etiam loci, quos, cum argumentationes contineant non etiam alio loco occurrentes, tamen secludi oporteat, cum non habeant, ubi apte collocentur, quippe qui, ut ait Lachmannus, seorsim a carminis continuitate scripti sint. docet hoc de versibus l. II 522—528, III 350—395, V 1092—1147 (1105—1160 Lm.), et de his quidem falso, ut infra demonstrabo. ne de l. II vv. 167—183 quidem ei assentiri possum, nam ipse poeta docet eis verbis quae dubitationem nullam admittant, se hanc digressionem eis quae de motibus disputet interposuisse: redit enim ad propositum his verbis: *nunc, id quod superest, de motibus expediemus.* non minus mireris, quod Lachmannus l. V vv. 110—236 secluserit, cum poeta praefatus sit se, antequam de futuro mundi interitu doceret, demonstraturum esse non esse impium talia credere. recte vero Lachmannus seclusit l. IV 804—838 (822—857 Lm.) et l. V 1078—1091 (1091—1104 Lm.). his locis fortasse poteram addere, de quibus supra disputavi, vv. III 463—471. praeterea nonnulli sunt loci, quos aut primus aut cum primis seclusi: quod quibus rationibus ductus in singulis fecerim, in altera huius praefationis parte docebo. sunt autem hice loci I 6—9, 130—139 (136—145 Lm.),

992—995, III 337—349, 632—667, 840—858, 909—915, IV 307—346, 525—531, 688—703, V 842—864. accedunt l. VI vv. 833—840 et 941—943.

In eorum carminis membrorum numero, quae seclusi, sunt quae alii alio transponendo carminis continuitatem se restituere posse sibi visi sint. inter quos Adolphus Kannengiesser nominandus est, qui de Lucretii versibus transponendis scripsit Gottingae 1878. ego vero hoc utique tenui, ut, sicubi dubium esset rectene aliqui versus alium in locum transferrentur necne, secluderem potius quam alio migrare iuberem. nam cavendum videbatur, ne longius quam et opus et par erat, a tradito argumentationis ordine recederetur. quod cavi cum alias tum in libri tertii media parte, ubi Susemihlius nullum fere disputationis membrum suo loco retinet, ita tamen, ut ipse duplicem esse apte partes disponendi viam concedat, philol. XXVII 49 sqq. itaque ego, ut in re incertissima — nam aliud poterat dialecticus in partiendo et disponendo sequi aliud poeta — ibi a locis transponendis me abstinui, nisi quod Lachmannum secutus sum vv. 686—689 inter 694 et 695 inserentem. sunt vero etiam aliae nonnullae in illo libro transpositiones ab omnibus probatae, de quibus hic dici opus non est.

Plura in ceteris libris transposui, aut Susemihlium Bockemüllerum Bergkium Munronem Stuerenburgium alios secutus aut ipse rei auctor. scias vero me versuum transpositionum antiquitus ab omnibus probatarum ne hic quidem mentionem facere. in primo igitur libro cum Stuerenb. et Bkm. vv. 205 sqq. post 214 — in transpositionibus Leidensium numeris utor, qui iidem sunt Lachmanniani — transposui, ne capitulo iusta clausula deesset. item 577—583 ante 551 collocavi, argumentis a Susemihlio in philol. XXIII 625 sq. prolatis ductus. in altero libro vv. 454 et 455 locum mutare iussi, item 464—477 inter 454 et 456 collocavi, 655—659, 680 post 651, 817—825 ante 795, 923 ante 915, 1139 sq. post 1143, vv. denique 1168 sq. *post 1172, quarum* omnium transpositionum neque minus

earum, quae in reliquis libris extant, et auctores et rationes infra suo quaeque loco relata invenies. in l. IV transposui haec: 45—48 ante 26, 127 sq. post 41, 51—53 post 43, 230—238 post 97, 129—140 post 109, 168—173 post 140, 174 sq. inter 125 et 143 inserui. 858—876 post 906 collocavi, item 1039 sq. post 1036, 1124 denique ante 1123 posui. in l. V 175 sq. ante 174 collocavi, 273—305 post 260 posui, 534—563 eis subiunxi, quae vv. 495—508 de terra et ceteris mundi membris dicuntur, versum 693 ei antecedere volui, qui est 692, v. 975 in suum locum i. e. post 965 reposui, vv. 1131 sqq. versui 1126 subieci, item versum 1342 versui 1343. in sexto denique libro vv. 366 sq. ante v. 365 collocavi, 400—403 post 405, 781 sq. ante 777 posui.

Praeter omnia vero remedia, quae ad loca corrupta sananda adhibentur, id genus in cotidiano usu versatur, quod est in litteris verbisque mutandis: de quo multa a me dici opus non est. constat enim inter omnes qui non aut vani aut temerarii sunt, quo meliores codices sint, ex quibus textus hauriatur, eo artioribus finibus verborum mutandorum licentiam continendam esse. atque Leidenses si bonos codices dicere non audeas, mali certe non sunt vocandi. itaque eiusmodi res, quae ferri nullo modo possint, cum in aliis carminis partibus plures in aliis pauciores inveniantur, universam illorum codicum condicionem si spectamus, non nimis multae sunt. habet autem correctio in eis locum, quae aut mutari necesse sit aut quae eiusmodi sint, ut lenissima mutatione ex eis id reddatur, quod et per se melius sit et poetae ingenio et arti magis conveniens. hoc igitur vel maxime vitandum est, ne una mutationis facilitate inducti ad coniecturas descendamus. neque minus videndum est, ne, si modo sententiae satis fiat, licentius grassemur plus singulis vel binis syllabis aut verbis mutandis: certe plura mutare haud scio an non liceat nisi in locis corruptissimis, quo in genere omnino correctione abstinuisse melius fuerit. qua ubi abstinui, crucis signum posui.

Sunt autem duae res, quibus post Lachmannum Lucreti editores quasi in patente licentiae campo non raro effusius currentes ceciderunt. cum enim Lachmanni ingenio factum esset, ut quid in quaque archetypi pagina scriptum fuisset et quo cuiusque paginae loco quisque versus extitisset sciri posset, cumque idem demonstrasset nonnullarum paginarum partes infimas rescissas fuisse, nonnulli viri docti in versibus, quos in eiusmodi archetypi locis scriptos fuisse ratione subducta invenerant, ne audacissimis quidem mutationibus abstinendum putarunt, ea nonnunquam immutantes, quae sanissima esse post intellectum est. aliam peccandi opportunitatem glossematum suspicio dedit, ad quam sunt qui nimis facile confugere soleant. est autem in toto carmine ne unum quidem glossematis vestigium certum. in quo genere vir alias acutissimi iudicii et summae prudentiae Bernaysius prae ceteris peccavit insigniter, cum praef. p. XI scripsit l. II v. 42 *Epicuri* esse glossema ab initio ad *subsidiis* adscriptum, quasi quemquam omnino ad carmen Lucretianum legendum adgressum esse credibile sit, qui quid essent *subsidia* ignoraret. iam puto neminem miraturum esse, quod infra eiusmodi inventa, in quibus nimia sit licentia, pleraque ne commemoraverim quidem. haec de legibus, quas potissimum in carmine emendando secutus sum.

Quo in negotio pluribus locis non mediocriter adiutus sum epistularum commercio, quod mihi cum Carolo Giussano fuit Mediolanensi, viro ut imprimis docto et acuto ita humanissimo, qui cum propediem Lucretium cum commentario Italice scripto ab se editum iri mihi per litteras nuntiasset, communicavimus inter nos, quid de locis non paucis sentiremus. cuius viri assensum cum plurimi faciam, non raro nomine eius adiecto a me indicari videbis.

In orthographicis nolui longius a Lachmanni Bernaysii Munronis scribendi ratione i. e. a librorum manu scriptorum optimorum fide discedere; quorum auctoritatem cum *aliis in rebus* tum etiam in consonantium assimilationibus

et non assimilationibus plerumque secutus sum. id tamen mihi videndum existimavi, ne eorum, qui lecturi essent, pars facile maior, omnes videlicet, qui, cum sermonis latini satis periti essent, tamen non in accuratioribus rerum grammaticarum studiis versarentur, nimis insolitis verborum formis perturbarentur. itaque nolui scribere *lucunas* pro *lacunis*, *repraehendere*, quod etiam Bernaysius sprevit, *vensica* similia, cum ex recentioribus editoribus Munro ne illud *vocare* quidem, quod pro *vacare* scriptum Leidenses plus semel exhibent, contempserit, quasi credibile sit aurea sermonis latini aetate homines id egisse, ut illa duo verba quam facillime inter se confundi possent. quodsi iam fieri possit ut ex libris noni vel decimi p. Chr. n. saeculi eam scribendi consuetudinem, quae quarti vel quinti fuit, recipiamus, vereor ut multum lucri inde nobis ad optimorum latinitatis auctorum libros perpoliendos redundet. quid enim? si efficere possemus ut Lucretius a nobis expressus ita loqueretur, ut Ammiani Marcellini aetate homines Itali locuti sunt, nonne plurima apud eum extarent, quae a Ciceronis aequali scripta esse nullo modo posset credi? uno exemplo defungar. in l. IV v. 1186 Lachmannus ex librorum Leid. litteris quae sunt *postcaenia* mira coniectura perspicere sibi visus est in archetypo, antequam corrigeretur, fuisse *poscaenia.* quod, ut ibi fuerit, nullo modo a Lucreti manu potuisse proficisci testatur Mommsenius, cum in ephemer. epigr. I p. 78 scribit '*pos* quod est pro *post* sequente denuo littera *t* diplomata ad Marcum usque ignorant'. iam vero hac occasione oblata hoc monere volo, quod tamen moneri vix opus fuerit, quicunque philologi more ad studia Lucretiana se dare voluerit, Lachmanni commentario, quod opus ad omne futurum tempus mansurum persuasum habeo, nullo modo posse carere. quo minus erat cur vel in minimis eas verborum formas quae in Leidensibus cernuntur hic servarem.

Restat ut in versuum numerandorum ratione quid secutus sim dicam. in qua re id mihi fuit tenendum, ut quemcunque locum quis cum numeris Lachmannianis

aut Bernaysianis signatum invenisset, hic quaereret, nullo negotio reperire posset. cum igitur Lachmannus eos numeros, quorum ordine in Leidensibus versus extant, etiam in versuum transpositionibus conservasset, eo quo in suo exemplari versus se exciperent ordine non indicato, et Bernaysius naturalem versuum ordinem indicasset, versus damnatos tantum non semper in textu cancellis includens, ego eos tantum versus numeravi, qui ut ab ipso poeta scripti in hoc textu leguntur, nisi quod per errorem v. I 768 Lm. numeravi. eorum quos ut insititios omisi indicavi numeros, Lachmannianos videlicet, in infima pagina: quod eam ob causam feci, ne carminis continuitatem interrumpentes molestiam afferrent. significavi autem currentes quos dicunt huius editionis versuum numeros stantibus numerorum signis in sinistro margine appictis. qui currentes numeri ubi eidem sunt qui Bernaysiani atque Lachmanniani, soli leguntur. ubi vero aut ab alteris utris aut ab utrisque differunt, utrique adscripti sunt, et Lachmanniani quidem numeri in dextro margine, Bernaysiani in sinistro, et hi quidem numerorum signis paulum inclinatis. lineolis geminatis, quorum exemplar hoc est: ‖ ‖, eos versus me inclusisse, qui cum ab ipso poeta scripti essent, tamen non haberent ubi apte collocarentur, vix est quod moneam.

Sequitur altera huius praefationis pars, in qua eos locos, quibus a Lachmanno aut a Bernaysio dissentio, si non omnes, nam levissima quaeque non curo, at plerosque uno in conspectu ponam, adiectis, sicubi operae pretium esse visum erit, etiam eis, quae Munro Bockemüllerus alii in quoque loco vel scripserunt vel scribi iusserunt.

Ita vero rem institui. primo loco legitur quod ego scripsi, auctoritate vel auctore adiecto; qui si nullus adiectus est, ipse auctor sum sive coniecturae sive ad codicum fidem reditus. cursivis quas dicunt litteris ea fere expressa extant, quae cum in libris manu descriptis excidissent, ab editoribus recte restituta esse videbantur.

I ‖6—9‖ ann. Lucret. 1889 p. 233. ‖44—55 (50—61

Lm.) philol. XXIII 456 sqq. ann. Lucret. 1889 p. 233, Susemihl. ind. schol. Gryph. 1884 p. 6 sqq. idem vidit Stuerenb. ante quam mea legeret, l. c. 383—387. cf. supra p. XXVII. — 60 *tollere* O (oblongus) Q (quadratus) Mr. (Munro): *tendere* Non. cf. Lm. comm. Lm. (Lachmannus) B. (Bernaysius). — 62 *fama* OQ.Mr. *fana* Lm.B. — 116 *perveniant* cod. Victorian. Pius: *permaneant* OQ.Lm.B., quod ferri non posse Goebelius docet in observ. Lucret. Bonnae 1854 ed. p. 28. sed quod ipse cum Veronensis et Venetae auctoribus et cum Marullo scribit *permanent* non melius est: quis enim dixit *corpus aliquo permanare*? — ‖130—139‖ (136—145 Lm.), philol. XXIII 459, ann. Lucret. 1889 p. 232. — 135 *efferre* OQ. Brix. Veron. ann. Lucret. 1876 p. 84: *sufferre* Lm.B.Mr. — 169 *uvas* Pontan.: *vites* OQ. edd.: vitem fundi quid sit docet Cic. Cat. Mai. par. 53. — 183 * 184 Susem. et Brg. philol. XXIII 459 sqq.: *semine certo, crescentesque* OQ. cf. supra p. XX. *semine certo crescere, resque genus* Lm.B. *ut par est * semine certo crescentesque* Mr. — 205—207 Lm. post. 214 Lm. Stuerenburg. l. c. p. 384 Bkm. (Bockemüllerus). — 224 *externaque longe flumina suppeditant* OQ.Mr.: *extentaque longe* Lm. *externaque large* B. — 265 *venti vis verberat incita corpus* corr. Q.Woltjer. serta Rom. Giuss. cf. II 474: *cortus* OQ. *pontum* Marull. B. *cautes* Lm. *portus* Mr. — 276 *quom .. urget* Woltj. ann. philol. CXIX p. 76: *quem aurget* O. *quem vîrget* Q. *quam auget* Lm.B. — 283 *ruitque ita quicquid . . . obstat* Lm. *ruit qua* OQ. *ruunt quae* B. *ruit qua* Mr. — 315 *praeclusit † speciem natura videndi: spatium* Lm. *sperem* ego olim e coniectura a M. Hertzio dubitanter prolata. — ‖321‖ (326 Lm.) cf. philol. XXIII p. 464: Lambinus: . . . *senescunt, nec, . . . saxa peresa quid quoque . . . cernere possis.* probat Stuerenb. p. 391, sed inepte universis rebus crescentibus cum decrescentes res universae opponantur, unius rei decrescentis mentio adiungatur. versum 321 versui 326 subicit Susem. posito post hunc lacunae signo philol. XLIV 62. — 328 *quapropter, locus est intactus inane vacansque,* philol. XXIII

c*

465, nisi quod ibi non recte *inani' vacansque* scripsi: tollunt Lm.B.Mr. — 350 sq. *quod, nisi inania sint* (OQ.), *qua possent* (OQ. Postgate, Journ. of Phil. XVI 278) *corpora quaeque transire, haud ulla fieri ratione videres: fieri* O in litura (cf. Lm. Comm.), pro quo *valerent* Q et schedae. *quod nisi ... sint qua possent ..., ... fieri ratione videres* Lm. *quod nisi ... qua corpora ... valerent ..., ... fieri ratione videres* B. *quod nisi ..., qua possint ... transire? haud ... videres.* Mr. — 361 *vacui minus* Goeb. quaest. Lucret. p. 28 Mr.: *vacuum* O. *vacuim* Q et schedae. — 385—388 vereor ut omnia hic sana sint, cf. Susem. philol. XXIII 468 sq.: utrum tamen aliquid exciderit an poeta neglegentius scripserit, non dixerim. Pollius quidem, philol. XXV 270, Lucretium haec parum emendata reliquisse putat. — 398 *ferarum* corr. O: *ferare* OQ. *ferai* corr. Q.edd. — 406 *largos haustus e fontibu'. magnis:* corr. O.edd., pro *magnes*, „sed idem corr. praeterea *amnes*, quod habent quadratus et schedae" Lm. comm. (v. 412): inde male B. *largis haustos e fontibus amnis. largos haustus, ceu fontibus amnes,* Winckelm. progr. Salzwedel. a. 1857 p. 3. — 422 *quaquam* Lamb. cf. quae scripsi philol. XXIII 469, probante Pollio. philol. XXVI 302. *quoquam* OQ.edd. — 427 sq. (433 sq. Lm.) *esse aliquo . . . augmine;* sententiam Creechius perspexit: *aliquid* OQ. 433 (Lm.), 435, 434 — *aliquid .. id ipsum; cui si . ., corporis augebit numerum . . .* Lm., ut ante eum doctus quidam Italus in marg. cod. Florentini 32. B.Mr. sed hoc nihil est; quis enim ad illud *esse aliquid* tale quid subaudiat, quale Lm. vult, scilicet „ὡς τὰ καθ' ὅλας φύσεις λαμβανόμενα"? *augmen* vero rectissime atque maxime proprie id vocatur, quod aliquam rem vel numerum aliquem auget. — 444 *harum* Bkm. Bernaysius in comment. anno 1855 scripto, ann. 1885 edito: *horum* OQ edd. male, cf. p. XX. — 447 sq. *pondus uti saxis, calor ignist, liquor aquai, tactus corporibus cunctis, intactus inani* Bkm.: *saxis, ignis . ., aquae* OQ. *saxis (Wakefield.) .. ignis ... aquai, [tactus ... inani]* Lm. B.Mr.

sed primum dativo videtur opus esse cf. v. 443, deinde cur Lucretius ausus non sit hic Ennium imitatus (cf. Bücheler. Grundr. der lat. Declination p. 53) dativum in ai desinentem scribere? vocabulo *intactus*, de quo supra p. XXI dixi, non inepte conferas Livianum illud *per incultum*, l. XLII 12, 7, ubi Lachmanni *per indultum* sententiam pervertit. — ‖ 458—463 * 464 ‖. eis quae de hoc loco scripsi p. XXIV haec addo. contra Pollium, qui de art. vocab. Lucret. p. 69 vv. 461 sq. tollit, post Stuerenburgium me dicere non opus est, nisi forte hoc monendum, coniunctivum *abstulerit* rectissime scriptum esse ut in causa non a Lucretio sed a nescio quo quem sibi fingit adversario prolata. — 463 *namque aliud saeclis, aliud regionibus ipsis* *: *saeclis* B. *terris* OQ. *persest* Lm. re non perspecta, *Teucris* miro errore Mr. — 467 *Tyndaridis forma conflatus amoris ignis* Bkm.: *forma* .. *amore* OQ. *formae* .. *amore* edd. paene inepte. — 483 sq. *transit* . . *fulmen caeli* . . *clamor ut ac voces.* OQ.Mr.: . . . *caelum*, . . . *clamor it* Lm.B., falso cf. VI 358 sq. — 511 *inane* . . . *rerum* OQ.Mr.: *in rebu'* Lm. *verum* B. *purum* ego olim conieci, praeter necessitatem, cf. Stuerenb. p. 427 not. 13. — 512 sq. *materies igitur, solido quae corpore constat, esse aeterna potest.* non recte olim concessi Stuerenburgio, l. c. p. 429 hos versus ab hoc loco alienos esse: illius enim *potest* haec est vis: eam habet potestatem, ut sit . . .: exempla eius usus alio loco afferam. — 517 *omne quod est spatium, vacuum constaret inane,* Winckelm. l. c. Brg. philol. XIV 533 sqq.: . . . *quod est, spatium vacuum* etc. Lm.B. Mr. — 518 *corpus inani * distinctumst, quoniam* — — Hoerschelmann. observ. Lucret. alt. p. 78, cf. quae scripsi ann. Lucret. 1889 p. 231 sq., ubi dixi eiusmodi versum excidisse videri: .. *inani* ⟨finitumst, et corpore item quod constat inane⟩ *distinctumst.* — 520 . . *vacuum: sunt ergo*, poteram etiam distingere ut Mr. *vacuum. sunt*: *vacuum, sunt* Lm.B. — v. 531 (Lm.) post 537 (530 Brg.) collocatum seclusi. respexisse potest poeta ad ea, quae 481 —487, si non exposuit, poterat tamen exposuisse sibi vi-

deri. — 577—583 post 550 (544 Brg.) Susem. philol. XXIII 623 sqq. philol. XLIV 67. cf. etiam ann. Lucret. 1889 p. 230. — 546 *quaeque* OQ.Mr. vid. eiusdem comment. II: *quaedam* Lm.B. — 556 *ad summum aetatis pervadere finis: summum.* — *finis* O. . . . *fine* Q. et sch. *summa*, 'id est universo vivendi actu' Lm.(B.), quod vereor ut latinum sit. *summum* . . . *ad auctum* Mr. — || 566—577 ||. hi vv. continent argumentum inde ductum, quod res durae extiterint existantque; quod argumentum neque cum eis quae praecedunt neque cum eis quae sequuntur ullo vinculo continetur; cum eis, ante quae collocavi, potuit certe poeta coniungere. — 567 sqq. *possint tamen omnia reddi mollia quae fiunt* . . . *quo pacto fiant et qua vi quaeque gerantur* OQ.B. 'omnes res, quae molles fiunt, possint probari atque ostendi quo pacto ex solidis' (quae dura sint necesse est) 'primordiis fiant molles' B. praef. p. VIII, et qua vi ea, quae, nisi res molles essent, velut aer, omnino geri non possent, gerantur. cf. II 179 sq. = V 187 sq. ut B. etiam Mr., nisi quod male *possit* scribit. Lm. totum locum et etiam alterum quendam corrupit non magis intellectum, versu 568 (567 Brg.) post 585 (579 Brg.) posito. — 593 *quoniamst: quoniam est* OQ. *quianam est* Lm. *quod iam est* B. — 593 * 594 (599. 600 Lm). Mr. Stuerenbg. p. 399 sqq. Susem. philol. XLIV 76. — *corporis illius* OQ.Mr.: . . *ullius* Lm.B. — 598 *pars primaque, et una*: *pars, primaque et una* Lm. B.Mr. — 605 *ex illarum* Winckelm. Mr.: *illorum* OQ.edd. cf. p. XVIII. — 614 *nil erit ut distent* Wkm.: *distet* OQ.edd. — 622 *si* 625 *nullis* OQ.Mr.: *ni* . . . *multis* . . . Lamb. Lm.B. cf. p. X. — 651 *rursum*, quod *rusum* potuit scriptum esse, Wkm.: *muse* O *mu* Q. *adesse* Lm. *amussim* B. *nasci* Mr., probante Ritschelio, opusc. II p. 292. — 659 *alia ratione*; ita Graeci eo pronomine quod est ἄλλος saepissime utuntur; *mia* OQ. *ulla* Marull. Wkm. Susem. philol. XXIII 627, non melius quam *aliqua*, Poll. philol. XXV 271. — 675 *alia attribui* Marullus, ad rem attendens, cf. philol. XXIII 631. Christ. Mr. *alio* OQ.edd. — 703 *quidvis tamen esse relin-*

quat Lm.B.Mr.: *summam* ante Lm. — 714 *undans* Lm. Giuss.: *undis* OQ.Mr. *almae* B. — 718 *eructans*, philol. XXIII 631, cf. III 1019: *eruptos* OQ.edd. — 738 *rorem* Christ. p. 14. *solem* OQ.edd. — 746 *minimum consistere vere* Wkm.: *rebus* edd. *prorsum* Lm.B. *in illis* Mr. — 747 *item* 749 *utqui* OQ.Mr. cf. Mr. comment. II ad I 755. *uti . . . usque* Lm.B. — versus 768 (774 Lm.) damnatur a Purmanno (progr. Laub. 1858 p. 3) vanissimum illud proferente, necessarium non esse. Pollius vero, de art. vocab. p. 23, gravissimum vitium in eo quod est *exanimo cum corpore* inesse censet, quod sit cum corpore anima privato, scilicet neque metri necessitatem respiciens neque vermium *exsanguium*, III 719, memor. — 773 *rebus oportet* OQ.edd. *rebu' necessest* Lm.B. licenter, ne dicam superbe. — 824 *nunc et . . scrutemur* OQ. edd.: — — *ut* Lm.B. — 828 *rerum quam dicit homoeomerian . . .* 833 *. . putat* OQ.Mr. Goeb. quaest. p. 21, ut Graeci saepissime: *quom* Lm.B. — 834 * 835 *ignibus exiguis, umorem umoribus esse* correct. Victor. Bouterweck. progr. Rossleb. 1864 p. 4. *ex ignis* OQ. — 847 *sanguen an ossa* marg. Florent 32, Lamb. B.Mr.: *sanguis an os* OQ. *sanguis, anne os* non inepte Gifanius sed versu minus bello. *sanguen os aurum?* Lm.: argumentis non levibus impugnat versum Stuerenb. p. 424. sed videtur ferri posse, ut in opere imperfecto. certe *aurum* poeta in rebus, quae in valido oppressu durare non possent, potuit non sine ratione omittere. — 858 *cibus omnis, et aridus et liquor, ipse*, ita recte distinxit Lohmann. quaest. Lucret. p. 59. — 860 *venisque* Avant. Susem. philol. XIV 563 sq. *savieque* OQ.edd. — || 869 *... alit, auget* — || Susem. et Brg. philol. XXIII p. 633 sqq.: *alit auget* OQ.edd. — 868 *ex alienigenis, quae lignis excoriuntur; exoriuntur* Flor. 31: *oriuntur* OQ. *quae alienigenis oriuntur* Lm.B. *lignis his oriuntur* Mr. — 877 || * *cum lapidi lapidem terimus:* Lm. ita recte, nisi quod lacunam non sensit. lapides sunt molares: *lapidi in lapidem tenemus* OQ. — 880 *salices* Bruno, progr. Harb. 1872 p. 3. *latices* OQ.edd. — 881 *quali* ⟨*sapore*⟩

sunt (guttae in) *ubere lactis* OQ.edd. *ubera* Bruno. — 908 *notamus* : *notemus* OQ.edd. — 915 * excidisse aliquid olim suspicatus sum, cf. philol. XIV 564. — 913 sq. Pollius de art. vocab. p. 26. spurios esse conatur ostendere, cui assensi sunt Neumannus l. c. p. 23 sq. et Gneissius l. c. p. 75, et hic quidem illo *pereunt* omnino non intellecto, quod est 'du hast in ihnen keine Urkörper mehr'. Pollius in asyndeto sine causa offendit, cuius simillimum extat IV 940 sq.; utroque loco *enim* inserere possis. accuratius sane locutus esset Lucretius, si sic fere scripsisset: nam pars certe eorum fleret et cachinnaret, sed poetam poetae libertate uti quis non patiatur? — 952—1045. de hoc toto loco egregie disputat Hoerschelmannus in observat. Lucret. alteris, in aedib. Teubnerianis editis a. 1877, de qua disputatione iudicavi in annal. Lucret. a. 1877 p. 65—68; Susem. rem retractat philol. XLIV p. 78 sqq. — 952—961 (958—967 Lm.). Susem. l. c. p. 79 sq. hos versus cancellis cingit, 992—995 (998—1001 Lm.) post 1001 (1007 Lm.) ponit nonnullis verbis mutatis: ego cum Hoerschelm. 992—995 suo loco rententos secludo. — 971 *officiatque, quominus* in *officiatque* (Gryph. Lugdunens.) mutandum non esse docet Munro in ed. quarta. — 990 *partibus in cunctis* Marull.: *e cunctis* LB. Giuss. — *infernaque* OQ.Mr. Giusanus, quod nunc ita probo, ut sit, '*etiam inferna*': non ita dissimile est II 1008 sq. noluit poeta praetermittere allitterationem ei gratissimam, quae est in verbis *infernaque ex infinito*: *aeternaque* Lm.B., quod olim scribi iussi. — 1006 sq. . . . *alterum eorum* . . . *immoderatum* *. lacunam esse iam Marullus perspexit, cf. Mr. comm. I. Madvicus etiam post v. 1007 excidisse aliquid vidit, opusc. prior. p. 313. Lm. cum Bernaysio lacunae signum post 1006 (1012 Lm.) collocavit, ante *eorum* virgula posita, quam Mr., ut reliqua male scribit, male retinet. — 1015—1022 (1021—1028) tollit Neum. l. c. in versu 1023 *at* pro *et* scribens, in anacolutho non recte offendens, cf. p. XXI. ceterum nunc concedo, quod olim negavi, quae sequuntur inde a versu 1023 si non satis pro-

prie, at non inepte de *summa creata* dici. — 1035 *aversa viai* corr. Q.Mr.: *via* OQ. *viaque* L.B. — 1052 *quae pondera sint sub terris,* philol. XXIII 638: *sunt* OQ.edd. — 1053 *posta,* 1054 . . . *videmus.* 1055 *et simili ratione* etc. Winckelm. Susem. philol. XXIII p. 638. Mr.: *posta. videmus, adsimili* Lm.B. — 1075 sq. *teneri res in concilium medii cuppedine vinctae* B. *teneri in concilium* i. e. ita, ut concilium fiat, *victae* OQ.edd. *vectae* L. *in concilio* . . *victae* Mr. — 1078 . . *liquoris* * Ussing, Tidscr. for Philol. VI. Mr.annal. Lucret. 1873 p. 1116. — 1091 *tonitralia* Lambin., v. philol. XXIII p. 641. *tonitralis* recte abeo deductum, quod est *tonitrum,* v. VI 162 et 171. *tonetralia* OQ. *penetralia* impressi libri omnes ante Lambinum, Lm.B.Mr. sed caelum, quod *avido complexu caetera saepsit,* nullo modo penetrale dici potest. — de versib. 1062—1097 (1068—1075 Lm.) et de lacuna octo versuum post 1087 (1093 Lm.) omissorum vide Lm. comment. — ad lacunam explendam quae viri docti excogitaverunt, invenies apud Goeb. observ. Lucret. p. 7 et apud Munronem ad h. l., et in philol. XXIII 641. — 1092 sq. *terraque,* . . *et omnis* . . *abeat, omnis* OQ.Mr. *abeat* pro *abeant* Bouterweck. quaest. Lucret. p. 22, Poll. d. art. voc. p. 33. — *omnia,* sine exemplo Lucretiano, Lm., *omne* B. male, cf. supra p. XI. — 1100 *sic* OQ. *scio* Lm. *sis* B. *sei* M. — *perdoctus* Lm.B.Mr.: *perductus* OQ. — *opella* : *opella* * Mr. cf. Susem. et Brg., philol. XXIII 641 sq.

II 17 *nisi utqui* Mr. *ut, qui* OQ. de voce *utqui* cf ad I 747. *ut, cui* Lm. B. — *mensque fruatur iucundo sensu* Woltj. serta Rom.: *mente* OQ. *menti'* Lm. B. *semota* OQ. Mr. *semotu'* Lm. B. — 21 sqq. *dolorem. delicias quoque uti* (Mr.) *multas substernere possint, gratius interdum, neque natura ipa requirit,* (Mr.) *si non* ...... *sunt* ...: *dolorem, delicias* . . *possint.* Lm. B. cf. quae de hoc loco scripsi philol. XXIV 423 et ann. Lucret. a. 1873 p. 1111 — 27 *argento fulgenti auroque* LB. quod ita verum est, si pro *auroque fulgenti* dictum intellegas: *fulget auroque* OQ. Mr., sed *argento fulgere* contra proprietatem sermonis

Lucretiani est. — 28 *aurataque tecta* OQ. Lm. Mr. *arquataque* B. — 42 *subsidiis magnis et equom* (*ecum*) *vi constabilitas* Mr.: ... *Epicuri* OQ. *magnisque elephantis* Lm. ... *hastatis* B. — 43 *ornatas armis pariter pariterque animatas* B.: .. *istatuas pariterque* OQ. *o. a. validas* Lm. *ornatasque armis statuas* Mr. — 43[a] * *fervere cum* etc. Non. p. 503, 18 ..: 46 ... *solutum. fervere cum* .. Mr. — *animatas, fervere cum* Lm. B. — vers. 66—79 inseruit quidem Lucretius antea scriptis, sed ita ut hoc ipso loco legi vellet. — 92 *modoquest* OQ. edd: *modoque immensumque* etc. Bkm. — 98 *confulta* OQ. edd. cf. ann. philol. 1875 p. 624: *conflicta* Marull. Bipont. *compulsa* Heins. in not. manuscr. — 103 sq. *de genere horum paucula. quae porro ... vagantur* * *cetera* ... cf. ann. philol. ibid. — *paucuia quae ... vagantur. cetera* OQ. *parvola .. corpora* Hoerschelm. diss. p. 30 sqq. *de genere horum paucula quae .. vagantur* Lm. B. Mr. — 152 *dum diverberat* O. *diververat* Q., non *diververet*, ut de utroque falso Lm.: cf. Woltj. ann. philol. 1877 p. 77. — 159 sq. *suis e partibus unum, unum in quem coepere locum ... feruntur* prorsus Lucretianum, cf. II 952 sq. *vincere saepe, vincere* .. et V 937. de re vide quae disputavi in libello de atom. Ep. motu princ. p. 226 sq. — 164 .... *caelum* *. quae exciderunt, nullo modo recipi possunt. ergo non est, cur duos versus qui sequuntur, cum Bernaysio, eo quod est *persectari* in *persectati* mutato, post 167 collocemus. cf. etiam quae contra Hoerschelmannum scripsi, ann. philol. 1875 p. 614. — 167 ... *ignari materiai.* olim suspicatus sum tale quid excidisse ⟨*corporibus caecis res nasci dissoluique*⟩. Hoerschelm. diss. p. 16 tale quid perisse opinatur ⟨*corpora sponte sua volitare invicta per aevom*⟩. nunc de lacuna dubito, cf. IV 419. — 181 *tanta stat praedita culpa,* ut V 189 Lm. B. Mr.: *quamquam praedita culpa* OQ. *quae tanta est praedita culpa* vulgo ante Lm. — || 189 || cf. philol. XXIV 433 cf. p. XXIV. — 194 *quod genus e* OQ. Mr.: *quod genus est* Lm. B. sed cf. Madv. grammat. Lat. ed. 3 p. X. — 198 *derecta* OQ. cf. philol. XXIV 433. Mr.: *deiecta* Lm. B. —

205 *quantum in se (e)st deorsum deducere pugnent* Marull. Mr. *inest deorsum ducere* OQ. *quantum est in se, deorsum ducere* Lm. *quantum in se est, deversus* ... B. ... *in sest, deorsum decedere,* Susem. philol. XXIV 434, fortasse recte. — 217 sq. ... *feruntur ponderibus propriis,* Wkm. probante Pollio l. c. p. 313: *feruntur, ponderibus propriis* .. vulgo. — 219 *incertisque locis spatio depellere paulum* OQ. item Mr. nisi quod *se incerto tempore* scribit. cur non semel Lucretius spatii vocabulo ita usus sit, ut aequalis eius Cicero, qui de amic. par. 40 scribit: deflexit iam aliquantum de spatio curriculoque consuetudo maiorum? de depellendi verbo v. quae philol. XXIV 434 disputavi. *loci spatiis decellere* Lm. B. 218 sq. *se ... incerto ... spatio depellere* Wkm. ... *locis spatio decellere* (vel *depellere*) *paulo* Hoerschelm. diss. p. 34—38. — 226 .. *quo citius* ... *ferantur* scripsi, probante Giussano. negat enim Epicureus graviora corpora citius cadere per inane. — 249 *recta regione* vulgo. *nulla* Lm. B. — 250 *nil* .. *declinare quis est qui poscat cernere sese* Wkm. ... *qui possit cernere sese* OQ. *qui praestet c. s.* Lm. *qui possit cernere sensus* B. ... *sensu* Giuss. — 268 *conexaque* OQ. rectissime, cf. philol. XXIV 438. *conixa* Gif. Lamb. Lm. B. Mr. — 270 *voluntati* Bkm. cf. Lachm. ad II 520. *voluntate id.* possis dicere Lucretio pro eo quod scripsit *initum initium* obversari; verum non *initus* sed *motus* ex animi voluntate procedit et datur per artus. — 291 *quasi: quaei* OQ. *quasi id* Lm. B. *quasi hoc* Mr., non melius. cf. philol. XXIV 438. — 300 *consuerunt* Bipont.: *consuerint* OQ. edd. — 305 *immenso ex omni* Poll. philol. XXV 270. *ex omni* ..... *neque in omne seorsum* Lm. *quicquam est usquam neque* .. B. *quicquam est extra* Mr. — 337 *sed quia constant* Nicc. Florent. 31 vg. Mr. *constat* OQ. *constent* Lm. B. male. 693 *constant* Q. *constet,* supra adscripto *n,* O. Goeb. progr. Salisb. 1877 p. 11. — 724 *constent* O et Q., sed v. infra. Lm. et B. tribus locis *constent,* quod duobus prioribus vereor ut latinum sit. — 342 *praeterea* OQ. de anacolutho cf. p. XXI parturiunt

Lm. B. *praetereat* Mr. paene inepte. — 358 sq. *completque querellis frondiferum nemu' **subsistens**. adsittens.* OQ. *adsistens* corr. Q. et impressi, Giussanus. *nemus adsiduis* Lm. B. — 363 *subitoque avertere curam*, paulatim enim cura minuitur et desinit: *subitamque* OQ. item Mr., qui putat ita dici posse curam, quam quis subierit. *solitamque* Lm. *dubiamque* B. — 380 * 381 .. * *perfacilest **animi** ratione exsolvere* OQ. cf. p. XI. philol. XXIV 441. *tali* Lm. Mr. *parili* B. — 387 *ortus* OQ. edd. Wkm.: *ortu* Lm. B. — 422 sq. *omnis enim, sensus quae mulcet cumque † videntur* ... *creatast* ..: *cunque figura*, Schneidewin. philol. III 53 Lm. B. Mr. cum de sonis odoribus coloribus egerit poeta, *figura* scribere non potuit. fortasse scriptum fuit *quaeque iuvat res.* — 428 ***utqui*** OQ. Mr. cf. ad I 749: *unde* Lm. B. — 429 *possint* O.: *possunt* O. Lm. B. — 435 sq. *res, **aut*** OQ.: *atque* Lm. B. — 439 *confundunt**que*** Marull. Christ. l. c. p. 16. Mr. *confundunt* OQ. edd. — 453, 455, 454, 464 ... *aquarum, et **perculsus*** (OQ.) .... *extat, nec retinentur enim* ... Goeb. Observ. p. 45. *perculsus*, videlicet *papaver*, cf. Neue, Formenlehre der lat. Sprache I 649: ... *aquarum: nec retinentur* .... *quaeque, et procursus* ... Marull. Lm. B. [*namque — aquarum*] Mr., quod vix credideris. — 464—477. 456—463: ita verum versuum ordinem restituit Hoerschelm. observ. p. 28.—459. *est, et **squalida multa creant** admixta doloris* (accusat.) *corpora* Mr. *est, e levibus atque rutundis*; verba sunt e versu praecedente male iterata OQ. *squalida sunt illis* etc. Lm. B. — 465 (473 Lm.) ... *videndi*, 466 sq. *umor dulcis* ... *mansuescat*; 468 *linquit* ... 469 *aspera quom* (*quo* OQ. Lm. B.) ... *possint* Mr. Lachm. v. 476 post 473 posuit, subiecit ei 474. verum ordinem restituit primus Goeb. obs. Lucret. p. 37, qui tamen non recte *dulcis* in *salsus* mutavit et *quo* retinuit. — 472 *si minus **omnia** sunt* OQ. cf. ann. philol. 1875 p. 619: *omnibu'* Muretus, Lm. B. Mr. — 474 *penetrareque **saxa*** OQ. edd. cf. ibid. p. 620 et *infra, ad.* II 1008 sq.... *sese* Lm. B.... *vesca* Mr. — 475...

*videmus * sensibus esse datum*, ibid. dixi posse excidisse *videmus ⟨ventis differri rapidis nostrisque veneno⟩ sensibus esse datum*; de hoc *datum* tamen addubitans. — *sensibus sedatum* OQ. *venenumst sensibu', sed rarum* Lm. *videmus ventis esse datum* B. — ante v. 478 plura exciderunt, id quod illud *rursum* v. 481 declarat. docuerat hic poeta non quantalibet magnitudine atomos esse posse, cf. ann. Lucret. 1879 p. 202. — 483 ... *in eadem una cuiusvis iam brevitate*, ann. philol. 1875 p. 629 sqq.: ... *cuiusvis in brevitate* OQ. *eadem unius cuiusvis in brevitate* Lm. B. *in eodem, una* ... *in brevitate*, Mr. perverse. — 499 * 500—501 *infecta* Wkm. Bkm. *tecta* OQ. *tacta* Lm. B. Mr. — 517 *omnis enim calor* ... OQ. Purm. ann. philol. LXVII p. 673. Susem. philol. XXIV 448: *ambit* Lm. B. — 518 *interutrasque* cf. p. XXIV. — 528 * 529 *versibus ostendi*; in eo versu qui periit, ... *cum* scriptum fuisse puto: *probavi, cum* ... *ostendi*, cf. I 1008—1045: *versibus ostendam* OQ. *protinus ostendam* Lm. * *versibus ostendam* B. prudentius Mr., qui cum videret id in eis quae sequerentur nequaquam ostendi quae fore ut ostenderentur legeremus, *ostendens* scripsit, parum tamen eleganter. — 547 *sumantur uti* Wkm.; probat Giussanus: *suman*, *oculi* OQ. *si manticuler* Lm. B. *sumam hoc quoque uti* Mr. — 580 *ploratus mortis comites* Mr. *ploratus, m. c.* vulgo. — 631 *sanguine laeti* cum Marullo scribo probante Giussano: *sanguine fleti* OQ. *sanguinolenti* Bentl. Lm. B. Mr. — 651. 655—660. 652 egregie Munro. — 673 *celant* Lm.: *traduntur* OQ. *cludunt* B. — 680 *cum odore in primis, pluraque dona* Goeb. observ. Lucret. p. 15: *in primis pleraque* OQ. *in privis* pluraque Lm. *in primis, pleraque dona* * B. — 684 *primis differre figuris* OQ. Mr. cf. philol. XXV 67 sq.: *privis* Voss. Lm. B. — 692 *nulla* OQ. Lamb. Lotz. philol. VII 719. Goeb. quaest. p. 11. *nulli* Lm. B. ... *isdem* Pius Goeb. Lotz. Mr. *idem* OQ. Lm. B. — 693 *constant* v. ad 337. — 695 ... *primordia, eorum dissimili* ... *summa*; ne quis in hoc pronomine primo enuntiati loco posito offendat, cf. IV 822.

primordia rerum OQ. *verum* Lm. B. *longe* Giuss. — 715 *inde*, philol. XXV 68: *in te* OQ. *intus* Lm. *in se* B. — 718 *hisce*, quod *hisque* scripsit Roos. in annotationibus ad L. poematum libros tres priores, p. 43: *eadem ratio disterminat omnis* ⟨*res* . . . . .⟩: *his quaedam* (*quidam* Q) . . . OQ. *his, quaedam* . . . *omnia* Lm., iterum in eadem voce peccans, cf. I 1092, ut etiam Bern., qui hic quoque *omne* scribit, cf. p. XI. *ea res ratio disterminat omnis* Mr., melius Lambino . . . *eadem ratio res terminat omnes* scribente, nam disterminare verbum est Ciceronianum ex Arateis I 44. probant tamen Goeb. quaest. p. 11 et 29. — [723] Gneiss. diss. p. 54. — 731 *alium quemvis quae sunt induta colorem* Lamb. cf. philol. XXVI 68: *que sunt inbuta colore* OQ. *quo sunt inbuta colore* Lm. B. *quae sunt imbuta colorem.* — 738 sqq. *cum caecigeni* . . . *cognoscant corpora tactu*, *ex ineunte aevo*, *nullo coniuncta colore*, philol. XXV 68. bis distinxi, ne quis postea haec ita acciperet ut Poll. philol. XXV 324 fecit aut ut Hoerschelm. observat. p. 4. caecigenos dicit poeta inde a pueris corpora tactu cognoscere, colorem in eis non cognoscere: his igitur res sunt sine colore, ut nobis quoque, in tenebris si sumus, cf. v. 743 sq. Bentl. versum illum post 745 (748 Lm.) ponit: qua transpositione refutata ante v. 746 lacuna hiat. eundem versum etiam post se habere lacunam iam supra docui, p. XXV . . . *et omnis*: *in omnis* Flor. 31, vg. — 782 *extra* OQ. B. Mr. *ex his* Lm., sententia non perspecta. — post 784 perierunt versus, quibus id demonstratum fuit, ad quod in vv. 785 sqq. et 792 sqq. respicitur . . . vv. 817—825 Susem., philol. XXV 70 sq. aut post 794 aut post 787 collocari iubet. — 806 *refulget* OQ. Mr. *refulgit* Lm. B. cf. p. XXIV. — 808 *quae sita cervicemst circum collumque coronat*, philol. XXV 73: *cervices* . . OQ. edd. — 810 *quodam* †*sensu*; non quodam sensu, ut id, de quo Lucretius IV 430 sqq. dicit, sed quodam luminis ictu, v. 814. sensit vitium Bkm. sed cum *escensu* scripsit, non correxit. — 826 *austrum* (*ostrum*) Wakef. Goeb. quaest. Lucret. p. 13. Mr.: *aurum*

OQ. *aurea,* sine exemplo Lucretiano, ut bis *omnia* dissyllabum, Lm.: *discerpitur usu purpura* B. — 828 *distractumst* OQ: *distractast* Lm. B. — *disperditur,* philol. XXV 72: *dispergitur* Lm. B. Mr. — 843 *proprium* OQ. Goeb. quaest. p. 14: Mr. *proprio* Lm. B. sine causa. — 847 *quoad licet ac possis* OQ. Mr. *potis es* Lm. B., quasi Memmio hoc suadeatur, non cuilibet, qui tale quid facere instituat. eodem modo peccat Lm. VI 799. — 856 *quae comitant,* philol. XXV 73 sq. *cum ita sunt* OQ. edd. — 889 sq. *quaecunque creant res sensilia, extemplo* (*e templo* O, *et templo* Q). ann. Lucret. 1881 p. 176. *creant res sensile, et extemplo* Nauger. Lm. B. Mr. — 899 sqq. cf. p. XXV sq. — 902 *quae cuncta videmus* Lm. B. *quae cumque* OQ., sed non omnia mollia sensilia sunt. *quae cuique* Mr. — 908 *namque alios † sensus* etc.: item Giussanus. varios loci emendandi conatus omnes parum felices v. apud Pollium in philol. XXV 324. — 923 post 911 (914 Brg). B. cf. ann. phil. 1875 p. 621 sq., ubi si verum vidi, non est cur ea refutem, quae philol. XXV 79 sq. et Susem. et ego disputavimus. — 919 *nequeant* OQ., si periculum faciant: οὐκ ἂν δύναιντο: hic nodum in scirpo, ut aiunt, quaesiverunt doctissimi viri; scribunt enim Lm. et B. *nequeunt.* — 923 *vidimus* Purm. ann. philol. 1877 p. 276; incertum: *fugimus* OQ. Lm. B. *quo fugimus ante* Mr. — 927 *sensus* OQ. Lm.: *sensum* B. — 930 *quo proditur extra,* philol. XXV 86: *quod proditum extra* OQ. *aliquo tamquam partu) quod protinus extet* Lm. . . . *quod proditur extra* B. *quod proditus extet* Mr. — 933 *sine conciliatu* OQ. edd.; ita ferri potest ut sit *non ante conciliatu facto,* quamquam Goebelii *nisi conciliatum* arridet, cf. eius quaest. Lucret. p. 15. — ‖ 934—940 ‖ in his versibus inest petitio principii quam dicunt. puto Lucretium hos versus damnaturum fuisse, si vita superesset. — 937 *terraque creatis* OQ. Mr.: *aethraque creatis* Marull. Lm. B. — 938 *modo vitali* Goeb. quaest. Lucret. p. 17. Wkm. *modo vitalis* OQ. edd. — 939 sq. . . . *omnituentes* . sensus ani-

mantem quamque ***tuentur*** OQ. Wkm.: *animantum concuterentur* Lm. *omnicientes . . . tuentur* B.: neuter verborum lusum sensit. — 957 *qua re* . . . 958 ***possint*** OQ., animantes, philol. XXV 88, ***possint***, videlicet sensus Wkm. *possit* Lm. B., videl. *animans*, propter illud *quamvis animantem*, quod est in v. 939, quasi non in illo verbo multitudinis notio lateat. cf. supra p. XVIII. — 960 ***praeterea*** restituerunt Wkm., et Christ. p. 38 Mr.: *propterea* Lm. B. — 972 *de quibus* ***auctumst*** OQ. i. e. ex quo atomorum genere ad ceteras atomos, quae hominibus cum animalibus rationis expertibus communes sunt, aliquid accessit, unde ratio oreretur? item 983 *ex non ridentibus* ***auctus***: *factumst* — *factus* Lm. B. Mr. mecum facit Giussanus. — 991 sq. . . . *laeta, et genus humanum parit, omnia saecla ferarum* etc. ann. philol. 1875 p. 632: . . . *humanum. parit* . . . Lm. B., quasi terra genus humanum eo modo pariat, quo arbores, non eo quo cetera animalia, i. e. pabula praebens, ut et vivere et vivam progeniem edere possint. — 1001 sq. *et* ***efficit*** (mors) *omnes res* ***ut*** . . . OQ. Mr. edd. *et fit ut omnes res ita* . . . Lm. B. — 1008 sq. *quod in summis fluitare videmus rebus* i. e. colores *et interdum nasci subitoque perire* i. e. sensus. OQ. edd. Mr. Giuss. *in cunctis* sententia non recte accepta Lm. B. cf. ad I 990 sq. et ad II 474. — ‖ 1010—1018 ‖ cf. ann. philol. 1875 p. 623 et supra p. XVII. — 1026 ***principio*** OQ. vulgo: de anacolutho v. p. XXIII *percipito* Lm. *suspicito* B. Mr. — 1029 *extent* Orell. Lm. *essent* OQ. B. — 1030 *si sint obiecta* OQ. vg. Lm. Mr. *visu subiecta* B. — 1054 *et ipse*, philol. XXV 89 sq.: *et ipsa* OQ. edd. — 1057 ***concreta***, ibid. p. 90: *coniecta* OQ. *convecta* Lm. B. — 1066—1068 *nunc* ***et*** *seminibus si* . . *omnis* ***sique*** *eadem natura manet*, philol. XXV 90: — . . . *vis eadem natura* OQ. *ex seminibus, si* . . . *omnis, quis* Lm. B. — 1076 ***animalibus*** *inice mentem.* Wkm.: *indice mente* OQ. *inclute* (*inclite*) *Memmi* Gronov. Lm. B. *adice mentem* Tohte, cf. ann. Lucret. 1879 p. 95 Giuss. *animalia sint docimento Poll. de art. voc.* p. 28. — 1085 *quod hinc generatumst*

rebus abundans, rebus i. e. an einzeldingen: *his generatim (generat in) rebus abundans* OQ. *quod est* . . . *abundans* Lm. . . . *hic* . . . *abundat* B. Mr. — 1111 *aeraque aer* recte Lm. B. *aetheraque (quae)* OQ. *aetheraque aether.* Mr. sed non licuit Lucretio hic aera silentio praeterire. — 1116 *hic* Christ. p. 18. *his* OQ. vulgo. — 1121 *di-ditur* Goeb. quaest. p. 18. *inditur* OQ. vg. — 1122 *dis-pessa* Mr. *dispersa.* — 1138 . . . *suppeditare* 1141 . . . *defit* — 1143. 1139 sq. 1144 sq. Kanneng. l. c. p. 22. — ‖ 1146 —1149 ‖ ego seclusi. Goeb. quaest. Lucret. p. 33 post 1138 collocavit, item Mr., sed postquam 1117—1134 scripti erant, hi tolli debebant. — 1157 sq. *viris agricolarum confi-cimus, ferrum vix arvis suppeditat iam,* philol. XXV 90. *suppeditati* OQ. edd. . . . *agricolarum, conficimus ferrum* Lm. B. — 1159 *augentque laborem,* ibid.: *labore* OQ. vg. — 1167. 1170—1172. 1168 Bergk., ann. philol. 1867, p. 319.

III ‖ 26 sq. ‖ 28 sq. Bkm. — 28 *tibi me* Junt. philol. XXVII 28: *ubi me* OQ. *ibi me* Lm. B. — 43 *animi* O. Woltjer. ann. philol. LXIX 769; *anime* Q. *animae* Lm. B. Mr. — 58 *eliciuntur* OQ. B. philol. XXVII 29. *eiciuntur* Lm. Mr. — *deripitur persona,* ibid. p. 29. *eripi-tur* OQ. *et eripitur* vg. — 66 *videntur* Lamb. Lm. B., item Mr., sed hic dubitanter: *videtur* OQ. — 75 sq. *macerat invidia ante oculos illum esse potentem* . . . *honore*; ita recte ante Lm.: *invidia. ante oculos* . . . *honore, ipsi* . . . *queruntur* Lm. B. Mr. — 84 *in summa pietatem evertere † suadet*: *fraude* Lm. *clade* B. *timorem* * *hunc vexare* . . *hunc* . . *rumpere* . . *evertere suadet,* qui quid haec scribens cogitaverit assequi non possum. alia non meliora vide ap. Poll. in ann. eius Lucret. — versus 87 —90 = II 55—58 acerrime impugnatos a Goebelio, obs. p. 28, ut postea ab Gneissio l. c. p. 20 sq., defendit Pollius, cui assentitur, rationibus satis gravibus allatis, Neum. l. c. p. 29. cf. supra p. XVI sq. — 110 *pes cum dolet aeger* Bkm.: *aegri* OQ. vulgo. — 118 *neque harmonia corpus sentire solere* cf. Wakefield. in not., inde Lm. qui sen-

teire scribit, B.Mr.: *interire* OQ. *harmoniam corpus retinere solere* Marullus. non video cur quis in illo *sentire* offendere potuerit, vita enim non sine sensu, sensus non sine vita est. — 172 *et* (*at* OQ.) ... *terraeque petitus* **segni' fit,** — et hoc quidem valde incertum — *interea mentis qui gignitur aestus et* ... *voluntas*? scripsi.: ... *suavis et in terra mentes* ... OQ. *petitus saevus et in terra* B. *suppus*, Lm. sed cur potius suppus quam pronus? *petitus segnis, et in terra* Mr. — || 189—195 || Bkm. recte; nam cum et hoc loco et eo qui sequitur 196—202 exemplis a rebus apertis petitis — cf. ad. 353 — animi mobilitas quanta sit doceatur, prior deterior est. aquae enim corpuscula cerni non possunt, papaveris globuli possunt. — — 198 *spicarumque* v. p. XIV. quam ingeniose excogitatis correcturis viri doctissimi locum sanum corruperint, non est cur referam. — 224 **nilo** *oculis* Heins. Goeb. quaest. Lucret. p. 29: *nil* OQ.Lm.B.Mr. — 227 *in corpore* **rerum** OQ.Mr.: *rei* Lm.B. — 237 **animae** Susem. philol. XXVII 23: *animi* OQ.edd. — 239 *recipit* **res** *posse creare* . . B. et Mr.: . . *mens* . . OQ.: vide Lm. comm. *quem* Lm., confidentius. — 240 *quaedamque* † *mente volutat: quaedam vis menti' volutat* Lm. *quidam quod manticulantur*, audacius quam solet, Bernaysius. *et homo quae mente volutat* Mr., quorum nihil verum esse potest. — 258 *inter sese* **inmixta** (vel *inter se* **sint** *mixta*), ne versus caesura careat, philol. XXVII p. 35 et supra p. XIX. cf. ad v. VI 1057 — *retinere valemus* O. corr. Mr. *retinemus valemus* OQ. *retinemu' valentes* Lm., quod et minus simplex et a re falsum est. cf. Mr. not. — 267 **color** Lamb. Mr.: *calor* OQ.Lm.B. — 274 **infra** retinui, non sine dubitatione. aliter IV 139: *intra* Itali, Christ. — 284 **alias** philol. XXVII 36: *aliis* OQ.edd. — 289 **acrius** OQ. *acribus* Lamb.Lm.B.Mr. cf. p. XI. — 297 *gementes* || * *nec* ... *possunt* || cf. p. XXVII. — 298 post 295 Lm. — 304 *fumida, suffundens* (pro *fumidas effundens* Ital.) ... **umbram** O. *umbra* Q. cf. Mr. not. I. — 306 **interutrasque sitast** (*sitas* OQ.) *cervos saevosque leones*: interutrasque — cf.

p. XXIV — hic casu natum esse verisimile non est. hac voce poeta ita videtur usus esse, ut sit pro praepositione, non audacius ille quidem quam qui primus dixit: exadversum aliquid: *interutraque secus* Lm. *inter utraque secat* B. *inter utrosque sitast* Mr. — 309 *naturae cuiusque animi vestigia prima.* Susem. philol. XXVII 34 *animae.* rectius ita scripsisset Lucretius, sed facillime potuit errare, vide 'Ep. Lehre v. d. Seele' p. 14.—321 *depellere doctis* Lamb. *noctis* OQ. *nobis* Lm. B. Mr. — ‖ 337—349 ‖; nam versuum 350—358 argumentum artissime cohaeret cum eo, quod vv. 323—336 exponitur. ab hoc vero non separanda sunt, quae vv. 359—369 docentur; quibus aptissime vv. 370—395 subiciuntur. Lachmannus sic: 337—349 ‖ 350—359 ‖; seclusit igitur, quae secludenda non erant, non seclusit, quae debuit. — 353 *vel manifestas res contra verasque repugnat*: ne quis cum Luciano Müllero philol. XV 158 *veras* in *claras* mutare velit, cf. II 245, ubi *res vera* ea dicitur, quae *in promptu manifestaque* sit, IV 214, ubi est *specimen verum*, IV 464, ubi de eo dicit, *sponte sua veris quod possit vincere falsa.* sunt Epicuri ἐναργήματα sive ἐναργῆ, cf. diss. schol. Hal. 1882 p. 10 et libell. ibid. editum 1893 p. 16. eodem loco docui v. 354 scribendum esse *quid sit enim corpus sentire quid adferet*, ubi *quis adferet* est in OQ. et in editionib. — 357 * 358 *multaque ... quam pellitur ante* Mr.: *perditum expellitur aevo quam* OQ. *nullaque .. quom expellitur aevo* Lm. [*multaque .. cum expellitur aevo*] B. — 361 *difficilest* OQ. Mr. 'es geht nicht an, dass man'. *desiperest* Lm. B. — 362 *sensus acies detrudit ad ipsas* * [*res ......*]: Lm. 363 ... *nequimus:* 362 *sensus enim ... ad ipsas* 364 *lumina, luminibus quia nobis praepediuntur*: quorum verborum explicationem recte Munro dicit absurdam (a most unnatural explanation). melius certe B., ut in re non perspecta, ad obelum confugit. alia aeque falsa cf. ap. Poll. l. c. — 365 *qua cernimus* ipsi OQ. *quia* Lm. B. Mr. — 374 *animae elementa minora* OQ. Mr. *elementa minora animai* Lm. B. — 378 *prima* OQ. Mr. *priva* Bentl. Lm. B., cf.

philol. XXVII 39. contra v. 380 Bentlei *priva* recte se habet, ubi Mr. male *prima* retinet. — 392 et 393 primus Marullus recte transposuit; secuti sunt Lm. B.: non transpositos frustra conatus est explicare Goeb. obs. p. 40, quem Mr. male sequitur. — 392 *corporibus nostris in mixta* pro *inmixta* i. e. in corpore nostro mixta. — 404 *adempta animae vi cum membrisque remota,* correxi verba in libello de Epicuri de animae nat. doctrina p. 14. *anima circum membrisque remot.* Q. ... *remotus* O. *anima circum* ... *remota* Lm. B. — 405 *aetherias auras* OQ. Mr. poetice loquitur, cf. Verg. Aen. VI 436: *aerias* Lm. B. — || 412 || parum considerate Lucr. *eorum* scripsit, quasi v. 408 *oculis* non *oculo* extaret, cf. p. XIX. — 415 *incolumis quamvis alioqui splendidus orbis* OQ.: [ ] Lm. B. *alioqui* se rectissime habet ad sententiam, atque vox, quam Lm. Horati demum aetate ortam videtur putare, vetustatem sapit. cur poeta voculam *est* ante *splendidus* omiserit, aurium iudicio utenti obscurum esse non potest: *aliquoi sit* Mr. *alioqui splendeat* Bkm. — 420 *digna tua* ... *cura* Lm. Mr. ... *vita* OQ. *perpetua* ... *vita* B. — 421 *utrumque uno sub iungas nomine eorum* Mr.: *uno subiungas nome* (O, *nomine* Q) *eorum* OQ.... *uni subiungas nomen* Lm., quod non capio. — 425—439 sqq. de anacolutho v. p. XXII. — 431 *quod genus, in* OQ. Mr. *quod genus est* Lm. B. — [433] Lm. B. [430—433] Poll. — 443 ... *ullo?* * ... *mage sit, cohibessit?* ita Wkm., nisi quod lacunam non vidit neque sensit eandem sententiam bis scriptam fuisse. cf. p. XXVIII *magis incohibessit* OQ. *magis is cohibessit?* Lm. Mr. ... *usque liquescit* B., artis criticae lege violata. — 453 *lingua † mens: labat* Lm. B. Mr. — || 463—471 ||, ne is locus, qui est 459—462, clausula sua, quae continetur versibus 472 sq., privetur. — [474] = 510 et [*et pariter mentem sanari corpus inani*] recte Naugerius eiecit, cf. Susem. philol. XXVII 43. versus 474—478 idem secludit; ego non puto necesse esse. — 490 sq. *quia vi morbi distracta per artus* * (anima est), *turbat* (homo) *agens animam, spumans ut in aequore* etc. cf. ann.

Lucret. 1879 p. 196. probat Giuss.: *vis morbi* OQ. Lm. B. Mr. *vist morbi* ... *turbat agens animā spumas*, quod et a metro et a sententia laborat, Tohte, ann. philol. LXVII 123. *turbat agens animam spumans in* OQ. *vis morbi* ... *turbat, agens animam spumat, quasi in* Lm. Mr. — 529 *scinditur atqui animae quoniam natura* Junt. Marull. Brg. philol. XXVII 48 sq.: *atque animo haec quoniam* OQ. *usque adeo haec* Lm. *aeque animae haec* B. *itque animae hoc* (?) Mr. *aeque animae hic* (*heic*) Poll. philol. XXVI 334. — 530 *sincera existit*, quod ut num ferri posset olim dubitavi, cf. philol. XXVII 49, ita ne nunc quidem confidenter scribo. — 546—549 sqq. *et quoniam* ... *et veluti* ...: de anacolutho cf. p. XXI —. 548 ***atque*** OQ. Wkm. Mr.: *aut* Lm. B. — 551 *in parvo linquuntur* (Florent. 31) *tempore tabi* (Is. Voss.): Lm. B. i. e. linquuntur tabi, quae intra breve tempus futura sit; *λείπονται* (*τῇ*) *ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τήξει*: *linquuntur* ... *tali* OQ. *licuntur* Mr. — 555 sq. *adhaeret. Denique* Mr. *adhaeret denique, corporis* Lm. B. satis mire; vide quae Mr. in not. I refert. — 571 sq. *si cohibere in se animam atque in eos poterit concludere motus* Lm. B. cf. philol. XXVII 50: *sese anima* ... *in eos* OQ. *sese anima* ... *in eo* Fab. Wakef. Goeb. quaest. p. 26 Poll. de art. voc. p. 23 Mr. — 584 *foras manante anima* ***usque*** *per artus* Lm. B.: *foras manant animaeque* ... OQ. *foras anima emanante* ... Mr. — 590—604 seclusi: his ea interrumpi quae non deberent vidit Christius l. c. p. 19, qui eos post 577 (579 Lm.) collocat. cui Munro ita assentitur, ut eos inter 575 et 576 interponat, qua re male versus 574—577 ab eo capitulo revellit, cuius clausula sunt. — 594 *exsangui cadere omnia* ***corpore*** *membra* Florent. 31, incerto coniecturae auctore, imprimi iussi, sed debui scribere *exsangui* ***facie***, v. VI 812: nam non solent nudi esse, quorum animo male fit. scripsisset, re sane perspecta, etiam Bkm. *facie*, non *visu*, si latine sciret: *exsangui cadere omnia membra* OQ. . . . *trunco* Lm. Mr., male. *horrore* etiam peius B. — 607 *ad iugulum et* superas

succedere fauces Goeb. quaest. p. 29, probante Poll. l. c. p. 335: *supera* OQ. vg. — ‖ 613—621 ‖ Wkm. argumentum hic inchoatum 781—794 fusius tractari et absolvi vidit. — 615 ***omnibus*** OQ. Mr. Bkm.: *pectore*, miro errore, Lm. B. — 631 ***haud igitur*** Lm. B.: *auditum* OQ. *auditu* absurde Mr. — ‖ 632—667 ‖ hi duo loci, qui sunt 622—631 et 668—676 ab eodem versu incipientes ita alter alterum excipere debent ut II 478 sqq. et 522 sqq. — 645 ***simul*** OQ. *semel* Lm. B. Mr. — 655 sqq. ***micanti*** (Lm. Mr.) *serpentis cauda procero corpore* ***truncum*** *sit libitum*: *procero corpore utrumque* OQ. *serpentem* (Marull.) *cauda e procero corpore utrimque* Lm. *minanti serpentis cauda . . . utrimque* Goeb. quaest. Lucret. p. 25 . . . *serpentis cauda procero corpore, utrumque* * Mr. olim scripsi *micanti serpentem* (vel *serpentis*?) *cauda, procero corpori' trunco* philol. XXVII 50, quod cum Goebelii coniectura contaminans, ut ipse ait, Susem. *serpentis procerum corpori' truncum* fecit, nequaquam tamen confidenter, v. philol. XXVII 57. absolvit rem Giussanus *serpentis cauda procero corpore truncum* scribens, i. e. si serpentis truncum sit libitum discidere; truncum dicit, nam collo parcendum esse declarat v. 660. — 661 *ardentem ut morsu premat icta dolorem*, philol. XXVII 432 not. 2: *ardenti . . . dolore* OQ. *ardenti . . . dolorem* Lm. B. Mr. — 670 *supera ante actam aetatem* Rob. Unger. *super* OQ. edd. cf. V 326. ante acta aetas est haec aetas, quantum eius transactum est. — 678 *animae*, nam in dentibus (cf. v. 686) non est animus. *animi* OQ. edd. — 682 *vivere solam* (animam) 683 *convenit, ut sensu corpus tamen afuat omne*: *affluat* OQ. *afuat* scribere ausus sum, quod ante me scribi iussit Grassbergerus, de Lucret. carmine, Monachiae 1856 p. 54. scripsisset hoc, quod unum aptum est, Lachmannus, si huius modi composita in usu veterum fuisse demonstrare posset, cf. ad 685 comment.; quod scripsit *arceat* ipsi parum placere apparet. abicit versum B., item Mr. — 687 *morbus* OQ. Mr. Brg. philol. XXVII 51 sq. *morsus* Lm. B. — 688 *subito his e frugibus*, ibid. *subitis*

OQ. *subiens e* Lm. *subiit si e* B. Mr. — 698 *quanto quique magis* OQ. ut recte scripsit Lm., ita falso interpretatus est, ut suo iure miratus sit Pollius in ann. Lucret. suis neminem in hac voce offendisse. docet Lm. ad. l. VI v. 459, ubi idem adverbium extat, *quique* esse 'um je wie viel mehr, um je so viel mehr' quod non capio. *quique* paene idem valere videtur quod *quacunque ratione,* unde non longe abest vis vocis *utique.* — || 699 || cf. p. XXVII. — 700 *dispertitus enim* Lm.B.Mr. *retro* OQ., ex v. 699. — 732 *contage* OQ.Mr. vel *contagi,* quod Goeb. mus. Rhenan. XV 406 praefert; *contagibu'* Lm.B. — 734 *cui subeant* B.Brg. philol. XXVII 54: *cum* OQ.Lm.Mr. — 736 *utqui* Mr. cf. ad I 749: *ut quicum* OQ. *ut qui* C.F.Hermann. philol. VIII 181. *ut iam* Lamb.Lm. *quidum* B. — 740 || * 741 || versus optimus et Lucretio dignissimus est. apparet poetam argumentum huius loci ita tractare potuisse, ut haec verba aptissima essent, vide quae p. XXVI de versibus 758 sqq. disputavi. — 745 *cum corpore quoque* O. *toto* Q.Lm.B.Mr. — 758 sqq. || 761 || cf. p. XXVII. — 781 *aequore in alto* OQ.Mr.: *aequore salso* V 129 Lm.B., sed illi versus non ab Lucretio ipso ibi inserti sunt. — 787 *quod si posset enim* OQ. probat Madvicus; ego scribo, de soloecismo securus, cf. p. XIX. *quid si posset enim?* Lm. *hoc si* — Marull. vulgo. B. — 801 * 802, philol. XXVII 54 sq. — 811 *quia nulla loci fit* (non *sit* ut impressum est) *copia circum, fit* pro *sit* Lm.; cf. ad. l. V 359. *locist sita copia* non inepte Bkm. — 803—815 = V 351—363 eiciunt Lm.B.Mr., retinet Giussanus, recte, nam eis eiectis relinquitur, quod animos mortales esse demonstrantibus obici possit. — 840—858 seclusi, quod versus 859—866 versum 839 subsequi debere res ipsa declarat. — 848 *repetentia nostri* OQ. i. e. facultas memori mente vitam olim actam reprehendendi, cf. v. 856 *retinentia* Lm.B. — 865 sq. *neque hilum differre, an nullo fuerit iam tempore natus:* ex similitudine eius quod est *haud scio an* . . . hoc *nihil differt an nullo* etc. ita interpretor, ut sit *nihil differt — an nullo fuerit iam tempore*

natus?, es macht nichts aus (wenn er auch schon einmal gelebt hat possis cogitatione adicere), pro quo abrumpens pergit: oder soll er überhaupt noch niemals am leben gewesen sein? quod re non differt ab eo quod in usu est: nihil refert, utrum natus iam fuerit, an non fuerit: *an nullo anullo* O. *a nullo anullo* Q., ut appareat in archetypo et *an nullo* et *an ullo* scriptum extitisse: *ante ullo* Lm.B. *anne ullo* M. — 875 *et unde* mihi dudum suspectum fuit. — 900 * 901 cum is, qui inde a v. 901 loquitur, non idem sentiat de morte, quod ei, quorum lamentationes vv. 891—897 legimus, non potuit poeta eius lamentationem sic nude subicere. — 909—15 ||. v. 906 sq. rem ad somnum redire docet Lucretius, v. 916 sq. in somno neminem se requirere: haec igitur non separari oportet. — 914 *torrat* Q., corr. O. *torret* O. inde Lachmannus *torres* (item B. et Mr.), voce ignota ex Cyrilli glossario cupidius arrepta. — 922 *se colligat* Wkm.: probat Giussanus. inde quod homo ex somno se colligere solet, cognoscitur quod 920 sq. legimus. — 925 *turba et disiectus*, Goeb. quaest. p. 29: *turbae disiectus* OQ. vulgo. — 932 *si grata* Nauger.: *gratis* OQ. *gratis fuit haec* L. *gratisne fuit* B. — 938 *in offensast* Postgate, Journ. of philol. XVI p. 28: *in offensos* OQ. *in offensust* Lamb. Lm.B.Mr. — 947 *quid respondemus.* OQ. vulg.: *respondebis* Ritschel. ap. Goeb. quae. p. 29 probante Pollio, praeter necessitatem, opinor. — 959 *gnatis concede* B. *magnis* OQ. *dignis* L. *magnus* cens. Orellii Ienens. Mr., inepte. — 990 *quem volucres lacerant* <*curae* . . .> 991 . . . *atque exest anxius angor,* philol. XXVII 56. *aut aliae quoius scindunt cuppedini' curae*, Bruno, prog. Harb. 1872: *alia quavis cuppedine* (*curpedine*) OQ. Lamb. edd. — 1009 . . . *egestas* * *Tartarus* . . . *aestus* — *qui neque sunt*, cf. p. XI, Mr.: *egenus Tartarus* Lm.B. — 1021 *hinc* Pontan. *hic* OQ.Lm.B.Mr — 1040 *ipse Epicurus obit decurso* Florent. 31. Pontan. Mr. Brg. philol. XXVII 336. *iit*, quod per se non idem est quod *obire*. Lm.B. — 1056 *et quaerere semper, commutare locum*: ita distinxere recte ante Lachmannum, qui

virgulam sustulit, quasi is quaerere possit dici commutare locum, cui id facere facillimum sit. — 1066 sq. *fugitat, quem scilicet, ut fit, effugere haud potis est: ingratis* (ita primus Lamb.) *haeret et odit.* Madv. advers. critic. p. 24: *fugit at quem . . . ingratius* OQ. *at quom* Lm.B. *fugit* (*at quem .. ingratis haeret*) *et odit* Mr., quod ferri non posse Madv. docet. — 1072 sqq. *status, in quo sit .. omnis aetas, post mortem quae restat cumque, manenda* (Lamb. pro *manendo*). Lm. virgula sublata locum corrupit; secuti sunt B. et Mr. — 1071—1073 (1073 sqq. Lm.) suo loco positi sunt. non melius eos Kannengiesserus diss. p. 22 post 1089 Lm. quam Susem. philol. XXVII 57 post 1094 Lm. transferri vult, cf. ann. Lucret. 1879 p. 200.

IV || 1—25 ||. Lachmannus hos versus e l. I 920 sqq. sumptos, ne libri quarti prooemium desideraretur, a Cicerone hic repetitos putat v. 25 mutato, cf. comm. ad I 926. — veri tamen similius est, quod Purmannus in ann. philol. LXVII 664 sqq. opinatur, ipsum Lucretium eos huc transtulisse, cum e l. I tollere vellet. aptissime autem pro illo *qua constet compta figura*, quod est in l. I, hic *ac persentis utilitatem* scripsit, nam utilitatis in initio libri mentionem fieri conveniebat. — 45—48 ante 26 collocavi, cf. philol. XXIX 417 sqq. — 45 *in sua .. quaeque* OQ. Mr.: *quoique* Lm. *cuique* B. — *127 sq. hos versus huc, i. e. post v. 45 (41 Lm.) recte iussit transferri Wkm., nisi quod lacunam non videns 41 *rearis* pro *reamur* et 46 *sed* pro *quin* scripsit. — || 50—52 || philol. XXIX 417. — 62 *illarum* cf. p. XX. — 79 *scenai speciem Parium marmorque deorum*, philol. XXIX 422: *patrum matrumque deorum* OQ. *pulcram variumque decorem* Lm. *claram variamque deorsum* B. *patrum coetumque decorum* Mr. — 81 sq. *quanto circum mage sunt inclusa theatri moenia* B. mire sane *inclusa*, si scripsit. in OQ est *inclaustra*: id enim agitur, ut quam maxime circum, i. e. ab omnibus summi moenium marginis partibus, velis ad malos eductis scaena et cavea a caelo seclusa sint. nunc demum video

ita (i. e. velis supra intentis) *clausa* scribendum esse „je mehr sie so (vom himmel) abgeschnitten sind". — *angusta* Lm. *inclusa theatra moenibus* Mr., utrumque pariter a re alienum. — 82 *hoc* ... *lepore* .. *omnia*: *haec* OQ. edd. — 91 *diffusae e rebus* Lmb. Mr.: *diffusae rebus* OQ. *diffusa e* Lm. B. — 92 *intrinsecus ortae* Lamb. Wkm. Mr. *extrinsecus ortae* OQ. *extrinsecu' torte* (*scinduntur*) Lm. B. — 94 *coortae* (*coorte*) Q. *coorta* O. Lm. B. — post 97. 230—238: hi versus ubi in codicibus extant, ibi ea argumentatione qua esse imagines docetur dudum absoluta de motus eorum celeritate agitur. hic argumentorum ordini conveniunt: perspexit rem Wkm. — 110 *ex ea imaginibus* Lotzius philol. a. 1852 p. 723. *ex imaginibus* Lm. B. (*specie sunt praedita rerum*) *extima* Mr. alia vide ap. Poll. — 111 *formae rerum similesque effigiae*: *formarum dissimilesque* OQ. *formarum illis similesque* Lm. B. *formae, rerum similesque* Mr. — vv. 129—140 eis subiungendi sunt, quibus esse imagines docetur; sunt ergo post 116 (109 Lm.) collocandi, cf. Susem. philol. XXIX 423: quod si fit, non est cur cum Lm. B. Mr. secludamus. his subieci 168—173*: locum imperfectum seclusi. — sequitur locus qui est de tenuitate imaginum, 110—126 (137—153 Brg.), aut imperfectus aut truncatus. recte enim docet Susem. l. c. p. 424 sq. plus uno argumento hic fuisse, quorum alterum puto inde fuisse ductum, quod res minimae, quae tamen non infra sensum videndi essent, imagines mitterent, quas ex eorum minimis partibus constare necesse esset: ad hanc argumentationem pertinent vv. 174 sq. (154 sq. Brg.). *quorum quantula pars sit imago* etc. alterum argumentum unde ductum esse possit divino quidem, sed hariolari nolo. — est autem in hoc exemplari horum locorum ordo hic: 97. 230 —238. 98—109. 129—140. 168—173. 110—126. 174 sq. 143—167. Christ. l. c. p. 21 sq. sic collocat hos locos: 98—109. 129—140, male vv. 127 sq. praemissis. 110—126. 168—173. 143—167. vide praeterea de his omnibus, quae Susem. disputat in philol. XXIX p. 423—426, *cui quatenus assentiar* quatenus non assentiar facile appa-

rebit. nunc ad singula redeo. — 137—140. 141. de anacolutho v. p. XXI. — 159 *cum certas pervenit in res* Susem. Brg. philol. XXIX 421. *alias* OQ. edd. inepte, quasi pleraeque res imaginibus transitum praebeant. *raras* Lotzius in philol. VII p. 704, vitio perspecto, non correcto. — 160 et 165 *vestem*: Oppenried. a. 1847 *vitrum*, quod cum alii tum Mr. probarunt, Lotzius, hic illis cautior, probare non ausus est. — 165 *possunt* OQ. P. Langen., philol. XXXIV 28 sqq. — *possunt*, videlicet simulacra, quae ex eis quae summa in rebus sunt confiunt: *potis est* Lm. B. Mr. sed cf. ad II 957 et supra p. XX. — 180 *res ibi respondent* O. Wkm. Mr.: *sibi* Q. Lm. B. — 184 *in quem quaeque locum diverso momine tendunt*: *numine* OQ. Mr. *tendit* OQ. versum suo loco retinet Mr., illud *quaeque* recte interpretatus. post 175 (155 Brg.) collocant Lm. B., *tendat* scribentes. 198 sq. *quod † parvola causa.* hoc neque sanum videtur esse neque adhuc emendari potuit. — 195 Lm. B. post 205 transferunt, Mr. recte suo loco retinet. — 202 *quavis penetrare queant se*, videlicet *per aeris intervallum*.. philol. XXIX 437: *quasvis* .. *res* OQ. edd. vulgo, absurde. — 203 (Lm.) in suum locum reposuit Mr., a Bernaysio post 188 collocatum. 202, 203 (208 Brg.) *caelumque rigare* OQ.: *circumque* Lm. — 211 *nonne* corr. Q. Bkm.: *quone* OQ. Lm. B. Mr. — 218 *sidera respondent in aqua* ... *mundi* OQ. vulgo. Wkm. Mr.: *mundo* Lm. B. — 221 *mira fateare necessest* * paene certum est in eo versu qui excidit post 221 Brg. fuisse *mobilitate* — [217—229 Lm.]. postquam Lucretius accuratissime de simulacris egit, demonstrare esse omnino effluvia (ἀποῤῥοίας) quae sensus lacesserent, summae esset ineptiae. recte igitur Wkm. itemque Goeb. observ. p. 23 versus ex l. VI (921—933) huc translatos tollunt. quod Gellius et Nonius hic legerunt, hoc unum declarat iam tum interpolatum fuisse carmen. — 222 hinc Bkm. Lucretium ita putat capitula disposuisse, ut primum doceat quid simulacra efficiant, si non impediantur: 239—268, deinde de impeditorum vi et effectu disserat 299—322. 348—363: tum sequi

vult eum locum qui est de imaginibus in speculis apparentibus 269—298 et 323—347. post haec ea collocat, quae de umbrae motu qui videtur legimus vv. 364—378. hunc ordinem olim laudavi: et sane res ingeniose excogitata est. sed transpositionibus illis opus non est. nam ut, quin poeta loco de simulacrorum in speculis motibus qui videntur, subicere potuerit, idque vel aptissime, quae de umbrae motu legimus, dubium non est, ita ne ea quidem, quae ut interiecta seclusi 307—340, non vinculo quodam cum eis quae sequuntur continentur; nam non casu factum videtur, ut ante umbrae mentionem, quae fit 347, illud *adumbratim* praecedat. — 239—243. 241 (226 Brg.) * Kanneng. diss. p. 27, ann. Lucret. 1879 p. 226. — 264 et 261, *foris quae vere transpiciuntur*: Lm. v. 244, ne *quod genus* sine *sunt* positum esset, — cf. ad II 194 — in utroque versu pro *quae vere*: *quae sunt, bene* scripsit; nemo eum secutus est. — 267 *in idem* Mr. *in eum* OQ. cf. p. XX. *iterum* Lm. B. — v. 290 (Lm.) a Lachmanno post 270, a Bernaysio post 269 positum loco non moveo. post 272 (289 Lm.) excidit aliquid, cf. Goeb. obs. p. 19. Christ. p. 11. Mr. Poll. l. c. p. 339 sq. — 291 *adeo e speculo*: *speculo* OQ. edd. — 293 *convertit* OQ. P. Langen l. c. *convertitur* Lm. B. — 328 sq. ... *aer ater* B. M. *obsederat aer continuo* OQ. *ater, aera* Lm. — 344 *ad tornum* ... *tuamur* Lm. B. *tuantur* OQ. *terantur* Mr. — 380 sqq. *extantisque procul* ... *montis classibus inter quos* OQ. Wkm. Mr.: *extant usque* Lm. B. — 401 *nubila despicere* OQ. vulgo: *dispicere* Lm. B., v. philol. XXIX 444. — * 402. desperavi de emendatione, lacunam tamen certo adgnoscere videor. ceterum ne nunc quidem mihi satis constat non potuisse Lucretium *mirande* scribere, quod adverbium sane mirum rursus occurrit v. 445, ubi est *mirande multa*, pro quo Lm. *miracli multa*, B. et Mr. *miracula multa*. — 466 *ab sensu falso ratio orta* ..., *quae tota ab sensibus aptast*: *ortast* inepte OQ. edd. correxit Hoeferus in libello bono, *quem* de sensuum doctrina a Lucret. l. IV tractata scripsit

Seehusae a. 1872 not. 78. — ‖ 476 ‖ philol. XXIX 446 et supra p. XXVII. — 491 * 492 ibid. p. 447. — 496—502 sqq. de similibus anacoluthis v. p. XXII. — 511 sq. . . . *clamor, quippe* . . . *vocum;* Wkm. recte, nisi quod post *vocum* gravius distinguere debebat: cf. philol. XXXII 478 sqq. vulgo male . . . *clamor. quippe* . . . *vocum* 515 *scilicet* . . .: 515 *scilicet expletis quoque ianua raditur oris*: Lm. totum locum corrupit scribens: . . . *vocum: scilicet expleti* . . . *oris,* similitudinem ab ostio ductam non videns. v. philol. XXXII 478, ubi tamen *ostis* scribere non debebam. excidisse versum post 515 fortasse recte conieci. — 551 sq. 542—546 (525—531 Brg.) cur secluserim, v. philol. XXXII 485.—529 *reboant raucum retro loca barbara bombum,* v. ibid. 483 sq.: *revorat* . . . *cita* . . . OQ. . . . *reboat* . . . *regio cita* Lm. B. Mr. — 530 *gelidis cycni nocte oris ex Heliconis* B. *validis necti tortis ex* . . . OQ. et *cycni tortis convallibus* . . . Lm. *validis cycni torrentibus* infeliciter Mr. v. Poll. ann. Lucret. — 553 *pars solidis adlisa locis* OQ. edd. Wkm. Mr. *pars, solidis adlisa, locis* Lm. B. — 577 *avidum nimis †auricularum* OQ. Mr. non offendit. *nimi' miraclorum* Lm. B. — 580 sq. *aurisque lacessant, colloquium ut clausis foribus quoque saepe videmus* OQ., nisi quod *ut* inserui, videlicet *auris lacessere,* philol. XXXIII 485 sq.: *lacessant, colloquium clausis* . . . *ubi demus* Lm. . . . *quo* (?) *saepe videmus* B. *lacessant. colloquium* . . . *videmus, nimirum quia* . . . Mr., male ad unum exemplum trahens, quod ad universam rem pertinet. — ‖ 586—594 ‖ (603—611 Lm.) . . . philol. XXXII 486: Wkm. 612—614 Lm. post 602 collocat. ab v. 585 ad v. 595 transeundum esse etiam Kannengiesserus vidit, l. c. p. 30. — 590 sq. *replentur loca vocibus abdita retro omniaque his circum fervunt* (Mr.) *sonituque cientur,* philol. l. c. p. 488: . . . *omnia quae fuerunt* . . . OQ. . . . *vocibus, abdita retro omnia quae circum feriunt* . . . Lm. . . . *omnia quae circum subsunt* . . . B. — 594 *saepta intra,* philol. l. c. p. 489. *saepe supra* OQ. *saepem intra* Lm. *saepem ultra* B. — 598 *quis sentimus,* Christ.

p. 10. Goeb. quaest. p. 30. — 604 *per flexa foramina* Victorian. Goeb. quaest. p. 30 *perplexa* OQ. vulgo. — 607 *umida linguai circum sudantia templa,* OQ. vulgo Mr.: *sidentia* Lm. B. — 612 *dum omnis in diditur artus* Wkm.: *dum diditur omnis in artus* OQ. editt. — 615 *stomachi umectum servare tenorem*: *umidum* OQ. non bene Lm. B. Mr. *umidulum,* nam Lucretius adiectivis deminutivis non uti solet nisi quantitatem significantibus: non vidit id quidem C. Wolffius, de Lucret. vocab. singularibus, Halae 1878 p. 32, sed declarant quae affert. *loquacula* et *simula* ibi scribit poeta, ubi amantium stultitiam ridet, IV 1143 et 1145. — 616 *aliis alius qui sit cibus ut videamus * expediam,* ann. Lucret. 1873 p. 1112 ... *cibus unicus aptus* Lm. ... *cibu' suppeditatus* B. ... *cibu' suavis et almus* Mr. aeque vano conatu. — 621 *est ut quae serpens,* philol. XXXIII 438: *est itaque ut serpens* OQ. *est aliquae ut serpens* Lm. *dedicat ut serpens* B. *extetque ut serpens* Mr. — 646 *cognoscere quaeque * quippe ubi ...,* philol. XXXIII 435: excidisse puto quae ita versibus complecti ausus sum ⟨*illud ut est, quod melli' liquor dulcissimu' multo saepe aliquoi perfoedus amarusque esse videtur*⟩. Lm. versus 671—673 post 662 collocat, vitio non sublato, nam ne ibi quidem verum est rem a poeta saepe demonstratam esse. abieci igitur v. 672, qui hic est: *id quod iam supera tibi saepe ostendimus ante,* factus ex v. I 429, ubi tamen pro *saepe* est *paulo.* — 654 *sapore*: rectius *liquore* scripsisset, sed ferri potest quod scripsit. — 659 *animantibus* OQ.edd.: *animalibus* Poll. de art. voc. p. 39, falso, si quidem Bkm. 666 recte *quamque* pro *quemque* scripsit, *quemque* enim nisi de hominibus dici non poterat. — ‖688—703‖ (706—721 Lm.) Lm.B.Mr. recte secluserunt. — 722 *natura animalis* Lamb. Lm. B. *anima* OQ. Poll. l. c. p. 31. *animantis* Gif. Mr., quod Lucretio singulari nominis *animal* uti non soleat. sed existimo *animalis* adiectivum esse. — 723 *equi atque hominis casu* OQ.Mr. *equi casu atque hominis* Lm. *B. cf. p.* XVIII. — 734 sq. *leonem * cernere per simu-*

lacra oculos quaecunque lacessunt pro *leonum* OQ. philol. XXXIII 439, ubi dicere debebam in eius versus qui periit fine *leonum* fuisse: *leonem cernere* L.B.Mr., quasi per quaelibet simulacra leones cerni possint. *leones* Marull. vulgo, eodem vitio. — 737 *leonem et cetera* Lm.B. Mr.: *leonum cetera* OQ. vulgo. — 743 *rellicta vita iam mors . . potitast.* Is. Voss. B.Mr. *reddita vita* OQ. *reddita pro vita* Lm. — || 750—758 ||. 759—798. 799—803. quae ratio inter hos duos locos, qui sunt 750—758 et 759—798 intercederet, primus perspexit Christ. l. c. p. 23; Susem. philol. XXXIII 439 sqq. rem paene absolvit. prius Lucretius scripsit 750—758 et, quod addo, 799—803 (818—821. 826 Lm.), deinde maluit eum locum, qui est de quicquid quoque loco cogitandi facilitate, cum eo, qui est de simulacrorum in somniis qui videtur motu, coniungere: itaque prior locus secludendus erat. novae deinde rei expositioni eandem rationem subiectam voluit, quae priori subiecta est. repetiit versum 774 (756 Brg.) versu 799 (781 Brg.), duos qui sequuntur reliquit, alio tempore ut adscriberet. utrum deinde ipse an alius quis versus 771 sq. ex voce *quippe* facto *ubi* huc transcripserit, non dixerim. lineolas ante lacunae signum positas volui. de re bis tractata cf. p. XVIII sq. — iam ad singula venio. 756 et 781 *rerum*, in quo offenderunt Wkm. et Susem., pronominis instar est, ut *eorum* scribi opus non sit. — 765 *si mare, si terram cordist* OQ.Lm. vid. *occurrere*: corruperunt locum facillimum ad intellegendum B. et Mr., ille *terra est in corde . .*, hic *terrast cordi* scribendo. — 773 *et repetunt ollis* (hoc Creechius) *gestum pede convenienti* i. e. repetunt motum pede bracchiis conveniente, vel planius etiam, ita repetunt ut pedis motus bracchiorum motui conveniat. *repetunt oculis* OQ.Mr. inepte. *referunt oculis* Lm.B. non melius. — 776 *tempore in uno, cum (com) sentimus (consentimus* OQ.), *id est cum vox emittitur una*, cf. philol. XXV 74, Susem. in philol. XXXII 440 not. 6. Brg. Ep. Lehre v. d. Seele p. 18: 782 (764 Brg.) *imago*? 795 (776 Brg.) *quod sentimus, id est, cum . . .* acute,

sed falso Lm. [795] B. *cum sentimus id, et* male Mr. — 782 *prima .... altera,* in quo offendit Susem., est *imago,* quamquam *simulacra* praecedit. locus eis adnumerandus est, de quibus p. XX dixi. — 784 *nisi quae* (*que* OQ.) *contendit* Mr. vid. *cernere*: *se* Lm.B. — 786 *nisi si ad quaese*: *nisi quae ex se* Lm.B. *nisi queis sese* Christ. p. 23 probante Pollio l. c. — 804—838 secludit Lm. recte, nam cum huius libri argumento nullo vinculo continentur. — 804 sq. *avessis effugere* Mr. felici audacia: *inesse* OQ. *avemus te effugere* B. *rebu' necesset* Lm. — 817 *nec fuit ante videre oculorum lumina nata* OQ. Mr.: *natum* Lm. B. — vv. 858—876 (869—887 Brg.) Lachmannus iniuria seclusit, vidit enim primus Susemihlius non minus simulacrorum impulsu fieri ut cibum caperemus, 869—887 quam ut passus proferremus, 839—868. de utraque re dixi in eo libello qui inscribitur Ep. Lehre v. d. Seele p. 21. iam vero cum Lucretius in eo loco qui est de passus proferendo, qui fiat ut possimus addat, in eo qui est de cibo capiendo non addat, — hoc unum docet, unde sitis et fames oriantur, — illum locum prius fuisse scriptum puto, hunc ei inchoatum subiectum esse. ergo sic collocavi: 877—906. 858—876. — 858 *his rebus ... duabus* Bkm. *hic* OQ. edd. — 859 *aeque id ut ac navis* B. *corporis ut ac* OQ. † *corporis ut ac* Mr. *corporis ut navis* Muret. Lm. — 867 *multaque ... pondere magno* cf. I 236 V 521 all. OQ. Mr.: *pondera magna* Lm. B. — 873 *quae* deest in OQ. *quia sunt* Lm. — 864. 863 Lm. B.: 863. 864. .. *anhelant, his igitur* Mr., sed vide ann. Lucret. 1873 p. 1111. — 914 sq. *aeriis auris .. atque eius* OQ. Mr. cf. p. XX. *ab ibus* Lm. B. — 933 *poplitesque † cubanti* OQ. vulgo: nunc desperavi de loco, quem olim emendare conatus sum, cf. philol. XXXIII 444 sq. — 942 *intus* OQ. edd. * cf. l. c.: *actus* Lm. B. *in test* Mr. — 949 *degere duellum* Bergk. ann. philol. t. LXVII p. 317 cf. l. II 661. — 978 *donec ... redeunt* Poll. ann. philol. XCV p. 39. — 988 sq. *magnis qui motibus edunt magna* Wkm. *quae motibus* Marull. Mr. *montibus* OQ. *mentibus* mire Lm. *mor-*

tibus B., absurde. — 991 *tollunt clamorem, quasi si iugulentur, ibidem* i. e. in somno: *iugulentur ibidem* absurde editores. — 998 sq. *ut qui praecipitent ad terram, corpore toto externantur*: *externantur* Lm. egregie. Mr. *exterruntur* OQ. *experguntur* B. miro errore; magis tamen mirum est etiam Lachmannum et Munronem scripsisse *ut qui praecipitent ... corpore toto*, quasi quis parte corporis praecipitari possit. — 1003 *pusi* Bergk. l. c. *puri* OQ. edd.: non de pueris agi crediderunt Lachmanno B. et Mr. — 1009 *e corpore quoque* OQ. M. hoc est: 'von dem betreffenden', ex eius corpore, quam quis forte amat: *quodam* Lm.Br. — 1036. 1039. 1040 Lm. cf. philol. XXXIII 445. — 1016 (Lm. 1037) *in* cf. ibid. Mr. *e* Lm. B. 1049—1096 cf. p. XXVIII. ‖ 1054—1077 ‖. 1086—1088 ¦. philol. XXXIII 445 sq. — 1065 *cuius proquam plurima habemus*, cf. III 199 sq., ubi tamen non *tam* cum comparativo, sed *ita* .. *fruuntur* illi *proquam* cum superlativo respondet: *cuius quam plurima* OQ. *cuius quo mage* Lm. B. *cuius quom* .... *tum* Mr. — 1072 *quae vanos spes raptat* ann. Lucret. 1873 1121: *quae vento spes raptat* OQ. *quae mentem spes raptat* Lm. B. *vento spes raptast* Mr. — 1076 *in medioque siti torretur flumine potans* philol. XXXIII 447. *sitit torrenti* OQ. edd. cf. ad III 914. — 1124. 1123 Wkm. servitium officiorum neglectus infamia magis inter se cognata sunt, quam cum eis, quae 1125 sqq. de luxuria dicuntur. — 1106 *Alidensia* i. e. *Elidensia*, prima syllaba propter metri necessitatem correpta OQ. Jessen. quaest. Lucret. p. 5. Bernays. ges. Aufs. II 365. coniecturas virorum doctorum afferri iam opus non est. — 1107 *ludi* corr. O. Mr. *luidi* OQ. *lychni* Lm. B. — 1128 *quam tu petis*: *quam* ~~p~~*petis* O. *precis* Q. *si quam petis* Lm. (*siquam* —) Mr. — 1144 *tumida* B. Mr.: *iamina* OQ. *gemina* perverse Lamb. vulgo. *Lamia* non melius Lm. — 1156 *iam admissum* (*ammissum*) Lamb. *missum venientem* OQ. *missu* Lm. *iussu* B. — 1175 sq. *si non ipsa quoque illarum subat ardet abundans natura ... retractat. quod illorum* OQ. .. *ipsa, quod illorum subat,* Lm.B. sed mares non subant, v. lex. quod

illorum subat ardet .. retractat Mr., *illorum* ad *armenta* referens: sed feminino opus est, ut in sexuum oppositione. asyndeton esse *subat ardet* Wkm. perspexit. — 1185 sq. *commiscendo quom semine .. virilem femina vim vicit,* ego, philol. XXXIII 448. item Bruno, progr. Harbg. 1872. *virili* OQ. edd. — 1200 * 1201 *minus* Wkm. *magis* OQ. edd. cf. philol. XXXIII 448. — 1235 *refert, ut ...*, *crassane* Mr. *crassaque* OQ. vulgo. Lm. B. — 1259 *insuescat te secum degere vitam.* B. Mr.: *nos* Lm.

V 28 * 31. 29. 30 *Thracis* Mr. *Thracia* OQ. *Thracam* Lm.B. Kanneng. diss. p. 31. v. 36. 26. 27: fortasse recte. — 33 *pelagique severa* OQ. debui scribere, nam VI 660 *pelage* sunt plura maria: *pelage* Lamb. Lm.B.Mr. *sonora* Luc. Müll., Stati versu allato, quo nihil probatur. *pelagi severa* sunt 'die ernsten Meeresweiten'. — 45 sq. *cuppedinis acris ... curae* Bergk. ind. lect. aest. Hal. 1865. *acres* OQ.edd. — 110—224. cf. Lachm. comment ad V 335. cur hos versus non seclusissem supra docui p. XXIX. — 122 sq. *quae ... distant inque deum numero quae sint indigna videntur* Christ. p. 23. Bruno l. c. Bkm. *distant. bistant..videri* OQ. vulgo. — versus [128—137] = III 781—790 ineptissime versibus a poeta ipso hic repetitis praemissi sunt ab interpolatore, nam illud *in eodem homine ... manere* hic, ubi demonstratur mundum animatum esse non posse, absurdum est. retinent tamen Lm.B.Mr. offendit vero in eis primus Goebelius, obs. Lucret. p. 26, sed ita, ut quattuor priores versus totos retineret, quinti priorem partem, *sic animi natura nequit,* eisque verbis subiceret *sine forma animali* ex *formamque animalem* v. 131 effectum, pergeretque *putribus in glebis* etc.: quam corrigendi licentiam nemo probavit. v. 133 est *animam durare posse* 'dass eine seele bestehen könne'. — 144 *tenues pro* (*de* OQ.) *corpore eorum* Lamb. *tenuest si corpu' deorum* Lm.B. — Mr. olim, in ed. minore *tenues de corpore eorum,* quod non capio, post, in maiore *ceu corpora eorum,* sed *ceu* non idem valet quod 'non minus quam'. — *175, 176.* 174 Lamb. Mr. cuius transpositionis

ratio patet. — 172 *notities divis hominum unde est* Mr.: *hominum divis unde est* OQ. *hominum dis unde est* Lm.B. — 191 *avide* B.: *avidam* OQ. *aliquam* Lm. *avidei* Mr. — 199 || * 200—202 || v. annal. Lucret. 1873 p. 1121. — 233 *quis sua tutentur* Christ. p. 10. prob. Poll.: *qui* OQ. edd. — 247—260. 273—280. 281—305. 261—272. primus Bockemüllerus 261 sqq., locum a verbis *quod superest* incipientem, extremo eorum, quae de elementis docentur, loco posuit. versui 260 versus 273 sqq. primus subiecit Kannengiesserus. — 274 *fuligine,* Bentl., quod non minus verborum collocatione commendatur quam re: nam taeda plurimum fuliginis spargens ardet: *caligine* OQ.edd. — 278 *obortis ignibus* Bruno l. c. pro *ab omnibus ignibus.* — 302 (312 Lm.) acutissimorum hominum huius versus emendandi conatibus, quorum maiorem partem invenies apud Poll. in ann. eius Lucret., nil effectum est, nisi ut eum corrigi non posse appareat. — 238 sq. *videmur inter nos, nisi quod*; ita recte ante Lachmannum, qui primus *videmur, inter nos nisi quod . . . aegrescimus* scribens locum pervertit; nam *inter nos videmur* ... est 'wir sehen einander als sterbliche — —', *inter nos aegrescimus* nihil est. — 339 *morbis . . . isdem* Pius. Mr.: *idem* OQ.Lm.B. — 349 *quia nulla loci fit copia circum* Lm.B.Mr. *sit* OQ. vulgo. cf. ad III 811. — 352 *dissiliat* summarum summa Bentl. Bkm.: *dissiliant* OQ. Lm.B.Mr. — 359 *per ictus* Bruno l. c. *pericli* OQ.edd. — 375 *patrantur* OQ.edd. videtur verbum medium esse, quod vulgo inepte deponens vocant, cf. Poll. ad h. l.: *patrarunt* Goeb. observ. p. 57. — 386 *superavit et ardens multa perussit* scripsi ut simplicissimum: *ambens* OQ. *superat et lambens* (ita iam corr. quadrati) Lm.B.Mr. — 398 *ubi materiai . . . sunt corpora plura coorta* * . . non potest poeta non adiecisse ignea fuisse ea rerum corpora. — 399 sq. *inde cadunt vires* . . — *aut pereunt res* — OQ. Mr. Goeb. observ. p. 40, recte. — 408 Lm. *coorta, et pereunt . . . auris. inde cadunt* — — —. — 419 sq. *tandem conveniant ea quae . . . magnarum rerum fiunt exor-*

dia saepe OQ.: Lm. *semper*, quod est II 1058, perperam, cf. p. XI sq. — 430. 431. 432 hoc ordine hi versus (sunt 443 sqq. Lm.) in libris extant, sed vereor ne primus eorum eis duobus qui sequuntur postponendus fuerit, ut scriberetur *quod non omnia . . . poterant . . . manere nec motus . . . dare convenientis propter dissimiles formas* etc. — 436 sq. *secernere caelum, et sorsum* (*secernere*) *mare, uti . . . pateret* Bkm.: . . . *mare uti* . . . Lm.B.Mr. soloecismum in carmen inferentes, qui excusationem habeat nullam. — 450 sqq. . . . *videmus* . . *aurea cum* . . *rubent* . . . *lumina solis* * *exhalantque lacus nebulam fluviique* . . . ., *ipsaque ut* . . *tellus fumare videtur*: librorum fidem secutus sum, nisi quod aliquid deesse indicavi: qua lacuna non animadversa Munro poetam dicentem facit nos mane aethera, qui scilicet videri non potest, se tollentem videre: *videntur* . . . *exalare* Lm.B., quod nimis longe a libris recedit. — 462 et 466 *interutrasque* OQ.Mr. cf. ad II 518. — 475 sq. *extrema ad limina in artum* . . *ut* . . *propulsa coiret* Mr. . . . *partem* OQ. *extrema a limini' parte* Lm.B — 493 *sinit haec* (OQ.) . . . *verti* Mr., *haec* δεικτικῶς: *hic* i. e. aether, ut supervacaneum sit pronomen, Lm. B.: an adverbium esse voluerunt? — 534—563 ante 509 Bkm., necessaria transpositione, v. ann. Lucret. 1874 p. 169. — 503 *vivit* OQ. edd. *crevit* L., sed v. 464. — 510 . . . *quid quaeque queat res.* nam quid quaeque queant per foedera naturae extat sancitum I 580 sq. 'es kommt auf das specifische vermögen an': *quaeat res*, quod idem est, OQ. *aveat* L. B. alii alia non meliora, quae videas, si tanti est, apud Pollium. — 514 (*tellus*) . . . *mundi certa* . . . *pars, ut nobis membra, videtur* i. e. videmus eam certam partem esse: *membra videntur* OQ. edd., ubi verbum nullo pondere esset adiectum. — 525 *vis animae, quae membra gubernat,* recte OQ. v. 522: tollere corpus non potest, nisi quod per totum dissitum est: *animi* Lm. re non perspecta. cf. III 143 sqq. item 528 *animae* scribi oportuit, non *animi*, quod in libris est. 509—533 Lm. post 534—563 positi a *Bockemüllero* suo loco positi sunt, quos alieno sane loco

collocatos Lm. B. Mr. secluserunt. — 532 sqq. locum transponendo et corrigendo corrupit Lm. (B.), v. 514 pro *eodem deorsum* scribens, v. 514 post 516 collocans et v. 515 *aut* in *hinc* mutans. restituit Lucreti verba Goebelius, obs. 41 et post eum Munro. — 541 *caeli summania templa* i. c. nocturna, Bergk. ann. philol. t. LXXXIII 506 Mr.: *immania* Creech. Lm. B. — 543 sq. *sive ipsi* (*ignes* i. e. *stellae*) *serpere possunt*: *quo* ... *cibus* ... *invitat euntis* OQ. edd.: *aventis* temere Lm. B. — 551 *siet hic quoque causa* B. *sit et haec quoque* ... OQ. *siet haec* ... Lm. *sit in hoc* ... Mr. — 554 *minimo* Bkm., v. versum 562 et qui sequuntur. *maior solis rota nec minor ardens*, de verbor. collocatione v. VI 30 sq. all. — *ardor* OQ. edd. a sententia utique alienum est. *orbis* Poll. in ann. eius Lucret., sed mire substantivum geminasset, nihil inde neque ad sententiam neque ad orationis ornatum lucratus, cum nihil dicere vellet nisi hoc, solem nec maiorem nec minorem esse quam videretur. — 575 *quoscunque in terris cernimus ignes* recte Marullus: *cernimu'*, *flammae* male Lm. et B.: caelestes enim ignes idem pati dicuntur quod terrestres. — 577 *videntur sc. ignes* Q.: *videtur* O. Lm. B., item Mr., sed dubitans. — 602 *et certa* Christ. p. 30. Mr. *recta* OQ. *rellata* Lm. *reclusa* B. — 644 *natura* vulgo. *matura* OQ. *Matuta* Lm. B. — 678 *distinet aequato* (*caelum* OQ.) *caeli discrimine metas* (OQ.) Goeb. observ. p. 42: *caelum* ... *metans* Lm.: reliqua correxit versibus sic collocatis et emendatis: 691 *propter signiferi posituram totius orbis* 693 *obliqui* (*obliquo* OQ.), *terras* — *lustrans* 692 ... *in quo* ... *serpens*. Mr. nihil mutat in his vv. — 684 *quia crassior est certis in partibus anni* *; quaeritur enim cur certis in partibus anni dies longiores, in certis breviores sint. *aera* crassiorem esse dici apparet neque dubito quin vox *aer* eum versum qui excidit clauserit. — 692 * Mr. — 708 *ut si forte* OQ. Madv. emend. Liv. p. 123. Mr.: *ut sit forte* J. Dousa fil. Lm. 'sine ulla causa et cum orationis et sententiae detrimento' Madv. — 725 sq. ... et Veneris

(OQ. Mr.) *praenuntius ante pennatus graditur, Zephyri* (OQ. Mr.) *vestigia propter* etc.: *veris* (Bentl.) *praenuntius* ... *graditur Zephyrus* Pontan. Marull. Lm. B. — 735 sq. ... *rigorem didit: hiems* (*hiemps*) ... Bergk. ann. philol. LXVII 325 ... *redit* OQ. *rigorem reddit*: Flor. 31. Mr. *prodit hiemps, sequitur* ... *algor* Lm.: *algi* OQ. ... *algu* Bergk. Mr. — 756 *fulget* OQ. Mr. *fulgit* Lm. B. — 778 *inde loci animalia saecla creavit* cf. VI 755 *natura loci opus efficit* et supra p. XVIII sq. *mortalia saecla* OQ. sed mortalia saecla sunt homines, et hominum ortus infra demum narratur, et eorum quae hic dicit poeta saeclorum *principio* volucres ortae dicuntur. sensit difficultatem Lachmannus, sed nihil profecit, cum versum 792 *tum tibi terra dedit passim* (*primum* OQ.) *mortalia saecla* scribens corrupit. — 796 sq. *aetas infantum* B.: *aestas* OQ. *aestus* Lm. Mr. — 823 *quod tulit ut* (*potuit* OQ.) *nequeat* Bentl. egregie, *possit quod non tulit ante* OQ.: *quod pote uti* ... Lm., quasi hoc *pote* pro perfecto esse possit. alia cf. ap. Poll. ann. Lucret. *quod potuit, nequit, ut possit*, quod haud scio an latinum non sit, Mr. — 826 *androgynum, interutra(s)que nec utrum, utrimque remotum*, ex eo quod erat *androgynem, inter utrasque* (*inter utraque*) *nec utrumque utrumque remotum* Lachmannus effecit, pulcherrima emendatione, nisi quod *interutrasque* mutavit, cf. ad l. VI 518. — 838 sq. ... *genitalia* ... *per artus semina qua possint membris manare remissa* Lm. B.: *qua* OQ. impressum volui, non *quae* quod Wakefieldus scripsit. pabula enim esse debent, ut concrescant semina membris, cf. IV 1236 sqq., deinde opus est foraminibus, quibus ex corpore remitti possint. absurdum enim est illud *membris manare remissis* codicum, quod Mr. probavit. ‖ 841—864 ‖ Bkm. nam versuum 824—841 et 865—911 sententiae inter se oppositae sunt: portenta creavit natura: centauros non creavit. — 867 sq. *potestas hinc illinc partis ut non par esse potissit: par vis ut non sit pars esse* O. ... *par vis ut non sat pars* Q. *partis ut si par* ... Lm. *parilis ut non super-*

esse potissit B. ingeniose. *hinc illinc visque ut non sat par* ... Mr. alia vide ap. Pollium de art. voc. p. 35 sq., qui ipse proxime ad verum accedere putat hoc: *hinc illinc parti ut par si pars esse potissit.* — 910 *sed res quaeque* Mr.: *sed si quaeque* OQ. *vis* Lm.B. — 933 sq. *decursus aquai largu' citat ... saecla ferarum.* Ritschel. v. Poll. l. c.: *claricitati a te* OQ. *clarigitat* Lm. B., sed vide Mr. not. II. *claru' citat* Forbiger Mr. — 935 *nota vagi* (Lm. vagis OQ.) *silvestria templa petebant* scripsi, probante Giussano. nam et *vagi tenebant* absurdum est et quod quis quasi domi habeat, ut semper videat, id inepte dicatur scire. — 967. 975. 968. 969 *sūbus* OQ. cf. L. Müller. de re metr. p. 350. — 970 (958 Brg.) *nuda dabant* (pro *nudabant* OQ.) cum Lambino omnes: haec omnia recte Munro, nisi quod *subu' sic* scribit: Lachmannus locum pervertit, cum versus sic collocat: 967. 968. 969 *saetigerisque pares subus* ... 975. 969 ... *silvestria membra.* cui praeter Bernaysium nemo assensus est. — 966 *ut fieri possent mirarier* Madv. advers. crit. II p. 28. *fieri posset mirarier* OQ. Lm. B. Mr., quod Madvicus meram barbariem esse dicit. — 972 *validique leonis* OQ. i. e. et alias validi leonis adventu. *que* Mr., sed re non perspecta. *validive* Lm. B. — 976 la*mentis* OQ aptissime: *labentis* Lm. B., quod nisi de sene vix dici possit. — 981 *et quos*—: *at* OQ., quod per se cum recte se habeat, eam tamen ob rem ferri nequit, quod ab eadem vocula v. 986 ea incipiunt, quae antiquae rei conditioni opponuntur. — 984 *privarunt* Saupp. de cod. Victor. p. 16. Poll. l. c. — *privarant* OQ. edd. — versum 993 si Lucretius scripsit, hora non fausta scripsit. — 997 *nunc dant aliis sollertius* scripsi cum Bernaysio, quod *aliis* simplicissimum esse videbatur: *nudant sollertius* OQ. *nunc se nudant* Lm., a sententia toto caelo aberrans. *nurui nunc dant* Mr. — 999 *mulier ... concessit in unum * cognita sunt* Mr. *conubium* Lm. *coniugium* B. cf. p. XXVII. — 1007 *nec laedere nec violari* respondet illi Epicuri quod est ap. Diog. Laert. et. X par. 150 *μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι.* — 1035 sq. quid vellet facere

ut sciret animoque videret OQ. Mr. *scirent* ... *viderent* Lm. B., non ignari illi quidem, sed tamen immemores, quae Epicuro in omnibus hominum consiliis praenotionum — προλήψεις vocat — essent partes. cf. quae scripsi in libello quo Epicuri de anima doctrinam explico, p. 19. vide etiam X sq. — 1044 sq. *si* ... *notavit*: *notaret*, contra constantem bonorum scriptorum usum, OQ. Lm. B. Mr. — 1050 sq. *magna Molossum mollia ricta fremunt* OQ. vulgo ante Lachmannum, qui levissima ratione allata *magna* in *immane* corrupit. — 1056 *veros imitantur* ... *haustus* Tan. Faber. *teneros imitantur* non recte OQ. Mr. *teneros minitantur* Lm. B. — 1063 *fremitum patulis ibi naribus edit ad arma*: *sub* OQ. *ubi* Lm., illud *ad arma* de venere dici non recte negans, B. — 1069 *de victu certant praedaque* (i. e. et de praeda) *repugnant* O. corr. vulgo ante Lachmannum: *praedataque* OQ. *praedaeque* male Lm. B. Mr., quasi pisces ab avibus marinis capti eis repugnare soleant et, ut id fieri posse concedam, mergi pisces rostro tenentes omnino voces mittere possint. 1078—1091 (1091—1104 Lm.) recte Lachmannus seclusit, 1092—1147 non recte, inde a versu 1092 enim ea referuntur, quae sine linguae usu esse non poterant. Kanneng. diss. p. 34 v. 1091—1104 ante 1136 collocari vult, quod probavi in ann. Lucret. 1879 p. 206, sed versus 1123 sqq. vinculo quodam cum eis quae 1107—1115 scripsit poeta contineri videntur. — 1093 *hi monstrabant rebu' benigni* Lm. B. Mr.: *rebus et igni* OQ. *ab igni* Goeb. quaest. p. 26, omnia dissimilia afferens. — 1099 *viresque vigebant* OQ. restituit Vahlen. ind. lect. Berol. 1880/81: 'sie galten', 'bedeuteten etwas' viresque *vigorque* Lm.B. *vigentes* T. Faber. M. — 1131 sq. ante 1127 M. melius quam Lm., qui 1131 sqq. post 1135 collocat. — 1147 *et celata diu in medium peccata dedisse* Marull. v. ad IV 723 | *mala in medium et* Lm. M., sed *mala* non ad rem. — 1176 *sol et luna*: *nox et luna* OQ. M. *lux* .. Lm. B. — 1177 *alma dies* Bkm.: *luna* dies OQ.; edd. fortasse recte, cf. ad *II 159 sq. noctis signa severae*: *severa* OQ. Mr. *serena*

Cand. Lamb. Lachm. B. — 1179 *nubila ros imbres* Lamb.: *sol* OQ. edd., sed solis mentio hic inepta erat. — 1194 sq. *in pectore cura — illa quoque .. caput erigere infit*: Ald. al. vulgo. *in pectora* OQ. Lm. B. Mr., quod quid sit me non capere fateor. dicit poeta hoc, curam, quae ante aliis malis (doloribus vel curis) in pectore oppressa iacuerit, caput erigere. — 1201 *sollicitì motus* Bentl. 'eximie et vere' Lachmannus ait. dubitanter tamen scripsi pro eo quod exhibent OQ., *et taciti*, nam tacitus est ingens ille perpetuus atomorum in moenia mundi impetus. — 1214 *induperatorem classi super aequora verrit* ..: *classis* OQ. edd. — 1217 Lm. solus seclusit. — 1230 *ingenti silvas ardore*: *ingentis* OQ. edd., sed non silvarum verum incendii magnitudo ad rem facit. — 1231 *caeli fulmine misso* O. correct. Q. Mr.: *caelo* O. Lm. B. — 1253 *ut sibi darent* ... *ut possent* Lm. B. M. *parent*: quid Lucretius scripserit parum constat. — 1266 *repletum*: *repertum* OQ. edd., quod de eo quod iam in dies magis adpetitur vereor ut recte dicatur. — 1302 (1315 Lm.) lineolas a B. positas removit M. v. ann. Lucret. 1873 p. 1109. — || 1315 || ibid. — 1327 *fera fata suis cum multa dedissent* Lm. B.: *fata* Q., littera c erasa: *facta* O. vulg. Mr. barbare. — 1328 *si fuit ut facerent* dubitantis est. corrumpit Lm. sententiam cum *sic* scribit. idem vero rectissime versu 1343 ante versum 1342 collocato reliqua emendavit. Mr. hos quoque versus damnat, scilicet non attendens ad sermonem qui aureae litterarum aetatis est et sine dubio Lucretianus. — 1331—1333 videtur poeta quondam ipse de stulto magistri invento dubitans hos versus adiecisse, cf. 546 sqq.: interrumpunt vero, quae continuari debebant. tollit Lm., item B. et Mr. — 1347 *durarunt* Bkm.: *durarent*: Giussanus alterius formae enuntiati putat relliquias esse, sic puto ut scribatur || *1347 ||. — 1366 (1379 Lm.) —1420 (1435 Lm.) secludit Lachmannus, quod ea quae subiecta sint a versu 1421 ad sationem et agriculturam spectent, de quibus ante egerit poeta; sed ita se rem habere ne verbo quidem indicatum videmus. Munro Lachmanno non assentitur. —

1371 sqq. *dulcisque querellas* — *repertas* Bkm.: *reperta* (*tibia*) OQ. tibia mire sane diceretur *per nemora ac silvas saltusque reperta* esse. — 1376 *nam tum sunt* ***carmina*** *cordi* Lm. B. *omnia* OQ. *tum haec sunt omnia* Lamb. Mr. — 1393 sq. *tuentur* * et *numerum* Purm. progr. Lubanens. 1858 p. 15, cf. ann. Lucret. 1873 p. 1121. — 1398 *servare genus* OQ. Christ. p. 11. *sonis* Lm. B. *recens* Mr. inepte cf. ibid. — 1421 *magnum versatile templum* OQ. edd.: Lachm. infeliciter *versatili'*, probante Bern. — 1427 *mare velivolis florebat* ***navibus***...: *propter odores* OQ. *puppibus et res* Lm., sed naves puppes dicere non est Lucretianae simcitatis. *navibus* scripsi; quid praeterea perierit sciri nequit. — 1441 sq. *cordi' videbant artibus* egregie Pollius. *corde videbant* OQ. *conveniebat* Lm. *clarescere et ordine debet artibus* 'in due order in the different arts', qui ordo cuius modi esset vellem nos docuisset.

VI 15 sq. *vexare* ***sine ulla*** *pausa atque infestis cogi* (*cogei*) *saevire querellis* Mr. *vexare querellis pausa* ... *coget saevire querellis* OQ. *querellis passimque* ... *cogei* .. *periclis* Lm. *vexare timore passimque* .. *cogi* .. *querellis* B. quid scripserit poeta incertum est. — 30 sq. *quod fieret* (*fuerit* OQ.) *naturali varieque volaret seu* ***casu*** *seu vi* OQ.Mr. *causa* Lm.B. cf. V 613 sq. VI 111 sq. verba sunt Lucretianissima, ut ita dicam, ut satis mirari non possim Pollium, philol. XXV 281, ad interpolationis coniecturam confugisse. — 45 .. *fiunt* ***fierique*** *necessest* OQ.edd. *necessest* *: male *fiunt, fateare necessest* Lm. *fiunt possuntque necessest* B. excidit versus *quo pacto fiant* (sive *qua fiant ratione*) *et qua vi quaeque gerantur* = I 123. — 46 ***dissolui*** cf. IV 483 *dissolvere causam*: Goeb. observ. p. 18 et Munro sine causa *ressolui* scripserunt. — 47 || — *insignem* .. *currum* * || * 48 *ventorum existat* (*exirtat*, *ut* omissum OQ.) *placentur* ***ut*** *omnia rursum* * 49 *quae* ... ***furore*** (L. pro *favore*) * *cetera* ...: hic Lachmannus verum videre poterat, nisi vir omnium prudentissimus stultissimo Aurati invento *ventosum* pro *ventorum* scribentis *se a via deduci* passus esset. scripsit: *quoniam semel*

iustitui . . . *currum ventosum*; navem significari vult ventis agitatam, quod ut a Lucretiani sermonis simplicitate longissime remotum ita etiam per se paene absurdum est. cetera existimavit ita scripta certe Lucretio digna esse . . *et certant plangentia flamina rursum: quae fuerint, sine, placato conversa furore.* et hoc *furore* quidem recte: in ceteris nihil sani est. Bern. a lusu ingenii abstinens duas cognovit lacunas, post *currum* et post *rursum* sitas. in v. 48 aut *ut* aut † ponere debebat. Munro denique usque ad *ventorum* recte, cetera absurde sic: *ex ira ut placentur, ut omina* (!) *rursum quae fuerint sint placato conversa furore.* idem ne id quidem vidit, *cetera* non habere quo referretur. — Lucretius in prooemio l. VI aurigae in curriculo coronam petenti se comparat versibus 90 sqq. eiusdem sive comparationis sive similitudinis hoc loco habemus initium, versum 47. novum deinde alterius partis prooemii scripsit initium, iterum ex illis quattuor vel potius quinque versibus 43—46 exorsus. quod initium lacerum ad nos pervenit. — [56 sq.] = 90 sq. Bentleius. — 64 *ratione* Goeb. philol. XV 405. *rationi* OQ., quos hic Lm. B. Mr. nimis religiose sequuntur. — 81 *est ratio caeli nubisque ponenda* e. i. *reddenda* v. lex. *nubisque* dum quid melius inveniatur: *caelisque tenenda* OQ. . . . *fulgendi visque tonandi* Lm.B. *ratio caeli speciesque tenenda* Mr., a *naturae specie,* I 142, non intellecta profectus, neque quid sit *rationem tenere* curans. — 83 *qui fiant* Bkm., id enim ante omnia agitur: *quid faciant* OQ. edd. — 85—89 Lm. B. secludunt, quod versibus 90, 91 sequentibus orationis ordinem perturbent: quod fieri nego. modo recte accipias enuntiatum relativum, ita videlicet ut vertas 'diese vorgänge verstehen die leute nicht'. — *lapides et ligna* Ver. Venet. Avant. Purm. ann. philol. 1877 p. 28 Mr.: *ac iigna* O. *ac igna* Q. *tigna* corr. Q. Marull. Lm.B. ad rem male, quid enim hic lignorum formam curamus? et allitteratione sublata. — || 100—105 || Kanneng. diss. nam de nubium natura poeta vv. 444 sqq. agit. — 103 *aut* Flor. 31 Mr. *avi* OQ. ab

Lm.(B.) ab levissima offensione profectus. — 112 *chartasque* OQ. Mr. cf. ad V 972: *chartasve* Lm.B. — 126 *convaluit* Bkm.: *comminuit* O., a correctore *commovit. comunuit* Q.: *comminuit* Lm. B. Mr., quasi hoc idem esse possit quod *perscidit.* — 127 *scissa* B. Mr. *missa* OQ. *fissa* Lm. — 129 *saepe ita det torvum sonitum*: ... *dat parvum* OQ. *dat torvum* Mr., sed indicativus ferri nequit. *saepe det haut parvum* Lm. *noenu' ita det parvum* B. nimis a librorum fide recedens. — 143 sqq. *fit* (OQ.) *quoque* ... *continuo ut* (Lamb.) *trucidet* Marull. Mr. (*trucidat* OQ.). *id quoque* ... *trucidat* Lm. B. — 156 *in artum concreti* OQ.: *in arto.* Lm. B. ... *confercit*, *franguntur*, in *artum*, Mr. quasi aut veteres ita virgulas ponere soliti fuerint aut sine eis verba intellegi potuerint. — 177 *liquescit* edd. B. Mr.: *quiescit* OQ. *calescit* Lm. quasi non illud *vero etiam* maius aliquid dici declaret. — 185 *ne* OQ. Mr. cf. II 167. *nec* Lm. B. — *inferne* OQ. edd.: *inferna* B. quomodo Lm. locum perverterit vide p. XIX. 207 *quippe etenim* (*quippe enim* OQ.), nam re vera causa causae dicitur: *quin etiam* Lm.B.Mr. — 211 *fulgere* OQ.B.Mr.: *fulgore* Lm. non apte; qui eadem licentia 212 et 216 *fulgit* non *fulget* (OQ.) scribit, intra sex versus ter optimorum codicum auctoritate spreta. cf. p. XXV. — 218 *ictu eius inusta vaporis signa* B. *ictu et inusta* OQ. *ictu loca inusta, vaporis signa* Lm. — 226 *transit* .. *fulmen per septa domorum clamor ut ac voces, transit per saxa* .. OQ.Mr.: ... *fulmen* [ ] *per saxa* etc. Lm. item B. — 240 *monimenta virum demoliri* (*commoliri* OQ) *atque † ciere: lamenta virum* etc. Lm.B. *monimenta v. demoliri atque cremare* Mr., quasi lapides igni consumi possint. alia non magis veri similia vide ap. Poll. l. c. — [252 sq.] = IV 172 sq. Bkm. Neumann. de interpoll. p. 69. — 264 *extructus foret aether* Bkm. *extructis* OQ.edd. — 282. *obruere ut videantur* .. *caeli templa* Goeb. quaest. p. 26. cf. III 772. *opprimere* OQ. Vahlen l. c. p. 12. quod olim perperam probavi; nam non patet quid futurum sit ut opprimatur *caelo. exprimere* Lm. sententia non perspecta. melius

occidere B. *opprimere ut videatur* Mr. absurde. — 288 *revocare* *: *revocare* OQ., quod non recte probat Vahlen l. c. *revocari* Lm.B.Mr. ergo aether, non terra; sed qui potest aether ad diluviem revocari? — 292 *in calidam* .. *nubem* B.Mr.: *in valida* .. OQ. *in gravidam* .. Bentl. Lm. — 298 *dum venit* OQ. edd. Mr. recte: *cum venit* Lm.B. — 319 ‖ 320 *at celeri* OQ. ... *lapsu* ‖ alterum certe utrum versum eicere voluit Lucretius cf. p. XXVII. 319 .. *ictus*, 320 *et celeri* edd. inde ab Marullo. — 346 *perfringit* Marull. Mr.: *perfigit* O. corr. *e perfregit. perfigit* Lm.B. — *ipsis corporibus rerum: ipsa* OQ.edd. — 358 *interutrasque* v. ad II 518: *interutraque* Lm.B. — 363 *nubi* Lm.B.Mr.: *nobis* OQ. — 367. 365. 368 sq. Bkm. nam non frigore et aestu, sed ignibus et ventis opus est ad fabricanda fulmina. — 364 sq. *prima caloris* .. *pars et postrema rigoris tempus id est vernum* Lamb. Mr.: *pars est* .. *rigoris* .. OQ. .. *pars est rigoris, tempus ut est* Lm. *si est* .. *id est* B. — 365 sq. *quare pugnare necessest dissimiles inter se res* Lm. *quo res* .. *inter sese* B. *dissimilis res inter se* Mr. — 379 *quidve monere queat* .. Bkm.: *nocere* OQ.edd. — [383 —385] = 85—87, Neumann. de interpoll. p. 17, Gneiss. de versib. in L. carm. repetitis p. 79, qui ante 382 versum excidisse putat. — 382 *quo quoiquest* Mr.: *quo inquest* OQ. *quo cuiquest* Lm.B. — 399 *caveamus* OQ.edd. *paveamus* Bkm. sed eadem, quae in *caveamus*, in *ut vitare queamus* offensio est. poeta parum attendit. quo enim fugere possimus? — 446 sq. *modis* .. *indupedita exiguis* OQ.edd. Bkm. *moris exiguis* Lm.B., scilicet ut saxa et ferrum cf. II 103. Munronem cum Lachmanno peccasse mireris. — 449 *inde ea* sc. *nubila*, cum *nubes* praecesserit, recte OQ. v. p. XIX: *haec* i. e. *hae* Lm.B.Mr. Poll. scribere non potuit, nam nemo id non, neutrum esse ratus, ἀναφορικῶς ad *haec corpora* referret. — 453 *quam sint quaeque magis* codd. ital. Marull. Lamb.: *quoque* OQ.B. Mr., Lachmannum secuti, qui hoc *quoque* idem vult esse quod *quique*, quod non recte interpretatur. cf. ad III 668. — 483 *tam magnis nimbis* Lm., incert.: .. *montis* OQ.

molis B. *montibu' tam magnis* pessime Mr. — 484 (*haud mirumst si*) — *coperiunt* Lm. v. comment. B.Mr.: *coperiant* OQ. vulgo ante Lm. — 502 *imbris demittere* B., quod probo ut simplicissimum. — *viventi* ex *vis venti* v. 503 OQ. — *umentia* Lm. *umorem* Mr. — 512 *atque tenere diu pluviae consuerunt* Lm. *at retineret diu* OQ., cuius corrector antiquus *ut retinere diu. atque manere* B., quod vereor ut latinum sit. — 520 *sursum crescunt sursumque creantur* OQ. postquam Vahlen. ind. lect. Berol. 1881 p. 8 hoc *sursum* recte interpretatus est, virorum doctorum coniecturas hic afferri opus non est. — 524 *et mora* . . *euntis*: cur secluserim v. p. XXVII. Lachmannus ad v. 608 sqq. hic quoque videre sibi visus est signum ex quo appareret Lucretio opus perficere non contigisse. alio tamen ducunt vestigia quae summa sagacitate invenit. recte enim monet ipse poetam, cum versibus 83 et 84 nihil nisi *μετέωρα* promisisset, tamen his pertractatis nihil praefatum ad terrestria transire. quid vero inde sequitur? hoc, opinor, ut altera quaedam praefatio post 527 (534) desideretur: quam omnino scriptam non fuisse veri non est simile: exciderunt igitur ibi versus. quod non citius cognoveris, quam videris eum locum, quem Lm. post 607 (Lm.), ubi in membranis extat, retentum seclusit, vv. 608 —638, ante 535 transponendum esse, ubi rectissime iam se habet illud *principio*. rem perspexit Kanneng. l. c. — 552 *coniunctast* (tellus) *oris maris, undique cingens*: . . *oras maris* . . *cingens* OQ. edd. — 574 *nec minus exsultant res* (Bkm.) *ut lapi' cunque viai* . .: *exultantes dupuis cunque vim* OQ. *exultant, et ubi lapi' cunque viai* Lm. B. *ut scrupu'* . . Mr. — 587 *minantur eandem in prodita partem* Goeb. quaest. p. 27: *minent in eandem* OQ. *meant* Lm., quo non felicius B. *abeunt*, Mr. *tument*. — 598 *recipit prolapsa suas in pondera sedes* Q. Lm. B. male Mr. ex altero Leidensi *in pondere*, cf. Lachm. comment. — 601—608 de anacolutho v. p. XXI. — 656 *satis haec tellus nobis* . . . *mali fert Marull. B. Mr. morbi* OQ. *orbi* Lm. — 666 sqq. '*at nimis*

est ingens ... ardor.' scilicet et fluvius qui visus maximu' cuiquest, <ingens est .., ... ei> qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens etc.: *qui visus maximus ei qui non* ... OQ. Vahlen l. c. p. 15. Nollem olim Vahleno adsensus essem. nam neque video, quomodo aut ex eis quae praecedunt aut ex eis quae sequuntur subintellegi possit quod opus est 'ingens est', et inest in codicum verbis inepta tautologia, non aliter ac si nostro sermone dicas 'der grösste fluss, den jemand gesehen hat, der keinen grösseren gesehen hat'. prudentius Lm. *quivis est maximus*; probant B. et Mr., sed non quaeritur quid maximum sit, sed quid ingens sit, cf. v. 670. — 690 sq. *hac ire fatendumst* * Mr. *et penetrare maris penitus res cogit aperta.* de lacuna vide v. p. XXVII. quid exciderit nequaquam constat; cf. tamen quae Bentl. de re disputat in Lucr. ed. I Glasguensi ad l. IV 466 sq. suspicor scriptum esse a poeta *res cogit aperta*, quod est ἐνάργημα, cf. ad III 353. rem apertam puto dictam esse declarare aliquid. — 705 sq. *Nilus ... redundat unicus in terris, Aegypti totius amnis.* vix credideris Lachmannum virgulam post *terris* sublatam post *redundat* ponere: quem sequuntur in aperto errore B. et Mr. — 731 *quae sunt loca cumque lacusque* Bkm.: *sint* OQ. edd. — 733 *quo Averna vocantur nomine* Lm. B. *quod ... nomine* OQ. Mr. quod vereor ut latinum sit. — 742 *est et Athenaeis* OQ. Mr.: *ut* Lm. B. v. p. XXIV. — 748 *natura loci opus efficit ipsa suapte* OQ.: Lachmannus neque in hiatu neque in *suapte* nimis graviter offendit: vocem *opus* ferri posse negat, irrisione, quae inest in huius vocis gravitate, non perspecta. — 750 sqq. *quadripedes ... manibus ut si sint divis mactata* OQ. edd. cf. p. XIX. — 754 *quibus e fiant causis* OQ. edd.: *effiant* Lm., sine causa. — *ne forte his regionibus* Mr.: *ne pote is* OQ. *Puteis* Lm. B. — 781 sq. ante 777 sqq. collocat Kannneng. diss. p. 40. — 772 sq. *per ipsas insinuant naris infesta atque aspera sese*: *tactu* OQ., quod ex versu proximo huc irrepsit. — 792 sq. *si calidis etiam cunctere lavabris plenior et fueris* scripsi pro *effueris*, *lenissima mutatione*, non ignorans tamen voculam et apud

Lucretium aliis locis non ita positam inveniri: *fueris* iam Wakefield., sed inepte sic: *plenior, et fueris solio.* assentitur mihi Giussanus. olim audacius conieceram *plenior ex epulis.* Lachmannus et Bernaysius et, quod mireris, etiam Madvicus *cunctare*, quasi de Memmio hoc dicatur, non de quolibet. pro *effflueris* Lachm. et *laveris* scripsit, Madv. et *frueris*, utrumque aeque falso atque illud *cunctare.* — 797 *cum membra hominis percepit fervidior vis*: *domnus* OQ. *domus* editores inde a Pio. (*fervida servis* O. *fervida fervis* Q.) sed qui carbonum halitus nocentior sit, si plus eo conclavi in quo quis forte est percipiat? docuit Lucretius periculum augeri, si non modo cerebrum sed totum corpus hominis percipiat carbonum odor. ... *vis * tum fit odor vini* OQ.: cum sciamus odorem vini posse *plagae mactabilis instar* fieri, non est cur *vini* mentionem tollamus, *viri* scribendo, quod Pius excogitavit. — 808 *cohibet vis magna necessis* Lm. B. Mr. *necessest. necessis* idem esse vult Lachmannus, quod *necessitatis.* valde dubito. mihi ablativo videtur opus esse, neque tamen ausus sum dehortante Lachmanno *necessu* scribere. — 832 Lachmannus ad v. 839 nihil obstare dicit, quin scheda aliqua hic ex eo codice, qui nostrorum parens sit, excidisse existimetur et cum hac scheda interisse putentur ea, quorum quattuor fragmenta extent apud veteres testes. e quibus fragmentis ego illud quod est '*non mihi si linguae centum sint oraque centum, aerea vox*', si Lucretiana sunt — Enniana sibi videri dicit Munro — cuius capitis in prooemio fuerint non magis scio, quam unde '*mensibus frigus*', '*cameraeque caminis*', '*ne oblimet*' sumpta sint. — 837 — 840 seclusi: vereor enim, ne aptius eis praemittantur, quae inde a versu 872 exponuntur. — 851 *satiare* Vatic. 1454 (Mr.) Lm. B. Mr. *soclare* OQ. *donare* B., in archetypo fuit *sociare* pro *saciare* male exaratum. — 858 *subtus frigescit terra* Aldin. I vulgo; *subtus*: 'quo vocabulo Lucretius non utitur' ait Lachmannus. cur vero non semel usus sit? *sonitus* OQ. *penitus* Lm. B. Mr. — 861 *laticis vulgo.* 'praestat' ait Lachmannus, 'grammatico antiquo fidem habere, quem Beda secutus' de metris

p. 2375 versum VI l. 889 ita scriptum exhibet '... *faciunt aquae*'. verum cum Beda ipse syllabam paenultimam longam esse velit, de illius nescio cuius grammatici auctoritate addubitare licet. denique cur librarii illud *aquae* (*acuae*) trisyllabum hic minus tulerint quam v. 1063 tulerunt? — 892 *multa* ... *semina habent ignis* ... *latentis* B. Mr. *tenentes* OQ. *tepentis* Lm., quasi non omnium ignis seminum una sit natura, quae cum confluxere, creant incendia. *taedaeque trementes* Bergk. ann. philol. LXVII p. 327 non inscite sed parum proprie. — 901 *lapis* ... *quem Magneta vocant patrio de nomine* (*patriae de nomine* nunc succurrit scribendum esse) *Grai, Magnetum quia sit patriis in finibus ortus*: *fit ortus* OQ. Mr. *sit ortus*, i. e. quod ibi eius sit, ut dicunt, *origo*. *fit ortu* parum apte Lm. B. — 909 *permananter vis pervalet eius* (magnetis). hoc novum verbum — cf. p. XXIV. — egregie finxit Lucretius, cuius verbi vi non perspecta et Turnebus adv. XXVI 13 et Bentleius *pervolat* scribi cum iussissent, Lm. B. Mr. eis obsecuti sunt. — 918 *frigus it* pro *ut* Kanneng. philol. IV supplem. p. 510. — 919 *circum* OQ... *propter* ex l. IV 220 (Lm.) Lm. B., sed cum versus 217—229 ex libro sexto ab interpolatore in librum IV inserti sint, ut illo loco docui, facilius corrumpi potuerunt. — 927 sq. ... *omnibu' semper cernere* etc.; cf. philol. XXIX 439 sq.: *omnia* OQ. edd. [928] Lm. B. — 938 *crescit barba, pilique per omnia membra*: cur post *barba* distinxerim, nemo non videbit. — ‖ 941—943 ‖ credi non potest poetam primum de frigore et calore, tum de voce, tertio loco de igni loqui voluisse. 946 sq. ... *penetrare suevit. denique qua circum caeli lorica coercet.* OQ. editores ante Lachmannum, qui mira coniectura *Galli* scripsit ita: *penetrare suevit denique, qua circum Galli lorica coercet.* idem pari infelicitate 955 post 947 (940 Brg.) collocavit; inter hos duos versus aliquid excidisse, ex illo ... *que*, ... *morbida visque simul* apparet. sed de re ante omnia videndum est. poeta iam supra — v. 486 sq. — docuit per *caeli foramina*, quae *magni spiracula mundi* vocat,

elementis exitum introitumque redditum extare. de eadem re hic eum dixisse satis apparet. itaque caelum loricae comparat, quae fuerat olim pectorale ex loris de corio crudo factum, ut docet Varr. de ling. lat. V p. 121, quem locum Lm. ipse affert: in quo pectorali plurima fuisse foramina facile intellegitur. iam cum per caeli caulas omne genus elementa intrare possint, etiam ea quae morbos excitent posse venire necesse est, cf. 655—659, atque pestilitas inde orta extrinsecus superne per caelum in aliquem locum venit (1089), alias e terra ipsa oritur (1091 sqq.), orta in alias terras advehitur (1132 sqq.). hic igitur Lucretius primum docuisse caelum esse penetrabile videmus morborumque vim per id intrare, deinde de morbis in certa quadam terra certoque caelo natis loquitur, quae in aliud caelum aliasque terras facessere possint, per aeris scilicet intervallum: haec omnia vult eo fieri posse, quod nil sit *nisi rarum corpore nexum*, v. infr. iam verba poetae etsi ita ut nil erroris relinquatur recipi non possunt, haec tamen quae subiciam vero proxima puto, nisi quod de versu quem ipse feci ad lacunam explendam nihil spondeo: *morbida visque simul* (?) *cum extrinsecus insinuatur* — malim *insinuatast* — ⟨*per caelum, aut cum pestilitas hic saepe nocenti*⟩ *e tempestate in* (B. *et tempestatem* OQ.) *caelo terraque coortast, in caelum terrasque remotas iure* (*remotae* OQ. *iurae* OQ. *iure* O corr. cf. II 1138) *facessit:... coercet. et tempestate in ... coorta in caelum ... remotae iura facessunt* Lm., quae mire excogitata mire interpretatur. *coortast, ... remotas iure facessunt* Benaysius scribit, qui non senserit pugnare inter se *extrinsecus insinuatur* et *in terra caeloque coortast.* non saniora sunt Munronis haec: *coercet. et, tempestate in ... coorta morbida visque ... insinuatur, in ... remotae iura facessunt.* e comment. altero videmus eum latine dici posse putasse 'tempestate coorta visque' pro eo quod esse debebat 'cum tempestas coortast et vis' sive 'cumque vis'. — 951 *nil est nisi rarum corpore nexum*: *raro corpore nexum* OQ., *quod absurdum* est, sed quod Lachmannus scripsit a Bernaysio et Munrone probatum *raro corpori nexu* vereor

ut dici possit. cum corpus inani, inane corpore distinctum sit multoque plus spatii occupet cum omnino, tum maxime in aere et aethere, de quibus hic agitur, inane quod est, non video, cur scribere non potuerit Lucretius *rarum corpore nexum*. — 964 *affluat* (oleaster) *ambrosia quasi vero, et nectare tinctus* i. e. qui praeterea etiam nectare tinctus esse videatur: *effluat* (efluat Q.) *ambrosias quasi vero* OQ. *et nectare tinctus* Q. *et nectar et intus* Q. *effluat ambrosiae quasi vere et nectari' linctus* Lm. B., sed quomodo *linctus* effluere possit, non capio. *effluat ambrosius* (latinum non esse puto) *quasi vero* — quod verum esse demonstravit — *et nectare tinctus* Mr. — 1003 *quod ducitur ex elementis*: *dicitur* OQ. *quo ducitur* . . . Lm. *ducitur* [*ex elementis*] B. — *quod dico, ibus ex elementis* Mr. ex singulorum corpusculorum, quae in vacuum prolapsa feruntur, motu et nisu fit, ut ferrum quasi ducatur ad magnetem. — 1013 sq. *accedit item* . . . *haec quoque res adiumento, motusque iuvatur*: *motuque iuvatur* OQ. *uti* . . . *motuque iuvetur* Lm. B. — 1050 sq. *ut aestus pervolet intactas* Lotz. philol. VII 732. *intactus* OQ. edd. — 1053 *interutrasque*, cf. ad II 510. — 1055 *magnesi flumina saxi*, probante Giussano: *magnesia flumina saxa* OQ. *magnesia flumina saxi* Wakefieldo assensus Lachmannus, oblitus, opinor, Lucretio simplicissima quaeque convenire, ut ipse dicit. — 1058 *simul uniter apta* Lucian. Müller. de re metr. p. 197: *inter se singulariter apta* OQ. *se singlariter* Flor. 31. Mr. *inter singillariter* Lm.B. versu immodulato. — 1063 *acuai*: nolui *aqüai* scribere. — 1097 *quid Brittannis caelum differre* Lm.B. i. e. Britannis esse caelum valde differens ab eo, quod . .: *Britanni* etc. — 1123 *lanigeris balantibus* Bruno l. c. *iam pigris* OQ. edd. — 1126 *an caelum nobis corruptum ultro natura*: *vitro natura corumptum* OQ. . . *coortum* Lm. *alienum* Bentl. B. — Lachmannus Isidorum (de rer. nat. c. 39) videri caelum corruptum legisse concedit. videntur vero barbariae orientis temporibus in versu holospondiaco offendisse, quippe quem omnino ignorarent — cf. L.Müll. de re metr. 149 — non offendisse in falsa syllabarum quantitate itaque verborum

transpositione versui mederi conati esse. certe cur non potuerit Lucretius scribere *an caelum nobis corruptum ultro natura* eo tempore, quo Catullus scripsit carm. LXVI *qui te lenirem nobis, neu conarere,* hiscendist nulla potestas. — 1129 *mortifer aestus* Macrob. sat. VI 27. Mr.: *mortiferae* OQ. *morti ferai* Lm.B. — 1132 *Aegypti finibus ortus* OQ. edd. *morbus* Lm.B. — 1147 *animi prorsum vires totius et omne* Flor. 31. vulgo: *totius omni* OQ. *tum vires, totius omne* Wkf. Lm.B.Mr., sed in asyndeto hic nulla elegantia est. — 1167 *sitis arida, corpora torrens* cf. III 914. incertum est. *corpora mersans* O.Lm. *inerrans* Q., quod nihil est. *inurens* Mr. — 1171 sq. a*c nuntia mortis lumina*: Lm. *ardentia morbis* OQ.Mr. falso: hic pluralis apud Lucretium ferri non potest. — 1180 *per . . . fauces rauca vix edita tussi* (*e*) OQ.: *raucas* Macrob. VI 213, quod Lachmannum Bernaysium Munronem probasse miror. — 1186 *inhorrescens rictum* Rutgers. Lm.B.: *in horretacet* O., *in oretacet* Q. *rectum* OQ. *in ore truci rictum* Mr. — 1187 *nec nimio rigida post artus morte iacebant* OQ.edd.: *rigidi* Lm. B. Mr., a poesi ad pedestrem sermonem descendentes, quod sensit Christ. — 1195 *hac . . fluebat: huc* vulgo inepte, ut mihi quidem videtur. — 1190 *quorum siquis, ut est* OQ. *ibei* Mr.Lm. *ibi* B. 'debebat', ait Lm., 'certe esse: *ut erat*'. videtur esse: wie es in der natur der sache liegt. scripsisset, si per metrum liceret, *ut fit.* — 1216 seclusit Mr., recte, nam neque suo loco positus est neque est quo apte transferatur. — 1237 aliquid excidisse vidit Mr. — 1250 *nec minimam partem ex agris is maeror . . . confluxit, languens quem contulit* edd. Mr. *agris maeroris . . labes, quem* Lm.B., quod certe debebat esse *quam.* — 1253 sq. *quo magis aestus* * *confertos — mors accumulabat* OQ.Mr. *aestus* OQ. *astu* Lm. *aestu* B. — 1265 *manebant* vulg. Mr.: *manebat* O. *manebit* Q. *tenebat* Lm.B. — 1274 *res subita* Vatican. 1136 Mr.: *res subitae* Lm. *mors* minus bene B.

Scribebam Halis mense Iulio a. MDCCCXCIIII.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER PRIMUS.

Aeneadum genetrix, hominum divomque voluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
concelebras, per te quoniam genus omne animantum
concipitur visitque exortum lumina solis.
|| te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet diffuso lumine caelum. ||
nam simul ac species patefactast verna diei
et reserata viget genitabilis aura favoni,
aëriae primum volucres te, diva, tuumque
significant initum perculsae corda tua vi.
inde ferae pecudes persultant pabula laeta 15
et rapidos tranant amnis: ita capta lepore 14
te sequitur cupide quo quamque inducere pergis. 16
denique per maria ac montis fluviosque rapacis
frondiferasque domos avium camposque virentis
omnibus incutiens blandum per pectora amorem
efficis ut cupide generatim saecla propagent.
quae quoniam rerum naturam sola gubernas
nec sine te quicquam dias in luminis oras
exoritur neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis versibus esse,

quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni
omnibus ornatum voluisti excellere rebus.
quo magis aeternum da dictis, diva, leporem.
effice ut interea fera moenera militiai
per maria ac terras omnis sopita quiescant:
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mavors
armipotens regit, in gremium qui saepe tuum se
reicit aeterno devictus vulnere amoris,
atque ita suspiciens, tereti cervice reposta,
pascit amore avidos, inhians in te, dea, visus,
eque tuo pendet resupini spiritus ore.
hunc tu, diva, tuo recubantem corpore sancto
circum fusa super, suavis ex ore loquellas
funde petens placidam Romanis, incluta, pacem:
nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
possumus aequo animo nec Memmi clara propago
talibus in rebus communi desse saluti.

*

|| quod super est, vacuas auris animumque sagacem
semotum a curis adhibe veram ad rationem,
ne mea dona tibi studio disposta fideli,
intellecta prius quam sint, contempta relinquas.
nam tibi de summa caeli ratione deumque
disserere incipiam, et rerum primordia pandam,
unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
quove eadem rursum natura perempta resolvat:
quae nos materiem et genitalia corpora rebus
reddunda in ratione vocare et semina rerum
appellare suēmus et haec eadem usurpare
corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis. ||
Humana ante oculos foede cum vita iaceret
in terris oppressa gravi sub religione,
quae caput a caeli regionibus ostendebat

[44—49] = II 645—650.

horribili super aspectu mortalibus instans,
primum Graius homo mortalis tollere contra
est oculos ausus primusque obsistere contra;
quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
murmure compressit caelum, sed eo magis acrem
inritat animi virtutem; effringere ut arta
naturae primus portarum claustra cupiret.
ergo vivida vis animi pervicit, et extra
processit longe flammantia moenia mundi
atque omne immensum peragravit mente animoque;
unde refert nobis victor quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
qua nam sit ratione atque alte terminus haerens.
quare religio pedibus subiecta vicissim
opteritur, nos exaequat victoria caelo.
Illud in his rebus vereor, ne forte rearis
impia te rationis inire elementa viamque
indugredi sceleris. quod contra saepius illa
religio peperit scelerosa atque impia facta.
Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianassai turparunt sanguine foede
ductores Danaum delecti, prima virorum.
cui simul infula virgineos circum data comptus
ex utraque pari malarum parte profusast,
et maestum simul ante aras adstare parentem
sensit, et hunc propter ferrum celare ministros,
aspectuque suo lacrimas effundere civis,
muta metu terram genibus summissa petebat.
nec miserae prodesse in tali tempore quibat
quod patrio princeps donarat nomine regem:
nam sublata virum manibus tremibundaque ad aras
deductast, non ut sollemni more sacrorum
perfecto posset claro comitari Hymenaeo,
sed casta inceste, nubendi tempore in ipso,
hostia concideret mactatu maesta parentis,
exitus ut classi felix faustusque daretur.
tantum religio potuit suadere malorum.

Tutemet a nobis iam quovis tempore vatum
terriloquis victus dictis desciscere quaeres.
quippe etenim quam multa tibi iam fingere possunt
somnia, quae vitae rationes vertere possint
fortunasque tuas omnis turbare timore!
et merito: nam si certam finem esse viderent
aerumnarum homines, aliqua ratione valerent
religionibus atque minis obsistere vatum:
nunc ratio nullast restandi, nulla facultas,
aeternas quoniam poenas in morte timendumst.
ignoratur enim quae sit natura animai,
nata sit, an contra nascentibus insinuetur,
et simul intereat nobiscum morte dirempta,
an tenebras Orci visat vastasque lacunas,
an pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno
detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
per gentis Italas hominum quae clara clueret;
etsi praeterea tamen esse Acherusia templa
Ennius aeternis exponit versibus edens,
quo neque perveniant animae neque corpora nostra,
sed quaedam simulacra modis pallentia miris;
unde sibi exortam semper florentis Homeri
commemorat speciem lacrimas effundere salsas
coepisse et rerum naturam expandere dictis.
qua propter bene cum superis de rebus habenda
nobis est ratio, solis lunaeque meatus
qua fiant ratione, et qua vi quaeque gerantur
in terris, tum cum primis ratione sagaci
unde anima atque animi constet natura videndum,
et quae res nobis vigilantibus obvia mentes
terrificet morbo adfectis, somnoque sepultis,
cernere uti videamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa.
|| Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
difficile inlustrare Latinis versibus esse,
multa novis verbis praesertim cum sit agendum

propter egestatem linguae et rerum novitatem:
sed tua me virtus tamen et sperata voluptas
suavis amicitiae quemvis efferre laborem
suadet et inducit noctes vigilare serenas,
quaerentem dictis quibus et quo carmine demum
clara tuae possim praepandere lumina menti,
res quibus occultas penitus convisere possis. ‖
  Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
principium cuius hinc nobis exordia sumet,
nullam rem e nilo gigni divinitus umquam.
quippe ita formido mortalis continet omnis,
quod multa in terris fieri caeloque tuentur,
quorum operum causas nulla ratione videre
possunt ac fieri divino numine rentur.
quas ob res ubi viderimus nil posse creari
de nilo, tum quod sequimur iam rectius inde
perspiciemus, et unde queat res quaeque creari
et quo quaeque modo fiant opera sine divom.
  Nam si de nilo fierent, ex omnibu' rebus
omne genus nasci posset, nil semine egeret.
e mare primum homines, e terra posset oriri
squamigerum genus et volucres erumpere caelo;
armenta atque aliae pecudes, genus omne ferarum,
incerto partu culta ac deserta tenerent.
nec fructus idem arboribus constare solerent,
sed mutarentur, ferre omnes omnia possent.
quippe, ubi non essent genitalia corpora cuique,
qui posset mater rebus consistere certa?
at nunc seminibus quia certis quaeque creantur,
inde enascitur atque oras in luminis exit,
materies ubi inest cuiusque et corpora prima;
atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
quod certis in rebus inest secreta facultas.
praeterea cur vere rosam, frumenta calore,
uvas autumno *fundi* suadente videmus,

si non, certa suo quia tempore semina rerum
cum confluxerunt, patefit quod cumque creatur,
dum tempestates adsunt et vivida tellus
tuto res teneras effert in luminis oras?
quod si de nilo fierent, subito exorerentur
incerto spatio atque alienis partibus anni;
quippe ubi nulla forent primordia, quae genitali
concilio possent arceri tempore iniquo.
nec porro augendis rebus spatio foret usus,
seminis ad coitum, si e nilo crescere possent;
nam fierent iuvenes subito ex infantibu' parvis,
e terraque exorta repente arbusta salirent.
quorum nil fieri manifestumst, omnia quando
paulatim crescunt, ut par est semine certo

*

crescentesque genus servant; ut noscere possis
quicque sua de materia grandescere alique.
huc accedit uti sine certis imbribus anni
laetificos nequeat fetus submittere tellus,
nec porro secreta cibo natura animantum
propagare genus possit vitamque tueri;
ut potius multis communia corpora rebus
multa putes esse, ut verbis elementa videmus,
quam sine principiis ullam rem existere posse.
denique cur homines tantos natura parare
non potuit, pedibus qui pontum per vada possent
transire et magnos manibus divellere montis
multaque vivendo vitalia vincere saecla,
si non, materies quia rebus reddita certast
gignundis, e qua constat quid possit oriri?
postremo quoniam incultis praestare videmus
culta loca et manibus melioris reddere fetus,
esse videlicet in terris primordia rerum,
quae nos fecundas vertentes vomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus:
quod si nulla forent, nostro sine quaeque labore
sponte sua multo fieri meliora videres.

nil igitur fieri de nilo posse fatendumst,
semine quando opus est rebus, quo quaeque creatae
aëris in teneras possint proferrier auras.
Huc accedit uti quicque in sua corpora rursum
dissoluat natura neque ad nilum interemat res.
nam siquid mortale e cunctis partibus esset,
ex oculis res quaeque repente erepta periret:
nulla vi foret usus enim, quae partibus eius
discidium parere et nexus exsolvere posset.
quod nunc, aeterno quia constant semine quaeque,
donec vis obiit, quae res diverberet ictu
aut intus penetret per inania dissoluatque,
nullius exitium patitur natura videri.
praeterea quae cumque vetustate amovet aetas,
si penitus peremit consumens materiem omnem,
unde animale genus generatim in lumina vitae
redducit Venus, aut redductum daedala tellus
unde alit atque auget generatim pabula praebens?
unde mare ingenui fontes externaque longe
flumina suppeditant? unde aether sidera pascit?
omnia enim debet, mortali corpore quae sunt,
infinita aetas consumpse ante acta diesque.
quod si in eo spatio atque ante acta aetate fuere
e quibus haec rerum consistit summa refecta,
inmortali sunt natura praedita certe.
haud igitur possunt ad nilum quaeque reverti.
denique res omnis eadem vis causaque volgo
conficeret, nisi materies aeterna teneret,
inter se nexu minus aut magis indupedita:
tactus enim leti satis esset causa profecto;
quippe, ubi nulla forent aeterno corpore, quorum
contextum vis deberet dissolvere quaeque.
at nunc, inter se quia nexus principiorum
dissimiles constant aeternaque materies est,
incolumi remanent res corpore, dum satis acris
vis obeat pro textura cuiusque reperta.
haud igitur redit ad nilum res ulla, sed omnes

discidio redeunt in corpora materiai.
postremo pereunt imbres, ubi eos pater aether
in gremium matris terrai praecipitavit:
at nitidae surgunt fruges, ramique virescunt
arboribus, crescunt ipsae fetuque gravantur;
hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum;
hinc laetas urbes pueris florere videmus,
frondiferasque novis avibus canere undique silvas;
hinc fessae pecudes pingui per pabula laeta
corpora deponunt, et candens lacteus umor
uberibus manat distentis; hinc nova proles
artubus infirmis teneras lasciva per herbas
ludit lacte mero mentes perculsa novellas.
haud igitur penitus pereunt quaecumque videntur,
quando alid ex alio reficit natura nec ullam
rem gigni patitur nisi morte adiuta aliena.
Nunc age, res quoniam docui non posse creari
de nilo neque item genitas ad nil revocari,
ne qua forte tamen coeptes diffidere dictis,
quod nequeunt oculis rerum primordia cerni,
accipe praeterea quae corpora tute necessest
confiteare esse in rebus nec posse videri.
principio venti vis verberat incita corpus
ingentisque ruit navis et nubila differt;
interdum rapido percurrens turbine campos
arboribus magnis sternit montisque supremos
silvifragis vexat flabris: ita perfurit acri
cum fremitu saevitque minaci murmure ventus.
sunt igitur venti, nimirum, corpora caeca,
quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli
verrunt ac subito vexantia turbine raptant,
nec ratione fluunt alia stragemque propagant,
et cum mollis aquae fertur natura repente
flumine abundanti, quom largis imbribus urget
montibus ex altis magnus decursus aquai,
fragmina coniciens silvarum arbustaque tota;
nec validi possunt pontes venientis aquai

vim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
molibus incurrit, validis cum viribus, amnis,
dat sonitu magno stragem volvitque sub undis
grandia saxa ruitque ita quidquid fluctibus obstat.
sic igitur debent venti quoque flamina ferri;
quae veluti validum cum flumen procubuere
quam libet in partem, trudunt res ante ruuntque
impetibus crebris, interdum vertice torto
corripiunt rapideque rotanti turbine portant.
quare etiam atque etiam sunt venti corpora caeca,
quandoquidem factis et moribus aemula magnis
amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.
tum porro varios rerum sentimus odores,
nec tamen ad naris venientis cernimus umquam,
nec calidos aestus tuimur, nec frigora quimus
usurpare oculis, nec voces cernere suemus;
quae tamen omnia corporea constare necessest
natura, quoniam sensus inpellere possunt:
tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.
denique fluctifrago suspensae in litore vestes
uvescunt, eaedem dispansae in sole serescunt.
at neque quo pacto persederit umor aquai
visumst, nec rursum quo pacto fugerit aestu.
in parvas igitur partis dispergitur umor,
quas oculi nulla possunt ratione videre.
quin etiam multis solis redeuntibus annis
anulus in digito subter tenuatur habendo,
stilicidi casus lapidem cavat, uncus aratri
ferreus occulte decrescit vomer in arvis,
strataque iam volgi pedibus detrita viarum
saxea conspicimus; tum portas propter aēna
signa manus dextras ostendunt adtenuari
saepe salutantum tactu praeterque meantum.
haec igitur minui, cum sint detrita, videmus:
sed quae corpora decedant in tempore quoque,
invida praeclusit † speciem natura videndi.
postremo quaecumque dies naturaque rebus

paulatim tribuit, moderatim crescere cogens,
nulla potest oculorum acies contenta tueri,
nec porro quaecumque aevo macieque senescunt,
quid quoque amittant in tempore cernere possis.
|| nec, mare quae impendent, vesco sale saxa peresa — ||
corporibus caecis igitur natura gerit res.
Nec tamen undique corporea stipata tenentur
omnia natura: namque est in rebus inane.
quod tibi cognosse in multis erit utile rebus
nec sinet errantem dubitare et quaerere semper
de summa rerum et nostris diffidere dictis.
qua propter, locus est intactus inane vacansque:
quod si non esset, nulla ratione moveri
res possent, namque officium quod corporis exstat,
officere atque obstare, id in omni tempore adesset
omnibus; haud igitur quicquam procedere posset,
principium quoniam cedendi nulla daret res.
at nunc per maria ac terras sublimaque caeli
multa modis multis varia ratione moveri
cernimus ante oculos; quae, si non esset inane,
non tam sollicito motu privata carerent
quam genita omnino nulla ratione fuissent,
undique materies quoniam stipata quiesset.
praeterea quamvis solidae res esse putentur,
hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas.
in saxis ac speluncis permanat aquarum
liquidus umor et uberibus flent omnia guttis;
dissipat in corpus sese cibus omne animantum;
crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt,
quod cibus in totas usque ab radicibus imis
per truncos ac per ramos diffunditur omnis.
inter saepta meant voces et clausa domorum
transvolitant, rigidum permanat frigus ad ossa,
quod, nisi inania sint, qua possent corpora quaeque
transire, haud ulla fieri ratione videres.
denique cur alias aliis praestare videmus
pondere res rebus nilo maiore figura?

nam si tantundemst in lanae glomere quantum
corporis in plumbost, tantundem pendere par est,
corporis officiumst quoniam premere omnia deorsum,
contra autem natura manet sine pondere inanis.
ergo quod magnumst aeque leviusque videtur,
nimirum, plus esse sibi declarat inanis:
at contra gravius plus in se corporis esse
dedicat et multo vacui minus intus habere.
est igitur, nimirum, id quod ratione sagaci
quaerimus, admixtum rebus, quod inane vocamus.
Illud in his rebus ne te deducere vero
possit, quod quidam fingunt, praecurrere cogor.
cedere squamigeris latices nitentibus aiunt
et liquidas aperire vias, quia post loca pisces
linquant, quo possint cedentes confluere undae;
sic alias quoque res inter se posse moveri
et mutare locum, quamvis sint omnia plena.
scilicet, id falsa totum ratione receptumst.
nam quo squamigeri poterunt procedere tandem,
ni spatium dederint latices? concedere porro
quo poterunt undae, cum pisces ire nequibunt?
aut igitur motu privandumst corpora quaeque,
aut esse admixtum dicundumst rebus inane,
unde initum primum capiat res quaeque movendi.
postremo duo de concursu corpora lata
si cita dissiliant, nempe aër omne necessest,
inter corpora quod fiat, possidat inane:
is porro quamvis circum celerantibus auris
confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
compleri spatium: nam primum quemque necessest
occupet ille locum, deinde omnia possideantur.
quod si forte aliquis, cum corpora dissiluere,
tum putat id fieri quia se condenseat aër,
errat: nam vacuum tum fit quod non fuit ante,
et repletur item vacuum quod constitit ante,
nec tali ratione potest denserier aër,
nec, si iam posset, sine inani posset, opinor,

ipse in se trahere et partis conducere in unum.
Qua propter, quamvis causando multa moreris,
esse in rebus inane tamen fateare necessest.
multaque praeterea tibi possum commemorando
argumenta fidem dictis conradere nostris.
verum animo satis haec vestigia parva sagaci
sunt, per quae possis cognoscere cetera tute:
namque canes ut montivagae persaepe ferarum
naribus inveniunt intectas fronde quietes,
cum semel institerunt vestigia certa viai,
sic alid ex alio per te tute ipse videre
talibus in rebus poteris caecasque latebras
insinuare omnis et verum protrahere inde.
quod si pigraris paulumve recesseris ab re,
hoc tibi de plano possum promittere, Memmi:
usque adeo largos haustus e fontibu' magnis
lingua meo suavis diti de pectore fundet,
ut verear ne tarda prius per membra senectus
serpat et in nobis vitai claustra resolvat,
quam tibi de quavis una re versibus omnis
argumentorum sit copia missa per auris.
Sed nunc ut repetam coeptum pertexere dictis,
omnis ut est igitur per se natura duabus
constitit in rebus: nam corpora sunt, et inane,
haec in quo sita sunt et qua diversa moventur.
corpus enim per se communis dedicat esse
sensus; cui nisi prima fides fundata valebit,
haut erit occultis de rebus quo referentes
confirmare animi quicquam ratione queamus.
tum porro locus ac spatium, quod inane vocamus,
si nullum foret, haut usquam sita corpora possent
esse neque omnino quaquam diversa meare;
id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante.
praeterea nil est quod possis dicere ab omni
corpore seiunctum secretumque esse ab inani,
quod quasi tertia sit numero natura reperta.
*nam quodcum*que erit, esse aliquo debebit id ipsum

augmine vel grandi vel parvo denique, dum sit;
cui si tactus erit quamvis levis exiguusque,
corporis augebit numerum summamque sequetur:
sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
rem prohibere queat per se transire meantem,
scilicet, hoc id erit, vacuum quod inane vocamus.
praeterea per se quod cumque erit, aut faciet quid
aut aliis fungi debebit agentibus ipsum,
aut erit ut possint in eo res esse gerique:
at facere et fungi sine corpore nulla potest res,
nec praebere locum porro nisi inane vacansque.
ergo, praeter inane et corpora, tertia per se
nulla potest rerum in numero natura relinqui,
nec quae sub sensus cadat ullo tempore nostros,
nec ratione animi quam quisquam possit apisci.
Nam quae cumque cluent, aut his coniuncta duabus
rebus ea invenies aut harum eventa videbis.
coniunctum est id quod nusquam sine perniciali
discidio potis est seiungi seque gregari;
pondus uti saxis, calor ignist, liquor aquai,
tactus corporibus cunctis, intactus inani.
servitium contra, paupertas, divitiaeque,
libertas, bellum, concordia, cetera quorum
adventu manet incolumis natura abituque,
haec soliti sumus, ut par est, eventa vocare.
tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
consequitur sensus, transactum quid sit in aevo,
tum quae res instet, quid porro deinde sequatur:
nec per se quemquam tempus sentire fatendumst
semotum ab rerum motu placidaque quiete.
‖ denique Tyndaridem raptam belloque subactas
Troiugenas gentis cum dicunt esse, videndumst
ne forte haec per se cogant nos esse fateri,
quando ea saecla hominum, quorum haec eventa fuerunt,
inrevocabilis abstulerit iam praeterita aetas:
namque aliud saeclis, aliud regionibus ipsis

eventum dici poterit quodcumque erit actum. ‖
denique materies si rerum nulla fuisset,
nec locus ac spatium, res in quo quaeque geruntur,
numquam Tyndaridis forma conflatus amoris
ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens
clara accendisset saevi certamina belli,
nec clam durateus Troianis Pergama partu
inflammasset equos nocturno Graiugenarum;
perspicere ut possis res gestas funditus omnis
non ita uti corpus per se constare neque esse
nec ratione cluere eadem qua constet inane,
sed magis ut merito possis eventa vocare
corporis, atque loci, res in quo quaeque gerantur.
 Corpora sunt porro partim primordia rerum,
partim concilio quae constant principiorum.
sed quae sunt rerum primordia, nulla potest vis
stinguere: nam solido vincunt ea corpore demum.
etsi difficile esse videtur credere quicquam
in rebus solido reperiri corpore posse.
transit enim fulmen caeli per saepta domorum
clamor ut ac voces, ferrum candescit in igni,
dissiliuntque fero ferventia saxa vapore;
tum labefactatus rigor auri solvitur aestu;
tum glacies aeris flamma devicta liquescit;
permanat calor argentum penetraleque frigus,
quando utrumque manu retinentes pocula rite
sensimus infuso lympharum rore superne.
usque adeo in rebus solidi nil esse videtur.
sed quia vera tamen ratio naturaque rerum
cogit, ades, paucis dum versibus expediamus
esse ea quae solido atque aeterno corpore constent;
semina quae rerum primordiaque esse docemus,
unde omnis rerum nunc constet summa creata.
 Principio quoniam duplex natura duarum
dissimilis rerum longe constare repertast,
corporis, atque loci, res in quo quaeque geruntur,
esse utramque sibi per se puramque necessest.

nam quacumque vacat spatium, quod inane vocamus,
corpus ea non est: qua porro cumque tenet se
corpus, ea vacuum nequaquam constat inane.
sunt igitur solida ac sine inani corpora prima.
praeterea quoniam genitis in rebus inanest,
materiem circum solidam constare necessest;
nec res ulla potest vera ratione probari
corpore inane suo celare atque intus habere,
si non, quod cohibet, solidum constare relinquas:
id porro nil esse potest nisi materiai
concilium, quod inane queat rerum cohibere.
materies igitur, solido quae corpore constat,
esse aeterna potest, cum cetera dissoluantur.
tum porro si nil esset quod inane vacaret,
omne foret solidum: nisi contra corpora certa
essent, quae loca complerent quaecumque tenerent,
omne quod est spatium, vacuum constaret inane.
alternis igitur, nimirum, corpus inani

*

distinctumst, quoniam nec plenum naviter extat
nec porro vacuum: sunt ergo corpora certa,
quae spatium pleno possint distinguere inane.
haec neque dissolui plagis extrinsecus icta
possunt nec porro penitus penetrata retexi
nec ratione queunt alia temptata labare.
nam neque conlidi sine inani posse videtur
quicquam nec frangi nec findi in bina secando
nec capere umorem neque item manabile frigus
nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur;
et quo quaeque magis cohibet res intus inane,
tam magis his rebus penitus temptata labascit.
|| id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante. ||
ergo si solida ac sine inani corpora prima
sunt ita uti docui, sint haec aeterna necessest.
  Praeterea nisi materies aeterna fuisset,
antehac ad nilum penitus res quaeque redissent,
de niloque renata forent quaecumque videmus.

at quoniam supra docui nil posse creari
de nilo neque quod genitumst ad nil revocari,
esse inmortali primordia corpore debent,
dissolui quo quaeque supremo tempore possint,
materies ut subpeditet rebus reparandis.
sunt igitur solida primordia simplicitate,
nec ratione queunt alia servata per aevom
ex infinito iam tempore res reparare.
porro si nullast frangendis reddita finis
corporibus, tamen ex aeterno tempore quaeque
nunc etiam superare necessest corpora rebus,
quae nondum clueant ullo temptata periclo:
at quoniam fragili natura praedita constant,
discrepat aeternum tempus potuisse manere
innumerabilibus plagis vexata per aevom.
denique si nullam finem natura parasset
frangendis rebus, iam corpora materiai
usque redacta forent aevo frangente priore,
ut nil ex illis a certo tempore posset
conceptum ad summum aetatis pervadere finis.
nam quidvis citius dissolvi posse videmus
quam rursus refici: qua propter longa diei
infinita aetas ante acti temporis omnis
quod fregisset adhuc disturbans dissoluensque,
numquam relicuo reparari tempore posset.
at nunc, nimirum, frangendi reddita finis
certa manet, quoniam refici rem quamque videmus
et finita simul generatim tempora rebus
stare, quibus possint aevi contingere florem.
|| Huc accedit uti, solidissima materiai
corpora cum constant, possint tamen omnia reddi
mollia quae fiunt, aër, aqua, terra, vapores,
quo pacto fiant, et qua vi quaeque gerantur,
admixtum quoniam semel est in rebus inane:
at contra si mollia sint primordia rerum,
unde queant validi silices ferrumque creari
non poterit ratio reddi: nam funditus omnis

principio fundamenti natura carebit.
sunt igitur solida pollentia simplicitate,
quorum condenso magis omnia conciliatu
artari possunt validasque ostendere viris. ‖
Denique iam quoniam generatim reddita finis
crescendi rebus constat vitamque tenendi,
et quid quaeque queant per foedera naturai,
quid porro nequeant, sancitum quandoquidem extat,
nec commutatur quicquam, quin omnia constent
usque adeo, variae volucres ut in ordine cunctae
ostendant maculas generalis corpore inesse,
inmutabili' materiae quoque corpus habere
debent nimirum: nam si primordia rerum
commutari aliqua possent ratione revicta,
incertum quoque iam constet quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens,
nec totiens possent generatim saecla referre
naturam mores victum motusque parentum.
Tum porro quoniamst extremum quodque cacumen

*

corporis illius, quod nostri cernere sensus
iam nequeunt, id, nimirum, sine partibus extat
et minima constat natura nec fuit umquam
per se secretum neque posthac esse valebit,
alterius quoniamst ipsum pars primaque, et una
inde aliae atque aliae similes ex ordine partes
agmine condenso naturam corporis explent;
quae quoniam per se nequeunt constare, necessest
haerere unde queant nulla ratione revelli.
sunt igitur solida primordia simplicitate,
quae minimis stipata cohaerent partibus arte,
non ex illarum conventu conciliata,
sed magis aeterna pollentia simplicitate;
unde neque avelli quicquam neque deminui iam
concedit natura reservans semina rebus.
praeterea nisi erit minimum, parvissima quaeque

corpora constabunt ex partibus infinitis;
quippe ubi dimidiae partis pars semper habebit
dimidiam partem, nec res praefiniet ulla.
ergo rerum inter summam minimamque quid escit?
nil erit ut distent: nam quamvis funditus omnis
summa sit infinita, tamen, parvissima quae sunt,
ex infinitis constabunt partibus aeque.
quod quoniam ratio reclamat vera negatque
credere posse animum, victus fateare necessest
esse ea quae nullis iam praedita partibus extent
et minima constent natura. quae quoniam sunt,
illa quoque esse tibi solida atque aeterna fatendum.
denique si minimas in partis cuncta resolvi
cogere consuesset rerum natura creatrix,
iam nil ex illis eadem reparare valeret
propterea quia, quae nullis sunt partibus aucta,
non possunt ea quae debet genitalis habere
materies, varios conexus pondera plagas
concursus motus, per quae res quaeque geruntur.

Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere solo,
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
Heraclitus init quorum dux proelia primus,
clarus *ob* obscuram linguam magis inter inanis
quamde gravis inter Graios, qui vera requirunt:
omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
inversis quae sub verbis latitantia cernunt,
veraque constituunt quae belle tangere possunt
auris et lepido quae sunt fucata sonore.

Nam cur tam variae res possent esse, requiro,
ex uno si sunt igni puroque creatae?
nil prodesset enim calidum denserier ignem
nec rarefieri, si partes ignis eandem
naturam quam totus habet super ignis haberent.
acrior ardor enim conductis partibus esset,
languidior porro disiectis *dis*que supatis:
amplius hoc fieri nil est quod posse rearis

talibus in causis, nedum variantia rerum
tanta queat densis rarisque ex ignibus esse.
id quoque: si faciant admixtum rebus inane,
denseri poterunt ignes rarique relinqui;
sed quia multa sibi cernunt contraria rursum
et fugitant in rebus inane relinquere purum,
ardua dum metuunt, amittunt vera viai,
nec rursum cernunt exempto rebus inani
omnia denseri fierique ex omnibus unum
corpus, nil ab se quod possit mittere raptim,
aestifer ignis uti lumen iacit atque vaporem,
ut videas non e stipatis partibus esse.
quod si forte alia credunt ratione potesse
ignis in coetu stingui mutareque corpus,
scilicet, ex nulla facere id si parte reparcent,
occidet ad nilum, ni mirum, funditus ardor
omnis et *e* nilo fient quaecumque creantur:
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
proinde aliquid superare necessest incolume ollis,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes
de niloque renata vigescat copia rerum.
nunc igitur quoniam certissima corpora quaedam
sunt, quae conservant naturam semper eandem,
quorum abitu aut aditu mutatoque ordine mutant
naturam res et convertunt corpora sese,
scire licet non esse haec ignea corpora rerum.
nil referret enim quaedam decedere, abire,
atque alia adtribui, mutarique ordine quaedam,
si tamen ardoris naturam cuncta tenerent:
ignis enim foret omnimodis quodcumque crearent.
verum, ut opinor, itast: sunt quaedam corpora, quorum
concursus motus ordo positura figurae
efficiunt ignis, mutatoque ordine mutant
naturam neque sunt igni simulata neque ulli
praeterea rei quae corpora mittere possit
sensibus et nostros adiectu tangere tactus.

dicere porro ignem res omnis esse, neque ullam
rem veram in numero rerum constare nisi ignem,
quod facit hic idem, perdelirum esse videtur.
nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat
et labefactat eos, unde omnia credita pendent,
unde hic cognitus est ipsi quem nominat ignem:
credit enim sensus ignem cognoscere vere,
cetera non credit, quae nilo clara minus sunt.
quod mihi cum vanum tum delirum esse videtur:
quo referemus enim? quid nobis certius ipsis
sensibus esse potest, qui vera ac falsa notemus?
praeterea quare quisquam magis omnia tollat
et velit ardoris naturam linquere solam,
quam neget esse ignis, *quidvis* tamen esse relinquat?
aequa videtur enim dementia dicere utrumque.
  Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere posse,
et qui principium gignundis aëra rebus
constituere, aut umorem quicumque putarunt
fingere res ipsum per se, terramve creare
omnia et in rerum naturas vertier omnis,
magno opere a vero longe derrasse videntur.
adde etiam qui conduplicant primordia rerum
aëra iungentes igni terramque liquori,
et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur
ex igni terra atque anima procrescere et imbri.
quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
quam fluitans circum magnis anfractibus aequor
Ionium glaucis aspargit virus ab undis,
angustoque fretu rapidum mare dividit undans
Italiae terrarum oras a finibus eius.
hic est vasta Charybdis, et hic Aetnaea minantur
murmura flammarum rursum se colligere iras,
faucibus eructans iterum vis ut vomat ignis
ad caelumque ferat flammai fulgura rursum.
quae cum magna modis multis miranda videtur

gentibus humanis regio visendaque fertur,
rebus opima bonis, multa munita virum vi,
nil tamen hoc habuisse viro praeclarius in se
nec sanctum magis et mirum carumque videtur.
carmina quin etiam divini pectoris eius
vociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut vix humana videatur stirpe creatus.
Hic tamen et supra quos diximus inferiores
partibus egregie multis multoque minores,
quamquam multa bene ac divinitus invenientes
ex adyto tamquam cordis responsa dedere
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripodi a Phoebi lauroque profatur,
principiis tamen in rerum fecere ruinas
et graviter magni magno cecidere ibi casu;
primum quod motus exempto rebus inani
constituunt et res mollis rarasque relinquont
aëra rorem ignem terras animalia frugis
nec tamen admiscent in eorum corpus inane;
deinde quod omnino finem non esse secandis
corporibus faciunt neque pausam stare fragori
nec prorsum in rebus minimum consistere quicquam;
cum videamus id extremum cuiusque cacumen
esse quod ad sensus nostros minimum esse videtur,
conicere ut possis ex hoc, quae cernere non quis
extremum quod habent, minimum consistere *vere*.
huc accedit item, quoniam primordia rerum
mollia constituunt, quae nos nativa videmus
esse et mortali cum corpore, funditus utqui
debeat ad nilum iam rerum summa reverti
de niloque renata vigescere copia rerum;
quorum utrumque quid a vero iam distet habebis.
deinde inimica modis multis sunt atque veneno
ipsa sibi inter se; quare aut congressa peribunt
aut ita diffugient ut tempestate coacta
fulmina diffugere atque imbris ventosque videmus.
denique quattuor ex rebus si cuncta creantur

atque in eas rursum res omnia dissoluuntur,
qui magis illa queunt rerum primordia dici
quam contra res illorum retroque putari?
alternis gignuntur enim mutantque colorem
et totam inter se naturam tempore ab omni.
sin ita forte putas ignis terraeque coire
corpus et aërias auras roremque liquoris,
nil in concilio naturam ut mutet eorum,
nulla tibi ex illis poterit res esse creata,
non animans, non exanimo cum corpore, ut arbos:
quippe suam quicque in coetu variantis acervi
naturam ostendet, mixtusque videbitur aër
cum terra simul atque ardor cum rore manere.
at primordia gignundis in rebus oportet
naturam clandestinam caecamque adhibere,
emineat ne quid, quod contra pugnet et obstet
quo minus esse queat proprie quodcumque creatur.
Quin etiam repetunt a caelo atque ignibus eius
et primum faciunt ignem se vertere in auras
aëris, hinc imbrem gigni, terramque creari
ex imbri, retroque a terra cuncta reverti,
umorem primum, post aëra, deinde calorem,
nec cessare haec inter se mutare, meare
a caelo ad terram, de terra ad sidera mundi.
quod facere haud ullo debent primordia pacto.
immutabile enim quiddam superare necessest,
ne res ad nilum redigantur funditus omnes;
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
quapropter quoniam quae paulo diximus ante
in commutatum veniunt, constare necessest
ex aliis ea, quae nequeant convertier usquam,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
quin potius tali natura praedita quaedam
corpora constituas, ignem si forte crearint,
posse eadem, demptis paucis paucisque tributis,

[769] = 762.

ordine mutato et motu, facere aëris auras,
sic alias aliis rebus mutarier omnis?
'At manifesta palam res indicat' inquis 'in auras
aëris e terra res omnis crescere alique;
et nisi tempestas indulget tempore fausto
imbribus, ut tabe nimborum arbusta vacillent,
solque sua pro parte fovet tribuitque calorem,
crescere non possint fruges arbusta animantis.'
scilicet, et nisi nos cibus aridus et tener umor
adiuvet, amisso iam corpore vita quoque omnis
omnibus. e nervis atque ossibus exsoluatur:
adiutamur enim dubio procul atque alimur nos
certis ab rebus, certis aliae atque aliae res.
nimirum, quia multa modis communia multis
multarum rerum in rebus primordia mixta
sunt, ideo variis variae res rebus aluntur.
atque eadem magni refert primordia saepe
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque:
namque eadem caelum mare terras flumina solem
constituunt, eadem fruges arbusta animantis,
verum aliis alioque modo commixta moventur.
quin etiam passim nostris in versibus ipsis
multa elementa vides multis communia verbis,
cum tamen inter se versus ac verba necessest
confiteare et re et sonitu distare sonanti.
tantum elementa queunt permutato ordine solo;
at rerum quae sunt primordia, plura adhibere
possunt unde queant variae res quaeque creari.
Nunc et Anaxagorae scrutemur homoeomerian
quam Grai memorant nec nostra dicere lingua
concedit nobis patrii sermonis egestas,
sed tamen ipsam rem facilest exponere verbis.
principio, rerum quam dicit homoeomerian,
ossa, videlicet, e pauxillis atque minutis
ossibus hic et de pauxillis atque minutis
visceribus viscus gigni sanguenque creari

sanguinis inter se multis coëuntibu' guttis
ex aurique putat micis consistere posse
aurum et de terris terram concrescere parvis,
*
ignibus exiguis, umorem umoribus esse,
cetera consimili fingit ratione putatque.
nec tamen esse ulla idem *ex* parte in rebus inane
concedit, neque corporibus finem esse secandis.
quare in utraque mihi pariter ratione videtur
errare atque illi, supra quos diximus ante.
adde quod inbecilla nimis primordia fingit;
si primordia sunt, simili quae praedita constant
natura atque ipsae res sunt, aequeque laborant
et pereunt, neque ab exitio res ulla refrenat.
nam quid in oppressu valido durabit eorum,
ut mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
ignis, an umor, an aura? quid horum? sanguen, an ossa?
nil, ut opinor, ubi ex aequo res funditus omnis
tam mortalis erit quam quae manifesta videmus
ex oculis nostris aliqua vi victa perire.
at neque reccidere ad nilum res posse neque autem
crescere de nilo testor res ante probatas.
praeterea quoniam cibus auget corpus alitque,
scire licet nobis venas et sanguen et ossa
. . . .
sive cibos omnis commixto corpore dicent
esse et habere in se nervorum corpora parva
ossaque et omnino venas partisque cruoris,
fiet uti cibus omnis, et aridus et liquor, ipse
ex alienigenis rebus constare putetur,
ossibus et nervis venisque et sanguine mixtim.
praeterea quaecumque e terra corpora crescunt
si sunt in terris, terram constare necessest
ex alienigenis, quae terris exoriuntur.
873 || praeterea tellus quae corpora cumque alit, auget ||
transfer item, totidem verbis utare licebit:
871 in lignis si flamma latet fumusque cinisque,

ex alienigenis consistant ligna necessest,
ex alienigenis, quae lignis exoriuntur.
Linquitur hic quaedam latitandi copia tenvis,
id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis
res putet inmixtas rebus latitare, sed illud
apparere unum, cuius sint plurima mixta
et magis in promptu primaque in fronte locata.
quod tamen a vera longe ratione repulsumst.
conveniebat enim fruges quoque saepe, minaci
robore cum saxi franguntur, mittere signum
sanguinis aut aliquid, nostro quae corpore aluntur.
cum lapidi lapidem terimus, manare cruorem.
consimili ratione herbas quoque saepe decebat
et salices dulcis guttas similique sapore
mittere, lanigerae quali sunt ubere lactis,
scilicet, et glebis terrarum saepe friatis
herbarum genera et fruges frondesque videri
dispertita inter terram latitare minute,
postremo in lignis cinerem fumumque videri,
cum praefracta forent, ignisque latere minutos.
quorum nil fieri quoniam manifesta docet res,
scire licet non esse in rebus res ita mixtas,
verum semina multimodis inmixta latere
multarum rerum in rebus communia debent.
'At saepe in magnis fit montibus' inquis 'ut altis
arboribus vicina cacumina summa terantur
inter se, validis facere id cogentibus austris,
donec flammai fulserunt flore coorto.'
scilicet, et non est lignis tamen insitus ignis,
verum semina sunt ardoris multa, terendo
quae cum confluxere, creant incendia silvis.
quod si facta foret silvis abscondita flamma,
non possent ullum tempus celarier ignes,
conficerent volgo silvas, arbusta cremarent.
iamne vides igitur, paulo quod diximus ante,
permagni referre eadem primordia saepe

cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
atque eadem paulo inter se mutata creare
ignes et lignum? quo pacto verba quoque ipsa
inter se paulo mutatis sunt elementis,
cum ligna atque ignes distincta voce notamus.
denique iam quae cumque in rebus cernis apertis
si fieri non posse putas, quin materiai
corpora consimili natura praedita fingas,
hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
fiet uti risu tremulo concussa cachinnent
et lacrimis salsis umectent ora genasque.
Nunc age, quod super est, cognosce et clarius audi

*

nec me animi fallit quam sint obscura: sed acri
percussit thyrso laudis spes magna meum cor
et simul incussit suavem mi in pectus amorem
musarum, quo nunc instinctus mente vigenti
avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,
unde prius nulli velarint tempora musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
id quoque enim non ab nulla ratione videtur:
sed veluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras, pocula circum,
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas inprovida ludificetur
labrorum tenus, interea perpotet amarum
absinthi laticem, deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque

volgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle;
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
naturam rerum, qua constet compta figura.
Sed quoniam docui solidissima materiai
corpora perpetuo volitare invicta per aevom,
nunc age, summai quaedam sit finis eorum,
necne sit, evolvamus: item quod inane repertumst
seu locus ac spatium, res in quo quaeque gerantur,
pervideamus utrum finitum funditus omne
constet, an immensum pateat vasteque profundum.
Omne quod est igitur nulla regione viarum
finitumst: namque extremum debebat habere:
extremum porro nullius posse videtur
esse, nisi ultra sit quod finiat; ut videatur
quo non longius haec sensus natura sequatur.
nunc extra summam quoniam nil esse fatendum,
non habet extremum, caret ergo fine modoque.
nec refert quibus adsistas regionibus eius:
usque adeo, quem quisque locum possedit, in omnis
tantundem partis infinitum omne relinquit.
praeterea si iam finitum constituatur
omne quod est spatium, siquis procurrat ad oras
ultimus extremas iaciatque volatile telum,
id validis utrum contortum viribus ire
quo fuerit missum mavis longeque volare,
an prohibere aliquid censes obstareque posse?
alterutrum fatearis enim sumasque necessest.
quorum utrumque tibi effugium praecludit et omne
cogit ut exempta concedas fine patere.
nam sive est aliquid quod probeat efficiatque
quo minu' quo missumst veniat finique locet se,
sive foras fertur, non est a fine profectum.
hoc pacto sequar atque, oras ubicumque locaris
extremas, quaeram quid telo denique fiat.

fiet uti nusquam possit consistere finis,
effugiumque fugae prolatet copia semper.
praeterea spatium summai totius omne
undique si inclusum certis consisteret oris
finitumque foret, iam copia materiai
undique ponderibus solidis confluxet ad imum,
nec res ulla geri sub caeli tegmine posset,
nec foret omnino caelum neque lumina solis;
quippe ubi materies omnis cumulata iaceret
ex infinito iam tempore subsidendo.
at nunc, nimirum, requies data principiorum
corporibus nullast, quia nil est funditus imum,
quo quasi confluere et sedes ubi ponere possint.
semper in adsiduo motu res quaeque geruntur
partibus in cunctis, infernaque suppeditantur
ex infinito cita corpora materiai.
Postremo ante oculos res rem finire videtur:
aër dissaepit collis atque aëra montes,
terra mare et contra mare terras terminat omnis:
omne quidem vero nil est quod finiat extra.
|| Est igitur natura loci spatiumque profundi,
quod neque clara suo percurrere fulmina cursu
perpetuo possint aevi labentia tractu
nec prorsum facere ut restet minus ire meando:
usque adeo passim patet ingens copia rebus,
finibus exemptis, in cunctas undique partis. ||
ipsa modum porro sibi rerum summa parare
ne possit, natura tenet, quae corpus inani
et quod inane autemst finiri corpore cogit,
ut sic alternis infinita omnia reddat,
aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
simplice natura pateat tamen inmoderatum

*

nec mare nec tellus neque caeli lucida templa
nec mortale genus nec divum corpora sancta
exiguum possent horai sistere tempus:
nam dispulsa suo de coetu materiai

copia ferretur magnum per inane soluta,
sive adeo potius numquam concreta creasset
ullam rem, quoniam cogi disiecta nequisset.
nam certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis mutata per omne
ex infinito vexantur percita plagis,
omne genus motus et coetus experiundo
tandem deveniunt in talis dispposituras,
qualibus haec rerum consistit summa creata,
et multos etiam magnos servata per annos
ut semel in motus coniectast convenientis,
efficit ut largis avidum mare fluminis undis
integrent amnes et solis terra vapore
fota novet fetus summissaque gens animantum
floreat et vivant labentes aetheris ignes;
quod nullo facerent pacto, nisi materiai
ex infinito suboriri copia posset,
unde amissa solent reparare in tempore quaeque.
nam veluti privata cibo natura animantum
diffluit amittens corpus, sic omnia debent
dissolui simul ac defecit suppeditare
materies aliqua ratione aversa viai.
nec plagae possunt extrinsecus undique summam
conservare omnem, quaecumque est conciliata:
cudere enim crebro possunt partemque morari,
dum veniant aliae ac suppleri summa queatur;
interdum resilire tamen coguntur et una
principiis rerum spatium tempusque fugai
largiri, ut possint a coetu libera ferri.
quare etiam atque etiam suboriri multa necessest.
et tamen ut plagae quoque possint suppetere ipsae,
infinita opus est vis undique materiai.
Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
in medium summae quod dicunt omnia niti,
atque ideo mundi naturam stare sine ullis

ictibus externis neque quoquam posse resolvi
summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa;
(ipsum si quicquam posse in se sistere credis.)
et quae pondera sint sub terris omnia sursum
nitier in terraque retro requiescere posta,
ut per aquas quae nunc rerum simulacra videmus.
et simili ratione animalia suppa vagari
contendunt, neque posse e terris in loca caeli
reccidere inferiora magis quam corpora nostra
sponte sua possint in caeli templa volare;
illi cum videant solem, nos sidera noctis
cernere, et alternis nobiscum tempora caeli
dividere et noctes parilis agitare diebus.
sed vanus stolidis haec . . . .
amplexi quod habent perv . . . . . .
nam medium nil esse potest . . . . .
infinita; neque omnino, si iam *medium sit*,
possit ibi quicquam consistere . . . . .
quam quavis alia longe ratione . . . . .
omnis enim locus ac spatium, quod in*ane vocamus*,
per medium, per non medium, concedere *debet*
aeque ponderibus, motus qua cumque feruntur;
nec quisquam locus est, quo corpora cum venerunt,
ponderis amissa vi possint stare in inani,
nec quod inane autemst ulli subsistere debet,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
haud igitur possunt tali ratione teneri
res in concilium medii cuppedine vinctae.
Praeterea quoniam non omnia corpora fingunt
in medium niti, sed terrarum atque liquoris,

*

et quasi terreno quae corpore contineantur,
umorem ponti magnasque e montibus undas,
at contra tenuis exponunt aëris auras
et calidos simul a medio differrier ignis,
atque ideo totum circum tremere aethera signis
*et solis flam*mam per caeli caerula pasci,

quod calor a medio fugiens se ibi conligat omnis,
nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
posse, nisi a terris paulatim cuique cibatum

*

ne volucri ritu flammarum moenia mundi
diffugiant subito magnum per inane soluta,
et ne cetera consimili ratione sequantur,
neve ruant caeli tonitralia templa superne
terraque se pedibus raptim subducat et omnis
inter permixtas rerum caelique ruinas
corpora solventes abeat per inane profundum,
temporis ut puncto nil extet reliquiarum,
desertum praeter spatium et primordia caeca.
nam quacumque prius de parti corpora desse
constitues, haec rebus erit pars ianua leti:
hac se turba foras dabit omnis materiai.
Haec sic pernosces parva perdoctus opella.
namque alid ex alio clarescet, nec tibi caeca
nox iter eripiet, quin ultima naturai
pervideas: ita res accendent lumina rebus.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER SECUNDUS

Suave, mari magno turbantibus aequora ventis
e terra magnum alterius spectare laborem;
non quia vexari quemquamst iucunda voluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suavest.
suave etiam belli certamina magna tueri 6
per campos instructa, tua sine parte pericli: 5
sed nil dulcius est, bene quam munita tenere
edita doctrina sapientum templa serena,
despicere unde queas alios passimque videre
errare atque viam palantis quaerere vitae,
certare ingenio, contendere nobilitate,
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes rerumque potiri.
o miseras hominum mentes, o pectora caeca!
qualibus in tenebris vitae quantisque periclis
degitur hoc aevi quodcumquest! nonne videre
nil aliud sibi naturam latrare, nisi utqui
corpore seiunctus dolor absit, mensque fruatur
iucundo sensu, cura semota metuque?
ergo corpoream ad naturam pauca videmus
esse opus omnino, quae demant cumque dolorem.
delicias quoque uti multas substernere possint,
gratius interdum, neque natura ipsa requirit,
si non aurea sunt iuvenum simulacra per aedes

lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec domus argento fulgenti auroque renidet,
nec citharae reboant laqueata aurataque tecta,
cum tamen inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivum sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas adridet et anni
tempora conspergunt viridantis floribus herbas.
nec calidae citius decedunt corpore febres,
textilibus si in picturis ostroque rubenti
iacteris, quam si in plebeia veste cubandumst.
quapropter quoniam nil nostro in corpore gazae
proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
quod superest, animo quoque nil prodesse putandum:
si non forte tuas legiones per loca campi
fervere cum videas, belli simulacra cientis,
subsidiis magnis et equom vi constabilitas,
ornatas armis pariter pariterque animatas,

*

fervere cum videas classem lateque vagari,
his tibi tum rebus timefactae religiones
effugiunt animo pavide, mortisque timores
tum vacuum pectus lincunt curaque solutum.
quod si ridicula haec ludibriaque esse videmus,
re veraque metus hominum curaeque sequaces
nec metuunt sonitus armorum nec fera tela
audacterque inter reges rerumque potentis
versantur neque fulgorem reverentur ab auro
nec clarum vestis splendorem purpureai,
quid dubitas quin omni' sit haec rationi' potestas?
omnis cum in tenebris praesertim vita laboret:
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest

non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
Nunc age, quo motu genitalia materiai
corpora res varias gignant genitasque resolvant,
et qua vi facere id cogantur, quaeque sit ollis
reddita mobilitas magnum per inane meandi,
expediam: tu te dictis praebere memento.
nam certe non inter se stipata cohaeret
materies, quoniam minui rem quamque videmus,
et quasi longinquo fluere omnia cernimus aevo
ex oculisque vetustatem subducere nostris,
cum tamen incolumis videatur summa manere
propterea quia, quae decedunt corpora cuique,
unde abeunt minuunt, quo venere augmine donant.
illa senescere at haec contra florescere cogunt,
nec remorantur ibi. sic rerum summa novatur
semper, et inter se mortales mutua vivunt.
augescunt aliae gentes, aliae minuuntur,
inque brevi spatio mutantur saecla animantum
et quasi cursores vitai lampada tradunt.
Si cessare putas rerum primordia posse
cessandoque novos rerum progignere motus,
avius a vera longe ratione vagaris.
nam quoniam per inane vagantur, cuncta necessest
aut gravitate sua ferri primordia rerum,
aut ictu forte alterius. nam *cum* cita saepe
obvia conflixere, fit ut diversa repente
dissiliant; neque enim mirum, durissima quae sint
ponderibus solidis neque quicquam a tergo ibus obstet.
et quo iactari magis omnia materiai
corpora pervideas, reminiscere totius imum
nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima
consistant; quoniam spatium sine fine modoquest,
inmensumque patere in cunctas undique partis
pluribus ostendi et certa ratione probatumst.
quod quoniam constat, nimirum, nulla quies est
reddita corporibus primis per inane profundum,

sed magis adsiduo varioque exercita motu
partim intervallis magnis confulta resultant,
pars etiam brevibus spatiis vexantur ab ictu.
et quaecumque magis condenso conciliatu
exiguis intervallis convecta resultant,
indupedita suis perplexis ipsa figuris,
haec validas saxi radices et fera ferri
corpora constituunt et cetera *de* genere horum
paucula. quae porro magnum per inane vagantur

*

cetera dissiliunt longe longeque recursant
in magnis intervallis: haec aëra rarum
sufficiunt nobis et splendida lumina solis.
multaque praeterea magnum per inane vagantur,
conciliis rerum quae sunt reiecta nec usquam
consociare etiam motus potuere recepta.
cuius, uti memoro, rei simulacrum et imago
ante oculos semper nobis versatur et instat.
contemplator enim, cum solis lumina cumque
inserti fundunt radii per opaca domorum:
multa minuta modis multis per inane videbis
corpora misceri, radiorum lumine in ipso,
et velut aeterno certamine proelia pugnas
edere turmatim certantia nec dare pausam,
conciliis et discidiis exercita crebris;
conicere ut possis ex hoc, primordia rerum
quale sit in magno iactari semper inani.
dumtaxat, rerum magnarum parva potest res
exemplare dare et vestigia notitiai.
hoc etiam magis haec animum te advertere par est
corpora quae in solis radiis turbare videntur,
quod tales turbae motus quoque materiai
significant clandestinos caecosque subesse.
multa videbis enim plagis ibi percita caecis
commutare viam retroque repulsa reverti,
nunc huc nunc illuc, in cunctas undique partis
scilicet, hic a principiis est omnibus error.

prima moventur enim per se primordia rerum,
inde ea quae parvo sunt corpora conciliatu
et quasi proxima sunt ad viris principiorum,
ictibus illorum caecis inpulsa cientur,
ipsaque proporro paulo maiora lacessunt.
sic a principiis ascendit motus et exit
paulatim nostros ad sensus, ut moveantur
illa quoque, in solis quae lumine cernere quimus
nec quibus id faciant plagis apparet aperte.
Nunc quae mobilitas sit reddita materiai
corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
primum aurora novo cum spargit lumine terras,
et variae volucres nemora avia pervolitantes
aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent,
quam subito soleat sol ortus tempore tali
convestire sua perfundens omnia luce,
omnibus in promptu manifestumque esse videmus.
at vapor is quem sol mittit lumenque serenum
non per inane meat vacuum; quo tardius ire
cogitur, aërias quasi dum diverberat undas;
nec singillatim corpuscula quaeque vaporis
sed complexa meant inter se conque globata;
quapropter simul inter se retrahuntur et extra
officiuntur, uti cogantur tardius ire.
at quae sunt solida primordia simplicitate,
cum per inane meant vacuum, nec res remoratur
ulla foris, atque ipsa suis e partibus unum,
unum, in quem coepere locum conixa feruntur,
debent, nimirum, praecellere mobilitate
et multo citius ferri quam lumina solis
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervolgant fulgura caelum.

*

nec persectari primordia singula quaeque,
ut videant qua quicque geratur cum ratione.
At quidam contra haec, ignari materiai,
naturam non posse, deum sine numine, rentur

tanto opere humanis rationibus admoderate
tempora mutare annorum frugesque creare
et iam cetera, mortalis quae suadet adire
ipsaque deducit dux vitae dia voluptas
et res per Veneris blanditur saecla propagent,
ne genus occidat humanum. quorum omnia causa
constituisse deos cum fingunt, omnibu' rebus
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
nam quamvis rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse creatam
naturam mundi: tanta stat praedita culpa.
quae tibi posterius, Memmi, faciemus aperta:
nunc id quod superest de motibus expediemus.
Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus
confirmare tibi, nullam rem posse sua vi
corpoream sursum ferri sursumque meare.
ne tibi dent in eo flammarum corpora fraudem:
sursus enim versus gignuntur et augmina sumunt,
|| et sursum nitidae fruges arbustaque crescunt, ||
pondera, quantum in sest, cum deorsum cuncta ferantur.
nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum
et celeri flamma degustant tigna trabesque,
sponte sua facere id sine vi subeunte putandumst.
quod genus, e nostro cum missus corpore sanguis
emicat exultans alte spargitque cruorem.
nonne vides etiam quanta vi tigna trabesque
respuat umor aquae? nam quo magis ursimus alte
derecta et magna vi multi pressimus aegre,
tam cupide sursum revomit magis atque remittit,
plus ut parte foras emergant exiliantque.
nec tamen haec, quantumst in se, dubitamus, opinor,
quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
sic igitur debent flammae quoque posse per auras
aëris expressae sursum succedere, quamquam
pondera, quantum in sest, deorsum deducere pugnent.

nocturnasque faces caeli sublime volantis
nonne vides longos flammarum ducere tractus
in quascumque dedit partis natura meatum?
non cadere in terram stellas et sidera cernis?
sol etiam *caeli* de vertice dissipat omnis
ardorem in partis et lumine conserit arva:
in terras igitur quoque solis vergitur ardor.
transversosque volare per imbris fulmina cernis,
nunc hinc nunc illinc abrupti nubibus ignes
concursant: cadit in terras vis flammea volgo.

Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus,
corpora cum deorsum rectum per inane feruntur
ponderibus propriis, incerto tempore ferme
incertisque locis spatio depellere paulum,
tantum quod momen mutatum dicere possis.
quod nisi declinare solerent, omnia deorsum
imbris uti guttae caderent per inane profundum
nec foret offensus natus nec plaga creata
principiis: ita nil umquam natura creasset.

Quod si forte aliquis credit graviora potesse
corpora, quo citius rectum per inane ferantur,
incidere ex supero levioribus atque ita plagas
gignere, quae possint genitalis reddere motus,
avius a vera longe ratione recedit.
nam per aquas quaecumque cadunt atque aëra rarum,
haec pro ponderibus casus celerare necessest
propterea quia corpus aquae naturaque tenvis
aëris haut possunt aeque rem quamque morari,
sed citius cedunt gravioribus exsuperata:
at contra nulli de nulla parte neque ullo
tempore inane potest vacuum subsistere rei,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat;
omnia quapropter debent per inane quietum
aeque ponderibus non aequis concita ferri.
haud igitur poterunt levioribus incidere umquam
ex supero graviora neque ictus gignere per *se*,
qui varient motus, per quos natura gerat res.

quare etiam atque etiam paulum inclinare necessest
corpora; nec plus quam minimum, ne fingere motus
obliquos videamur et id res vera refutet.
namque hoc in promptu manifestumque esse videmus,
pondera, quantum in sest, non posse obliqua meare,
ex supero cum praecipitant, quod cernere possis:
sed nil omnino *recta* regione viai
declinare quis est qui poscat cernere sese?
Denique si semper motus conectitur omnis
et vetere exoritur *semper* novus ordine certo,
nec declinando faciunt primordia motus
principium quoddam, quod fati foedera rumpat,
ex infinito ne causam causa sequatur,
libera per terras unde haec animantibus exstat,
undest haec, inquam, fatis avolsa potestas,
per quam progredimur quo ducit quemque voluntas,
declinamus item motus nec tempore certo
nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens?
nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
principium dat, et hinc motus per membra rigantur.
nonne vides etiam patefactis tempore puncto
carceribus non posse tamen prorumpere equorum
vim cupidam tam de subito quam mens avet ipsa?
omnis enim, totum per corpus, materiai
copia conciri debet, concita per artus
omnis ut studium mentis conexa sequatur;
ut videas initum motus a corde creari
ex animique voluntati procedere primum,
inde dari porro per totum corpus et artus.
nec similest ut cum impulsi procedimus ictu,
viribus alterius magnis magnoque coactu;
nam tum materiem totius corporis omnem
perspicuumst nobis invitis ire rapique,
donec eam refrenavit per membra voluntas.
iamne vides igitur, quamquam vis extera multos
pellat et invitos cogat procedere saepe
praecipitesque rapi, tamen esse in pectore nostro

quiddam quod contra pugnare obstareque possit?
cuius ad arbitrium quoque copia materiai
cogitur interdum flecti per membra per artus
et proiecta refrenatur retroque residit.
quare in seminibus quoque idem fateare necessest,
esse aliam praeter plagas et pondera causam
motibus, unde haec est nobis innata potestas;
de nilo quoniam fieri nil posse videmus.
pondus enim prohibet ne plagis omnia fiant
externa quasi vi: sed ne mens ipsa necessum
intestinum habeat cunctis in rebus agendis
et devicta quasi cogatur ferre patique,
id facit exiguum clinamen principiorum
nec regione loci certa nec tempore certo.
Nec stipata magis fuit umquam materiai
copia nec porro maioribus intervallis:
nam neque adaugescit quicquam neque deperit inde.
quapropter quo nunc in motu principiorum
corpora sunt, in eodem ante acta aetate fuere
et post haec semper simili ratione ferentur,
et quae consuerunt gigni gignentur eadem
condicione et erunt et crescent vique valebunt,
quantum cuique datumst per foedera naturai.
nec rerum summam commutare ulla potest vis:
nam neque quo possit genus ullum materiai
immenso effugere ex omni quicquamst, neque in omne
unde coorta queat nova vis inrumpere et omnem
naturam rerum mutare et vertere motus.
Illud in his rebus non est mirabile, quare,
omnia cum rerum primordia sint in motu,
summa tamen summa videatur stare quiete,
praeter quam siquid proprio dat corpore motus.
omnis enim longe nostris ab sensibus infra
primorum natura iacet; quapropter, ubi ipsa
cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent;
praesertim cum, quae possimus cernere, celent
saepe tamen motus, spatio diducta locorum.

nam saepe in colli tondentes pabula laeta
lanigerae reptant pecudes quo quamque vocantes
invitant herbae gemmantes rore recenti,
et satiati agni ludunt blandeque coruscant;
omnia quae nobis longe confusa videntur
et velut in viridi candor consistere colli.
praeterea magnae legiones cum loca cursu
camporum complent belli simulacra cientes,
fulgor ibi ad caelum se tollit, totaque circum
aere renidescit tellus, supterque virum vi
excitur pedibus sonitus, clamoreque montes
icti reiectant voces ad sidera mundi,
et circum volitant equites mediosque repente
tramittunt valido quatientes impete campos:
et tamen est quidam locus altis montibus, *unde*
stare videntur et in campis consistere fulgor.
Nunc age, iam deinceps cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam longe distantia formis
percipe, multigenis quam sint variata figuris;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
nec mirum: nam cum sit eorum copia tanta,
ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
debent, nimirum, non omnibus omnia prorsum
esse pari filo similique adfecta figura.
praeterea genus humanum mutaeque natantes
squamigerum pecudes et laeta armenta feraeque,
et variae volucres, laetantia quae loca aquarum
concelebrant circum ripas fontisque lacusque,
et quae pervolgant nemora avia pervolitantes —
quorum unum quidvis generatim sumere perge:
invenies tamen inter se differre figuris.
nec ratione alia proles cognoscere matrem
nec mater posset prolem; quod posse videmus
nec minus atque homines inter se nota cluere.
nam saepe ante deum vitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras,

sanguinis expirans calidum de pectore flumen:
at mater viridis saltus orbata peragrans
noscit humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
omnia convisens oculis loca, si queat usquam
conspicere amissum fetum, completque querellis
frondiferum nemu' subsistens, et crebra revisit
ad stabulum, desiderio perfixa iuvenci,
nec tenerae salices atque herbae rore vigentes
fluminaque illa queunt summis labentia ripis
oblectare animum subitoque avertere curam,
nec vitulorum aliae species per pabula laeta
derivare queunt animum curaque levare:
usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
praeterea teneri tremulis cum vocibus haedi
cornigeras norunt matres, agnique petulci
balantum pecudes: ita, quod natura reposcit,
ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.
postremo quodvis frumentum non tamen omne
quique suo genere inter se simile esse videbis,
quin intercurrat quaedam distantia formis.
concharumque genus parili ratione videmus
pingere telluris gremium, qua mollibus undis
litoris incurvi bibulam pavit aequor harenam.
quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
natura quoniam constant neque facta manu sunt
unius ad certam formam primordia rerum,
dissimili inter se quaedam volitare figura.

*

perfacilest animi ratione exsolvere nobis
quare fulmineus multo penetralior ignis
quam noster fuat e taedis terrestribus ortus:
dicere enim possis caelestem fulminis ignem
subtilem magis e parvis constare figuris
atque ideo transire foramina quae nequit ignis
noster hic e lignis ortus taedaque creatus.
praeterea lumen per cornum transit, at imber
respuitur. quare? nisi luminis illa minora

corpora sunt quam de quibus est liquor almus aquarum.
et quamvis subito per colum vina videmus
perfluere: at contra tardum cunctatur olivom,
aut quia, nimirum, maioribus est elementis
aut magis hamatis inter se perque plicatis,
atque ideo fit uti non tam diducta repente
inter se possint primordia singula quaeque
singula per cuiusque foramina permanare.
huc accedit uti mellis lactisque liquores
iucundo sensu linguae tractentur in ore:
at contra taetra absinthi natura ferique
centauri foedo pertorquent ora sapore;
ut facile agnoscas e levibus atque rutundis
esse ea quae sensus iucunde tangere possunt,
at contra quae amara atque aspera cumque videntur,
haec magis hamatis inter se nexa teneri
proptereaque solere vias rescindere nostris
sensibus introituque suo perrumpere corpus.
omnia postremo bona sensibus et mala tactu
dissimili inter se pugnant perfecta figura;
ne tu forte putes serrae stridentis acerbum
horrorem constare elementis levibus aeque
ac musaea mele, per chordas organici quae
mobilibus digitis expergefacta figurant,
neu simili penetrare putes primordia forma
in nares hominum, cum taetra cadavera torrent,
et cum scena croco Cilici perfusa recens est
araque Panchaeos exhalat propter odores,
neve bonos rerum simili constare colores
semine constituas, oculos qui pascere possunt,
et qui conpungunt aciem lacrimareque cogunt
aut foeda specie diri turpesque videntur.
omnis enim, sensus quae mulcet cumque † videntur
haut sine principiali aliquo levore creatast:
at contra quaecumque molesta atque aspera constat,
non aliquo sine materiae squalore repertast.
sunt etiam quae iam nec levia iure putantur

esse neque omnino flexis mucronibus unca,
sed magis angellis paulum prostantibus, utqui
titillare magis sensus quam laedere possint;
fecula iam quo de generest inulaeque sapores.
denique iam calidos ignis gelidamque pruinam
dissimili dentata modo conpungere sensus
corporis indicio nobis est tactus uterque.
tactus enim, tactus, pro, divum numina sancta,
corporis est sensus, vel cum res extera sese
insinuat, vel cum laedit quae in corpore natast
aut iuvat egrediens genitalis per Veneris res,
aut ex offensu cum turbant corpore in ipso
semina confunduntque inter se concita sensum;
ut si forte manu quamvis iam corporis ipse
tute tibi partem ferias atque experiare.
quapropter longe formas distare necessest
principiis, varios quae possint edere sensus.
Denique quae nobis durata ac spissa videntur,
haec magis hamatis inter sese esse necessest
et quasi ramosis alte compacta teneri.
in quo iam genere in primis adamantina saxa
prima acie constant ictus contemnere sueta
et validi silices ac duri robora ferri
aeraque quae claustris restantia vociferantur.
illa quidem debent e levibus atque rutundis
esse magis, fluvido quae corpore liquida constant.
namque papaveris haustus itemst facilis quasi aquarum, 453
et perculsus item proclive volubilis exstat; 455
nec retinentur enim inter se glomeramina quaeque. 454
sed quod amara vides eadem quae fluvida constant, 464
sudor uti maris est, minime mirabile debet 465
. . . .
nam quod fluvidus est, e levibus atque rutundis
est, *et squalida* multa creant admixta doloris
corpora. nec tamen haec retineri hamata necessumst:
scilicet esse globosa tamen, cum squalida constent,
provolvi simul ut possint et laedere sensus. 470

et quo mixta putes magis aspera levibus esse
principiis, undest Neptuni corpus acerbum,
est ratio secernendi seorsumque videndi, 473
475 umor dulcis, ubi per terras crebrius idem 474
percolatur, ut in foveam fluat ac mansuescat; 475
474 linquit enim supera taetri primordia viri, 476
479 aspera quom magis in terris haerescere possint. 477
omnia postremo quae puncto tempore cernis 456
diffugere, ut fumum nebulas flammasque, necessest,
si minus omnia sunt e levibus atque rutundis,
at non esse tamen perplexis indupedita,
460 pungere uti possint corpus penetrareque saxa, 460
nec tamen haerere inter se quod cumque videmus

*

sensibus esse datum, facile ut cognoscere possis
non e perplexis sed acutis esse elementis. 463

*

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae 478
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum
finita variare figurarum ratione.
quod si non ita sit, rursum iam semina quaedam
esse infinito debebunt corporis auctu.
namque in eadem una cuiusvis iam brevitate
corporis inter se multum variare figurae
non possunt. fac enim minimis e partibus esse
corpora prima tribus, vel paulo pluribus auge:
nempe ubi eas partis unius corporis omnis,
summa atque ima locans, transmutans dextera laevis,
omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
formai speciem totius corporis eius,
quod superest si forte voles variare figuras,
addendum partis alias erit. inde sequetur,
adsimili ratione alias ut postulet ordo,
si tu forte voles etiam variare figuras.
ergo formarum novitatem corporis augmen
subsequitur. quare non est ut credere possis
esse infinitis distantia semina formis,

ne quaedam cogas inmani maximitate
esse, supra quod iam docui non posse probari.

*

iam tibi barbaricae vestes Meliboeaque fulgens
purpura Thessalico concharum infecta colore
caudaque pavonum ridenti imbuta lepore
caeca novo rerum superata colore iacerent
et contemptus odor smyrnae mellisque sapores,
et cycnea mele Phoebeaque daedala chordis
carmina consimili ratione oppressa silerent:
namque aliis aliud praestantius exoreretur.
cedere item retro possent in deteriores
omnia sic partis, ut diximus in melioris:
namque aliis aliud retro quoque taetrius esset
naribus auribus atque oculis orisque sapori.
quae quoniam non sunt, *sed* rebus reddita certa
finis utrimque tenet summam, fateare necessest
materiem quoque finitis differre figuris.
denique ab ignibus ad gelidas iter usque pruinas
finitumst retroque pari ratione remensumst.
omnis enim calor ac frigus mediique tepores
interutrasque iacent explentes ordine summam:
ergo finita distant ratione creata,
ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur,
hinc flammis illinc rigidis infesta pruinis.
  Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum,
inter se simili quae sunt perfecta figura,
infinita cluere. etenim distantia cum sit
formarum finita, necessest quae similes sint
esse infinitas, aut summam materiai
finitam constare, id quod non esse probavi.

*

versibus ostendi corpuscula materiai
ex infinito summam rerum usque tenere
undique protelo plagarum continuato.
nam quod rara vides magis esse animalia quaedam

fecundamque minus naturam cernis in illis,
at regione locoque alio terrisque remotis
multa licet genere esse in eo numerumque repleri;
sicut quadripedum cum primis esse videmus
in genere anguimanus elephantos, India quorum
milibus e multis vallo munitur eburno,
ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
vis est; quarum nos perpauca exempla videmus.
sed tamen id quoque uti concedam, quam lubet esto
unica res quaedam nativo corpore sola,
cui similis toto terrarum *nulla* sit orbi:
infinita tamen nisi erit vis materiai,
unde ea progigni possit concepta, creari
non poterit, neque, quod superest, procrescere alique.
quippe etenim sumantur uti finita per omne
corpora iactari unius genitalia rei,
unde ubi qua vi et quo pacto congressa coibunt
materiae tanto in pelago turbaque aliena?
non, ut opinor, habent rationem conciliandi:
sed quasi naufragiis magnis multisque coortis
disiectare solet magnum mare transtra guberna
antemnas proram malos tonsasque natantis,
per terrarum omnis oras fluitantia aplustra
ut videantur et indicium mortalibus edant,
infidi maris insidias virisque dolumque
ut vitare velint, neve ullo tempore credant,
subdola cum ridet placidi pellacia ponti,
sic tibi si finita semel primordia quaedam
constitues, aevom debebunt sparsa per omnem
disiectare aestus diversi materiai,
numquam in concilium ut possint compulsa coire
nec remorari in concilio nec crescere adaucta;
quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,
et res progigni et genitas procrescere posse.
esse igitur genere in quovis primordia rerum
infinita palamst, unde omnia suppeditantur.
Nec superare queunt motus itaque exitiales

perpetuo neque in aeternum sepelire salutem,
nec porro rerum genitales auctificique
motus perpetuo possunt servare creata.
sic aequo geritur certamine principiorum
ex infinito contractum tempore bellum.
nunc hic nunc illic superant vitalia rerum,
et superantur item. miscetur funere vagor,
quem pueri tollunt visentis luminis oras;
nec nox ulla diem neque noctem aurora secutast,
quae non audierit mixtos vagitibus aegris
ploratus mortis comites et funeris atri.

Illud in his obsignatum quoque rebus habere
convenit et memori mandatum mente tenere,
nil esse, in promptu quorum natura videtur,
quod genere ex uno consistat principiorum,
nec quicquam quod non permixto semine constet.
et quodcumque magis vis multas possidet in se
atque potestates, ita plurima principiorum
in sese genera ac varias docet esse figuras.
principio tellus habet in se corpora prima,
unde mare inmensum volventes frigora fontes
adsidue renovent, habet ignes unde oriantur:
nam multis succensa locis ardent sola terrae,
eximiis vero furit ignibus impetus Aetnae;
tum porro nitidas fruges arbustaque laeta
gentibus humanis habet unde extollere possit,
unde etiam fluvios frondes et pabula laeta
montivago generi possit praebere ferarum.
quare magna deum mater materque ferarum
et nostri genetrix haec dictast corporis una.

Hanc veteres Graium docti cecinere poëtae
. . . .
sedibus in curru biiugos agitare leones,
aëris in spatio magnam pendere docentes
tellurem, neque posse in terra sistere terram.
adiunxere feras, quia quamvis effera proles
officiis debet molliri victa parentum.

muralique caput summum cinxere corona,
eximiis munita locis quia sustinet urbes.
quo nunc insigni per magnas praedita terras
horrifice fertur divinae matris imago.
hanc variae gentes antiquo more sacrorum
Idaeam vocitant matrem, Phrygiasque catervas
dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
per terrarum orbem fruges coepisse creari.
Gallos attribuunt, quia, numen qui violarint
matris et ingrati genitoribus inventi sint,
significare volunt indignos esse putandos,
vivam progeniem qui in oras luminis edant.
tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
et Phrygio stimulat numero cava tibia mentis,
telaque praeportant, violenti signa furoris,
ingratos animos atque impia pectora volgi
conterrere metu quae possint numini' divae.
ergo cum primum magnas invecta per urbis
munificat tacita mortalis muta salute,
aere atque argento sternunt iter omne viarum,
largifica stipe ditantes, ninguntque rosarum
floribus umbrantes matrem comitumque catervas.
hic armata manus, Curetas nomine Grai
quos memorant Phrygios, inter se forte *quod armis*
ludunt in numerumque exultant sanguine laeti,
terrificas capitum quatientes momine cristas,
Dictaeos referunt Curetas, qui Iovis illum
vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
cum pueri circum puerum pernice chorea
armati in numerum pulsarent aeribus aera,
ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
aeternumque daret matri sub pectore volnus.
propterea magnam matrem armati comitantur,
aut quia significant divam praedicere ut armis
ac virtute velint patriam defendere terram
praesidioque parent decorique parentibus esse.

quae bene et eximie quamvis disposta ferantur,
longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
omnis enim per se divom natura necessest
inmortali aevo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe:
nam privata dolore omni, privata periclis,
ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
hic siquis mare Neptunum Cereremque vocare
constituit fruges et Bacchi nomine abuti
mavolt quam laticis proprium proferre vocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
esse deum matrem, dum vera re tamen ipse
religione animum turpi contingere parcat.
  Terra quidem vero caret omni tempore sensu,
et quia multarum potitur primordia rerum,
multa modis multis effert in lumina solis.
saepe itaque ex uno tondentes gramina campo
lanigerae pecudes et equorum duellica proles
buceriaeque greges eodem sub tegmine caeli
ex unoque sitim sedantes flumine aquai
dissimili vivont specie retinentque parentum
naturam et mores generatim quaeque imitantur.
tantast in quovis genere herbae materiai
dissimilis ratio, tantast in flumine quoque.
hinc porro quamvis animantem ex omnibus unam
ossa cruor venae calor umor viscera nervi
constituunt, quae sunt porro distantia longe,
dissimili perfecta figura principiorum.
tum porro quaecumque igni flammata cremantur,
si nil praeterea, tamen haec in corpore celant,
unde ignem iacere et lumen summittere possint
scintillasque agere ac late differre favillam.
cetera consimili mentis ratione peragrans
invenies igitur multarum semina rerum
corpore celare et varias cohibere figuras.
denique multa vides, quibus et color et sapor una

reddita sunt cum odore in primis, pluraque dona
. . . .
haec igitur variis debent constare figuris:
nidor enim penetrat qua fucus non it in artus,
fucus item sorsum, sorsum sapor insinuatur
sensibus; ut noscas primis differre figuris.
dissimiles igitur formae glomeramen in unum
conveniunt, et res permixto semine constant.
quin etiam passim nostris in versibus ipsis
multa elementa vides multis communia verbis,
cum tamen inter se versus ac verba necessest
confiteare alia ex aliis constare elementis;
non quo multa parum communis littera currat
aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
sic aliis in rebus item communia multa
multarum rerum cum sint primordia, eorum
dissimili tamen inter se consistere summa
possunt; ut merito ex aliis constare feratur
humanum genus et fruges arbustaque laeta.
Nec tamen omnimodis conecti posse putandumst
omnia: nam volgo fieri portenta videres,
semiferas hominum species existere, et altos
interdum ramos egigni corpore vivo,
multaque conecti terrestria membra marinis,
tum flammam taetro spirantis ore Chimaeras
pascere naturam per terras omniparentis.
quorum nil fieri manifestumst, omnia quando
seminibus certis certa genetrice creata
conservare genus crescentia posse videmus.
scilicet, id certa fieri ratione necessust.
nam sua cuique cibis ex omnibus intus in artus
corpora discedunt conexaque convenientis
efficiunt motus: at contra aliena videmus
reicere in terras naturam; multaque caecis
corporibus fugiunt e corpore, percita plagis,
quae neque conecti quoquam potuere neque inde

vitalis motus consentire atque imitari.
sed ne forte putes animalia sola teneri
legibus hisce, eadem ratio disterminat omnis

*

nam veluti tota natura dissimiles sunt
inter se genitae res quaeque, ita quamque necessest
dissimili constare figura principiorum;
semina cum porro distent, differre necessust
intervalla vias conexus pondera plagas
concursus motus; quae non animalia solum
corpora seiungunt, sed terras ac mare totum
secernunt caelumque a terris omne retentant.
Nunc age dicta meo dulci quaesita labore
percipe, ne forte haec albis ex alba rearis
principiis esse, ante oculos quae candida cernis,
aut ea quae nigrant nigro de semine nata;
nive alium quemvis quae sunt induta colorem,
propterea gerere hunc credas, quod materiai
corpora consimili sint eius tincta colore:
nullus enim color est omnino materiai
corporibus, neque par rebus neque denique dispar.
in quae corpora si nullus tibi forte videtur
posse animi iniectus fieri, procul avius erras.
nam cum caecigeni, solis qui lumina numquam
dispexere, tamen cognoscant corpora tactu,
ex ineunte aevo, nullo coniuncta colore,
scire licet nostrae quoque menti corpora posse
vorti in notitiam nullo circum lita fuco.
denique nos ipsi caecis quaecumque tenebris
tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo

*

omnis enim color omnino mutatur et omnis

*

quod facere haud ullo debent primordia pacto.
immutabile enim quiddam superare necessest,

[723 sq.] = 336 sq. 743 post 748 L. B.

ne res ad nilum redigantur funditus omnes:
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
proinde colore cave contingas semina rerum,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
Praeterea si nulla coloris principiis est
reddita natura et variis sunt praedita formis,
e quibus omne genus gignunt variantque colores
propterea, magni quod refert semina quaeque
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
perfacile extemplo rationem reddere possis,
cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore,
marmoreo fieri possint candore repente;
ut mare, cum magni commorunt aequora venti,
vertitur in canos candenti marmore fluctus:
dicere enim possis, nigrum quod saepe videmus,
materies ubi permixta est illius et ordo
principiis mutatus et addita demptaque quaedam,
continuo id fieri ut candens videatur et album.
quod si caeruleis constarent aequora ponti
seminibus, nullo possent albescere pacto:
nam quocumque modo perturbes caerula quae sint,
numquam in marmoreum possunt migrare colorem.
sin alio atque alio sunt semina tincta colore,
quae maris efficiunt unum purumque nitorem,
ut saepe ex aliis formis variisque figuris
efficitur quiddam quadratum unaque figura,
conveniebat, ut in quadrato cernimus esse
dissimiles formas, ita cernere in aequore ponti
aut alio in quovis uno puroque nitore
dissimiles longe inter se variosque colores.
praeterea nil officiunt obstantque figurae
dissimiles, quo quadratum minus omne sit extra,
at varii rerum inpediunt prohibentque colores,
quo minus esse uno possit res tota nitore.

*

Tum porro quae ducit et inlicit ut tribuamus
principiis rerum nonnumquam causa colores,
occidit, ex albis quoniam non alba creantur,
nec quae nigra cluent de nigris, sed variis ex.
quippe etenim multo proclivius exorientur
candida de nullo quam nigro nata colore,
aut alio quovis, qui contra pugnet et obstet.
praeterea quoniam non certis certa figuris
est natura coloris et omnia principiorum
formamenta queunt in quovis esse nitore,
cur ea quae constant ex illis non pariter sunt
omne genus perfusa coloribus in genere omni?
conveniebat enim corvos quoque saepe volantis
ex albis album pinnis iactare colorem,
et nigros fieri nigro de semine cycnos
aut alio quovis uno varioque colore.
Praeterea quoniam nequeunt sine luce colores
esse, neque in lucem existunt primordia rerum,
scire licet quam sint nullo velata colore:
qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
lumine quin ipso mutatur propterea quod
recta aut obliqua percussus luce refulget;
pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
quae sita cervicemst circum collumque coronat:
namque alias fit uti claro sit rubra pyropo,
interdum quodam †sensu fit uti videatur
inter curalium viridis miscere zmaragdos.
caudaque pavonis, larga cum luce repletast,
consimili mutat ratione obversa colores;
qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
scire licet, sine eo fieri non posse putandumst.
et quoniam plagae quoddam genus excipit in se
pupula, cum sentire colorem dicitur album,
atque aliud porro, nigrum cum et cetera sentit,
nec refert ea quae tangas quo forte colore
praedita sint, verum quali magis apta figura,
scire licet nil principiis opus esse colores,

sed variis formis variantes edere tactus.
quin etiam quanto in partes res quaeque minutas
distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
evanescere paulatim stinguique colorem;
ut fit ubi in parvas partis discerpitur austrum;
purpura poeniceusque color clarissimu' multo,
filatim cum distractumst, disperditur omnis;
noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
particulas, quam discedant ad semina rerum.
Postremo quoniam non omnia corpora vocem
mittere concedis neque odorem, propterea fit
ut non omnibus adtribuas sonitus et odores:
sic oculis quoniam non omnia cernere quimus,
scire licet quaedam tam constare orba colore
quam sine odore ullo quaedam sonituque remota,
nec minus haec animum cognoscere posse sagacem
quam quae sunt aliis rebus privata notare.
Sed ne forte putes solo spoliata colore
corpora prima manere, etiam secreta teporis
sunt ac frigoris omnino calidique vaporis,
et sonitu sterila et suco ieiuna feruntur,
nec iaciunt ullum proprium de corpore odorem.
sicut amaracini blandum stactaeque liquorem
et nardi florem, nectar qui naribus halat,
cum facere instituas, cum primis quaerere par est,
quoad licet ac possis reperire, inolentis olivi
naturam, nullam quae mittat naribus auram,
quam minime ut possit mixtos in corpore odores
concoctosque suo contractans perdere viro,
propter eandem *rem* debent primordia rerum
non adhibere suum gignundis rebus odorem,
nec sonitum, quoniam nil ab se mittere possunt,
nec simili ratione saporem denique quemquam
nec frigus neque item calidum tepidumque vaporem,
cetera, quae comitant, tamen ut mortalia constent,
molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro:
omnia sint a principiis seiuncta necessest,

inmortalia si volumus subiungere rebus
fundamenta, quibus nitatur summa salutis;
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
Nunc ea quae sentire videmus cumque necessest
ex insensilibus tamen omnia confiteare
principiis constare. neque id manufesta refutant
nec contra pugnant in promptu cognita quae sunt,
sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt
ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.
quippe videre licet vivos existere vermes
stercore de taetro, putorem cum sibi nactast
intempestivis ex imbribus umida tellus;
praeterea cunctas itidem res vertere sese.
vertunt se fluvii frondes et pabula laeta
in pecudes, vertunt pecudes in corpora nostra
naturam, et nostro de corpore saepe ferarum
augescunt vires et corpora pennipotentum.
ergo omnes natura cibos in corpora viva
vertit et hinc sensus animantum procreat omnes,
non alia longe ratione atque arida ligna
explicat in flammas et in ignis omnia versat.
iamne vides igitur magni primordia rerum
referre in quali sint ordine quaeque locata
et commixta quibus dent motus accipiantque?
Tum porro, quid id est, animum quod percutit, ipsum,
quod movet et varios sensus expromere cogit,
ex insensilibus ne credas sensile gigni?
nimirum, lapides et ligna et terra quod una
mixta tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
illud in his igitur rebus meminisse decebit,
non ex omnibus omnino, quaecumque creant res
sensilia, extemplo me gigni dicere sensus,
sed magni referre ea primum quantula constent,
sensile quae faciunt, et qua sint praedita forma,
motibus ordinibus posituris denique quis sint.
quarum nil rerum in lignis glaebisque videmus:
et tamen haec, cum sunt quasi putrefacta per imbres,

vermiculos pariunt, quia corpora materiai
antiquis ex ordinibus permota nova re
conciliantur ita ut debent animalia gigni.
deinde, ex sensilibus qui sensile posse creari
constituunt, porro ex aliis sentire suëtis
*
mollia cum faciunt: nam sensus iungitur omnis
visceribus nervis venis, quae cuncta videmus
mollia mortali consistere corpore creta.
sed tamen esto iam posse haec aeterna manere:
nempe tamen debent aut sensum partis habere
aut simili totis animalibus esse putari.
at nequeant per se partes sentire necessest:
namque †alios sensus membrorum respuit omnis,
nec manus a nobis potis est secreta neque ulla
corporis omnino sensum pars sola tenere.
linquitur ut totis animantibus adsimulentur.
sic itidem quae sentimus sentire necessest,
vitali ut possint consentire undique sensu.
qui poterunt igitur rerum primordia dici
et leti vitare vias, animalia cum sint,
atque animalia sint mortalibus una eademque?
quod tamen ut possint, at coetu concilioque
nil facient praeter volgum turbamque animantum,
scilicet, ut nequeant homines armenta feraeque
inter sese ullam rem gignere conveniundo.
quod si forte suum dimittunt corpore sensum
atque alium capiunt, quid opus fuit adtribui id quod
detrahitur? tum praeterea, quod vidimus ante,
quatenus in pullos animalis vertier ova
cernimus alituum, vermisque effervere, terram
intempestivos quom putor cepit ob imbris,
scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus.
Quod si forte aliquis dicet, dumtaxat, oriri
posse ex non sensu sensus mutabilitate,
aut aliquo tamquam partu, quo proditur extra,
huic satis illud erit planum facere atque probare,

non fieri partum nisi concilio ante coacto,
nec quicquam commutari sine conciliatu.
|| principio nequeunt ullius corporis esse
sensus ante ipsam genitam naturam animantis,
nimirum, quia materies disiecta tenetur
aëre fluminibus terris terraque creatis,
nec congressa modo vitali convenientes
contulit inter se motus, quibus omnituentes
accensi sensus animantem quamque tuentur. ||

Praeterea quamvis animantem grandior ictus
quam patitur natura, repente adfligit et omnis
corporis atque animi pergit confundere sensus.
dissoluuntur enim positurae principiorum,
et penitus motus vitales inpediuntur,
donec materies, omnis concussa per artus,
vitalis animae nodos a corpore solvit
dispersamque foras per caulas eiecit omnis:
nam quid praeterea facere ictum posse reamur
oblatum, nisi discutere ac dissolvere quaeque?
fit quoque uti soleant minus oblato acriter ictu
relicui motus vitalis vincere saepe,
vincere et ingentis plagae sedare tumultus
inque suos quicquid rursus revocare meatus
et quasi iam leti dominantem in corpore motum
discutere ac paene amissos accendere sensus:
nam qua re potius leti iam limine ab ipso
ad vitam possint conlecta mente reverti,
quam quo decursum prope iam siet ire et abire?
praeterea, quoniam dolor est, ubi materiai
corpora vi quadam per viscera viva per artus
sollicitata suis trepidant in sedibus intus,
inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas,
scire licet nullo primordia posse dolore
temptari nullamque voluptatem capere ex se,
quandoquidem non sunt ex ullis principiorum
corporibus, quorum motus novitate laborent
aut aliquem fructum capiant dulcedinis almae.

haut igitur debent esse ullo praedita sensu.
Denique uti possint sentire animalia quaeque,
principiis si iamst sensus tribuendus eorum,
quid, genus humanum propritim de quibus auctumst?
scilicet, et risu tremulo concussa cachinnant
et lacrimis spargunt rorantibus ora genasque,
multaque de rerum mixtura dicere callent,
et sibi proporro quae sint primordia quaerunt;
quandoquidem totis mortalibus adsimulata
ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis:
quippe sequar, quodcumque loqui ridereque dices
et sapere, ex aliis eadem haec facientibus ut sit.
quod si delira haec furiosaque cernimus esse,
et ridere potest non ex ridentibus auctus,
et sapere et doctis rationem reddere dictis
non ex seminibus sapientibus atque disertis,
qui minus esse queant ea quae sentire videmus
seminibus permixta carentibus undique sensu?
Denique caelesti sumus omnes semine oriundi:
omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis
umoris guttas mater cum terra recepit,
feta parit nitidas fruges arbustaque laeta,
et genus humanum parit, omnia saecla ferarum,
pabula cum praebet, quibus omnes corpora pascunt
et dulcem ducunt vitam prolemque propagant;
quapropter merito maternum nomen adeptast.
cedit item retro, de terra quod fuit ante,
in terras, et quod missumst ex aetheris oris,
id rursum caeli rellatum templa receptant.
nec sic interemit mors res, ut materiai
corpora conficiat, sed coetum dissupat ollis:
inde aliis aliud coniungit et efficit omnes
res ut convertant formas mutentque colores
et capiant sensus et puncto tempore reddant;
ut noscas referre eadem primordia rerum
cum quibus et quali positura contineantur

et quos inter se dent motus accipiantque,
neve putes aeterna penes residere potesse
corpora prima, quod in summis fluitare videmus
rebus et interdum nasci subitoque perire.
|| Quin etiam refert nostris in versibus ipsis
cum quibus et quali sint ordine quaeque locata.
namque eadem caelum mare terras flumina solem
significant eadem fruges arbusta animantis;
si non omnia sunt, at multo maxima pars est
consimilis: verum positura discrepitant res.
sic ipsis in rebus item iam materiai
concursus motus ordo positura figurae
cum permutantur, mutari res quoque debent. ||
Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
nam tibi vementer nova res molitur ad auris
accidere et nova se species ostendere rerum.
sed neque tam facilis res ullast, quin ea primum
difficilis magis ad credendum constet, itemque
nil adeo magnum neque tam mirabile quicquam,
quod non paulatim mittant mirarier omnes.
principio caeli clarum purumque colorem
quaeque in se cohibet, palantia sidera passim,
lunamque et solis praeclara luce nitorem —
omnia quae nunc si primum mortalibus extent,
ex inproviso si sint obiecta repente,
quid magis his rebus poterat mirabile dici,
aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
nil, ut opinor: ita haec species miranda fuisset.
quam tibi iam nemo, fessus satiate videndi,
suspicere in caeli dignatur lucida templa!
desine quapropter novitate exterritus ipsa
expuere ex animo rationem, sed magis acri
iudicio perpende, et si tibi vera videntur,
dede manus, aut, si falsumst, accingere contra.
quaerit enim rationem animus, cum summa loci sit
infinita foris haec extra moenia mundi,

[1020] = 726.

quid sit ibi porro, quo prospicere usque velit mens
atque animi iactus liber quo pervolet ipse.
Principio nobis in cunctas undique partis
et latere ex utroque *supra* supterque per omne
nullast finis; uti docui, res ipsaque per se
vociferatur, et elucet natura profundi.
nullo iam pacto veri simile esse putandumst,
undique cum vorsum spatium vacet infinitum
seminaque innumero numero summaque profunda
multimodis volitent aeterno percita motu,
hunc unum terrarum orbem caelumque creatum,
nil agere illa foris tot corpora materiai;
cum praesertim hic sit natura factus et ipse,
sponte sua forte offensando *ut* semina rerum
multimodis temere in cassum frustraque coacta
tandem coluerunt ea quae concreta repente
magnarum rerum fierent exordia semper,
terrai maris et caeli generisque animantum.
quare etiam atque etiam talis fateare necessest
esse alios alibi congressus materiai,
qualis hic est, avido complexu quem tenet aether.
Praeterea cum materies est multa parata,
cum locus est praesto, nec res nec causa moratur
ulla, geri debent, nimirum, et confieri res.
nunc et seminibus si tantast copia quantam
enumerare aetas animantum non queat omnis,

*

sique eadem natura manet, quae semina rerum
conicere in loca quaeque queat simili ratione
atque huc sunt coniecta, necessest confiteare
esse alios aliis terrarum in partibus orbis
et varias hominum gentis et saecla ferarum.
Huc accedit ut in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur et unica solaque crescat,
quin aliquoiu' siet saecli permultaque eodem
sint genere. in primis animalibus inice mentem;
invenies sic montivagum genus esse ferarum,

sic hominum genitam prolem, sic denique mutas
squamigerum pecudes et corpora cuncta volantum.
quapropter caelum simili ratione fatendumst,
terramque et solem, lunam mare cetera quae sunt,
non esse unica, sed numero magis innumerali;
quandoquidem vitae depactus terminus alte
tam manet haec, et tam nativo corpore constant,
quam genus omne quod hinc generatumst rebus abundans.
Quae bene cognita si teneas, natura videtur
libera continuo, dominis privata superbis,
ipsa sua per se sponte omnia dis agere expers.
nam pro, sancta deum tranquilla pectora pace
quae placidum degunt aevom vitamque serenam,
quis regere immensi summam, quis habere profundi
indu manu validas potis est moderanter habenas,
quis pariter caelos omnis convertere et omnis
ignibus aetheriis terras suffire feracis,
omnibus inve locis esse omni tempore praesto,
nubibus ut tenebras faciat caelique serena
concutiat sonitu, tum fulmina mittat et aedis
saepe suas disturbet et in deserta recedens
saeviat, exercens telum, quod saepe nocentes
praeterit exanimatque indignos inque merentes?
Multaque post mundi tempus genitale diemque
primigenum maris et terrae solisque coortum
addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
semina, quae magnum iaculando contulit omne,
unde mare et terrae possent augescere, et unde
appareret spatium caeli domus altaque tecta
tolleret a terris procul, et consurgeret aër.
nam sua cuique, locis ex omnibus, omnia plagis
corpora distribuuntur et ad sua saecla recedunt,
umor ad umorem, terreno corpore terra
crescit, et ignem ignes procudunt aëraque *aër*,
donique ad extremam crescendi perfica finem
omnia perduxit rerum natura creatrix;
ut fit ubi nilo iam plus est quod datur intra

vitalis venas quam quod fluit atque recedit.
omnibus hic aetas debet consistere rebus;
hic natura suis refrenat viribus auctum.
nam quaecumque vides hilaro grandescere adauctu
paulatimque gradus aetatis scandere adultae,
plura sibi adsumunt quam de se corpora mittunt,
dum facile in venas cibus omnis diditur, et dum
non ita sunt late dispessa, ut multa remittant
et plus dispendi faciant quam vescitur aetas.
nam certe fluere atque recedere corpora rebus
multa manus dandumst: sed plura accedere debent,
donec alescendi summum tetigere cacumen.
inde minutatim vires et robur adultum
frangit et in partem peiorem liquitur aetas.
quippe etenim quantost res amplior, augmine adempto,
et quo latior est, in cunctas undique partis
plura modo dispargit et ab se corpora mittit,
nec facile in venas cibus omnis diditur ei,
nec satis est, pro quam largos exaestuat aestus,
unde queat tantum suboriri ac subpeditare,
quandoquidem grandi cibus aevo denique defit,
nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
corpora conficere et plagis infesta domare.
iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo
sunt et cum externis succumbunt omnia plagis.
  Sic igitur magni quoque circum moenia mundi
expugnata dabunt labem putrisque ruinas:
‖ omnia debet enim cibus integrare novando
et fulcire cibus, *cibus* omnia sustentare;
nequiquam, quoniam nec venae perpetiuntur
quod satis est, neque quantum opus est natura ministrat. ‖
iamque adeo fractast aetas, effetaque tellus
vix animalia parva creat, quae cuncta creavit
saecla deditque ferarum ingentia corpora partu.
haud, ut opinor, enim mortalia saecla superne
aurea de caelo demisit funis in arva,
nec mare nec fluctus plangentis saxa crearunt,

sed genuit tellus eadem quae nunc alit ex se.
praeterea nitidas fruges vinetaque laeta
sponte sua primum mortalibus ipsa creavit,
1155 ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta;
1160 quae nunc vix nostro grandescunt aucta labore, 1160
conterimusque boves et viris agricolarum
conficimus; ferrum vix arvis suppeditat iam.
usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
1160 iamque caput quassans grandis suspirat arator
1165 crebrius, incassum magnum cecidisse laborem, 1165
et cum tempora temporibus praesentia confert
praeteritis, laudat fortunas saepe parentis
1170 et crepat, antiquum genus ut pietate repletum 1170
1165 perfacile angustis tolerarit finibus aevom,
cum minor esset agri multo modus ante viritim: 1172
1168 tristis item vetulae vitis sator atque vietae 1168
temporis incusat momen caelumque fatigat, 1169
1178 nec tenet omnia paulatim tabescere et ire 1173
1170 ad capulum, spatio aetatis defessa vetusto.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER TERTIUS.

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
qui primus potuisti inlustrans commoda vitae,
te sequor, o Graiae gentis decus, inque tuis nunc
ficta pedum pono pressis vestigia signis,
non ita certandi cupidus quam propter amorem
quod te imitari aveo: quid enim contendat hirundo
cycnis, aut quidnam tremulis facere artubus haedi
consimile in cursu possint et fortis equi vis?
tu, pater, es rerum inventor, tu patria nobis
suppeditas praecepta, tuisque ex, inclute, chartis,
floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
aurea, perpetua semper dignissima vita.
nam simul ac ratio tua coepit vociferari
naturam rerum, divina mente coorta,
diffugiunt animi terrores, moenia mundi
discedunt, totum video per inane geri res.
apparet divum numen sedesque quietae,
quas neque concutiunt venti nec nubila nimbis
aspergunt neque nix acri concreta pruina
cana cadens violat semper*que* innubilus aether
integit, et large diffuso lumine rident:
omnia suppeditat porro natura, neque ulla
res animi pacem delibat tempore in ullo.

at contra nusquam apparent Acherusia templa.
|| nec tellus obstat quin omnia dispiciantur,
sub pedibus quaecumque infra per inane geruntur. ||
his tibi me rebus quaedam divina voluptas
percipit atque horror, quod sic natura tua vi
tam manifesta patens ex omni parte retectast.
Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam variis distantia formis
sponte sua volitent aeterno percita motu,
quove modo possint res ex his quaeque creari,
hasce secundum res animi natura videtur
atque animae claranda meis iam versibus esse,
et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus,
funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam
esse voluptatem liquidam puramque relinquit.
nam quod saepe homines morbos magis esse timendos
infamemque ferunt vitam quam Tartara leti,
et se scire animi naturam sanguinis esse,
aut etiam venti, si fert ita forte voluntas, 46
nec prosum quicquam nostrae rationis egere, 44
hinc licet advertas animum magis omnia laudis 45
iactari causa quam quod res ipsa probetur. 47
extorres idem patria longeque fugati
conspectu ex hominum, foedati crimine turpi,
omnibus aerumnis adfecti denique, vivunt,
et quocumque tamen miseri venere parentant
et nigras mactant pecudes et manibu' divis
inferias mittunt, multoque in rebus acerbis
acrius advertunt animos ad religionem.
quo magis in dubiis hominem spectare periclis
convenit adversisque in rebus noscere qui sit.
nam verae voces tum demum pectore ab imo
eliciuntur; deripitur persona, manet res.
denique avarities et honorum caeca cupido,
quae miseros homines cogunt transcendere fines
iuris et interdum socios scelerum atque ministros

noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes, haec vulnera vitae
non minimam partem mortis formidine aluntur.
turpis enim ferme contemptus et acris egestas
semota ab dulci vita stabilique videntur
et quasi iam leti portas cunctarier ante:
unde homines dum se falso terrore coacti
effugisse volunt longe, longeque remosse,
sanguine civili rem conflant divitiasque
conduplicant avidi, caedem caede accumulantes,
crudeles gaudent in tristi funere fratris,
et consanguineum mensas odere timentque.
consimili ratione ab eodem saepe timore
macerat invidia ante oculos illum esse potentem,
illum aspectari, claro qui incedit honore;
ipsi se in tenebris volvi caenoque queruntur.
intereunt partim statuarum et nominis ergo.
et saepe usque adeo, mortis formidine, vitae
percipit humanos odium lucisque videndae,
ut sibi consciscant maerenti pectore letum,
obliti fontem curarum hunc esse timorem,
hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiai
rumpere et in summa pietatem evertere † suadet:
nam iam saepe homines patriam carosque parentis
prodiderunt vitare Acherusia templa petentes.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
  Primum animum dico, mentem quam saepe vocamus,
in quo consilium vitae regimenque locatumst,
esse hominis partem nilo minus ac manus et pes
atque oculi partes animantis totius extant.
. . . .

sensum animi certa non esse in parte locatum,
verum habitum quendam vitalem corporis esse,
harmoniam Grai quam dicunt, quod faciat nos
vivere cum sensu, nulla cum in parte siet mens;
ut bona saepe valetudo cum dicitur esse
corporis, et non est tamen haec pars ulla valentis;
sic animi sensum non certa parte reponunt:
magno opere in quo mi diversi errare videntur.
saepe itaque in promptu corpus quod cernitur aegret,
cum tamen ex alia laetamur parte latenti:
et retro fit uti contra sit saepe vicissim,
cum miser ex animo laetatur corpore toto;
non alio pacto quam si, pes cum dolet aeger,
in nullo caput interea sit forte dolore.
praeterea molli cum somno dedita membra
effusumque iacet sine sensu corpus onustum,
est aliud tamen in nobis quod tempore in illo
multimodis agitatur et omnis accipit in se
laetitiae motus et curas cordis inanis.
nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
esse, neque harmonia corpus sentire solere,
principio fit uti detracto corpore multo
saepe tamen nobis in membris vita moretur:
atque eadem rursum, cum corpora pauca caloris
diffugere forasque per os est editus aër,
deserit extemplo venas atque ossa relinquit;
noscere ut hinc possis non aequas omnia partis
corpora habere neque ex aequo fulcire salutem,
sed magis haec, venti quae sunt calidique vaporis
semina, curare in membris ut vita moretur.
est igitur calor ac ventus vitalis in ipso
corpore, qui nobis moribundos deserit artus.
quapropter quoniamst animi natura reperta
atque animae quasi pars hominis, redde harmoniai
nomen, ad organicos alto delatum Heliconi;
sive aliunde ipsi porro traxere et in illam
transtulerunt, proprio quae tum res nomine egebat.

quidquid *id* est, habeant: tu cetera percipe dicta.
Nunc animum atque animam dico coniuncta teneri
inter se atque unam naturam conficere ex se,
sed caput esse quasi et dominari in corpore toto
consilium, quod nos animum mentemque vocamus.
idque situm media regione in pectoris haeret.
hic exultat enim pavor ac metus, haec loca circum
laetitiae mulcent: hic ergo mens animusquest.
cetera pars animae per totum dissita corpus
paret et ad numen mentis momenque movetur.
idque sibi solum per se sapit: *id* sibi gaudet,
cum neque res animam neque corpus commovet una.
et quasi, cum caput aut oculus temptante dolore
laeditur in nobis, non omni concruciamur
corpore, sic animus nonnumquam laeditur ipse
laetitiaque viget, cum cetera pars animai
per membra atque artus nulla novitate cietur:
verum ubi vementi magis est commota metu mens,
consentire animam totam per membra videmus,
sudoresque ita palloremque existere toto
corpore et infringi linguam vocemquc aboriri,
caligare oculos, sonere auris, succidere artus,
denique concidere ex animi terrore videmus
saepe homines; facile ut quivis hinc noscere possit
esse animam cum animo coniunctam, quae cum animi *vi*
percussast, exim corpus propellit et icit.
Haec eadem ratio naturam animi atque animai
corpoream docet esse: ubi enim propellere membra,
corripere ex somno corpus, mutareque vultum
atque hominem totum regere ac versare videtur,
quorum nil fieri sine tactu posse videmus,
nec tactum porro sine corpore, nonne fatendumst
corporea natura animum constare animamque?
praeterea pariter fungi cum corpore et una
consentire animum nobis in corpore cernis.
si minus offendit vitam vis horrida teli
ossibus ac nervis disclusis intus adacta,

et tamen insequitur languor terraeque petitus
segni' fit, interea mentis qui gignitur aestus
interdumque quasi exsurgendi incerta voluntas?
ergo corpoream naturam animi esse necessest,
corporeis quoniam telis ictuque laborat.

Is tibi nunc animus quali sit corpore et unde
constiterit pergam rationem reddere dictis.
principio esse aio persuptilem atque minutis
perquam corporibus factum constare. id ita esse
hinc licet advertas animum ut pernoscere possis.
nil adeo fieri celeri ratione videtur,
quam sibi mens fieri proponit et inchoat ipsa:
ocius ergo animus quam res se perciet ulla,
ante oculos quorum in promptu natura videtur:
at quod mobile tanto operest, constare rutundis
perquam seminibus debet perquamque minutis,
momine uti parvo possint inpulsa moveri.
|| namque movetur aqua et tantillo momine flutat,
quippe volubilibus parvisque creata figuris.
at contra mellis constantior est natura
et pigri latices magis et cunctantior actus:
haeret enim inter se magis omnis materiai
copia, nimirum, quia non tam levibus extat
corporibus neque tam suptilibus atque rutundis. ||
namque papaveris aura potest suspensa levisque
cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus,
at contra lapidum conlectum spicarumque
noenu potest. igitur parvissima corpora proquam
et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur:
at contra quae cumque magis cum pondere magno
asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
nunc igitur quoniamst animi natura reperta
mobilis egregie, perquam constare necessest
corporibus parvis et levibus atque rutundis.
quae tibi cognita res in multis, o bone, rebus
utilis invenietur et opportuna cluebit.
haec quoque res etiam naturam dedicat eius,

quam tenui constet textura, quamque loco se
contineat parvo, si possit conglomerari,
quod simul atque hominem leti secura quies est
indepta atque animi natura animaeque recessit,
nil ibi libatum de toto corpore cernas
ad speciem, nil ad pondus: mors omnia praestat,
vitalem praeter sensum calidumque vaporem.
ergo animam totam perparvis esse necessest
seminibus nexam per venas viscera nervos,
quatenus, omnis ubi e toto iam corpore cessit,
extima membrorum circum caesura tamen se
incolumem praestat nec defit ponderis hilum.
quod genus est, Bacchi cum flos evanuit, aut cum
spiritus unguenti suavis diffugit in auras,
aut aliquo cum iam sucus de corpore cessit:
nilo oculis tamen esse minor res ipsa videtur
propterea neque detractum de pondere quicquam,
nimirum, quia multa minutaque semina sucos
efficiunt et odorem in toto corpore rerum.
quare etiam atque etiam mentis naturam animaeque
scire licet perquam pauxillis esse creatam
seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.
Nec tamen haec simplex nobis natura putandast.
tenvis enim quaedam moribundos deserit aura
mixta vapore, vapor porro trahit aëra secum,
nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aër:
rara quod eius enim constat natura, necessest
aëris inter eum primordia multa moveri.
iam triplex animaest igitur natura reperta:
nec tamen haec sat sunt ad sensum cuncta creandum,
nil horum quoniam recipit res posse creare
sensiferos motus, quaedam que † mente volutat.
quarta quoque his igitur quaedam natura necessest
adtribuatur: east omnino nominis expers;
qua neque mobilius quicquam neque tenvius extat
nec magis e parvis et levibus est elementis;
sensiferos motus quae didit prima per artus.

prima cietur enim, parvis perfecta figuris,
inde calor motus et venti caeca potestas
accipit, inde aër; inde omnia mobilitantur,
concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt
omnia, postremis datur ossibus atque medullis
sive voluptas est sive est contrarius ardor.
nec temere huc dolor usque potest penetrare neque acre
permanare malum, quin omnia perturbentur
usque adeo *ut* vitae desit locus atque animai
diffugiant partes per caulas corporis omnis.
sed plerumque fit in summo quasi corpore finis
motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.
Nunc ea quo pacto inter sese immixta quibusque
compta modis vigeant rationem reddere aventem
abstrahit invitum patrii sermonis egestas:
sed tamen, ut potero summatim attingere, tangam.
inter enim cursant primordia principiorum
motibus inter se, nil ut secernier unum
possit nec spatio fieri divisa potestas,
sed quasi multae vis unius corporis extant.
quod genus in quovis animantum viscere volgo
est odor et quidam color et sapor, et tamen ex his
omnibus est unum perfectum corporis augmen;
sic calor atque aër et venti caeca potestas
mixta creant unam naturam, et mobilis illa
vis, initum motus ab se quae dividit ollis,
sensifer unde oritur primum per viscera motus.
nam penitus prorsum latet haec natura subestque,
nec magis hac infra quicquamst in corpore nostro,
atque animast animae proporro totius ipsa.
quod genus in nostris membris et corpore toto
mixta latens animi vis est animaeque potestas,
corporibus quia de parvis paucisque creatast;
sic tibi nominis haec expers vis, facta minutis
corporibus, latet atque animae quasi totius ipsa
proporrost anima et dominatur corpore toto.
consimili ratione necessest ventus et aër

et calor inter se vigeant commixta per artus,
atque alias aliud subsit magis emineatque,
ut quiddam fieri videatur ab omnibus unum,
ne calor ac ventus seorsum seorsumque potestas
aëris interemant sensum diductaque solvant.
est etenim calor ille animo, quem sumit, in ira
cum fervescit et ex oculis micat acrius ardor:
est et frigida multa, comes formidinis, aura,
quae ciet horrorem membris et concitat artus:
est etiam quoque pacati status aëris ille,
pectore tranquillo qui fit voltuque sereno.
sed calidi plus est illis quibus acria corda
iracundaque mens facile effervescit in ira;
quo genere in primis vis est violenta leonum,
pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes.
|| *
nec capere irarum fluctus in pectore possunt. ||
at ventosa magis cervorum frigida mens est
et gelidas citius per viscera concitat auras,
quae tremulum faciunt membris existere motum.
at natura boum placido magis aëre vivit,
nec nimis irai fax umquam subdita percit
fumida, suffundens caecae caliginis umbram,
nec gelidis torpet telis perfixa pavoris,
interutrasque sitast cervos saevosque leones.
sic hominum genus est: quamvis doctrina politos
constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
naturae cuiusque animi vestigia prima.
nec radicitus evelli mala posse putandumst,
quin proclivius hic iras decurrat ad acris,
ille metu citius paulo temptetur, at ille
tertius accipiat quaedam clementius aequo.
inque aliis rebus multis differre necessest
naturas hominum varias moresque sequacis:
quorum ego nunc nequeo caecas exponere causas
nec reperire figurarum tot nomina quot sunt
principiis, unde haec oritur variantia rerum.

illud in his rebus videor firmare potesse,
usque adeo naturarum vestigia linqui
parvola, quae nequeat ratio depellere doctis,
ut nil inpediat dignam dis degere vitam.

Haec igitur natura tenetur corpore ab omni,
ipsaque corporis est custos et causa salutis:
nam communibus inter se radicibus haerent,
nec sine pernicie divelli posse videntur.
quod genus e thuris glaebis evellere odorem
haud facilest, quin intereat natura quoque eius.
sic animi atque animae naturam corpore toto
extrahere haut facilest, quin omnia dissoluantur.
inplexis ita principiis ab origine prima
inter se fiunt consorti praedita vita,
nec sibi quaeque sine alterius vi posse videtur
corporis atque animi seorsum sentire potestas,
sed communibus inter eas conflatur utrimque
motibus accensus nobis per viscera sensus.

‖ Praeterea corpus per se nec gignitur umquam
nec crescit neque post mortem durare videtur.
non enim, ut umor aquae dimittit saepe vaporem,
qui datus est, neque ea causa convellitur ipse,
sed manet incolumis, non, inquam, sic animai
discidium possunt artus perferre relicti,
sed penitus pereunt convulsi conque putrescunt.
ex ineunte aevo sic corporis atque animai
mutua vitalis discunt contagia motus,
maternis etiam membris alvoque reposta,
discidium *ut* nequeat fieri sine peste maloque;
ut videas, quoniam coniunctast causa salutis,
coniunctam quoque naturam consistere eorum. ‖

Quod super est, siquis corpus sentire refutat
atque animam credit permixtam corpore toto
suscipere hunc motum quem sensum nominitamus,
vel manifestas res contra verasque repugnat.
quid sit enim corpus sentire quid adferet umquam,
*si non ips*a palam quod res dedit ac docuit nos?

'at dimissa anima corpus caret undique sensu:
perdit enim quod non proprium fuit eius in aevo.'
*
multaque praeterea perdit quam pellitur ante.
Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
difficilest, contra cum sensus dicat eorum;
sensus enim trahit atque acies detrudit ad ipsas
*
fulgida praesertim cum cernere saepe nequimus,
lumina luminibus quia nobis praepediuntur.
quod foribus non fit: neque enim qua cernimus ipsi
ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.
praeterea si pro foribus sunt lumina nostra,
iam magis exemptis oculis debere videtur
cernere res animus sublatis postibus ipsis.
Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
corporis atque animi primordia, singula privis
adposita, alternis variare, ac nectere membra.
nam cum multo sunt animae elementa minora
quam quibus e corpus nobis et viscera constant,
tum numero quoque concedunt et rara per artus
dissita sunt dumtaxat; ut hoc promittere possis,
quantula prima queant nobis iniecta ciere
corpora sensiferos motus in corpore, tanta
intervalla tenere exordia priva animai.
nam neque pulveris interdum sentimus adhaesum
corpore nec membris incussam sidere cretam,
nec nebulam noctu neque arani tenvia fila
obvia sentimus, quando obretimur euntes,
nec supera caput eiusdem cecidisse vietam
vestem, nec plumas avium papposque volantis,
qui nimia levitate cadunt plerumque gravatim,
nec repentis itum cuiusviscumque animantis
sentimus, nec priva pedum vestigia quaeque,
corpore quae in nostro culices et cetera ponunt.

usque adeo prius est in nobis multa ciendum
semina corporibus nostris in mixta per artus, 393
quam primordia sentiscant concussa animai 392
et quam in his intervallis tuditantia possint
concursare coire et dissultare vicissim.

Et magis est animus vitai claustra coërcens
et dominantior ad vitam quam vis animai.
nam sine mente animoque nequit residere per artus
temporis exiguam partem pars ulla animai,
sed comes insequitur facile et discedit in auras
et gelidos artus in leti frigore linquit.
at manet in vita cui mens animusque remansit.
quamvis est circum caesis lacer undique membris,
truncus, adempta animae vi cum membrisque remota,
vivit et aetherias vitalis suscipit auras:
si non omnimodis, at magna parte animai
privatus, tamen in vita cunctatur et haeret;
ut, lacerato oculo circum si pupula mansit
incolumis, stat cernundi vivata potestas,
dum modo ne totum corrumpas luminis orbem
et circum caedas aciem solamque relinquas:
|| id quoque enim sine pernicie non fiet eorum. ||
at si tantula pars oculi media illa peresast,
occidit extemplo lumen tenebraeque secuntur.
incolumis quamvis alioqui splendidus orbis.
hoc anima atque animus vincti sunt foedere semper.

Nunc age, nativos animantibus et mortalis
esse animos animasque levis ut noscere possis,
conquisita diu dulcique reperta labore
digna tua pergam disponere carmina cura.
tu fac utrumque uno sub iungas nomine eorum
atque animam verbi causa cum dicere pergam,
mortalem esse docens, animum quoque dicere credas,
quatenus est unum inter se coniunctaque res est.

Principio quoniam tenuem constare minutis
corporibus docui multoque minoribus esse
principiis factam quam liquidus umor aquai

aut nebula aut fumus; nam longe mobilitate
praestat et a tenui causa magis icta movetur;
quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque movetur:
quod genus, in somnis sopiti ubi cernimus alte
exhalare vaporem altaria ferreque fumum:
nam procul hinc dubio nobis simulacra geruntur —
nunc igitur quoniam quassatis undique vasis
diffluere umorem et laticem discedere cernis,
et nebula ac fumus quoniam discedit in auras,
crede animam quoque diffundi multoque perire
ocius et citius dissolvi in corpora prima,
cum semel ex hominis membris ablata recessit:
quippe etenim corpus, quod vas quasi constitit eius,
quam cohibere nequit conquassatum ex aliqua re
ac rarefactum detracto sanguine venis,
aëre qui credas posse hanc cohiberier ullo?
‖ *
corpore qui nostro rarus mage sit, cohibessit? ‖
Praeterea gigni pariter cum corpore et una
crescere sentimus pariterque senescere mentem.
nam velut infirmo pueri teneroque vagantur
corpore, sic animi sequitur sententia tenvis:
inde ubi robustis adolevit viribus aetas,
consilium quoque maius et auctior est animi vis:
post ubi iam validis quassatumst viribus aevi
corpus et obtusis ceciderunt viribus artus,
claudicat ingenium, delirat lingua, † mens,
omnia deficiunt atque uno tempore desunt.
ergo dissolui quoque convenit omnem animai
naturam, ceu fumus, in altas aëris auras;
quandoquidem gigni pariter pariterque videmus
crescere et, *ut* docui, simul aevo fessa fatisci.
Huc accedit uti videamus, corpus ut ipsum
suscipere inmanis morbos durumque dolorem,
sic animum curas acris luctumque metumque;
quare participem leti quoque convenit esse:
‖ quin etiam morbis in corporis avius errat

saepe animus: dementit enim deliraque fatur,
interdumque gravi lethargo fertur in altum
aeternumque soporem oculis nutuque cadenti;
unde neque exaudit voces nec noscere voltus
illorum potis est, ad vitam qui revocantes
circum stant lacrimis rorantes ora genasque.
quare animum quoque dissolui fateare necessest,
quandoquidem penetrant in eum contagia morbi. ‖
nam dolor ac morbus leti fabricator uterquest;
multorum exitio perdocti quod sumus ante. 473
denique cur, hominem cum vini vis penetravit 476
acris et in venas discessit diditus ardor,
consequitur gravitas membrorum, praepediuntur
crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
nant oculi, clamor singultus iurgia gliscunt, 480
et iam cetera de genere hoc quaecumque secuntur,
cur ea sunt, nisi quod vemens violentia vini
conturbare animam consuevit corpore in ipso?
at quaecumque queunt conturbari inque pediri,
significant, paulo si durior insinuarit 485
causa, fore ut pereant aevo privata futuro.
quin etiam subito vi morbi saepe coactus
ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
concidit et spumas agit, ingemit et tremit artus,
desipit, extentat nervos, torquetur, anhelat 490
inconstanter, et in iactando membra fatigat.
nimirum, quia vi morbi distracta per artus

*

turbat agens animam, spumans *ut* in aequore salso
ventorum validis fervescunt viribus undae.
exprimitur porro gemitus, quia membra dolore 495
adficiuntur, et omnino quod semina vocis
eiciuntur et ore foras glomerata feruntur
qua quasi consuerunt et sunt munita viai.
desipientia fit, quia vis animi atque animai
conturbatur et, ut docui, divisa seorsum 500

[474] = 510. [475].

disiectatur eodem illo distracta veneno.
inde ubi iam morbi reflexit causa, reditque
in latebras acer corrupti corporis umor,
tum quasi vaccillans primum consurgit et omnis
paulatim redit in sensus animamque receptat.
haec igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
iactentur miserisque modis distracta laborent,
cur eadem credis sine corpore in aëre aperto
cum validis ventis aetatem degere posse?
et quoniam mentem sanari, corpus ut aegrum,
cernimus et flecti medicina posse videmus,
id quoque praesagit mortalem vivere mentem.
addere enim partis aut ordine traiecere aecumst
aut aliquid prosum de summa detrahere hilum,
commutare animum quicumque adoritur et infit
aut aliam quamvis naturam flectere quaerit.
at neque transferri sibi partis nec tribui vult
inmortale quod est quicquam neque defluere hilum:
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
ergo animus sive aegrescit, mortalia signa
mittit, uti docui, seu flectitur a medicina.
usque adeo falsae rationi vera videtur
res occurrere et effugium praecludere eunti
ancipitique refutatu convincere falsum.
Denique saepe hominem paulatim cernimus ire
et membratim vitalem deperdere sensum:
in pedibus primum digitos livescere et unguis,
inde pedes et crura mori, post inde per artus
ire alios tractim gelidi vestigia leti;
scinditur atqui animae quoniam natura nec uno
tempore sincera existit, mortalis habendast.
quod si forte putas ipsam se posse per artus
introsum trahere et partis conducere in unum
atque ideo cunctis sensum deducere membris,
at locus ille tamen, quo copia tanta animai
cogitur, in sensu debet maiore videri;

qui quoniam nusquamst, nimirum, ut diximus *ante*,
dilaniata foras dispargitur, interit ergo.
quin etiam si iam libeat concedere falsum
et dare, posse animam glomerari in corpore eorum,
lumina qui lincunt moribundi particulatim,
mortalem tamen esse animam fateare necesse,
nec refert utrum pereat dispersa per auras
an contracta suis e partibus obbrutescat,
quando hominem totum magis ac magis undique sensus
deficit et vitae minus et minus undique restat.
Et quoniam mens est hominis pars una, loco quae
fixa manet certo, velut aures atque oculi sunt
atque alii sensus qui vitam cumque gubernant —
et veluti manus atque oculus naresve seorsum
secreta ab nobis nequeunt sentire neque esse,
sed tamen in parvo lincuntur tempore tabi,
sic animus per se non quit sine corpore et ipso
esse homine, illius quasi quod vas esse videtur,
sive aliud quid vis potius coniunctius ei
fingere: quandoquidem conexu corpus adhaeret.
Denique corporis atque animi vivata potestas
inter se coniuncta valent vitaque fruuntur:
nec sine corpore enim vitalis edere motus
sola potest animi per se natura nec autem
cassum anima corpus durare et sensibus uti.
scilicet, avolsus radicibus ut nequit ullam
dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto,
sic anima atque animus per se nil posse videtur.
nimirum, quia *per* venas et viscera mixtim,
per nervos atque ossa, tenentur corpore ab omni
nec magnis intervallis primordia possunt
libera dissultare, ideo conclusa moventur
sensiferos motus, quos extra corpus in auras
aëris haut possunt post mortem eiecta moveri
propterea quia non simili ratione tenentur:
corpus enim atque animans erit aër, si cohibere
in se animam atque in eos poterit concludere motus,

quos ante in nervis et in ipso corpore agebat.
quare etiam atque etiam resoluto corporis omni
tegmine et eiectis extra vitalibus auris
dissolui sensus animi fateare necessest
atque animam, quoniam coniunctast causa duobus.
Denique cum corpus nequeat perferre animai
discidium, quin in taetro tabescat odore,
quid dubitas quin ex imo penitusque coorta
emanarit uti fumus diffusa animae vis,
atque ideo tanta mutatum putre ruina
conciderit corpus, penitus quia mota loco sunt
fundamenta, foras manante anima usque per artus
perque viarum omnis flexus, in corpore qui sunt,
atque foramina? multimodis ut noscere possis
dispertitam animae naturam exisse per artus
et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
quam prolapsa foras enaret in aëris auras.
|| quin etiam finis dum vitae vertitur intra,
saepe aliqua tamen e causa labefacta videtur
ire anima ac toto solui de corpore *velle*,
et quasi supremo languescere tempore voltus,
molliaque exsangui cadere omnia *corpore* membra.
quod genus est, animo male factum cum perhibetur
aut animam liquisse; ubi iam trepidatur et omnes
extremum cupiunt vitae reprehendere vinclum:
conquassatur enim tum mens animaeque potestas
omnis, et haec ipso cum corpore conlabefiunt;
ut gravior paulo possit dissolvere causa.
quid dubitas tandem quin extra prodita corpus
inbecilla foras, in aperto, tegmine dempto,
non modo non omnem possit durare per aevom,
sed minimum quodvis nequeat consistere tempus? ||
nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur
ire foras animam incolumem de corpore toto,
nec prius ad iugulum et superas succedere fauces,
verum deficere in certa regione locatam;
ut sensus alios in parti quemque sua scit

dissolui. quod si inmortalis nostra foret mens,
non tam se moriens dissolvi conquereretur,
sed magis ire foras vestemque relinquere, ut anguis.
|| Denique cur animi numquam mens consiliumque
gignitur in capite aut pedibus manibusve, sed unis
sedibus et certis regionibus omnibus haeret,
si non certa loca ad nascendum reddita cuique
sunt, et ubi quicquid possit durare creatum
atque ita multimodis partitis artubus esse,
membrorum ut numquam existat praeposterus ordo?
usque adeo sequitur res rem, neque flamma creari
fluminibus solitast neque in igni gignier algor. ||
Praeterea si inmortalis natura animaist
et sentire potest secreta a corpore nostro,
quinque, ut opinor, eam faciundumst sensibus auctam:
nec ratione alia nosmet proponere nobis
possumus infernas animas Acherunte vagari.
pictores itaque et scriptorum saecla priora
sic animas intro duxerunt sensibus auctas.
at neque sorsum oculi neque nares nec manus ipsa
esse potest animae, neque sorsum lingua neque aures:
haud igitur per se possunt sentire neque esse.
|| Et quoniam toto sentimus corpore inesse
vitalem sensum et totum esse animale videmus,
si subito medium celeri praeciderit ictu
vis aliqua, ut sorsum partem secernat utramque,
dispertita procul dubio quoque vis animai
et discissa simul cum corpore dissicietur.
at quod scinditur et partis discedit in ullas,
scilicet, aeternam sibi naturam abnuit esse.
falciferos memorant currus abscidere membra
saepe ita de subito permixta caede calentis,
ut tremere in terra videatur ab artubus id quod
decidit abscisum, cum mens tamen atque hominis vis
mobilitate mali non quit sentire dolorem;
et simul in pugnae studio quod dedita mens est,
corpore relicuo pugnam caedesque petessit,

nec tenet amissam laevam cum tegmine saepe
inter equos abstraxe rotas falcesque rapaces,
nec cecidisse alius dextram, cum scandit et instat.
inde alius conatur adempto surgere crure,
cum digitos agitat propter moribundus humi pes.
et caput abscisum calido viventeque trunco
servat humi voltum vitalem oculosque patentis,
donec reliquias animai reddidit omnes.
quin etiam tibi si, lingua vibrante, micanti
serpentis cauda procero corpore truncum
sit libitum in multas partis discidere ferro,
omnia iam sorsum cernes ancisa recenti
volnere tortari et terram conspargere tabo,
ipsam seque retro partem petere ore priorem,
volneris ardentem ut morsu premat icta dolorem.
omnibus esse igitur totas dicemus in illis
particulis animas? at ea ratione sequetur
unam animantem animas habuisse in corpore multas.
ergo divisast ea quae fuit una simul cum
corpore; quapropter mortale utrumque putandumst,
in multas' quoniam partis disciditur aeque. ||
Praeterea si inmortalis natura animai
constat et in corpus nascentibus insinuatur,
cur supera ante actam aetatem meminisse nequimus
nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus?
nam si tanto operest animi mutata potestas,
omnis ut actarum exciderit retinentia rerum,
non, ut opinor, id a leto iam longiter errat;
quapropter fateare necessest quae fuit ante
interiisse, et quae nunc est nunc esse creatam.
Praeterea si iam perfecto corpore nobis
inferri solitast animae vivata potestas
tum cum gignimur et vitae cum limen inimus,
haud ita conveniebat uti cum corpore et una
cum membris videatur in ipso sanguine cresse,
sed velut in cavea per se sibi vivere solam
convenit, ut sensu corpus tamen afuat omne.

quod fieri totum contra manifesta docet res:
namque ita conexast per venas viscera nervos
ossaque, uti dentes quoque sensu participentur;
morbus ut indicat, et gelidai stringor aquai,
et lapis oppressus subito his e frugibus asper.
quare etiam atque etiam neque originis esse putandumst
expertis animas nec leti lege solutas:
nam neque tanto opere adnecti potuisse putandumst
corporibus nostris extrinsecus insinuatas,
nec, tam contextae cum sint, exire videntur
incolumes posse et salvas exsolvere sese
omnibus e nervis atque ossibus articulisque.
quod si forte putas extrinsecus insinuatam
permanare animam nobis per membra solere,
tanto quique magis cum corpore fusa peribit.
|| quod permanat enim, dissolvitur, interit ergo. ||
dispertitus enim per caulas corporis omnis
ut cibus, in membra atque artus cum diditur omnis,
disperit atque aliam naturam sufficit ex se,
sic anima atque animus quamvis integra recens *in*
corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur,
dum quasi per caulas omnis diduntur in artus
particulae quibus haec animi natura creatur,
quae nunc in nostro dominatur corpore nata
ex illa quae tum periit partita per artus.
quapropter neque natali privata videtur
esse die natura animae nec funeris expers.
Semina praeterea linquontur, necne, animai
corpore in exanimo? quod si lincuntur et insunt,
haut erit ut merito inmortalis possit haberi,
partibus amissis quoniam libata recessit:
sin ita sinceris membris ablata profugit,
ut nullas partis in corpore liquerit ex se,
unde cadavera rancenti iam viscere vermes
expirant, atque unde animantum copia tanta
exos et exsanguis tumidos perfluctuat artus?
quod si forte animas extrinsecus insinuari

vermibus et privas in corpora posse venire
credis nec reputas cur milia multa animarum
conveniant unde una recesserit, hoc tamen est ut
quaerendum videatur et in discrimen agendum,
utrum tandem animae venentur semina quaeque
vermiculorum ipsaeque sibi fabricentur ubi sint,
an quasi corporibus perfectis insinuentur.
at neque cur faciant ipsae quareve laborent
dicere suppeditat. neque enim, sine corpore cum sunt,
sollicitae volitant morbis alguque fameque:
corpus enim magis his vitiis adfine laborat,
et mala multa animus contage fungitur eius.
sed tamen his esto quamvis facere utile corpus
cui subeant: at qua possint via nulla videtur.
haut igitur faciunt animae sibi corpora et artus.
nec tamen est utqui perfectis insinuentur
corporibus: neque enim poterunt suptiliter esse
conexae, neque consensus contagia fient.
Denique cur acris violentia triste leonum
seminium sequitur, volpes dolus, et fuga cervos,
|| *
a patribus datur et patrius pavor incitat artus. ||
et iam cetera de genere hoc cur omnia membris
ex ineunte aevo generascunt ingenioque,
si non, certa suo quia semine seminioque
vis animi pariter crescit cum corpore quoque?
quod si inmortalis foret et mutare soleret
corpora, permixtis animantes moribus essent:
effugeret canis Hyrcano de semine saepe
cornigeri incursum cervi, tremeretque per auras
aëris accipiter fugiens veniente columba,
desiperent homines, saperent fera saecla ferarum.
illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt
inmortalem animam mutato corpore flecti:
quod mutatur enim, dissolvitur, interit ergo.
traiciuntur enim partes atque ordine migrant;
quare dissolui quoque debent posse per artus,

denique ut intereant una cum corpore cunctae.

*

sic animas hominum dicent in corpora semper
ire humana, tamen quaeram cur e sapienti
stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus?
|| nec tam doctus equae pullus quam fortis equi vis. ||
scilicet, in tenero tenerascere corpore mentem
confugient. quod si iam fit, fateare necessest
mortalem esse animam, quoniam mutata per artus
tanto opere amittit vitam sensumque priorem.
quove modo poterit pariter cum corpore quoque
confirmata cupitum aetatis tangere florem
vis animi, nisi erit consors in origine prima?
quidve foras sibi vult membris exire senectis?
an metuit conclusa manere in corpore putri,
et domus aetatis spatio ne fessa vetusto
obruat? at non sunt immortali ulla pericla.
   Denique conubia ad Veneris partusque ferarum
esse animas praesto deridiculum esse videtur:
expectare immortalis mortalia membra
innumero numero, certareque praeproperanter
inter se quae prima potissimaque insinuetur;
si non forte ita sunt animarum foedera pacta,
ut quae prima volans advenerit insinuetur
prima, neque inter se contendant viribus hilum.
   Denique in aethere non arbor, non aequore salso
nubes esse queunt, nec pisces vivere in arvis,
nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse.
certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.
sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a nervis et sanguine longiter esse.
quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quavis in parte soleret,
tandem in eodem homine atque in eodem vase manere.
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum,

[763] = 744.

dispositumque videtur ubi esse et crescere possit
sorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus durare genique.
quare, corpus ubi interiit, periisse necessest
confiteare animam distractam in corpore toto.
quippe etenim mortale aeterno iungere et una
consentire putare et fungi mutua posse
desiperest: quid enim diversius esse putandumst
aut magis inter se disiunctum discrepitansque,
quam mortale quod est inmortali atque perenni

*

iunctum in concilio saevas tolerare procellas?
praeterea quaecumque manent aeterna necessest
aut quia sunt solido cum corpore respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante,
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia sicut inanest,
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci fit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique,
sicuti summarum summast aeterna, neque extra
quis locus est quo diffugiant, neque corpora sunt quae
possint incidere et valida dissolvere plaga.

*

quod si forte ideo magis immortalis habendast,
quod letalibus ab rebus munita tenetur,
aut quia non veniunt omnino aliena salutis,
aut quia quae veniunt aliqua ratione recedunt
pulsa prius quam quid noceant sentire queamus,

. . . .

praeter enim quam quod morbis cum corporis aegret,
advenit id quod eam de rebus saepe futuris
macerat inque metu male habet curisque fatigat,
praeteritisque male admissis peccata remordent.
adde furorem animi proprium atque oblivia rerum,

adde quod in nigras lethargi mergitur undas.
Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum, 830
quandoquidem natura animi mortalis habetur.
et velut ante acto nil tempore sensimus aegri,
ad confligendum venientibus undique Poenis,
omnia cum belli trepido concussa tumultu
horrida contremuere sub altis aetheris oris, 835
in dubioque fuere utrorum ad regna cadendum
omnibus humanis esset terraque marique,
sic, ubi non erimus, cum corporis atque animai
discidium fuerit, quibus e sumus uniter apti,
scilicet, haud nobis quicquam, qui non erimus tum, 840
accidere omnino poterit sensumque movere,
non si terra mari miscebitur et mare caelo.
‖ et si iam nostro sentit de corpore postquam
distractast animi natura animaeque potestas,
nil tamen est ad nos, qui comptu coniugioque 845
corporis atque animae consistimus uniter apti.
nec, si materiem nostram collegerit aetas
post obitum rursumque redegerit ut sita nunc est,
atque iterum nobis fuerint data lumina vitae,
pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum, 850
interrupta semel cum sit repetentia nostri.
et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
qui fuimus, *neque* iam de illis nos adficit angor.
nam cum respicias inmensi temporis omne
praeteritum spatium, tum motus materiai 855
multimodis quam sint, facile hoc adcredere possis,
semina saepe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta 857
haec eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse: 865
nec memori tamen id quimus reprehendere mente: 858
inter enim iectast vitai pausa, vageque
deerrarunt passim motus ab sensibus omnes. ‖ 860
debet enim, misere si forte aegreque futurumst,
ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit 862
accidere: id quoniam mors eximit, esseque probet
illum cui possint incommoda conciliari, 864

scire licet nobis nil esse in morte timendum,
nec miserum fieri qui non est posse, neque hilum
differre an nullo fuerit iam tempore natus,
mortalem vitam mors cum inmortalis ademit.
· Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum,
post mortem fore ut aut putescat corpore posto
aut flammis interfiat malisve ferarum,
scire licet non sincerum sonere, atque subesse
caecum aliquem cordi stimulum, quamvis neget ipse
credere se quemquam sibi sensum in morte futurum:
non, ut opinor, enim dat quod promittit et unde,
nec radicitus e vita se tollit et eicit,
sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
vivus enim sibi cum proponit quisque futurum,
corpus uti volucres lacerent in morte feraeque,
ipse sui miseret: neque enim se dividit illim
nec removet satis a proiecto corpore et illum
se fingit sensuque suo contaminat astans:
hinc indignatur se mortalem esse creatum,
nec videt in vera nullum fore morte alium se,
qui possit vivus sibi se lugere peremptum,
stansque iacentem *se* lacerari urive dolere.
nam si in morte malumst malis morsuque ferarum
tractari, non invenio qui non sit acerbum
ignibus inpositum calidis torrescere flammis,
aut in melle situm suffocari, atque rigere
frigore, cum summo gelidi cubat aequore saxi,
urgerive superne obtritum pondere terrae.
'Iam iam non domus accipiet te laeta, neque uxor
optima nec dulces occurrent oscula nati
praeripere et tacita pectus dulcedine tangent.
non poteris factis florentibus esse tuisque
praesidium. misero misere' aiunt 'omnia ademit
una dies infesta tibi tot praemia vitae.'
illud in his rebus non addunt, 'nec tibi earum
iam desiderium rerum super insidet una.'
quod bene si videant animo dictisque sequantur,

dissoluant animi magno se angore metuque.

*

‘tu quidem ut es leto sopitus, sic eris aevi
quod super est cunctis privatu’ doloribus aegris:
at nos horrifico cinefactum te prope busto
insatiabiliter deflevimus, aeternumque
nulla dies nobis merorem e pectore demet.’
illud ab hoc igitur quaerendumst, quid sit amari
tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem,
cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.
‖ Hoc etiam faciunt ubi discubuere tenentque
pocula saepe homines et inumbrant ora coronis,
ex animo ut dicant ‘brevis hic est fructus homullis:
iam fuerit, neque post umquam revocare licebit.’
tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
quod sitis exurat miseros atque arida torrat,
aut aliae cuius desiderium insideat rei. ‖
nec sibi enim quisquam tum se vitamque requirit,
cum pariter mens et corpus sopita quiescunt:
nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
nec desiderium nostri nos adficit ullum:
et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
longe ab sensiferis primordia motibus errant,
cum correptus homo ex somno se colligat ipse.
multo igitur mortem minus ad nos esse putandumst;
si minus esse potest quam quod nil esse videmus:
maior enim turba et disiectus materiai
consequitur leto, nec quisquam expergitus extat,
frigida quem semel est vitai pausa secuta.
Denique si vocem rerum natura repente
mittat et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa,
‘quid tibi tanto operest, mortalis, quod nimis aegris
luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?
nam si grata fuit tibi vita ante acta priorque,
et non omnia pertusum congesta quasi in vas
commoda perfluxere atque ingrata interiere,
cur non ut plenus vitae conviva recedis

aequo animoque capis securam, stulte, quietem?
sin ea quae fructus cumque es periere profusa,
vitaque in offensast, cur amplius addere quaeris,
rursum quod pereat male et ingratum occidat omne,
non potius vitae finem facis atque laboris?
nam tibi praeterea quod machiner inveniamque,
quod placeat, nil est: eadem sunt omnia semper.
si tibi non annis corpus iam marcet et artus
confecti languent, eadem tamen omnia restant,
omnia si pergas vivendo vincere saecla,
atque etiam potius, si numquam sis moriturus',
quid respondemus, nisi iustam intendere litem
naturam et veram verbis exponere causam?
grandior hic vero si iam seniorque queratur
atque obitum lamentetur miser amplius aequo,
non merito inclamet magis et voce increpet acri?
'aufer abhinc lacrimas, balatro, et compesce querellas.
omnia perfunctus vitai praemia marces:
sed quia semper aves quod abest, praesentia temnis,
inperfecta tibi elapsast ingrataque vita,
et necopinanti mors ad caput adstitit ante
quam satur ac plenus possis discedere rerum.
nunc aliena tua tamen aetate omnia mitte
aequo animoque, agedum, gnatis concede: necessest.'
iure, ut opinor, agat, iure increpet inciletque:
cedit enim rerum novitate extrusa vetustas
semper, et ex aliis aliud reparare necessest.
nec quisquam in barathrum nec Tartara deditur atra:
materies opus est, ut crescant postera saecla;
quae tamen omnia te vita perfuncta sequentur:
nec minus ergo ante haec quam tu cecidere cadentque.
sic alid ex alio numquam desistet oriri,
vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
respice item quam nil ad nos ante acta vetustas
temporis aeterni fuerit, quam nascimur ante.
hoc igitur speculum nobis natura futuri
temporis *exponit* post mortem denique nostram.

numquid ibi horribile apparet, num triste videtur
quicquam, non omni somno securius exstat?
Atque ea, nimirum, quaecumque Acherunte profundo
prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.
nec miser inpendens magnum timet aëre saxum
Tantalus, ut famast, cassa formidine torpens:
sed magis in vita divom metus urget inanis
mortalis, casumque timent quem cuique ferat fors.
nec Tityon volucres ineunt Acherunte iacentem,
nec quod sub magno scrutentur pectore quicquam
perpetuam aetatem possunt reperire profecto.
quamlibet immani proiectu corporis exstet,
qui non sola novem dispessis iugera membris
optineat, sed qui terrai totius orbem,
non tamen aeternum poterit perferre dolorem
nec praebere cibum proprio de corpore semper.
sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
quem volucres lacerant . . . .
. . . . atque exest anxius angor
aut aliae quoius scindunt cuppedini' curae.
Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
qui petere a populo fasces saevasque secures
imbibit, et semper victus tristisque recedit.
nam petere imperium, quod inanest nec datur umquam,
atque in eo semper durum sufferre laborem,
hoc est adverso nixantem trudere monte
saxum, quod tamen *e* summo iam vertice rusum
volvitur et plani raptim petit aequora campi.
deinde animi ingratam naturam pascere semper,
atque explere bonis rebus satiareque numquam,
quod faciunt nobis annorum tempora, circum
cum redeunt fetusque ferunt variosque lepores,
nec tamen explemur vitai fructibus umquam,
hoc, ut opinor, id est, aevo florente puellas
quod memorant laticem pertusum congerere in vas,
quod tamen expleri nulla ratione potestur.
Cerberus et Furiae iam vero, et lucis egestas

*

Tartarus horriferos eructans faucibus aestus —
qui neque sunt usquam nec possunt esse profecto:
sed metus in vita poenarum pro male factis
est insignibus insignis, scelerisque luella
carcer et horribilis de saxo iactu' deorsum
verbera carnifices robur pix lammina taedae —
quae tamen etsi absunt, at mens sibi, conscia factis,
praemetuens adhibet stimulos terretque flagellis,
nec videt interea qui terminus esse malorum
possit nec quae sit poenarum denique finis,
atque eadem metuit magis haec ne in morte gravescant.
hinc Acherusia fit stultorum denique vita.
Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis.
'lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit,
qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
inde alii multi reges rerumque potentes
occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
stravit iterque dedit legionibus ire per altum
ac pedibus salsas docuit super ire lacunas
et contempsit equis insultans murmura ponti,
lumine adempto animam moribundo corpore fudit.
Scipiadas, belli fulmen, Carthaginis horror,
ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset.
adde repertores doctrinarum atque leporum,
adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
sceptra potitus eadem aliis sopitu' quietest.
denique Democritum postquam matura vetustas
admonuit memores motus languescere mentis,
sponte sua leto caput obvius optulit ipse.
ipse Epicurus obit decurso lumine vitae,
qui genus humanum ingenio superavit et omnis
restinxit, stellas exortus ut aetherius sol.
tu vero dubitabis et indignabere obire?
mortua cui vitast prope iam vivo atque videnti,
qui somno partem maiorem conteris aevi,

et vigilans stertis nec somnia cernere cessas,
sollicitamque geris cassa formidine mentem,
nec reperire potes tibi quid sit saepe mali, cum
ebrius urgeris multis miser undique curis
atque animi incerto fluitans errore vagaris.'
Si possent homines, proinde ac sentire videntur
pondus inesse animo, quod se gravitate fatiget,
e quibus id fiat causis quoque noscere et unde
tanta mali tamquam moles in pectore constet,
haut ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus
quid sibi quisque velit nescire, et quaerere semper,
commutare locum, quasi onus deponere possit:
exit saepe foras magnis ex aedibus ille,
esse domi quem pertaesumst, subitoque *revertit*,
quippe foris nilo melius qui sentiat esse.
currit agens mannos ad villam praecipitanter,
auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
oscitat extemplo, tetigit cum limina villae,
aut abit in somnum gravis atque oblivia quaerit,
aut etiam properans urbem petit atque revisit.
hoc se quisque modo fugitat, quem, scilicet, ut fit,
effugere haut potis est: ingratis haeret et odit
propterea, morbi quia causam non tenet aeger;
quam bene si videat, iam rebus quisque relictis
naturam primum studeat cognoscere rerum,
temporis aeterni quoniam, non unius horae,
ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
aetas, post mortem quae restat cumque, manenda.
Denique tanto opere in dubiis trepidare periclis
quae mala nos subigit vitai tanta cupido?
certa quidem finis vitae mortalibus adstat,
nec devitari letum pote, quin obeamus.
praeterea versamur ibidem atque insumus usque,
nec nova vivendo procuditur ulla voluptas:
sed dum abest quod avemus, id exsuperare videtur
cetera: post aliud, cum contigit illud, avemus,
et sitis aequa tenet vitai semper hiantis.

posteraque in dubiost fortunam quam vehat aetas,
quidve ferat nobis casus quive exitus instet.
nec prorsum vitam ducendo demimus hilum
tempore de mortis nec delibare valemus,
quo minus esse diu possimus forte perempti.
proinde licet quotvis vivendo condere saecla:
mors aeterna tamen nilo minus illa manebit,
nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
lumine qui finem vitai fecit, et ille,
mensibus atque annis qui multis occidit ante.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER QUARTUS.

|| Avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,
unde prius nulli velarint tempora musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
id quoque enim non ab nulla ratione videtur:
nam veluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras, pocula circum,
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas inprovida ludificetur
labrorum tenus, interea perpotet amarum
absinthi laticem, deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
volgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle;
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum percipis omnem

25 naturam rerum ac persentis utilitatem. ‖
48 Sed quoniam docui cunctarum exordia rerum 45
qualia sint et quam variis distantia formis
50 sponte sua volitent aeterno percita motu
quoque modo possit res ex his quaeque creari, 48
30 atque animi quoniam docui natura quid esset 26
27 et quibus e rebus cum corpore compta vigeret
quove modo distracta rediret in ordia prima,
nunc agere incipiam tibi, quod vementer ad has res
30 attinet, esse ea quae rerum simulacra vocamus: 30
35 quae, quasi membranae summo de corpore rerum
dereptae, volitant ultroque citroque per auras,
atque eadem nobis vigilantibus obvia mentes
terrificant atque in somnis, cum saepe figuras
35 contuimur miras simulacraque luce carentum, 35
40 quae nos horrifice languentis saepe sopore
excierunt; ne forte animas Acherunte reamur
effugere aut umbras inter vivos volitare,
neve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
40 cum corpus simul atque animi natura perempta 40
45 in sua discessum dederint primordia quaeque.

*

125 quin potius noscas rerum simulacra vagari 127
126 multa modis multis nulla vi cassaque sensu. 128
42 Dico igitur rerum effigias tenuisque figuras 42
mittier ab rebus, summo de corpore rerum; 43
50 ‖ quae quasi membranae vel cortex nominitandast, 51
45 quod speciem ac formam similem gerit eius imago,
cuiuscumque cluet de corpore fusa vagari. ‖ 53
47 id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde. 44
principio quoniam mittunt in rebus apertis 54
55 corpora res multae, partim diffusa solute, 55
robora ceu fumum mittunt ignesque vaporem,
55 et partim contexta magis condensaque, ut olim
cum teretis ponunt tunicas aestate cicadae,
et vituli cum membranas de corpore summo

[49 sq.] = 33 sq.

nascentes mittunt, et item cum lubrica serpens
exuit in spinis vestem: nam saepe videmus
illarum spoliis vepres volitantibus auctas:
quae quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
ab rebus mitti, summo de corpore rerum.
nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant
quam quae tenvia sunt, hiscendist nulla potestas:
praesertim cum sint in summis corpora rebus
multa minuta, iaci quae possint ordine eodem
quo fuerint et formai servare figuram,
et multo citius, quanto minus indupediri
pauca queunt et *quae* sunt prima fronte locata.
nam certe iacere ac largiri multa videmus,
non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
verum de summis ipsum quoque saepe colorem.
et volgo faciunt id lutea russaque vela
et ferrugina, cum magnis intenta theatris
per malos volgata trabesque trementia flutant:
namque ibi consessum caveai supter et omnem
scaenai speciem Parium marmorque deorum
inficiunt coguntque suo fluitare colore:
et quanto circum mage sunt inclusa theatri
moenia, tam magis hoc intus perfusa lepore
omnia conrident correpta luce diei.
ergo lintea de summo cum corpore fucum
mittunt, effigias quoque debent mittere tenvis
res quaeque, ex summo quoniam iaculantur utraque.
sunt igitur iam formarum vestigia certa,
quae volgo volitant subtili praedita filo
nec singillatim possunt secreta videri.
praeterea omnis odor fumus vapor atque aliae res
consimiles ideo diffusae e rebus abundant,
ex alto quia dum veniunt intrinsecus ortae,
scinduntur per iter flexum, nec recta viarum
ostia sunt, qua contendant exire coortae.
at contra tenuis summi membrana coloris
cum iacitur, nil est quod eam discerpere possit,

95 in promptu quoniamst in prima fronte locata. 97
228 praeterea quoniam manibus tractata figura 230
in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae
cernitur in luce et claro candore, necessest
231 consimili causa tactum visumque moveri.
nunc igitur si quadratum temptamus et id nos
commovet in tenebris, in luci quae poterit res 235
accidere ad speciem quadrata, nisi eius imago?
esse in imaginibus quapropter causa videtur
236 cernundi neque posse sine his res ulla videri. 238
96 postremo speculis in aqua splendoreque in omni 98
quaecumque apparent nobis simulacra, necessest,
quandoquidem simili specie sunt praedita rerum, 100
ex ea imaginibus missis consistere rerum: 101
102 sunt igitur tenues formae rerum similesque 104
effigiae, singillatim quas cernere nemo 105
cum possit, tamen adsiduo crebroque repulsu
105 reiectae reddunt speculorum ex aequore visum,
nec ratione alia servari posse videntur,
tanto opere ut similes reddantur cuique figurae. 109
127 Sed ne forte putes ea demum sola vagari, 129
quaecumque ab rebus rerum simulacra recedunt, 130
sunt etiam quae sponte sua gignuntur et ipsa
constituuntur in hoc caelo, qui dicitur aër.
131 quae multis formata modis sublime feruntur 135
nec speciem mutare suam liquentia cessant 141
et cuiusque modi formarum vertere in oras; 142
ut nubes facile interdum concrescere in alto 133
cernimus et mundi speciem violare serenam, 134
136 aëra mulcentes motu: nam saepe Gigantum 136
ora volare videntur et umbram ducere late,
interdum magni montes avolsaque saxa
montibus anteire et solem succedere praeter,
inde alios trahere atque inducere belua nimbos. 140
166 ‖ Praeterea modo cum fuerit liquidissima caeli 168
tempestas, perquam subito fit turbida foede,

102 sq. = 65 sq.

undique uti tenebras omnis Acherunta rearis
liquisse et magnas caeli complesse cavernas.
usque adeo taetra nimborum nocte coorta
171 inpendent atrae formidinis ora superne. 173

*

Nunc age, quam tenui natura constet imago
percipe. et in primis, quoniam primordia tantum
sunt infra nostros sensus tantoque minora
quam quae primum oculi coeptant non posse tueri —
nunc tamen id quoque uti confirmem, exordia rerum
cunctarum quam sint subtilia percipe paucis.
primum animalia sunt iam partim tantula, quorum
tertia pars nulla possit ratione videri.
horum intestinum quodvis quale esse putandumst!
quid cordis globus aut oculi? quid membra? quid artus?
quantula sunt! quid praeterea primordia quaeque,
unde anima atque animi constet natura necessumst?
nonne vides quam sint subtilia quamque minuta?
praeterea quaecumque suo de corpore odorem
expirant acrem, panaces absinthia taetra
habrotonique graves et tristia centaurea,
124 quorum unum quidvis leviter si forte duobus 126

*

172 quorum quantula pars sit imago dicere nemost 174
qui possit, neque eam rationem reddere dictis.
141 Nunc ea quam facili et celeri ratione genantur 143
perpetuoque fluant ab rebus lapsaque cedant

. . . .

semper enim summum quicquid de rebus abundat,
quod iaculentur. et hoc certas cum pervenit in res,
transit, ut in primis vestem: sed ubi aspera saxa
146 aut in materiam ligni pervenit, ibi iam
scinditur, ut nullum simulacrum reddere possit.
at cum splendida quae constant opposta fuerunt
densaque, ut in primis speculumst, nil accidit horum.
nam neque, uti vestem, possunt transire, neque autem
151 *scindi; quam* meminit levor praestare salutem.

quapropter fit ut hinc nobis simulacra redundent.
et quamvis subito, quovis in tempore, quamque
rem contra speculum ponas, apparet imago;
perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
texturas rerum tenuis tenuisque figuras.
ergo multa brevi spatio simulacra genuntur,
ut merito celer his rebus dicatur origo.
et quasi multa brevi spatio summittere debet
lumina sol, ut perpetuo sint omnia plena,
sic ab rebus item simili ratione necessest
temporis in puncto rerum simulacra ferantur
multa modis multis in cunctas undique partis;
quandoquidem speculum quocumque obvertimus oris,
res ibi respondent simili forma atque colore.
  Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur,
et quae mobilitas ollis tranantibus auras
reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
in quem quaeque locum diverso momine tendunt,
suavidicis potius quam multis versibus edam;
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
principio persaepe levis res atque minutis
corporibus factas celeris licet esse videre.
in quo iam generest solis lux et vapor eius
propterea quia sunt e primis facta minutis,
quae quasi cuduntur perque aëris intervallum
non dubitant transire sequenti concita plaga.
suppeditatur enim confestim lumine lumen,
et quasi protelo stimulatur fulgere fulgur.
quapropter simulacra pari ratione necessest
inmemorabile per spatium transcurrere posse
temporis in puncto, primum quod †parvola causa
est procul a tergo quae provehat atque propellat,
quod superest, ubi tam volucri levitate ferantur,
deinde quod usque adeo textura praedita rara
mittuntur, facile ut quavis penetrare queant se
et quasi permanare per aëris intervallum.

praeterea si quae penitus corpuscula rerum
ex altoque foras mittuntur, solis uti lux 200
ac vapor, haec puncto cernuntur lapsa diei
200 per totum caeli spatium diffundere sese
187 perque volare mare ac terras caelumque rigare: 203
quid quae sunt igitur iam prima fronte parata?
cum iaciuntur et emissum res nulla moratur, 205
nonne vides citius debere et longius ire
205 multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervolgant lumina caelum?
hoc etiam in primis specimen verum esse videtur,
quam celeri motu rerum simulacra ferantur, 210
quod simul ac primum sub diu splendor aquai
210 ponitur, extemplo caelo stellante serena
sidera respondent in aqua radiantia mundi.
iamne vides igitur, quam puncto tempore imago
aetheris ex oris in terrarum accidat oras? 215
quare etiam atque etiam mira fateare necessest

*

237 nunc ea quae dico rerum simulacra feruntur 239
undique et in cunctas iaciuntur didita partis;
240 propterea fit uti, speciem quo vertimus, omnes 242
res ibi eam contra feriant forma atque colore. 243
verum nos oculis quia solis cernere quimus 241

*

et quantum quaeque ab nobis res absit, imago 244
efficit ut videamus et internoscere curat: 245
nam cum mittitur, extemplo protrudit agitque
aëra qui inter se cumquest oculosque locatus,
246 isque ita per nostras acies perlabitur omnis
et quasi perterget pupillas atque ita transit. 249
propterea fit uti videamus quam procul absit 251
res quaeque. et quanto plus aëris ante agitatur 250
et nostros oculos perterget longior aura, 252
251 tam procul esse magis res quaeque remota videtur.
scilicet, haec summe celeri ratione geruntur,

[217—229] = VI 921—933.

quale sit ut videamus, et una quam procul absit.
illud in his rebus minime mirabile habendumst,
cur, ea quae feriant oculos simulacra videri
singula cum nequeant, res ipsae perspiciantur.
ventus enim quoque paulatim cum verberat et cum
acre fluit frigus, non privam quamque solemus
particulam venti sentire et frigoris eius,
sed magis unorsum, fierique perinde videmus
corpore tum plagas in nostro tamquam aliquae res
verberet atque sui det sensum corporis extra.
praeterea lapidem digito cum tundimus, ipsum
tangimus extremum saxi summumque colorem,
nec sentimus eum tactu, verum magis ipsam
duritiem penitus saxi sentimus in alto.
Nunc age, cur ultra speculum videatur imago
percipe: nam certe penitus semota videtur.
quod genus illa foris quae vere transpiciuntur,
ianua cum per se transpectum praebet apertum,
multa facitque foris ex aedibus ut videantur:
is quoque enim duplici geminoque fit aëre visus.
primus enim citra postes tum cernitur aër,
inde fores ipsae dextra laevaque secuntur,
post extraria lux oculos perterget et aër
alter, et illa foris quae vere transpiciuntur.
sic ubi se primum speculi proiecit imago,
dum venit ad nostras acies, protrudit agitque
aëra qui inter se cumquest oculosque locatus,
et facit ut prius hunc omnem sentire queamus
quam speculum: sed ubi speculum quoque sensimus ipsum,
continuo a nobis in idem quae fertur imago
pervenit, et nostros oculos reiecta revisit,
atque alium prae se propellens aëra volvit,
et facit ut prius hunc quam se videamus, eoque
distare ab speculo tantum semota videtur.
quare etiam atque etiam minime mirarier est par

*

illis *quae reddunt* speculorum ex aequore visum,

aëribus binis quoniam res confit utraque.
nunc ea quae nobis membrorum dextera pars est,
in speculis fit ut in laeva videatur eo quod
planitiem ad speculi veniens cum offendit imago,
non convertitur incolumis, sed recta retrorsum 295
sic eliditur, ut siquis, prius arida quam sit
cretea persona, adlidat pilaeve trabive,
atque ea continuo rectam si forte figuram
servet et elisam retro sese exprimat ipsa. 323
fiet ita, ante oculus fuerit qui dexter, ut idem
nunc sit laevus, et e laevo sit mutua dexter. 325
fit quoque de speculo in speculum ut tradatur imago,
quinque etiam sex*ve* ut fieri simulacra suërint.
nam quaecumque retro parte interiore latebunt,
inde tamen, quamvis torte penitusque remota,
omnia per flexos aditus educta licebit 330
pluribus haec speculis videantur in aedibus esse.
usque adeo *e* speculo in speculum translucet imago,
et cum laeva datast, fit rursum ut dextera fiat,
inde retro rursum redit et convertit eodem.
quin etiam quaecumque latuscula sunt speculorum 335
adsimili lateris flexura praedita nostri,
dextera eapropter nobis simulacra remittunt,
aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
inde ad nos elisa bis advolat, aut etiam quod
circum agitur, cum venit, imago propterea quod 340
flexa figura docet speculi convertier ad nos.
indugredi porro pariter simulacra pedemque
ponere nobiscum credas gestumque imitari
propterea quia, de speculi qua parte recedas,
continuo nequeunt illinc simulacra reverti; 345
omnia quandoquidem cogit natura referri
ac resilire ab rebus ad aequos reddita flexus.
|| Splendida porro oculi fugitant vitantque tueri: 299
sol etiam caecat, contra si tendere pergas, 300
propterea quia vis magnast ipsius, et alte
aëra per purum graviter simulacra feruntur

et feriunt oculos, turbantia compositturas.
praeterea splendor quicumquest acer adurit
saepe oculos ideo quod semina possidet ignis
multa, dolorem oculis quae gignunt insinuando.
lurida praeterea fiunt quaecumque tuentur
arquati, quia luroris de corpore eorum
semina multa fluunt simulacris obvia rerum,
multaque sunt oculis in eorum denique mixta,
quae contage sua palloribus omnia pingunt.
e tenebris autem quae sunt in luce tuemur
propterea quia, cum propior caliginis aër
ater init oculos prior et possedit apertos,
insequitur candens confestim lucidus aër,
qui quasi purgat eos ac nigras discutit umbras
aëris illius: nam multis partibus hic est
mobilior multisque minutior et mage pollens.
qui simul atque vias oculorum luce replevit
atque patefecit, quas ante obsederat aër
ater, continuo rerum simulacra secuntur,
quae sita sunt in luce, lacessuntque ut videamus.
quod contra facere in tenebris e luce nequimus
propterea quia posterior caliginis aër
crassior insequitur, qui cuncta foramina complet
obsiditque vias oculorum, ne simulacra
possint ullarum rerum coniecta movere.
quadratasque procul turris cum cernimus urbis,
propterea fit uti videantur saepe rutundae,
angulus optusus quia longe cernitur omnis,
sive etiam potius non cernitur ac perit eius
plaga nec ad nostras acies perlabitur ictus,
aëra per multum quia dum simulacra feruntur,
cogit hebescere eum crebris offensibus aër.
hoc ubi suffugit sensum simul angulus omnis,
fit quasi ut ad tornum saxorum structa tuamur:
non tamen ut coram quae sunt vereque rutunda,
sed quasi adumbratim paulum simulata videntur. ||
umbra videtur item nobis in sole moveri

et vestigia nostra sequi gestumque imitari;
aëra si credis privatum lumine posse
indugredi, motus hominum gestumque sequentem:
nam nil esse potest aliud nisi lumine cassus
aër id quod nos umbram perhibere suëmus.
nimirum, quia terra locis ex ordine certis
lumine privatur solis quacumque meantes
officimus, repletur item quod liquimus eius,
propterea fit uti videatur, quae fuit umbra
corporis, e regione eadem nos usque secuta.
semper enim nova se radiorum lumina fundunt
primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
propterea facile et spoliatur lumine terra,
et repletur item nigrasque sibi abluit umbras.
  Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.
nam quocumque loco sit lux atque umbra tueri
illorumst: eadem vero sint lumina necne,
umbraque quae fuit hic eadem nunc transeat illuc
an potius fiat paulo quod diximus ante,
hoc animi demum ratio discernere debet,
nec possunt oculi naturam noscere rerum.
proinde animi vitium hoc oculis adfingere noli.
qua vehimur navi, fertur, cum stare videtur:
quae manet in statione, ea praeter creditur ire.
et fugere ad puppim colles campique videntur,
quos agimus praeter navem velisque volamus.
sidera cessare aetheriis adfixa cavernis
cuncta videntur, et adsiduo sunt omnia motu,
quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
cum permensa suo sunt caelum corpore claro.
solque pari ratione manere et luna videntur
in statione, ea quae ferri res indicat ipsa.
exstantisque procul medio de gurgite montis
classibus inter quos liber patet exitus ingens,
insula coniunctis tamen ex his una videtur.
atria versari et circumcursare columnae
usque adeo fit uti pueris videantur, ubi ipsi

desierunt verti, vix ut iam credere possint
non supra sese ruere omnia tecta minari.
iamque rubrum tremulis iubar ignibus erigere alte
cum coeptat natura supraque extollere montes,
quos tibi tum supra sol montis esse videtur
comminus ipse suo contingens fervidus igni,
vix absunt nobis missus bis mille sagittae,
vix etiam cursus quingentos saepe veruti:
inter eos solemque iacent immania ponti
aequora substrata aetheriis ingentibus oris,
interiectaque sunt terrarum milia multa,
quae variae retinent gentes et saecla ferarum.
at conlectus aquae digitum non altior unum,
qui lapides inter sistit per strata viarum,
despectum praebet sub terras inpete tanto,
a terris quantum caeli patet altus hiatus;
nubila despicere et solem ut videare videre

*

corpora †mirande sub terras abdita caeli.
denique ubi in medio nobis equus acer obhaesit
flumine et in rapidas amnis despeximus undas,
stantis equi corpus transversum ferre videtur
vis et in adversum flumen contrudere raptim,
et quocumque oculos traiecimus omnia ferri
et fluere adsimili nobis ratione videntur.
porticus aequali quamvis est denique ductu
stansque in perpetuum paribus suffulta columnis,
longa tamen parte ab summa cum tota videtur,
paulatim trahit angusti fastigia coni
tecta solo iungens atque omnia dextera laevis
donec in obscurum coni conduxit acumen.
in pelago nautis ex undis ortus in undis
sol fit uti videatur obire et condere lumen;
quippe ubi nil aliud nisi aquam caelumque tuentur;
ne leviter credas labefactari undique sensus.
at maris ignaris in portu clauda videntur
navigia *aplustris* fractis obnitier undae.

nam quaecumque supra rorem salis edita pars est
remorum, rectast, et recta superne guberna:
quae demersa liquorem obeunt, refracta videntur
omnia converti sursumque supina reverti
et reflexa prope in summo fluitare liquore.
raraque per caelum cum venti nubila portant
tempore nocturno, tum splendida signa videntur
labier adversum nimbos atque ire superne
longe aliam in partem ac vera ratione feruntur.
at si forte oculo manus uni subdita supter
pressit eum, quodam sensu fit uti videantur
omnia quae tuimur fieri tum bina tuendo,
bina lucernarum florentia lumina flammis,
binaque per totas aedis geminare supellex,
et duplicis hominum facies et corpora bina.
denique cum suavi devinxit membra sopore
somnus et in summa corpus iacet omne quiete,
tum vigilare tamen nobis et membra movere
nostra videmur, et in noctis caligine caeca
cernere censemus solem lumenque diurnum,
conclusoque loco caelum mare flumina montis
mutare et campos pedibus transire videmur,
et sonitus audire, severa silentia noctis
undique cum constent, et reddere dicta tacentes.
cetera de genere hoc miracula multa videmus,
quae violare fidem quasi sensibus omnia quaerunt,
nequiquam, quoniam pars horum maxima fallit
propter opinatus animi, quos addimus ipsi,
pro visis ut sint quae non sunt sensibu' visa:
nam nil aegrius est quam res secernere apertas
ab dubiis, animus quas ab se protinus addit.
Denique nil sciri siquis putat, id quoque nescit
an sciri possit, quoniam nil scire fatetur.
hunc igitur contra mittam contendere causam,
qui capite ipse sua in statuit vestigia sese.
et tamen hoc quoque uti concedam scire, at id ipsum
quaeram, cum in rebus veri nil viderit ante,

unde sciat quid sit scire et nescire vicissim,
notitiam veri quae res falsique crearit,
et dubium certo quae res differre probarit.
invenies primis ab sensibus esse creatam
notitiem veri, neque sensus posse refelli.
nam maiore fide debet reperirier illud,
sponte sua veris quod possit vincere falsa:
quid maiore fide porro quam sensus haberi
debet? an ab sensu falso ratio orta valebit
dicere eos contra, quae tota ab sensibus aptast?
qui nisi sunt veri, ratio quoque falsa fit omnis.
an poterunt oculos aures reprehendere, an aures
tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris,
an confutabunt nares oculive revincent?
non, ut opinor, itast. nam seorsum cuique potestas
divisast, sua vis cuiquest, ideoque necessest
et quod molle sit et gelidum fervensve seorsum
et seorsum varios rerum sentire colores,
|| et quaecumque coloribu' sint coniuncta videre: ||
seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
nascuntur, sorsum sonitus. ideoque necessest
non possint alios alii convincere sensus.
nec porro poterunt ipsi reprehendere sese,
aequa fides quoniam debebit semper haberi.
proinde quod in quoquest his visum tempore, verumst.
et si non poterit ratio dissolvere causam,
cur ea quae fuerint iuxtim quadrata, procul sint
visa rutunda, tamen praestat rationis egentem
reddere mendose causas utriusque figurae,
quam manibus manifesta suis emittere quoquam
et violare fidem primam et convellere tota
fundamenta quibus nixatur vita salusque.
non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipsa
concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis,

*

praecipitisque locos vitare et cetera quae sint
in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint.

illa tibist igitur verborum copia cassa
omnis, quae contra sensus instructa paratast.
denique ut in fabrica, si pravast regula prima,
normaque si fallax rectis regionibus exit,
et libella aliqua si ex parti claudicat hilum,
omnia mendose fieri atque obstipa necessest
prava cubantia prona supina atque absona tecta,
iam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque
prodita iudiciis fallacibus omnia primis —
sic igitur ratio tibi rerum prava necessest
falsaque sit, falsis quaecumque ab sensibus ortast.
Nunc alii sensus quo pacto quisque suam rem
sentiat, haud quaquam ratio scruposa relictast.
Principio auditur sonus et vox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.
corpoream *vocem* quoque enim constare fatendumst
et sonitum, quoniam possunt inpellere sensus.
praeterea radit vox fauces saepe, facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor,
quippe, per angustum turba maiore coorta
ire foras ubi coeperunt primordia vocum.
scilicet, expletis quoque ianua raditur oris,

*

haud igitur dubiumst quin voces verbaque constent
corporeis e principiis, ut laedere possint.
nec te fallit item quid corporis auferat et quid
detrahat ex hominum nervis ac viribus ipsis
perpetuus sermo nigrai noctis ad umbram
aurorae perductus ab exoriente nitore,
praesertim si cum summost clamore profusus.
ergo corpoream vocem constare necessest,
multa loquens quoniam amittit de corpore partem.
|| asperitas autem vocis fit ab asperitate
principiorum, et item levor levore creatur:
nec simili penetrant auris primordia forma,
cum tuba depresso graviter sub murmure mugit
et reboant raucum retro loca barbara bombum,

et gelidis cycni nocte oris ex Heliconis
cum liquidam tollunt lugubri voce querellam. ||
Hasce igitur penitus voces cum corpore nostro
exprimimus rectoque foras emittimus ore,
mobilis articulat verborum daedala lingua,
formaturaque labrorum pro parte figurat.
hoc ubi non longum spatiumst unde una profecta
perveniat vox quaeque, necessest verba quoque ipsa
plane exaudiri discernique articulatim:
servat enim formaturam servatque figuram.
at si interpositum spatium sit longius aequo,
aëra per multum confundi verba necessest
et conturbari vocem, dum transvolat auras.
ergo fit, sonitum ut possis sentire, neque illam
internoscere, verborum sententia quae sit:
usque adeo confusa venit vox inque pedita.
praeterea verbum saepe unum perciet auris
omnibus in populo, missum praeconis ab ore.
in multas igitur voces vox una repente
diffugit, in privas quoniam se dividit auris,
obsignans formam verbi clarumque sonorem.
at quae pars vocum non auris incidit ipsas,
praeterlata perit frustra diffusa per auras:
pars solidis adlisa locis reiecta sonorem
reddit et interdum frustratur imagine verbi.
quae bene cum videas, rationem reddere possis
tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
saxa paris formas verborum ex ordine reddant,
palantis comites cum montis inter opacos
quaerimus et magna dispersos voce ciemus.
sex etiam aut septem loca vidi reddere vocis,
unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
verba repulsantes iterabant docta referri.
haec loca capripedes satyros nymphasque tenere
finitimi fingunt, et faunos esse locuntur,
quorum noctivago strepitu ludoque iocanti
adfirmant volgo taciturna silentia rumpi,

chordarumque sonos fieri, dulcisque querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
et genus agricolum late sentiscere, quom Pan
pinea semiferi capitis velamina quassans
unco saepe labro calamos percurrit hiantis,
fistula silvestrem ne cesset fundere musam.
cetera de genere hoc monstra ac portenta loquontur,
ne loca deserta ab divis quoque forte putentur
sola tenere. ideo iactant miracula dictis,
aut aliqua ratione alia ducuntur, ut omne
humanum genus est avidum nimis †auricularum.
Quod superest, non est mirandum qua ratione,
per loca quae nequeunt oculi res cernere apertas,
haec loca per voces veniant aurisque lacessant,
conloquium ut clausis foribus quoque saepe videmus;
nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
incolumis transire potest, simulacra renutant:
perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant,
qualia sunt vitri, species qua travolat omnis.
|| praeterea partis in cunctas dividitur vox,
ex aliis aliae quoniam gignuntur, ubi una
dissiluit semel in multas exorta, quasi ignis
saepe solet scintilla suos se spargere in ignis.
ergo replentur loca vocibus abdita retro
omniaque his circum fervunt sonituque cientur.
at simulacra viis derectis omnia tendunt,
ut sunt missa semel; quapropter cernere nemo
saepta intra potis est, at voces accipere extra. ||
et tamen ipsa quoque haec, dum transit clausa *domorum*,
vox optunditur atque auris confusa penetrat,
et sonitum potius quam verba audire videmur.
Nec, quis sentimus sucum, lingua atque palatum
plusculum habent in se rationis plus operaeve.
principio sucum sentimus in ore, cibum cum
mandendo exprimimus, ceu plenam spongiam aquai
siquis forte manu premere ac siccare coëpit.
inde quod exprimimus per caulas omne palati

diditur et rarae per flexa foramina linguae.
hoc ubi levia sunt manantis corpora suci,
suaviter attingunt et suaviter omnia tractant
umida linguai circum sudantia templa:
at contra pungunt sensum lacerantque coorta,
quanto quaeque magis sunt asperitate repleta.
deinde voluptas est e suco fine palati:
cum vero deorsum per fauces praecipitavit,
nulla voluptas est, dum omnis in diditur artus;
nec refert quicquam quo victu corpus alatur,
dummodo quod capias concoctum didere possis
artubus et stomachi umectum servare tenorem.
Nunc aliis alius qui sit cibus ut videamus

*

expediam, quareve, aliis quod triste et amarumst,
hoc tamen esse aliis possit perdulce videri,
tantaque in his rebus distantia differitasque,
ut quod ali cibus est aliis fuat acre venenum;
est ut quae serpens, hominis quae tacta salivis
disperit ac sese mandendo conficit ipsa.
praeterea nobis veratrumst acre venenum,
at capris adipes et coturnicibus auget.
ut quibus id fiat rebus cognoscere possis,
principio meminisse decet quae diximus ante,
semina multimodis in rebus mixta teneri.
porro omnes quaecumque cibum capiunt animantes,
ut sunt dissimiles extrinsecus et generatim
extima membrorum circum caesura coërcet,
proinde ex seminibus constant variante figura.
semina cum porro distent, differre necessest
intervalla viasque, foramina quae perhibemus,
omnibus in membris et in ore ipsoque palato:
esse minora igitur quaedam maioraque debent,
esse triquetra aliis, aliis quadrata necessest,
multa rutunda, modis multis multangula quaedam.
namque figurarum ratio ut motusque reposcunt,
proinde foraminibus debent differre figurae,

et variare viae proinde ac textura coërcet.
656 hoc ubi quod suavest aliis aliis fit amarum,
illi, cui suavest, levissima corpora debent
contractabiliter caulas intrare palati, 660
at contra quibus est eadem res intus acerba,
aspera, nimirum, penetrant hamataque fauces.
661 nunc facilest ex his rebus cognoscere quaeque:

*

quippe, ubi cui febris bili superante coortast
aut alia ratione aliquast vis excita morbi, 665
perturbatur ibi iam totum corpus, et omnes
commutantur ibi positurae principiorum;
666 ut prius ad sensum quae corpora conveniebant
nunc non conveniant, et cetera sint magis apta,
quae penetrata queunt sensum progignere acerbum. 670
utraque enim sunt in mellis commixta sapore. 671
Nunc age, quo pacto naris adiectus odoris 673
672 tangat agam. primum res multas esse necessest
unde fluens volvat varius se fluctus odorum; 675
et fluere et mitti volgo spargique putandumst:
675 verum aliis alius magis est animantibus aptus,
dissimilis propter formas. ideoque per auras
mellis apes quamvis longe ducuntur odore,
volturiique cadaveribus: tum fissa ferarum 680
ungula quo tulerit gressum permissa canum vis
680 ducit, et humanum longe praesentit odorem
Romulidarum arcis servator, candidus anser.
sic aliis alius nidor datus ad sua quamque
pabula ducit et a tetro resilire veneno 685
cogit, eoque modo servantur saecla ferarum.
685 Hic odor ipse igitur, naris quicumque lacessit,
est alio ut possit permitti longius alter:
sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum
quam sonitus, quam vox, mitto iam dicere quam res 690
quae feriunt oculorum acies visumque lacessunt.
690 errabundus enim tarde venit, ac perit ante

[672] = I 429.

paulatim facilis distractus in aëris auras,
ex alto primum quia vix emittitur ex re:
nam penitus fluere atque recedere rebus odores
significat quod fracta magis redolere videntur
omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta:
deinde videre licet maioribus esse creatum
principiis quam vox, quoniam per saxea saepta
non penetrat, qua vox volgo sonitusque feruntur.
quare etiam quod olet non tam facile esse videbis
investigare in qua sit regione locatum:
refrigescit enim cunctando plaga per auras,
nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.
errant saepe canes itaque et vestigia quaerunt.
|| Nec tamen hoc solis in odoribus atque saporum
in generest, sed item species rerum atque colores
non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
ut non sint aliis quaedam magis acria visu.
quin etiam gallum, noctem explaudentibus alis
auroram clara consuetum voce vocare,
noenu queunt rabidi contra constare leones
inque tueri: ita continuo meminere fugai,
nimirum, quia sunt gallorum in corpore quaedam
semina, quae cum sunt oculis inmissa leonum,
pupillas interfodiunt acremque dolorem
praebent, ut nequeant contra durare feroces;
cum tamen haec nostras acies nil laedere possint,
aut quia non penetrant, aut quod penetrantibus illis
exitus ex oculis liber datur, in remorando
laedere ne possint ex ulla lumina parte. ||
Nunc age, quae moveant animum res accipe, et unde
quae veniunt veniant in mentem percipe paucis.
principio hoc dico, rerum simulacra vagari
multa modis multis in cunctas undique partis
tenvia, quae facile inter se iunguntur in auris,
obvia cum veniunt, ut aranea bratteaque auri.
quippe etenim multo magis haec sunt tenvia textu
quam quae percipiunt oculos visumque lacessunt,

corporis haec quoniam penetrant per rara cientque
tenvem animi naturam intus sensumque lacessunt.
Centauros itaque et Scyllarum membra videmus
Cerbereasque canum facies simulacraque eorum
quorum morte obita tellus amplectitur ossa;
omne genus quoniam passim simulacra feruntur,
partim sponte sua quae fiunt aëre in ipso,
partim quae variis ab rebus cumque recedunt,
et quae confiunt ex horum facta figuris.
nam certe ex vivo Centauri non fit imago,
nulla fuit quoniam talis natura animalis:
verum ubi equi atque hominis casu convenit imago,
haerescit facile extemplo, quod diximus ante,
propter subtilem naturam et tenvia texta.
cetera de genere hoc eadem ratione creantur.
quae cum mobiliter summa levitate feruntur,
ut prius ostendi, facile uno commovet ictu
quaelibet una animum nobis subtilis imago:
tenvis enim mens est et mire mobilis ipsa.
Haec fieri ut memoro, facile hinc cognoscere possis:
quatenus hoc similest illi, quod mente videmus
atque oculis, simili fieri ratione necessest.
nunc igitur quoniam docui me forte leonem
*
cernere per simulacra, oculos quaecumque lacessunt,
scire licet mentem simili ratione moveri,
per simulacra leonem et cetera quae videt aeque
nec minus atque oculi, nisi quod mage tenvia cernit.
nec ratione alia, cum somnus membra profudit,
mens animi vigilat, nisi quod simulacra lacessunt
haec eadem nostros animos quae cum vigilamus,
usque adeo, certe ut videamur cernere eum quem
rellicta vita iam mors et terra potitast.
hoc ideo fieri cogit natura, quod omnes
corporis offecti sensus per membra quiescunt
nec possunt falsum veris convincere rebus.
praeterea meminisse iacet languetque sopore,

nec dissentit eum mortis letique potitum
iam pridem, quem mens vivom se cernere credit.
|| quod superest, non est mirum simulacra moveri
bracchiaque in numerum iactare et cetera membra.
nam fit ut in somnis facere hoc videatur imago:
quippe, ubi prima perit alioquest altera nata
inde statu, prior hic gestum mutasse videtur.
scilicet, id fieri celeri ratione putandumst:
tantast mobilitas et rerum copia tanta,
tantaque sensibili quovis est tempore in uno
copia particularum, ut possit suppeditare. ||
Multaque in his rebus quaeruntur, multaque nobis
clarandumst, plane si res exponere avemus.
quaeritur in primis quare, quod cuique libido
venerit, extemplo mens cogitet eius id ipsum.
anne voluntatem nostram simulacra tuentur,
et simul ac volumus nobis occurrit imago,
si mare, si terram cordist, si denique caelum?
conventus hominum, pompam, convivia, pugnas,
omnia sub verbone creat natura paratque?
cum praesertim aliis eadem in regione locoque
longe dissimilis animus res cogitet omnis.
quid porro, in numerum procedere cum simulacra
cernimus in somnis et mollia membra movere,
mollia, mobiliter cum alternis bracchia mittunt
et repetunt ollis gestum pede convenienti?
scilicet, arte madent simulacra et docta vagantur,
nocturno facere ut possint in tempore ludos.
an magis illud erit verum? quia tempore in uno,
cum sentimus, id est cum vox emittitur una,
tempora multa latent, ratio quae comperit esse,
propterea fit uti quovis in tempore quaeque
praesto sint simulacra locis in quisque parata.
tanta est mobilitas et rerum copia tanta.

*

|| hoc ubi prima perit alioquest altera nata
inde statu, prior hic gestum mutasse videtur. ||

et quia tenvia sunt, nisi quae contendit, acute
cernere non potis est animus: proinde omnia quae sunt
praeterea pereunt, nisi *si* ad quae se ipse paravit.
ipse parat sese porro speratque futurum 805
ut videat quod consequitur rem quamque: fit ergo.
nonne vides oculos etiam, cum tenvia quae sunt 807
cernere coeperunt, contendere se atque parare, 809
nec sine eo fieri posse ut cernamus acute? 810
et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
si non advertas animum, proinde esse quasi omni
tempore semotum fuerit longeque remotum.
cur igitur mirumst, animus si cetera perdit
praeter quam quibus est in rebus deditus ipse? 815
deinde adopinamur de signis maxima parvis
ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsi.
Fit quoque ut interdum non suppeditetur imago
eiusdem generis, sed femina quae fuit ante,
in manibus vir uti factus videatur adesse, 820
aut alia ex alia facies aetasque sequatur.
quod ne miremur sopor atque oblivia curant. 826
‖ Illud in his rebus vitium vementer avessis 822
effugere, errorem vitareque praemetuenter,
lumina ne facias oculorum clara creata,
prospicere ut possemus, et ut proferre queamus 825
proceros passus, ideo fastigia posse 827
surarum ac feminum pedibus fundata plicari,
brachia tum porro validis ex apta lacertis
esse manusque datas utraque *ex* parte ministras, 830
ut facere ad vitam possemus quae foret usus.
cetera de genere hoc inter quaecumque pretantur,
omnia perversa praepostera sunt ratione,
nil ideo quoniam natumst in corpore ut uti
possemus, sed quod natumst id procreat usum. 835
nec fuit ante videre oculorum lumina nata,
nec dictis orare prius quam lingua creatast,
sed potius longe linguae praecessit origo

[808] = 804.

sermonem, multoque creatae sunt prius aures
quam sonus est auditus, et omnia denique membra
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus:
haud igitur potuere utendi crescere causa.
at contra conferre manu certamina pugnae
et lacerare artus foedareque membra cruore
ante fuit multo quam lucida tela volarent,
et volnus vitare prius natura coëgit
quam daret obiectum parmai laeva per artem.
scilicet, et fessum corpus mandare quieti
multo antiquius est quam lecti mollia strata,
et sedare sitim prius est quam pocula natum.
haec igitur possunt utendi cognita causa
credier, ex usu quae sunt vitaque reperta.
illa quidem seorsum sunt omnia, quae prius ipsa
nata dedere suae post notitiam utilitatis.
quo genere in primis sensus et membra videmus;
quare etiam atque etiam procul est ut credere possis
utilitatis ob officium potuisse creari. ‖

Nunc qui fiat uti passus proferre queamus,
cum volumus, varieque datum sit membra movere,
et quae res tantum hoc oneris protrudere nostri
corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
dico animo nostro primum simulacra meandi
accidere atque animum pulsare, ut diximus ante.
inde voluntas fit: neque enim facere incipit ullam
rem quisquam, *quam* mens providit quid velit ante.
id quod providet, illius rei constat imago.
ergo animus cum sese ita commovet ut velit ire
inque gredi, ferit extemplo quae in corpore toto,
per membra atque artus, animai dissita vis est:
et facilest factu, quoniam coniuncta tenetur.
inde ea proporro corpus ferit, atque ita tota
paulatim moles protruditur atque movetur.
praeterea tum rarescit quoque corpus, et aër,
scilicet, ut debet qui semper mobilis extat,
per patefacta venit penetratque foramina largus,

et dispargitur ad partis ita quasque minutas 895
corporis. his igitur rebus fit utrimque duabus,
aeque id ut ac navis velis ventoque feratur.
nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
896 tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
contorquere et onus totum convertere nostrum: 900
quippe etenim ventus subtili corpore tenvis
trudit agens magnam magno molimine navem,
et manus una regit quantovis impete euntem
901 atque gubernaclum contorquet quolibet unum,
multaque, per trocleas et tympana, pondere magno 905
commovet atque levi sustollit machina nisu.
855 Illud item non est mirandum, corporis ipsa 858
quod natura cibum quaerit cuiusque animantis.
quippe etenim fluere atque recedere corpora rebus 860
multa modis multis docui, sed plurima debent
ex animalibu'; *quae* quia sunt exercita motu,
860 multa per os exhalantur, cum languida anhelant, 864
multaque per sudorem ex alto pressa feruntur. 863
his igitur rebus rarescit corpus et omnis 865
subruitur natura; dolor quam consequitur rem.
propterea capitur cibus, ut suffulciat artus
865 et recreet vires interdatus, atque patentem
per membra ac venas ut amorem opturet edendi.
umor item discedit in omnia quae loca cumque 870
poscunt umorem; glomerataque multa vaporis
corpora, quae stomacho praebent incendia nostro,
870 dissupat adveniens liquor ac restinguit ut ignem,
urere ne possit calor amplius aridus artus.
sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro 875
abluitur, sic expletur ieiuna cupido.
Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
905 inriget atque animi curas e pectore solvat,
suavidicis potius quam multis versibus edam;
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam 910
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
tu mihi da tenuis aures animumque sagacem,

ne fieri negites quae dicam posse, retroque
vera repulsanti discedas pectore dicta,
tutemet in culpa cum sis neque cernere possis.
principio somnus fit ubist distracta per artus
vis animae partimque foras eiecta recessit
et partim contrusa magis concessit in altum:
dissoluuntur enim tum demum membra fluuntque.
nam dubium non est, animai quin opera sit
sensus hic in nobis, quem cum sopor inpedit esse,
tum nobis animam perturbatam esse putandumst
eiectamque foras; non omnem: namque iaceret
aeterno corpus perfusum frigore leti.
quippe, ubi nulla latens animai pars remaneret
in membris, cinere ut multa latet obrutus ignis,
unde reconflari sensus per membra repente
posset, ut ex igni caeco consurgere flamma?
Sed quibus haec rebus novitas confiat, et unde
perturbari anima et corpus languescere possit,
expediam: tu fac ne ventis verba profundam.
principio externa corpus de parte necessumst,
aëriis quoniam vicinum tangitur auris,
tundier atque eius crebro pulsarier ictu,
propterea que fere res omnes aut corio sunt
aut etiam conchis aut callo aut cortice tectae.
interiorem etiam partem spirantibus aër
verberat hic idem, cum ducitur atque reflatur.
quare utrimque secus cum corpus vapulet, et cum
perveniant plagae per parva foramina nobis
corporis ad primas partis elementaque prima,
fit quasi paulatim nobis per membra ruina.
conturbantur enim positurae principiorum
corporis atque animi. fit uti pars inde animai
eiciatur, et introrsum pars abdita cedat,
pars etiam distracta per artus non queat esse
coniuncta inter se neque motu mutua fungi:
inter enim saepit coetus natura viasque:
ergo sensus abit mutatis motibus alte,

et quoniam non est quasi quod suffulciat artus,
debile fit corpus, languescuntque omnia membra,
bracchia palpebraeque cadunt, poplitesque †cubanti
saepe tamen summittuntur virisque resolvunt.
deinde cibum sequitur somnus, quia, quae facit aër,
haec eadem cibus, in venas dum diditur omnis,
efficit. et multo sopor ille gravissimus exstat,
quem satur aut lassus capias, quia plurima tum se
corpora conturbant magno contusa labore.
fit ratione eadem coniectus partim animai
altior, atque foras eiectus largior eius,
et divisior inter se ac distractior intus

*

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret,
aut quibus in rebus multum sumus ante morati
atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
in somnis eadem plerumque videmur obire:
causidici causas agere et componere leges,
induperatores pugnare ac proelia obire,
nautae contractum cum ventis degere duellum,
nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum
semper et inventam patriis exponere chartis.
cetera sic studia atque artes plerumque videntur
in somnis animos hominum frustrata tenere.
et quicumque dies multos ex ordine ludis
adsiduas dederunt operas, plerumque videmus,
cum iam destiterunt ea sensibus usurpare,
relicuas tamen esse vias in mente patentis,
qua possint eadem rerum simulacra venire:
per multos itaque illa dies eadem obversantur
ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
cernere saltantis et mollia membra moventis,
et citharae liquidum carmen chordasque loquentis
auribus accipere, et consessum cernere eundem
scenaique simul varios splendere decores.
usque adeo magni refert studium atque voluptas,
et quibus in rebus consuerint esse operati

non homines solum sed vero animalia cuncta.
quippe videbis equos fortis, cum membra iacebunt,
in somnis sudare tamen spirareque semper
et quasi de palma summas contendere viris
aut quasi carceribus patefactis 990
venantumque canes in molli saepe quiete 999
iactant crura tamen subito vocisque repente 991
mittunt et crebro redducunt naribus auras,
ut vestigia si teneant inventa ferarum,
expergefactique secuntur inania saepe
cervorum simulacra, fugae quasi dedita cernant, 995
donec discussis redeunt erroribus ad se.
at consueta domi catulorum blanda propago
discutere et corpus de terra corripere instant, 998
proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur. 1004
et quo quaeque magis sunt aspera seminiorum, 1005
tam magis in somnis eadem saevire necessust:
at variae fugiunt volucres pinnisque repente
sollicitant divom nocturno tempore lucos,
accipitres somno in leni si proelia pugnas
edere sunt persectantes visaeque volantes. 1010
porro hominum mentes, magnis qui motibus edunt
magna, itidem saepe in somnis faciuntque geruntque,
reges expugnant, capiuntur, proelia miscent,
tollunt clamorem, quasi si iugulentur, ibidem.
multi depugnant gemitusque doloribus edunt 1015
et, quasi pantherae morsu saevive leonis
mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
multi de magnis per somnum rebu' loquuntur,
indicioque sui facti persaepe fuere.
multi mortem obeunt. multi, de montibus altis 1020
ut qui praecipitent ad terram, corpore toto
externantur, et ex somno quasi mentibu' capti
vix ad se redeunt, permoti corporis aestu.
flumen item sitiens aut fontem propter amoenum
adsidet et totum prope faucibus occupat amnem. 1025

[1000—1003] = 991—994.

pusi saepe lacum propter si ac dolia curta
1020 somno devincti credunt se extollere vestem,
totius umorem saccatum corpori' fundunt,
cum Babylonica magnifico splendore rigantur.
tum quibus aetatis freta primitus insinuatur 1030
semen, ubi ipsa dies membris matura creavit,
1025 conveniunt simulacra foris e corpore quoque,
nuntia praeclari voltus pulchrique coloris,
qui ciet inritans loca turgida semine multo,
ut quasi transactis saepe omnibu' rebu' profundant 1035
fluminis ingentis fluctus vestemque cruentent. 1036
1032 namque alias aliud res commovet atque lacessit: 1039
ex homine humanum semen ciet una hominis vis. 1040
1030 Sollicitatur id *in* nobis, quod diximus ante, 1037
semen, adulta aetas cum primum roborat artus. 1038
quod simul atque suis eiectum sedibus exit, 1041
1035 per membra atque artus decedit corpore toto,
in loca conveniens nervorum certa, cietque
continuo partis genitalis corporis ipsas.
inritata tument loca semine, fitque voluntas 1045
eicere id quo se contendit dira lubido, 1046
1040 idque petit corpus, mens undest saucia amore: 1048
namque omnes plerumque cadunt in vulnus, et illam
emicat in partem sanguis, unde icimur ictu, 1050
et si comminus est, hostem ruber occupat umor.
sic igitur Veneris qui telis accipit ictus,
1045 sive puer membris muliebribus hunc iaculatur
seu mulier toto iactans e corpore amorem,
unde feritur, eo tendit, gestitque coire 1055
et iacere umorem in corpus de corpore ductum:
namque voluptatem praesagit muta cupido.
1050 Haec Venus est nobis: hinc autemst momen amoris,
hinc illaec. primum Veneris dulcedinis in cor
stillavit gutta, et successit frigida cura: 1060
nam si abest quod aves, praesto simulacra tamen sunt
illius et nomen dulce obversatur ad auris.

[1047] = 1034.

sed fugitare decet simulacra et pabula amoris
absterrere sibi atque alio convertere mentem
et iacere umorem conlectum in corpora quaeque,
nec retinere, semel conversum unius amore,
et servare sibi curam certumque dolorem:
ulcus enim vivescit et inveterascit alendo,
inque dies gliscit furor atque aerumna gravescit,
si non prima novis conturbes volnera plagis
volgivagaque vagus Venere ante recentia cures
aut alio possis animi traducere motus.
Nec Veneris fructu caret is qui vitat amorem,
sed potius quae sunt sine poena commoda sumit:
nam certe purast sanis magis inde voluptas
quam miseris. etenim potiundi tempore in ipso
fluctuat incertis erroribus ardor amantum,
‖ nec constat quid primum oculis manibusque fruantur.
quod petiere, premunt arte, faciuntque dolorem
corporis, et dentes inlidunt saepe labellis
osculaque adfligunt, quia non est pura voluptas
et stimuli subsunt, qui instigant laedere id ipsum,
quodcumquest, rabies unde illaec germina surgunt.
sed leviter poenas frangit Venus inter amorem,
blandaque refrenat morsus admixta voluptas.
namque in eo spes est, undest ardoris origo,
restingui quoque posse ab eodem corpore flammam.
quod fieri contra totum natura repugnat,
unaque res haec est, cuius proquam plurima habemus,
tam magis ardescit dira cuppedine pectus.
nam cibus atque umor membris adsumitur intus;
quae quoniam certas possunt obsidere partis,
hoc facile expletur laticum frugumque cupido:
ex hominis vero facie pulchroque colore
nil datur in corpus praeter simulacra fruendum
tenvia; quae vanos spes raptat saepe misella.
ut bibere in somnis sitiens quom quaerit, et umor
non datur, ardorem qui membris stinguere possit,
sed laticum simulacra petit frustraque laborat
in medioque siti torretur flumine potans,

sic in amore Venus simulacris ludit amantis. ||
nec satiare queunt spectando corpora coram,
nec manibus quicquam teneris abradere membris
possunt errantes incerti corpore toto.
denique cum membris conlatis flore fruuntur
aetatis, iam cum praesagit gaudia corpus
atque in eost Venus ut muliebria conserat arva,
adfigunt avide corpus iunguntque salivas
oris et inspirant pressantes dentibus ora,
|| nequiquam, quoniam nil inde abradere possunt
nec penetrare et abire in corpus corpore toto:
nam facere interdum velle et certare videntur. ||
usque adeo cupide in Veneris compagibus haerent,
membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
tandem ubi se erupit nervis conlecta cupido,
parva fit ardoris violenti pausa parumper:
inde redit rabies eadem et furor ille revisit,
cum sibi quid cupiant ipsi contingere quaerunt,
nec reperire malum id possunt quae machina vincat.
usque adeo incerti tabescunt volnere caeco.
  Adde quod absumunt viris pereuntque labore,
adde quod alterius sub nutu degitur aetas,
languent officia atque aegrotat fama vacillans.
labitur interea res et Babylonica fiunt,
argentum et pulchra in pedibus Sicyonia rident,
scilicet, et grandes viridi cum luce zmaragdi
auro includuntur, teriturque thalassina vestis
adsidue et Veneris sudorem exercita potat.
et bene parta patrum fiunt anademata, mitrae,
interdum in pallam atque Alidensia Ciaque vertunt.
eximia veste et victu convivia, ludi,
pocula crebra, unguenta, coronae, serta parantur,
nequiquam, quoniam medio de fonte leporum
surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat,
aut cum conscius ipse animus se forte remordet
desidiose agere aetatem lustrisque perire,
aut quod in ambiguo verbum iaculata reliquit,
quod cupido adfixum cordi vivescit ut ignis,

aut nimium iactare oculos aliumve tueri
quod putat in voltuque videt vestigia risus.
Atque in amore mala haec proprio summeque secundo
inveniuntur: in adverso vero atque inopi sunt,
prendere quae possis oculorum lumine operto,
innumerabilia; ut melius vigilare sit ante,
qua docui ratione, cavereque ne inliciaris.
nam vitare, plagas in amoris ne iaciamur,
non ita difficilest quam captum retibus ipsis
exire et validos Veneris perrumpere nodos.
at tamen implicitus quoque possis inque peditus
effugere infestum, nisi tute tibi obvius obstes
et praetermittas animi vitia omnia primum
aut quae corpori' sunt eius, quam tu petis ac vis.
nam faciunt homines plerumque cupidine caeci
et tribuunt ea quae non sunt his commoda vere.
multimodis igitur pravas turpisque videmus
esse in deliciis summoque in honore vigere.
atque alios alii inrident Veneremque suadent
ut placent, quoniam foedo adflictentur amore,
nec sua respiciunt miseri mala maxima saepe.
nigra melichrus est, inmunda et fetida acosmos,
caesia Palladium, nervosa et lignea dorcas,
parvula, pumilio, chariton mia, tota merum sal,
magna atque inmanis cataplexis plenaque honoris.
balba loqui non quit, traulizi, muta pudens est:
at flagrans, odiosa, loquacula, Lampadium fit.
ischnon eromenion tum fit, cum vivere non quit
prae macie: rhadine verost iam mortua tussi.
at tumida et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho,
simula Silena ac saturast, labeosa philema.
cetera de genere hoc longumst si dicere coner.
sed tamen esto iam quantovis oris honore,
cui Veneris membris vis omnibus exoriatur:
nempe aliae quoque sunt: nempe hac sine viximus ante:
nempe eadem facit, et scimus facere, omnia turpi,
et miseram taetris se suffit odoribus ipsa,
quam famulae longe fugitant furtimque cachinnant.

at lacrimans exclusus amator limina saepe
floribus et sertis operit postisque superbos
unguit amaracino et foribus miser oscula figit;
quem si iam admissum venientem offenderit aura
una modo, causas abeundi quaerat honestas,
et meditata diu cadat alte sumpta querella,
stultitiaeque ibi se damnet, tribuisse quod illi
plus videat quam mortali concedere par est.
nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsae
omnia summo opere hos vitae postscaenia celant,
quos retinere volunt adstrictosque esse in amore,
nequiquam, quoniam tu animo tamen omnia possis
protrahere in lucem atque omnis inquirere risus,
et, si bello animost et non odiosa, vicissim
praetermittere *et* humanis concedere rebus.
Nec mulier semper ficto suspirat amore,
quae conplexa viri corpus cum corpore iungit
et tenet adsuctis umectans oscula labris:
nam facit ex animo saepe et communia quaerens
gaudia sollicitat spatium decurrere amoris.
nec ratione alia volucres armenta feraeque
et pecudes et equae maribus subsidere possunt,
si non ipsa quoque illarum subat ardet abundans
natura et Venerem salientum laeta retractat.
nonne vides etiam quos mutua saepe voluptas
vinxit, ut in vinclis communibus excrucientur?
in triviis quam saepe canes, discedere aventis,
divorsi cupide summis ex viribu' tendunt,
quom interea validis Veneris compagibus haerent!
quod facerent numquam, nisi mutua gaudia nossent,
quae iacere in fraudem possent vinctosque tenere.
quare etiam atque etiam, ut dico, est communi' voluptas.
Et commiscendo quom semine forte virilem
femina vim vicit subita vi corripuitque,
tum similes matrum materno semine fiunt,
ut patribus patrio. sed quos utriusque figurae
esse vides, iuxtim miscentes vulta parentum,
corpore de patrio et materno sanguine crescunt,

semina cum Veneris stimulis excita per artus
obvia conflixit conspirans mutuus ardor,
et neque utrum superavit eorum nec superatumst.
fit quoque ut interdum similes existere avorum
possint et referant proavorum saepe figuras
propterea quia multa modis primordia multis
mixta suo celant in corpore saepe parentis,
quae patribus patres tradunt ab stirpe profecta:
inde Venus varia producit sorte figuras,
maiorumque refert voltus vocesque comasque;

*

quandoquidem nilo minus haec *de* semine certo
fiunt quam facies et corpora membraque nobis.
et muliebre oritur patrio de semine saeclum,
maternoque mares existunt corpore creti:
semper enim partus duplici de semine constat,
atque utri similest magis id quodcumque creatur,
eius habet plus parte aequa; quod cernere possis,
sive virum suboles sivest muliebris origo.
Nec divina satum genitalem numina cuiquam
absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
appelletur et ut sterili Venere exigat aevom;
quod plerumque putant, et multo sanguine maesti
conspergunt aras adolentque altaria donis;
ut gravidas reddant uxores semine largo,
nequiquam divom numen sortisque fatigant.
nam steriles nimium crasso sunt semine partim,
et liquido praeter iustum tenuique vicissim.
tenve locis quia non potis est adfigere adhaesum,
liquitur extemplo et revocatum cedit abortu.
crassius his porro quoniam concretius aequo
mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu
aut penetrare locos aeque nequit aut penetratum
aegre admiscetur muliebri semine semen.
nam multum harmoniae Veneris differre videntur.
atque alias alii complent magis, ex aliisque
suscipiunt aliae pondus magis inque gravescunt.

et multae steriles Hymenaeis ante fuerunt
pluribus, et nactae post sunt tamen unde puellos
suscipere et partu possent ditescere dulci.
et quibus ante domi fecundae saepe nequissent
uxores parere, inventast illis quoque compar
natura, ut possent gnatis munire senectam.
usque adeo magni refert, ut semina possint
seminibus commisceri genitaliter apta,
crassane conveniant liquidis et liquida crassis.
atque in eo refert quo victu vita colatur:
namque aliis rebus concrescunt semina membris,
atque aliis extenvantur tabentque vicissim.
et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
id quoque permagni refert: nam more ferarum
quadrupedumque magis ritu plerumque putantur
concipere uxores, quia sic loca sumere possunt
pectoribus positis sublatis semina lumbis.
nec molles opu' sunt motus uxoribus hilum.
nam mulier prohibet se concipere atque repugnat,
clunibus ipsa viri Venerem si laeta retractat
atque exossato ciet omni pectore fluctus:
eicit enim sulcum recta regione viaque
vomeris, atque locis avertit seminis ictum.
idque sua causa consuerunt scorta moveri,
ne complerentur crebro gravidaeque iacerent,
et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset;
coniugibus quod nil nostris opus esse videtur.
Nec divinitus interdum Venerisque sagittis
deteriore fit ut forma muliercula ametur:
nam facit ipsa suis interdum femina factis
morigerisque modis et munde corpore culto,
ut facile insuescat *te* secum degere vitam.
quod superest, consuetudo concinnat amorem:
nam leviter quamvis quod crebro tunditur ictu,
vincitur in longo spatio tamen atque labascit.
nonne vides etiam guttas in saxa cadentis
umoris longo in spatio pertundere saxa?

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER QUINTUS.

Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
condere pro rerum maiestate hisque repertis?
quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes
pro meritis eius possit, qui talia nobis
pectore parta suo quaesitaque praemia liquit?
nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
nam si, ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
dicendumst, deus ille fuit, deus, inclyte Memmi,
qui princeps vitae rationem invenit eam quae
nunc appellatur sapientia, quique per artem
fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris
in tam tranquillo et tam clara luce locavit.
confer enim divina aliorum antiqua reperta.
namque Ceres fertur fruges Liberque liquoris
vitigeni laticem mortalibus instituisse,
cum tamen his posset sine rebus vita manere,
ut famast aliquas etiam nunc vivere gentis:
at bene non poterat sine puro pectore vivi;
quo magis hic merito nobis deus esse videtur,
ex quo nunc etiam per magnas didita gentis
dulcia permulcent animos solacia vitae.
Herculis antistare autem si facta putabis,
longius a vera multo ratione ferere.
quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus

ille leonis obesset et horrens Arcadius sus?
quidve tripectora tergemini vis Geryonai 28
. . . .
31 tanto opere officerent nobis Stymphala colentes? 31
et Diomedis equi spirantes naribus ignem 29
Thracis Bistoniasque plagas atque Ismara propter, 30
aureaque Hesperidum servans fulgentia mala, 32
asper, acerba tuens, immani corpore serpens
arboris amplexus stirpem quid denique obesset
propter Atlanteum litus pelagique severa,
quo neque noster adit quisquam nec barbarus audet?
denique quid Cretae taurus Lernaeaque pestis 26
hydra venenatis posset vallata colubris? 27
cetera de genere hoc quae sunt portenta perempta,
si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
nil, ut opinor: ita ad satiatem terra ferarum
nunc etiam scatit et trepido terrore repletast
per nemora ac montes magnos silvasque profundas;
quae loca vitandi plerumquest nostra potestas.
at nisi purgatumst pectus, quae proelia nobis
atque pericula tumst ingratis insinuandum!
quantae tum scindunt hominem cuppedinis acris
sollicitum curae, quantique perinde timores!
quidve superbia spurcitia ac petulantia? quantas
efficiunt clades! quid luxus desidiaeque?
haec igitur qui cuncta subegerit ex animoque
expulerit dictis, non armis, nonne decebit
hunc hominem numero divom dignarier esse?
cum bene praesertim multa ac divinitus ipsis
immortalibu' de divis dare dicta suërit
atque omnem rerum naturam pandere dictis.
  Cuius ego ingressus vestigia dum rationes
persequor ac doceo dictis, quo quaeque creata
foedere sint, in eo quam sit durare necessum
nec validas valeant aevi rescindere leges,
quo genere in primis animi natura repertast
nativo primum consistere corpore creta

nec posse incolumis magnum durare per aevom,
sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
cernere cum videamur eum quem vita reliquit,
quod superest, nunc huc rationis detulit ordo,
ut mihi mortali consistere corpore mundum
nativomque simul ratio reddunda sit esse;
et quibus ille modis congressus materiai
fundarit terram caelum mare sidera solem
lunaique globum; tum quae tellure animantes
extiterint, et quae nullo sint tempore natae;
quove modo genus humanum variante loquella
coeperit inter se vesci per nomina rerum;
et quibus ille modis divom metus insinuarit
pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
fana lacus lucos aras simulacraque divom.
praeterea solis cursus lunaeque meatus
expediam qua vi flectat natura gubernans;
ne forte haec inter caelum terramque reamur
libera sponte sua cursus lustrare perennis,
morigera ad fruges augendas atque animantis,
neve aliqua divom volvi ratione putemus.
nam bene qui didicere deos securum agere aevom,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religiones,
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens.
Quod superest, ne te in promissis plura moremur,
principio maria ac terras caelumque tuere;
quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
tris species tam dissimilis, tria talia texta,
una dies dabit exitio, multosque per annos
sustentata ruet moles et machina mundi.
nec me animi fallit quam res nova miraque menti

accidat exitium caeli terraeque futurum,
et quam difficile id mihi sit pervincere dictis;
ut fit ubi insolitam rem adportes auribus ante,
nec tamen hanc possis oculorum subdere visu
nec iacere indu manus, via qua munita fidei
proxima fert humanum in pectus templaque mentis.
sed tamen effabor. dictis dabit ipsa fidem res,
forsitan, et graviter terrarum motibus ortis
omnia conquassari in parvo tempore cernes.
quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,
et ratio potius quam res persuadeat ipsa
succidere horrisono posse omnia victa fragore.
  Qua prius adgrediar quam de re fundere fata
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripode a Phoebi lauroque profatur,
multa tibi expediam doctis solacia dictis,
religione refrenatus ne forte rearis
terras et solem et caelum, mare sidera lunam,
corpore divino debere aeterna manere,
propterea que putes ritu par esse Gigantum
pendere eos poenas inmani pro scelere omnis,
qui ratione sua disturbent moenia mundi
praeclarumque velint caeli restinguere solem,
inmortalia mortali sermone notantes;
quae procul usque adeo divino a numine distant
inque deum numero quae sint indigna videntur,
notitiam potius praebere ut posse putentur
quid sit vitali motu sensuque remotum.
quippe etenim non est, cum quovis corpore ut esse
posse animi natura putetur consiliumque. 127
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum 138
dispositumque videtur ubi esse et crescere possit
seorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum 140
141 totum posse extra corpus formamque animalem
putribus in glebis terrarum aut solis in igni
aut in aqua durare aut altis aetheris oris.

[128—137] = III 781—790.

haud igitur constant divino praedita sensu,
quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.
Illud item non est ut possis credere, sedes
esse deum sanctas in mundi partibus ullis.
tenvis enim natura deum longeque remota
sensibus ab nostris animi vix mente videtur;
quae quoniam manuum tactum suffugit et ictum,
tactile nil nobis quod sit contingere debet:
tangere enim non quit quod tangi non licet ipsum.
quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
dissimiles debent, tenues pro corpore eorum;
quae tibi posterius largo sermone probabo.
dicere porro hominum causa voluisse parare
praeclaram mundi naturam, proptereaque
adlaudabile opus divom laudare decere
aeternumque putare atque inmortale futurum,
nec fas esse, deum quod sit ratione vetusta
gentibus humanis fundatum perpetuo aevo,
sollicitare suis ulla vi ex sedibus umquam,
nec verbis vexare et ab imo evertere summa,
cetera de genere hoc adfingere et addere, Memmi,
desiperest. quid enim inmortalibus atque beatis
gratia nostra queat largirier emolumenti,
ut nostra quicquam causa gerere adgrediantur?
quidve novi potuit tanto post ante quietos
inlicere ut cuperent vitam mutare priorem?
nam gaudere novis rebus debere videtur
cui veteres obsunt: sed cui nil accidit aegri
tempore in anteacto, cum pulchre degeret aevom,
quid potuit novitatis amorem accendere tali?
at, credo, in tenebris vita ac maerore iacebat,
donec diluxit rerum genitalis origo.
quidve mali fuerat nobis non esse creatis?
natus enim debet quicumquest velle manere
in vita, donec retinebit blanda voluptas:
qui numquam vero vitae gustavit amorem
nec fuit in numero, quid obest non esse creatum?

exemplum porro gignundis rebus et ipsa
notities divis hominum undest insita primum,
quid vellent facere ut scirent animoque viderent,
quove modost umquam vis cognita principiorum,
quidque inter sese permutato ordine possent,
si non ipsa dedit specimen natura creandi?
namque ita multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quaecumque inter se possent congressa creare,
ut non sit mirum, si in talis disposituras
deciderunt quoque et in talis venere meatus,
qualibus haec rerum geritur nunc summa novando.
Quod *si* iam rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse paratam
naturam rerum: tanta stat praedita culpa.
principio quantum caeli tegit impetus ingens,
inde avide partem montes silvaeque ferarum
possedere, tenent rupes vastaeque paludes
et mare, quod late terrarum distinet oras.
inde duas porro prope partis fervidus ardor
adsiduusque geli casus mortalibus aufert.
quod superest arvi, tamen id natura sua vi
sentibus obducat, ni vis humana resistat
vitai causa valido consueta bidenti
ingemere et terram pressis proscindere aratris.
|| *
si non fecundas vertentes vomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus,
sponte sua nequeant liquidas existere in auras. ||
et tamen interdum magno quaesita labore
cum iam per terras frondent atque omnia florent,
aut nimiis torret fervoribus aetherius sol
aut subiti peremunt imbris gelidaeque pruinae,

flabraque ventorum violento turbine vexant.
praeterea genus horriferum natura ferarum
humanae genti infestum terraque marique
cur alit atque auget? cur anni tempora morbos
adportant? quare mors inmatura vagatur?
tum porro puer, ut saevis proiectus ab undis
navita, nudus humi iacet, infans, indigus omni
vitali auxilio, cum primum in luminis oras
nixibus ex alvo matris natura profudit,
vagituque locum lugubri complet, ut aequumst
cui tantum in vita restet transire malorum.
at variae crescunt pecudes armenta feraeque,
nec crepitacillis opus est, nec cuiquam adhibendast
almae nutricis blanda atque infracta loquella,
nec varias quaerunt vestes pro tempore caeli,
denique non armis opus est, non moenibus altis,
quis sua tutentur, quando omnibus omnia large
tellus ipsa parit naturaque daedala rerum.
Principio quoniam terrai corpus et umor
aurarumque leves animae calidique vapores,
e quibus haec rerum consistere summa videtur,
omnia nativo ac mortali corpore constant,
debet eodem omnis mundi natura putari.
quippe etenim, quorum partis et membra videmus
corpore nativo ac mortalibus esse figuris,
haec eadem ferme mortalia cernimus esse
et nativa simul. quapropter maxima mundi
cum videam membra ac partis consumpta regigni,
scire licet caeli quoque item terraeque fuisse
principiale aliquod tempus clademque futuram.
Illud in his rebus ne corripuisse rearis
me mihi, quod terram atque ignem mortalia sumpsi
esse, neque umorem dubitavi aurasque perire,
atque eadem gigni rursusque augescere dixi:
principio pars terrai nonnulla, perusta
solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi,
pulveris exhalat nebulam nubesque volantis,

quas validi toto dispergunt aëre venti.
pars etiam glebarum ad diluviem revocatur
imbribus, et ripas radentia flumina rodunt.
praeterea pro parte sua, quodcumque alid auget,
*
redditur: et quoniam dubio procul esse videtur
omniparens eadem rerum commune sepulcrum,
ergo terra tibi libatur et aucta recrescit.
Aëra nunc igitur dicam, qui corpore toto
innumerabiliter privas mutatur in horas.
semper enim, quodcumque fluit de rebus, id omne
aëris in magnum fertur mare; qui nisi contra
corpora retribuat rebus recreetque fluentis,
omnia iam resoluta forent et in aëra versa:
haut igitur cessat gigni de rebus et in res
reccidere, adsidue quoniam fluere omnia constat.
Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol,
inrigat adsidue caelum candore recenti
suppeditatque novo confestim lumine lumen.
nam primum quicquid fulgoris disperit ei,
quocumque accidit. id licet hinc cognoscere possis,
quod simul ac primum nubes succedere soli
coepere et radios inter quasi rumpere lucis,
extemplo inferior pars horum disperit omnis,
terraque inumbratur qua nimbi cumque feruntur;
ut noscas splendore novo res semper egere,
et primum iactum fulgoris quemque perire,
nec ratione alia res posse in sole videri,
perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.
quin etiam nocturna tibi, terrestria quae sunt,
lumina, pendentes lychni claraeque coruscis
fulguribus pingues multa fuligine taedae
consimili properant ratione, ardore ministro,
suppeditare novom lumen, tremere ignibus instant,
instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
usque adeo properanter obortis ignibus ei
exitium celeri celatur origine flammae.

sic igitur solem lunam stellasque putandumst
ex alio atque alio lucem iactare subortu
et primum quicquid flammarum perdere semper,
inviolabilia haec ne credas forte vigere.
Quod superest, umore novo mare flumina fontes
semper abundare et latices manare perennis
nil opus est verbis: magnus decursus aquarum
undique declarat. sed primum quicquid aquai
tollitur, in summaque fit ut nil umor abundet,
partim quod validi verrentes aequora venti
diminuunt radiisque retexens aetherius sol,
partim quod supter per terras diditur omnis:
percolatur enim virus, retroque remanat
materies umoris et ad caput amnibus omnis
convenit, inde super terras fluit agmine dulci
qua via secta semel liquido pede detulit undas.
Denique non lapides quoque vinci cernis ab aevo,
non altas turris ruere et putrescere saxa,
non delubra deum simulacraque fessa fatisci,
nec sanctum numen fati protollere finis
posse neque adversus naturae foedera niti?
denique non monimenta virum dilapsa videmus?
quaerere †proporro sibi †cumque senescere credas.
non ruere avolsos silices a montibus altis
nec validas aevi vires perferre patique
finiti? neque enim caderent avolsa repente,
ex infinito quae tempore pertolerassent
omnia tormenta aetatis, privata fragore.
Denique iam tuere hoc, circum supraque quod omnem
continet amplexu terram: si procreat ex se
omnia, quod quidam memorant, recipitque perempta,
totum nativo ac mortali corpore constat.
nam quodcumque alias ex se res auget alitque,
deminui debet, recreari, cum recipit res.
Praeterea si nulla fuit genitalis origo
terrarum et caeli semperque aeterna fuere,
cur supera bellum Thebanum et funera Troiae

non alias alii quoque res cecinere poëtae?
quo tot facta virum totiens cecidere neque usquam
aeternis famae monimentis insita florent?
verum, ut opinor, habet novitatem summa, recensque
naturast mundi neque pridem exordia cepit.
quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur,
nunc etiam augescunt: nunc addita navigiis sunt
multa, modo organici melicos peperere sonores,
denique natura haec rerum ratioque repertast
nuper, et hanc primus cum primis ipse repertus
nunc ego sum in patrias qui possim vertere voces.
quod si forte fuisse antehac eadem omnia credis,
sed periisse hominum torrenti saecla vapore,
aut cecidisse urbis magno vexamine mundi,
aut ex imbribus adsiduis exisse rapaces
per terras amnes atque oppida cooperuisse,
tanto quique magis victus fateare necessest
exitium quoque terrarum caelique futurum:
nam cum res tantis morbis tantisque periclis
temptarentur, ibi si tristior incubuisset
causa, darent late cladem magnasque ruinas.
nec ratione alia mortales esse videmur
inter nos, nisi quod morbis aegrescimus isdem
atque illi quos a vita natura removit.
Praeterea quaecumque manent aeterna necessust
aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante,
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia, sicut inanest,
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci fit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique,
sicut summarum summast aeterna, neque extra
qui locus est quo dissiliat, neque corpora sunt quae
possint incidere et valida dissolvere plaga.

at neque, uti docui, solido cum corpore mundi
naturast, quoniam admixtumst in rebus inane,
nec tamen est ut inane, neque autem corpora desunt,
ex infinito quae possint forte coorta
corruere hanc rerum violento turbine summam
aut aliam quamvis cladem inportare per ictus,
nec porro natura loci spatiumque profundi
deficit, exspargi quo possint moenia mundi,
aut alia quavis possunt vi pulsa perire.
haut igitur leti praeclusast ianua caelo
nec soli terraeque neque altis aequoris undis,
sed patet immani et vasto respectat hiatu.
quare etiam nativa necessumst confiteare
haec eadem: neque enim, mortali corpore quae sunt,
ex infinito iam tempore adhuc potuissent
inmensi validas aevi contemnere vires.
Denique tantopere inter se cum maxima mundi
pugnent membra, pio nequaquam concita bello,
nonne vides aliquam longi certaminis ollis
posse dari finem, vel cum sol et vapor omnis
omnibus epotis umoribus exsuperarint?
quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur:
tantum suppeditant amnes ultraque minantur
omnia diluviare ex alto gurgite ponti,
nequiquam, quoniam verrentes aequora venti
deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
et siccare prius confidunt omnia posse
quam liquor incepti possit contingere finem.
tantum spirantes aequo certamine bellum
magnis *inter se* de rebus cernere certant,
cum semel interea fuerit superantior ignis
et semel, ut famast, umor regnarit in arvis.
ignis enim superavit et ardens multa perussit,
avia cum Phaethonta rapax vis solis equorum
aethere raptavit toto terrasque per omnis:
at pater omnipotens ira tum percitus acri
magnanimum Phaethonta repenti fulminis ictu

deturbavit equis in terram, solque cadenti
obvius aeternam succepit lampada mundi,
disiectosque redegit equos iunxitque trementis,
inde suum per iter recreavit cuncta gubernans,
scilicet, ut veteres Graium cecinere poëtae.
quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
ignis enim superare potest ubi materiai
ex infinito sunt corpora plura coorta,

*

inde cadunt vires aliqua ratione revictae,
aut pereunt res exustae furentibus auris.
umor item quondam coepit superare coortus,
ut famast, hominum multas quando obruit urbis:
inde ubi vis aliqua ratione aversa recessit,
ex infinito fuerat quaecumque coorta,
constiterunt imbres et flumina vim minuerunt.
  Sed quibus ille modis coniectus materiai
fundarit terram et caelum pontique profunda,
solis lunai cursus, ex ordine ponam.
nam certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quaecumque inter se possent congressa creare,.
propterea fit uti magnum volgata per aevom
omne genus coetus et motus experiundo
tandem conveniant ea quae convecta repente
magnarum rerum fiunt exordia saepe,
terrai maris et caeli generisque animantum.
  Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
altivolans poterat nec magni sidera mundi
nec mare nec caelum nec denique terra neque aër
nec similis nostris rebus res ulla videri,
sed nova tempestas quaedam molesque coorta

omne genus de principiis, discordia quorum
intervalla vias conexus pondera plagas
concursus motus turbabat proelia miscens,
propter dissimilis formas variasque figuras
quod non omnia sic poterant coniuncta manere
nec motus inter sese dare convenientis.
diffugere inde loci partes coepere, paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum
membraque dividere et magnas disponere partes,
hoc est, a terris altum secernere caelum,
et sorsum mare, uti secreto umore pateret,
seorsus item puri secretique aetheris ignes.
Quippe etenim primum terrai corpora quaeque,
propterea quod erant gravia et perplexa, coibant
in medio atque imas capiebant omnia sedes;
quae quanto magis inter se perplexa coibant,
tam magis expressere ea quae mare sidera solem
lunamque efficerent et magni moenia mundi:
omnia enim magis haec e levibus atque rutundis
seminibus multoque minoribu' sunt elementis
quam tellus. ideo, per rara foramina, terrae
partibus erumpens primus se sustulit aether
ignifer et multos secum levis abstulit ignis,
non alia longe ratione ac saepe videmus,
aurea cum primum gemmantis rore per herbas
matutina rubent radiati lumina solis,

*

exhalantque lacus nebulam fluviique perennes,
ipsaque ut interdum tellus fumare videtur;
omnia quae sursum cum conciliantur, in alto
corpore concreto subtexunt nubila caelum.
sic igitur tum se levis ac diffusilis aether
corpore concreto circumdatus undique *flexit*
et late diffusus in omnis undique partis
omnia sic avido complexu cetera saepsit.
hunc exordia sunt solis lunaeque secuta,
interutrasque globi quorum vertuntur in auris;

quae neque terra sibi adscivit nec maximus aether,
quod neque tam fuerunt gravia ut depressa sederent,
nec levia ut possent per summas labier oras,
et tamen interutrasque ita sunt, ut corpora viva
versent et partes ut mundi totius extent;
quod genus in nobis quaedam licet in statione
membra manere, tamen cum sint ea quae moveantur.
his igitur rebus retractis terra repente,
maxuma qua nunc se ponti plaga caerula tendit,
succidit et salso suffudit gurgite fossas.
inque dies quanto circum magis aetheris aestus
et radii solis cogebant undique terram,
verberibus crebris extrema ad limina in artum
in medio ut propulsa suo condensa coiret,
tam magis expressus salsus de corpore sudor
augebat mare manando camposque natantis,
et tanto magis illa foras elapsa volabant
corpora multa vaporis et aëris altaque caeli
densebant procul a terris fulgentia templa.
sidebant campi, crescebant montibus altis
ascensus: neque enim poterant subsidere saxa
nec pariter tantundem omnes succumbere partis.
Sic igitur terrae concreto corpore pondus
constitit, atque omnis mundi quasi limus in imum
confluxit gravis et subsedit funditus ut faex;
inde mare, inde aër, inde aether ignifer ipse
corporibus liquidis sunt omnia pura relicta
et leviora aliis alia, et liquidissimus aether
atque levissimus aërias super influit auras,
nec liquidum corpus turbantibus aëris auris
commiscet; sinit haec violentis omnia verti
turbinibus, sinit incertis turbare procellis,
ipse suos ignis certo fert impete labens.
nam modice fluere atque uno posse aethera nisu
significat Pontos, mare certo quod fluit aestu
unum labendi conservans usque tenorem.
Terraque ut in media mundi regione quiescat,

evanescere paulatim et decrescere pondus
convenit, atque aliam naturam supter habere
ex ineunte aevo coniunctam atque uniter aptam
partibus aëriis mundi, quibus insita vivit.
propterea non est oneri neque deprimit auras
ut sua cuique homini nullo sunt pondere membra,
nec caput est oneri collo, nec denique totum
corporis in pedibus pondus sentimus inesse:
at quaecumque foris veniunt inpostaque nobis
pondera sunt laedunt, permulto saepe minora.
usque adeo magni refert quid quaeque queat res.
sic igitur tellus non est aliena repente
allata atque auris aliunde obiecta alienis,
sed pariter prima concepta ab origine mundi
certaque pars eius, quasi nobis membra, videtur.
praeterea grandi tonitru concussa repente
terra supra quae se sunt concutit omnia motu;
quod facere haut ulla posset ratione, nisi esset
partibus aëriis mundi caeloque revincta:
nam communibus inter se radicibus haerent
ex ineunte aevo coniuncta atque uniter apta.
nonne vides etiam quam magno pondere nobis
sustineat corpus tenuissima vis animai
propterea quia tam coniuncta atque uniter aptast?
denique iam saltu pernici tollere corpus
quid potis est nisi vis animae, quae membra gubernat?
iamne vides quantum tenuis natura valere
possit, ubist coniuncta gravi cum corpore, ut aër
coniunctus terris et nobis est animae vis?
Motibus astrorum nunc quae sit causa canamus.
principio magnus caeli si vortitur orbis,
ex utraque polum parti premere aëra nobis
dicendumst extraque tenere et claudere utrimque;
inde alium supra fluere atque intendere eodem,
quo volvenda micant aeterni sidera mundi;
aut alium supter, contra qui subvehat orbem,
ut *fluvios* versare rotas atque haustra videmus.

est etiam quoque uti possit caelum omne manere
in statione, tamen cum lucida signa ferantur,
sive quod inclusi rapidi sunt aetheris aestus
quaerentesque viam circumversantur et ignes 520
passim per caeli volvunt summania templa,
sive aliunde fluens alicunde extrinsecus aër
versat agens ignis, sive ipsi serpere possunt
quo cuiusque cibus vocat atque invitat euntis,
flammea per caelum pascentis corpora passim. 525
nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum
difficilest: sed quid possit fiatque per omne
in variis mundis varia ratione creatis,
id doceo, plurisque sequor disponere causas,
motibus astrorum quae possint esse per omne; 530
e quibus una tamen siet hic quoque causa necessest,
quae vegeat motum signis: sed quae sit earum
praecipere hautquaquamst pedetemptim progredientis.
  Nec minimo solis maior rota nec minor ardens
esse potest, nostris quam sensibus esse videtur. 565
nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt
adicere et calidum membris adflare vaporem,
nil *illa* his intervallis de corpore libant
flammarum, nil ad speciemst contractior ignis.
proinde, calor quoniam solis lumenque profusum 573
perveniunt nostros ad sensus et loca mulcent, 570
forma quoque hinc solis debet filumque videri, 571
nil adeo ut possis plus aut minus addere, vere. 572
lunaque sive notho fertur loca lumine lustrans, 575
sive suam proprio iactat de corpore lucem,
quidquid id est, nilo fertur maiore figura
quam, nostris oculis qua cernimus, esse videtur.
nam prius omnia, quae longe semota tuemur
aëra per multum, specie confusa videntur 580
quam minui filum. quapropter luna necessest,
quandoquidem claram speciem certamque figuram
praebet, ut est oris extremis cumque notata

[574] = 571.

quantaque quantast hinc nobis videatur in alto.
postremo quoscumque vides hinc aetheris ignes, 585
quandoquidem quoscumque in terris cernimus ignes,
dum tremor *est* clarus, dum cernitur ardor eorum,
perparvom quiddam interdum mutare videntur
alteram utram in partem filum, quo longius absunt,
scire licet perquam pauxillo posse minores 594
esse vel exigua maioris parte brevique. 595
Illud item non est mirandum, qua ratione 590
tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
quod maria ac terras omnis caelumque rigando
compleat et calido perfundat cuncta vapore. 598
nam licet hinc mundi patefactum totius unum 597
largifluum fontem scatere atque erumpere lumen,
ex omni mundo quia sic elementa vaporis
undique conveniunt et sic coniectus eorum 600
confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor.
nonne vides etiam quam late parvus aquai
prata riget fons interdum campisque redundet?
est etiam quoque uti non magno solis ab igni
aëra percipiat calidis fervoribus ardor, 605
opportunus itast si forte et idoneus aër,
ut queat accendi parvis ardoribus ictus;
quod genus interdum segetes stipulamque videmus
accidere ex una scintilla incendia passim.
forsitan et rosea sol alte lampade lucens 610
possideat multum caecis fervoribus ignem
circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
aestifer ut tantum radiorum exaugeat ictum.
Nec ratio solis simplex et certa patescit,
quo pacto aestivis e partibus aegocerotis 615
brumalis adeat flexus atque inde revertens
cancri se ut vertat metas ad solstitialis,
lunaque mensibus id spatium videatur obire,
annua sol in quo consumit tempora cursu.
non, inquam, simplex his rebus reddita causast. 620

[596] = 583.

nam fieri vel cum primis id posse videtur
Democriti, quod sancta viri sententia ponit,
quanto quaeque magis sint terram sidera propter,
tanto posse minus cum caeli turbine ferri:
evanescere enim rapidas illius et acris
imminui supter viris, ideoque relinqui
paulatim solem cum posterioribu' signis,
inferior multo quod sit quam fervida signa.
et magis hoc lunam: quanto demissior eius
cursus abest procul a caelo terrisque propinquat,
tanto posse minus cum signis tendere cursum.
flaccidiore etenim quanto iam turbine fertur
inferior quam sol, tanto magis omnia signa
hanc adipiscuntur circum, praeterque feruntur.
propterea fit ut haec ad signum quodque reverti
mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt.
fit quoque ut e mundi transversis partibus aër
alternis certo fluere alter tempore possit,
qui queat aestivis solem detrudere signis
brumalis usque ad flexus gelidumque rigorem,
et qui reiciat gelidis a frigoris umbris
aestiferas usque in partis et fervida signa.
et ratione pari lunam stellasque putandumst,
quae volvunt magnos in magnis orbibus annos,
aëribus posse alternis e partibus ire.
nonne vides etiam diversis nubila ventis
diversas ire in partis inferna supernis?
qui minus illa queant per magnos aetheris orbis
aestibus inter se diversis sidera ferri?
At nox obruit ingenti caligine terras,
aut ubi de longo cursu sol ultima caeli
impulit atque suos efflavit languidus ignis
concussos itere et labefactos aëre multo,
aut quia sub terras cursum convortere cogit
vis eadem, supra quae terras pertulit orbem.
Tempore item certo roseam natura per oras
aetheris auroram differt et lumina pandit,

aut quia sol idem, sub terras ille revertens,
anticipat caelum radiis accendere temptans,
aut quia conveniunt ignes et semina multa
confluere ardoris consuerunt tempore certo,
quae faciunt solis nova semper lumina gigni:
quod genus Idaeis famast e montibus altis
dispersos ignis orienti lumine cerni,
inde coire globum quasi in unum et conficere orbem.
nec tamen illud in his rebus mirabile debet
esse, quod haec ignis tam certo tempore possunt
semina confluere et solis reparare nitorem.
multa videmus enim, certo quae tempore fiunt
omnibus in rebus. florescunt tempore certo
arbusta et certo dimittunt tempore florem:
nec minus in certo dentes cadere imperat aetas
tempore et inpubem molli pubescere veste
et pariter mollem malis demittere barbam:
fulmina postremo, nix, imbres, nubila, venti,
non nimis incertis fiunt in partibus anni.
namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima
atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
consecue quoque iam redeunt ex ordine certo.
 Crescere itemque dies licet et tabescere noctes,
et minui luces, cum sumant augmina noctes,
aut quia sol idem sub terras atque superne
imparibus currens amfractibus aetheris oras
partit et in partis non aequas dividit orbem,
et quod ab alterutra detraxit parte, reponit
eius in adversa tanto plus parte relatus,
donec ad id signum caeli pervenit, ubi anni
nodus nocturnas exaequat lucibus umbras:
nam medio cursu flatus aquilonis et austri
distinet aequato caeli discrimine metas,
propter signiferi posituram totius orbis
obliqui, terras et caelum lumine lustrans
annua sol in quo concludit tempora serpens,
ut ratio declarat eorum qui loca caeli

omnia dispositis signis ornata notarunt.
aut quia crassior est certis in partibus anni
*
sub terris ideo tremulum iubar haesitat ignis
nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus:
propterea noctes hiberno tempore longae
cessant, dum veniat radiatum insigne diei.
aut etiam, quia sic alternis partibus anni
tardius et citius consuerunt confluere ignes,
qui faciunt solem certa de surgere parte
propterea fit uti videantur dicere verum,
*
Luna potest solis radiis percussa nitere
inque dies magis *id* lumen convertere nobis
ad speciem, quantum solis secedit ab orbi,
donique eum contra pleno bene lumine fulsit
atque oriens obitus eius super edita vidit:
inde minutatim retro quasi condere lumen
debet item, quanto propius iam solis ad ignem
labitur ex alia signorum parte per orbem;
ut faciunt, lunam qui fingunt esse pilai
consimilem cursusque viam sub sole tenere.
est etiam quare proprio cum lumine possit
volvier et varias splendoris reddere formas:
corpus enim licet esse aliud, quod fertur et una
labitur omnimodis occursans officiensque,
nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
versarique potest, globus ut si forte pilai
dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
versandoque globum variantis edere formas,
donique eam partem, quaecumquest ignibus aucta,
ad speciem vertit nobis oculosque patentis:
inde minutatim retro contorquet et aufert
luciferam partem glomeraminis atque pilai;
ut Babylonica Chaldaeum doctrina refutans
astrologorum artem contra convincere tendit,
proinde quasi id fieri nequeat quod pugnat uterque,

aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis.
denique cur nequeat semper nova luna creari
ordine formarum certo certisque figuris,
inque dies privos aborisci quaeque creata
atque alia illius reparari in parte locoque,
difficilest ratione docere et vincere verbis,
ordine cum *possint* tam certo multa creari.
it ver et Venus et Veneris praenuntius ante
pennatus graditur, zephyri vestigia propter
Flora quibus mater praespargens ante viai
cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet.
inde loci sequitur calor aridus et comes una
pulverulenta Ceres *et* etesia flabra aquilonum.
inde autumnus adit, graditur simul Euhius Euan.
inde aliae tempestates ventique secuntur,
altitonans Volturnus et auster fulmine pollens.
tandem bruma nives adfert pigrumque rigorem
didit hiems, sequitur crepitans hanc dentibus algor.
quo minus est mirum, si certo tempore luna
gignitur et certo deletur tempore rusus,
cum fieri possint tam certo tempore multa.

Solis item quoque defectus lunaeque latebras
pluribus e causis fieri tibi posse putandumst.
nam cur luna queat terram secludere solis
lumine et a terris altum caput obstruere ei,
obiciens caecum radiis ardentibus orbem,
tempore eodem aliud facere id non posse putetur
corpus, quod cassum labatur lumine semper?
solque suos etiam dimittere languidus ignis
tempore cur certo nequeat, recreareque lumen,
cum loca praeteriit flammis infesta per auras,
quae faciunt ignis interstingui atque perire?
et cur terra queat lunam spoliare vicissim
lumine et oppressum solem super ipsa tenere,
menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras,
tempore eodem aliud nequeat succurrere lunae
corpus vel supra solis perlabier orbem,

quod radios interrumpat lumenque profusum?
et tamen ipsa suo si fulget luna nitere,
cur nequeat certa mundi languescere parte,
dum loca luminibus propriis inimica per exit?
Quod superest, quoniam magni per caerula mundi
qua fieri quicquid posset ratione resolvi,
solis uti varios cursus lunaeque meatus
noscere possemus quae vis et causa cieret,
quove modo *possent* offecto lumine obire
et neque opinantis tenebris obducere terras,
cum quasi conivent et aperto lumine rursum
omnia convisunt clara loca candida luce,
nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terrae
arva, novo fetu quid primum in luminis oras
tollere et incertis crerint committere ventis.
Principio genus herbarum viridemque nitorem
terra dedit circum collis camposque per omnis,
florida fulserunt viridanti prata colore,
arboribusque datumst variis exinde per auras
crescendi magnum inmissis certamen habenis.
ut pluma atque pili primum saetaeque creantur
quadripedum membris et corpore pennipotentum,
sic nova tum tellus herbas virgultaque primum
sustulit, inde loci animalia saecla creavit
multa modis multis varia ratione coorta.
nam neque de caelo cecidisse animalia possunt,
nec terrestria de salsis exisse lacunis:
linquitur ut merito maternum nomen adepta
terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
multaque nunc etiam existunt animalia terris,
imbribus et calido solis concreta vapore;
quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta
et maiora, nova tellure atque aethere adulta.
principio genus alituum variaeque volucres
ova relinquebant exclusae tempore verno,
folliculos ut nunc teretis aestate cicadae

771 = 764.

lincunt sponte sua victum vitamque petentes.
tum tibi terra dedit primum mortalia saecla.
multus enim calor atque umor superabat in arvis:
hoc ubi quaeque loci regio opportuna dabatur,
crescebant uteri terram radicibus apti;
quos ubi tempore maturo patefecerat aetas
infantum, fugiens umorem aurasque petessens,
convertebat ibi natura foramina terrae
et sucum venis cogebat fundere apertis
consimilem lactis, sicut nunc femina quaeque
cum peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
impetus in mammas convertitur ille alimenti.
terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
praebebat multa et molli lanugine abundans.
at novitas mundi nec frigora dura ciebat
nec nimios aestus nec magnis viribus auras.
omnia enim pariter crescunt et robora sumunt.
Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
humanum atque animal prope certo tempore fudit
omne, quod in magnis bacchatur montibu' passim,
aëriasque simul volucres variantibu' formis.
sed quia finem aliquam pariendi debet habere,
destitit, ut mulier spatio defessa vetusto.
mutat enim mundi naturam totius aetas,
ex alioque alius status excipere omnia debet,
nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
omnia commutat natura et vertere cogit.
namque aliud putrescit et aevo debile languet,
porro aliud clarescit et *e* contemptibus exit.
sic igitur mundi naturam totius aetas
mutat, et ex alio terram status excipit alter,
quod tulit ut nequeat, possit quod non tulit ante.
Multaque tum tellus etiam portenta creare
conatast mira facie membrisque coorta,
androgynum, interutrasque nec utrum, utrimque remotum,
orba pedum partim, manuum viduata vicissim,

muta sine ore etiam, sine voltu caeca reperta,
vinctaque membrorum per totum corpus adhaesu,
nec facere ut possent quicquam nec cedere quoquam
nec vitare malum nec sumere quod foret usus.
cetera de genere hoc monstra ac portenta creabat,
nequiquam, quoniam natura absterruit auctum,
nec potuere cupitum aetatis tangere florem
nec reperire cibum nec iungi per Veneris res.
multa videmus enim rebus concurrere debere,
ut propagando possint procudere saecla;
pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
semina qua possint membris manare remissa,
feminaque ut maribus coniungi possit avere,
mutua qui mutent inter se gaudia uterque.
|| Multaque tum interiisse animantum saecla necessest
nec potuisse propagando procudere prolem.
nam quaecumque vides vesci vitalibus auris,
aut dolus aut virtus aut denique mobilitas est
ex ineunte aevo genus id tutata reservans:
multaque sunt, nobis ex utilitate sua quae
commendata manent, tutelae tradita nostrae.
principio genus acre leonum saevaque saecla
tutatast virtus, volpes dolus, et fuga cervos.
at levisomna canum fido cum pectore corda,
et genus omne quod est veterino semine partum,
lanigeraeque simul pecudes et bucera saecla
omnia sunt hominum tutelae tradita, Memmi:
nam cupide fugere feras, pacemque secuta
sunt et larga suo sine pabula parta labore,
quae damus utilitatis eorum praemia causa.
at quis nil horum tribuit natura, nec ipsa
sponte sua possent ut vivere nec dare nobis
utilitatem aliquam, quare pateremur eorum
praesidio nostro pasci genus esseque tutum,
scilicet, haec aliis praedae lucroque iacebant
indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
donec ad interitum genus id natura redegit. ||

Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo
esse queunt duplici natura et corpore bino
ex alienigenis membris compacta, potestas
hinc illinc partis ut non par esse potissit.
id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde.
principio circum tribus actis impiger annis
floret equus, puer haut quaquam: nam saepe etiam nunc
ubera mammarum in somnis lactantia quaeret:
post ubi equum validae vires aetate senecta
membraque deficiunt fugienti languida vita,
tum demum pueris aevo florente iuventas
occipit et molli vestit lanugine malas;
ne forte ex homine et veterino semine equorum
confieri credas Centauros posse neque esse,
aut rabidis canibus succinctas semimarinis
corporibus Scyllas, et cetera de genere horum,
inter se quorum discordia membra videmus;
quae neque florescunt pariter nec robora sumunt
corporibus neque proiciunt aetate senecta,
nec simili Venere ardescunt nec moribus unis
conveniunt, neque sunt eadem iucunda per artus.
quippe videre licet pinguescere saepe cicuta
barbigeras pecudes, homini quaest acre venenum.
denique flamma quidem cum corpora fulva leonum
tam soleat torrere atque urere quam genus omne
visceris in terris quodcumque et sanguinis extet,
qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
prima leo, postrema draco, media ipsa Chimaera
ore foras acrem flaret de corpore flammam?
quare etiam tellure nova caeloque recenti
talia qui fingit potuisse animalia gigni,
nixus in hoc uno novitatis nomine inani,
multa licet simili ratione effutiat ore,
aurea tum dicat per terras flumina vulgo
fluxisse, et gemmis florere arbusta suësse,
aut hominem tanto membrorum esse impete natum,
trans maria alta pedum nisus ut ponere posset

et manibus totum circum se vertere caelum.
nam quod multa fuere in terris semina rerum
tempore quo primum tellus animalia fudit,
nil tamen est signi mixtas potuisse creari
inter se pecudes compactaque membra animantum,
propterea quia quae de terris nunc quoque abundant
herbarum genera ac fruges arbustaque laeta
non tamen inter se possunt complexa creari,
sed res quaeque suo ritu procedit, et omnes
foedere naturae certo discrimina servant.
At genus humanum multo fuit illud in arvis
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset,
et maioribus et solidis magis ossibus intus
fundatum, validis aptum per viscera nervis,
nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur,
nec novitate cibi nec labi corporis ulla.
multaque per caelum solis volventia lustra
volgivago vitam tractabant more ferarum.
nec robustus erat curvi moderator aratri
quisquam, nec scibat ferro molirier arva
nec nova defodere in terram virgulta neque altis
arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
sponte sua, satis id placabat pectora donum.
glandiferas inter curabant corpora quercus
plerumque: et quae nunc hiberno tempore cernis
arbita puniceo fieri matura colore,
plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
multaque praeterea novitas tum florida mundi
pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
at sedare sitim fluvii fontesque vocabant,
ut nunc montibus e magnis decursus aquai
largu' citat late sitientia saecla ferarum.
denique nota vagi silvestria templa petebant
nympharum, quibus e scibant umori' fluenta
lubrica proluvie larga lavere umida saxa,
umida saxa, super viridi stillantia musco,

et partim plano scatere atque erumpere campo.
necdum res igni scibant tractare neque uti
951 pellibus et spoliis corpus vestire ferarum,
sed nemora atque cavos montis silvasque colebant, 955
et frutices inter condebant squalida membra,
verbera ventorum vitare imbrisque coacti.
nec commune bonum poterant spectare, neque ullis
956 moribus inter se scibant nec legibus uti.
quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat 960
sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.
et Venus in silvis iungebat corpora amantum:
conciliabat enim vel mutua quamque cupido
961 vel violenta viri vis atque inpensa libido
vel pretium, glandes atque arbita vel pira lecta. 965
et manuum mira freti virtute pedumque 966
consectabantur silvestria saecla ferarum, 967
missilibus saxis et magno pondere clavae. 975
965 multaque vincebant, vitabant pauca latebris; 968
saetigerisque pares subus silvestria membra 969
nuda dabant terrae, nocturno tempore capti, 970
970 circum se foliis ac frondibus involventes.
nec plangore diem magno solemque per agros
quaerebant pavidi palantes noctis in umbris,
sed taciti respectabant somnoque sepulti,
dum rosea face sol inferret lumina caelo: 976
975 a parvis quod enim consuerant cernere semper
alterno tenebras et lucem tempore gigni,
non erat ut fieri possent mirarier umquam
nec diffidere, ne terras aeterna teneret 980
nox in perpetuum detracto lumine solis.
980 sed magis illud erat curae, quod saecla ferarum
infestam miseris faciebant saepe quietem:
eiectique domo fugiebant saxea tecta
spumigeri suis adventu validique leonis, 985
atque intempesta cedebant nocte paventes
985 hospitibus saevis instrata cubilia fronde.

964 = *967*; 966 = *965*; 967 = 966 et 968.

Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecla
dulcia linquebant lamentis lumina vitae.
unus enim tum quisque magis deprensus eorum
pabula viva feris praebebat, dentibus haustus,
et nemora ac montis gemitu silvasque replebat,
viva videns vivo sepeliri viscera busto.
et quos effugium servarat corpore adeso,
posterius tremulas super ulcera tetra tenentes
palmas horriferis accibant vocibus Orcum,
donique eos vita privarunt vermina saeva,
expertis opis, ignaros quid volnera vellent.
at non multa virum sub signis milia ducta
una dies dabat exitio, nec turbida ponti
aequora fligebant navis ad saxa virosque.
hic temere in cassum frustra mare saepe coortum
saevibat leviterque minas ponebat inanis,
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
subdola pellicere in fraudem ridentibus undis.
|| improba navigii ratio tum caeca iacebat. ||
tum penuria deinde cibi languentia leto
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
illi inprudentes ipsi sibi saepe venenum
vergebant, nunc dant *aliis* sollertius ipsum.
Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt,
et mulier coniuncta viro concessit in unum

*

cognita sunt, prolemque ex se videre creatam,
tum genus humanum primum mollescere coepit.
ignis enim curavit ut alsia corpora frigus
non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
et Venus inminuit viris, puerique parentum
blanditiis facile ingenium fregere superbum.
tunc et amicitiem coeperunt iungere aventes
finitimi inter se nec laedere nec violari,
et pueros commendarunt muliebreque saeclum,
vocibus et gestu cum balbe significarent
imbecillorum esse aequum misererier omnis.

nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
sed bona magnaque pars servabat foedera caste:
aut genus humanum iam tum foret omne peremptum,
nec potuisset adhuc perducere saecla propago.
At varios linguae sonitus natura subegit
mittere, et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa videtur
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent.
sentit enim vim quisque suam quoad possit abuti.
cornua nata prius vitulo quam frontibus extent,
illis iratus petit atque infestus inurget.
at catuli pantherarum scymnique leonum
unguibus ac pedibus iam tum morsuque repugnant,
vix etiam cum sunt dentes unguesque creati.
alituum porro genus alis omne videmus
fidere et a pinnis tremulum petere auxiliatum.
proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus, et inde homines didicisse vocabula prima,
desiperest. nam cur hic posset cuncta notare
vocibus et varios sonitus emittere linguae,
tempore eodem alii facere id non quisse putentur?
praeterea si non alii quoque vocibus usi
inter se fuerant, unde insita notities est
utilitatis et unde datast huic prima potestas,
quid vellet facere ut sciret animoque videret?
cogere item pluris unus victosque domare
non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent.
nec ratione docere ulla suadereque surdis,
quid sit opus facto, facilest: neque enim paterentur,
nec ratione ulla sibi ferrent amplius auris
vocis inauditos sonitus obtundere frustra.
postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
si genus humanum, cui vox et lingua vigeret,
pro vario sensu varia res voce notavit?
cum pecudes mutae, cum denique saecla ferarum
dissimilis soleant voces variasque ciere,

cum metus aut dolor est et cum iam gaudia gliscunt.
quippe etenim licet id rebus cognoscere apertis.
inritata canum cum primum magna Molossum
mollia ricta fremunt duros nudantia dentes,
longe alio sonitu rabie restricta minantur,
et cum iam latrant et vocibus omnia complent:
et catulos blande cum lingua lambere temptant,
aut ubi eos iactant pedibus morsuque petentes
suspensis veros imitantur dentibus haustus,
longo alio pacto gannitu vocis adulant,
et cum deserti baubantur in aedibus, aut cum
plorantis fugiunt summisso corpore plagas.
denique non hinnitus item differre videtur,
inter equas ubi equus florenti aetate iuvencus
pinnigeri saevit calcaribus ictus amoris
et fremitum patulis ibi naribus edit ad arma,
et cum sic alias concussis artibus hinnit?
postremo genus alituum variaeque volucres,
accipitres atque ossifragae mergique marinis
fluctibus in salso victum vitamque petentes,
longe alias alio iaciunt in tempore voces,
et quom de victu certant praedaque repugnant:
et partim mutant cum tempestatibus una
raucisonos cantus, cornicum ut saecla vetusta
corvorumque greges ubi aquam dicuntur et imbris
poscere et interdum ventos aurasque vocare.
ergo si varii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, varias emittere voces,
quanto mortalis magis aequumst tum potuisse
dissimilis alia atque alia res voce notare!
‖ Illud in his rebus tacitus ne forte requiras,
fulmen detulit in terram mortalibus ignem
primitus, inde omnis flammarum diditur ardor:
multa videmus enim caelestibus inlita flammis
fulgere, cum caeli donavit plaga vapore.
et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans
aestuat in ramos incumbens arboris arbor,

exprimitur validis extritus viribus ignis
et micat interdum flammai fervidus ardor,
mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.
quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
inde cibum coquere ac flammae mollire vapore
sol docuit, quoniam mitescere multa videbant
verberibus radiorum atque aestu victa per agros. ‖
 Inque dies magis hi victum vitamque priorem
commutare novis monstrabant rebu' benigni,
ingenio qui praestabant et corde vigebant.
condere coeperunt urbis arcemque locare
praesidium reges ipsi sibi perfugiumque,
et pecus atque agros divisere atque dedere
pro facie cuiusque et viribus ingenioque:
nam facies multum valuit viresque vigebant.
posterius res inventast aurumque repertum,
quod facile et validis et pulchris dempsit honorem:
divitioris enim sectam plerumque secuntur
quamlubet et fortes et pulchro corpore creti.
quod siquis vera vitam ratione gubernet,
divitiae grandes homini sunt vivere parce
aequo animo: neque enimst umquam penuria parvi.
at claros homines voluerunt se atque potentes,
ut fundamento stabili fortuna maneret
et placidam possent opulenti degere vitam:
nequiquam, quoniam ad summum succedere honorem
certantes iter infestum fecere viai,
et tamen e summo, quasi fulmen, deicit ictos
invidia interdum contemptim in Tartara taetra;
invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant
plerumque et quae sunt aliis magis edita cumque:
ut satius multo iam sit parere quietum
quam regere imperio res velle et regna tenere.
proinde sine in cassum defessi sanguine sudent,
angustum per iter luctantes ambitionis;
quandoquidem sapiunt alieno ex ore petuntque

1114 sq. = *1131* sq.; 1118—1122 = *1127—1131* Lm.

res ex auditis potius quam sensibus ipsis;
nec magis id nunc est neque erit mox quam fuit ante.
Ergo regibus occisis subversa iacebat
pristina maiestas soliorum et sceptra superba,
et capitis summi praeclarum insigne cruentum
sub pedibus vulgi magnum lugebat honorem:
nam cupide conculcatur nimis ante metutum.
res itaque ad summam faecem turbasque redibat,
imperium sibi cum ac summatum quisque petebat.
inde magistratum partim docuere creare,
iuraque constituere, ut vellent legibus uti.
nam genus humanum, defessum vi colere aevom,
ex inimicitiis languebat; quo magis ipsum
sponte sua cecidit sub leges artaque iura.
acrius ex ira quod enim se quisque parabat
ulcisci quam nunc concessumst legibus aequis,
hanc ob remst homines pertaesum vi colere aevom.
inde metus maculat poenarum praemia vitae.
circumretit enim vis atque iniuria quemque,
atque unde exortast, ad eum plerumque revertit,
nec facilest placidam ac pacatam degere vitam
qui violat factis communia foedera pacis.
etsi fallit enim divom genus humanumque,
perpetuo tamen id fore clam diffidere debet;
quippe ubi se multi per somnia saepe loquentes
aut morbo delirantes protraxe ferantur
et celata *diu* in medium peccata dedisse.
Nunc quae causa deum per magnas numina gentis
pervulgarit et ararum compleverit urbis
suscipiendaque curarit sollemnia sacra,
quae nunc in magnis florent sacra rebu' locisque,
unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
qui delubra deum nova toto suscitat orbi
terrarum et festis cogit celebrare diebus,
non ita difficilest rationem reddere verbis.
quippe etenim iam tum divom mortalia saecla
egregias animo facies vigilante videbant,

et magis in somnis mirando corporis auctu.
his igitur sensum tribuebant propterea quod
membra movere videbantur vocesque superbas
mittere pro facie praeclara et viribus amplis.
aeternamque dabant vitam, quia semper eorum
subpeditabatur facies et forma manebat,
et tamen omnino quod tantis viribus auctos
non temere ulla vi convinci posse putabant.
fortunisque ideo longe praestare putabant,
quod mortis timor haut quemquam vexaret eorum,
et simul in somnis quia multa et mira videbant
efficere et nullum capere ipsos inde laborem.
praeterea caeli rationes ordine certo
et varia annorum cernebant tempora verti,
nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
ergo perfugium sibi habebant omnia divis
tradere et illorum nutu facere omnia flecti.
in caeloque deum sedes et templa locarunt,
per caelum volvi quia sol et luna videtur,
alma dies et nox, et noctis signa severae,
noctivagaeque faces caeli, flammaeque volantes,
nubila ros imbres nix venti fulmina grando
et rapidi fremitus et murmura magna minarum.
O genus infelix humanum, talia divis
cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbas!
quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
volnera, quas lacrimas peperere minoribu' nostris!
nec pietas ullast velatum saepe videri
vertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras,
nec procumbere humi prostratum et pandere palmas
ante deum delubra, nec aras sanguine multo
spargere quadrupedum, nec votis nectere vota,
sed mage pacata posse omnia mente tueri.
nam cum suspicimus magni caelestia mundi
templa super stellisque micantibus aethera fixum,
et venit in mentem solis lunaeque viarum,
tunc aliis oppressa malis in pectore cura

illa quoque expergefactum caput erigere infit,
ne quae forte deum nobis inmensa potestas
sit, vario motu quae candida sidera verset:
temptat enim dubiam mentem rationis egestas,
ecquaenam fuerit mundi genitalis origo,
et simul ecquae sit finis, quoad moenia mundi
solliciti motus hunc possint ferre laborem,
an divinitus aeterna donata salute
perpetuo possint aevi labentia tractu
inmensi validas aevi contemnere viris.
praeterea cui non animus formidine divum
contrahitur, cui non correpunt membra pavore,
fulminis horribili cum plaga torrida tellus
contremit et magnum percurrunt murmura caelum?
non populi gentesque tremunt, regesque superbi
corripiunt divum percussi membra timore,
nequid ob admissum foede dictumve superbe
poenarum grave sit solvendi tempus adultum?
summa etiam cum vis violenti per mare venti
induperatorem classi super aequora verrit
cum validis pariter legionibus atque elephantis,
non divom pacem votis adit ac prece quaesit
ventorum pavidus paces animasque secundas,
nequiquam, quoniam violento turbine saepe
correptus nilo fertur minus ad vada leti?
usque adeo res humanas vis abdita quaedam
opterit et pulchros fascis saevasque secures
proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.
denique sub pedibus tellus cum tota vacillat
concussaeque cadunt urbes dubiaeque minantur,
quid mirum, si se temnunt mortalia saecla
atque potestatis magnas mirasque relinquunt
in rebus viris divum, quae cuncta gubernent?
Quod superest, aes atque aurum ferrumque repertumst
et simul argenti pondus plumbique potestas,
ignis ubi ingenti silvas ardore cremarat
montibus in magnis, seu caeli fulmine misso,

sive quod inter se bellum silvestre gerentes
hostibus intulerant ignem formidinis ergo,
sive quod inducti terrae bonitate volebant
pandere agros pinguis et pascua reddere rura,
sive feras interficere et ditescere praeda:
nam fovea atque igni prius est venarier ortum
quam saepire plagis saltum canibusque ciere.
quidquid id est, quacumque e causa flammeus ardor
horribili sonitu silvas exederat altis
ab radicibus et terram percoxerat igni,
manabat venis ferventibus in loca terrae
concava conveniens argenti rivus et auri,
aeris item et plumbi. quae cum concreta videbant
posterius claro in terra splendere colore,
tollebant nitido capti levique lepore,
et simili formata videbant esse figura
atque lacunarum fuerant vestigia cuique.
tum penetrabat eos posse haec liquefacta calore
quamlibet in formam et faciem decurrere rerum,
et prorsum quamvis in acuta ac tenvia posse
mucronum duci fastigia procudendo,
ut sibi tela darent, silvasque ut caedere possent
materiemque domo levare ac radere tigna
et terebrare etiam ac pertundere perque forare.
nec minus argento facere haec auroque parabant
quam validi primum violentis viribus aeris:
nequiquam, quoniam cedebat victa potestas
nec poterat pariter durum sufferre laborem.
tum fuit in pretio magis *aes*, aurumque iacebat
propter inutilitatem hebeti mucrone retusum:
nunc iacet aes, aurum in summum successit honorem.
sic volvenda aetas commutat tempora rerum.
quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
porro aliud succedit et *e* contemptibus exit,
inque dies magis adpetitur floretque repletum
laudibus et mirost mortalis inter honore.
Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta

sit facilest ipsi per te cognoscere, Memmi.
arma antiqua manus ungues dentesque fuerunt,
et lapides et item silvarum fragmina rami,
et flamma atque ignes, postquam sunt cognita primum.
posterius ferri vis est aerisque reperta.
et prior aeris erat quam ferri cognitus usus,
quo facilis magis est natura et copia maior.
aere solum terrae tractabant, aereque belli
miscebant fluctus et vulnera vasta serebant
et pecus atque agros adimebant: nam facile ollis
omnia cedebant armatis nuda et inerma.
inde minutatim processit ferreus ensis,
versaque in obprobrium species est falcis ahenae,
et ferro coepere solum proscindere terrae
exaequataque sunt creperi certamina belli.
et prius est armatum in equi conscendere costas
et moderarier hunc frenis dextraque vigere
quam biiugo curru belli temptare pericla.
et biiugos prius est quam bis coniungere binos
et quam falciferos armatum escendere currus.
inde boves lucas turrito corpore, tetras,
anguimanus, belli docuerunt volnera Poeni
sufferre et magnas Martis turbare catervas.
sic alid ex alio peperit discordia tristis,
horribile humanis quod gentibus esset in armis,
inque dies belli terroribus addidit augmen.
Temptarunt etiam tauros in moenere belli,
expertique sues saevos sunt mittere in hostis.
et validos partim prae se misere leones
cum doctoribus armatis saevisque magistris,
qui moderarier his possent vinclisque tenere:
nequiquam, quoniam permixta caede calentes
turbabant saevi nullo discrimine turmas,
terrificas capitum quatientes undique cristas,
nec poterant equites fremitu perterrita equorum
pectora mulcere et frenis convertere in hostis.
inritata leae iaciebant corpora saltu

undique, et adversum venientibus ora petebant,
et necopinantis a tergo deripiebant,
deplexaeque dabant in terram volnere victos,
morsibus adfixae validis atque unguibus uncis.
iactabantque suos tauri pedibusque terebant,
et latera ac ventres hauribant supter equorum
cornibus, et terram minitanti fronte ruebant.
et validis socios caedebant dentibus apri,
tela infracta suo tinguentes sanguine saevi,
|| in se fracta suo tinguentes sanguine tela, ||
permixtasque dabant equitum peditumque ruinas:
nam transversa feros exibant dentis adactus
iumenta aut pedibus ventos erecta petebant:
nequiquam,[1] quoniam ab nervis succisa videres
concidere atque gravi terram consternere casu.
si quos ante domi domitos satis esse putabant,
effervescere cernebant in rebus agundis
volneribus clamore fuga terrore tumultu,
nec poterant ullam partem redducere eorum:
diffugiebat enim varium genus omne ferarum,
ut nunc saepe boves lucae ferro male mactae
diffugiunt, fera fata suis cum multa dedere.
si fuit ut facerent. sed vix adducor ut, ante
quam commune malum fieret foedumque, futurum
non quierint animo praesentire atque videre.
|| et magis id possis factum contendere in omni,
in variis mundis varia ratione creatis,
quam certo atque uno terrarum quolibet orbi. ||
sed facere id non tam vincendi spe voluerunt,
quam dare quod gemerent hostes, ipsique perire,
qui numero diffidebant armisque vacabant.
Nexilis ante fuit vestis quam textile tegmen.
textile post ferrumst, quia ferro tela paratur,
nec ratione alia possunt tam levia gigni
insilia ac fusi, radii, scapique sonantes.
et facere ante viros lanam natura coëgit
quam muliebre genus: nam longe praestat in arte

et sollertius est multo genus omne virile;
agricolae donec vitio vertere severi,
ut muliebribus id manibus concedere vellent
atque ipsi pariter durum sufferre laborem,
atque opere in duro durarunt membra manusque.
At specimen sationis et insitionis origo
ipsa fuit rerum primum natura creatrix,
arboribus quoniam bacae glandesque caducae
tempestiva dabant pullorum examina supter;
unde etiam libitumst stirpis committere ramis
et nova defodere in terram virgulta per agros.
inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
temptabant fructusque feros mansuescere terram
cernebant indulgendo blandeque colendo.
inque dies magis in montem succedere silvas
cogebant infraque locum concedere cultis,
prata lacus rivos segetes vinetaque laeta
collibus et campis ut haberent, atque olearum
caerula distinguens inter plaga currere posset
per tumulos et convallis camposque profusa;
ut nunc esse vides vario distincta lepore
omnia, quae pomis intersita dulcibus ornant
arbustisque tenent felicibus opsita circum.
At liquidas avium voces imitarier ore
ante fuit multo quam levia carmina cantu
concelebrare homines possent aurisque iuvare.
et zephyri, cava per calamorum, sibila primum
agrestis docuere cavas inflare cicutas.
inde minutatim dulcis didicere querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
avia per nemora ac silvas saltusque repertas,
per loca pastorum deserta atque otia dia.
haec animos ollis mulcebant atque iuvabant
cum satiate cibi: nam tum sunt carmina cordi.
saepe itaque inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivom sub ramis arboris altae

[1388, 1389] = 1452, 1453.

non magnis opibus iucunde corporà habebant,
praesertim cum tempestas ridebat et anni
tempora pingebant viridantis floribus herbas.
tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
consuerant; agrestis enim tum musa vigebat:
tum caput atque umeros plexis redimire coronis
floribus et foliis lascivia laeta monebat,
atque extra numerum procedere membra moventes
duriter et duro terram pede pellere matrem;
unde oriebantur risus dulcesque cachinni,
omnia quod nova tum magis haec et mira vigebant.
et vigilantibus hinc aderant solacia somni,
ducere multimodis voces et flectere cantus
et supera calamos unco percurrere labro;
unde etiam vigiles nunc haec accepta tuentur

*

et numerum servare genus didicere, neque hilo
maiorem interea capiunt dulcedini' fructum
quam silvestre genus capiebat terrigenarum.
nam quod adest praesto, nisi quid cognovimus ante
suavius, in primis placet et pollere videtur,
posteriorque fere melior res illa reperta
perdit et immutat sensus ad pristina quaeque.
sic odium coepit glandis, sic illa relicta
strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
pellis item cecidit vestis contempta ferinae;
quam reor invidia tali tunc esse repertam,
ut letum insidiis qui gessit primus obiret,
et tamen inter eos distractam sanguine multo
disperiisse neque in fructum convertere quisse.
tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura curis
exercent hominum vitam belloque fatigant;
quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit.
frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
terrigenas: at nos nil laedit veste carere
purpurea atque auro signisque ingentibus apta,
dum plebeia tamen sit, quae defendere possit.

ergo hominum genus in cassum frustraque laborat
semper et *in* curis consumit inanibus aevom,
nimirum, quia non cognovit quae sit habendi
finis et omnino quoad crescat vera voluptas:
idque minutatim vitam provexit in altum
et belli magnos commovit funditus aestus.
At vigiles mundi magnum versatile templum
sol et luna suo lustrantes lumine circum
perdocuere homines annorum tempora verti
et certa ratione geri rem atque ordine certo.
Iam validis saepti degebant turribus aevom,
et divisa colebatur discretaque tellus,
iam mare velivolis florebat *navibus* .....
auxilia ac socios iam pacto foedere habebant,
carminibus cum res gestas coepere poëtae
tradere: nec multo priu' sunt elementa reperta.
propterea quid sit prius actum respicere aetas
nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.
Navigia atque agri culturas moenia leges
arma vias vestes *et* cetera de genere horum
praemia, delicias quoque vitae funditus omnis,
carmina, picturas, et daedala signa polire,
usus et impigrae simul experientia mentis
paulatim docuit pedetemptim progredientis.
sic unum quicquid paulatim protrahit aetas
in medium ratioque in luminis erigit oras:
namque alid ex alio clarescere cordi' videbant
artibus ad summum donec venere cacumen.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER SEXTUS.

Primae frugiparos fetus mortalibus aegris
dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae
et recreaverunt vitam legesque rogarunt,
et primae dederunt solacia dulcia vitae,
cum genuere virum tali cum corde repertum,
omnia veridico qui quondam ex ore profudit;
cuius, et extincti, propter divina reperta
divolgata vetus iam ad caelum gloria fertur.
nam cum vidit hic ad victum quae flagitat usus
omnia iam ferme mortalibus esse parata,
et, proquam posset, vitam consistere tutam,
divitiis homines et honore et laude potentis
affluere atque bona gnatorum excellere fama,
nec minus esse domi cuiquam tamen anxia corda,
atque animi ingratis vitam vexare *sine ulla*
pausa atque infestis cogi saevire querellis,
intellegit ibi vitium vas efficere ipsum,
omniaque illius vitio corrumpier intus,
quae conlata foris, et commoda, cumque venirent;
partim quod fluxum pertusumque esse videbat,
ut nulla posset ratione explerier umquam,
partim quod taetro quasi conspurcare sapore
omnia cernebat, quaecumque receperat, intus.

veridicis igitur purgavit pectora dictis
et finem statuit cuppedinis atque timoris,
exposuitque bonum summum, quo tendimus omnes,
quid foret, atque viam monstravit, tramite parvo
qua possemus ad id recto contendere cursu,
quidve mali foret in rebus mortalibu' passim,
quod fieret naturali varieque volaret
seu casu seu vi, quod sic natura parasset,
et quibus e portis occurri cuique deceret,
et genus humanum frustra plerumque probavit
volvere curarum tristis in pectore fluctus.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis nec lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
quo magis inceptum pergam pertexere dictis.
Et quoniam docui mundi mortalia templa
esse *et* nativo consistere corpore caelum,
et quaecumque in eo fiunt fierique necessest

*

pleraque dissolui, quae restant percipe porro
quandoquidem semel insignem conscendere currum

*

*

ventorum existant, placentur ut omnia rursum

*

quae fuerint, sint placato conversa furore.

*

cetera quae fieri in terris caeloque tuentur
mortales, pavidis cum pendent mentibu' saepe,
haec faciunt animos humilis formidine divom
depressosque premunt ad terram propterea quod
ignorantia causarum conferre deorum
cogit ad imperium res et concedere regnum.

nam bene qui didicere deos securum agere aevom,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religionis
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens;
quo magis errantes caeca ratione feruntur.
quae nisi respuis ex animo longeque remittis
dis indigna putare alienaque pacis eorum,
delibata deum per te tibi numina sancta
saepe oberunt; non quo violari summa deum vis
possit, ut ex ira poenas petere inbibat acris,
sed quia tute tibi placida cum pace quietos
constitues magnos irarum volvere fluctus,
nec delubra deum placido cum pectore adibis,
nec de corpore quae sancto simulacra feruntur
in mentes hominum divinae nuntia formae,
suscipere haec animi tranquilla pace valebis.
inde videre licet qualis iam vita sequatur.
quam quidem ut a nobis ratio verissima longe
reiciat, quamquam sunt a me multa profecta,
multa tamen restant et sunt ornanda politis
versibus: est ratio caeli nubisque ponenda,
sunt tempestates et fulmina clara canenda,
qui fiant et qua de causa cumque ferantur;
ne trepides caeli divisis partibus amens,
unde volans ignis pervenerit aut in utram se
verterit hinc partim, quo pacto per loca septa
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
quorum operum causas nulla ratione videre
possunt ac fieri divino numine rentur.
tu mihi supremae praescripta ad candida calcis
currenti spatium praemonstra, callida musa

[56 sq.] = 98 sq. (90 sq.).

Calliope, requies hominum divomque voluptas,
te duce ut insigni capiam cum laude coronam.
  Principio tonitru quatiuntur caerula caeli
propterea quia concurrunt sublime volantes
aetheriae nubes contra pugnantibu' ventis.
nec fit enim sonitus caeli de parte serena,
verum ubicumque magis denso sunt agmine nubes,
tam magis hinc magno fremitus fit murmure saepe.
|| praeterea neque tam condenso corpore nubes
esse queunt quam sunt lapides ac ligna, neque autem
tam tenues quam sunt nebulae fumique volantes:
nam cadere aut bruto deberent pondere pressae
ut lapides, aut ut fumus constare nequirent
nec cohibere nives gelidas et grandinis imbris. ||
dant etiam sonitum patuli super aequora mundi,
carbasus ut quondam magnis intenta theatris
dat crepitum malos inter iactata trabesque,
interdum perscissa furit petulantibus auris
et fragilis *sonitus* chartarum commeditatur:
id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis,
aut ubi suspensam vestem chartasque volantis
verberibus venti versant planguntque per auras.
fit quoque enim interdum *ut* non tam concurrere nubes
frontibus adversis possint quam de latere ire
diverso motu radentes corpora tractim,
aridus unde auris terget sonus ille diuque
ducitur, exierunt donec regionibus artis.
  Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur
omnia saepe gravi tremere et divolsa repente
maxima dissiluisse capacis moenia mundi,
cum subito validi venti conlecta procella
nubibus intorsit sese conclusaque ibidem
turbine versanti magis ac magis undique nubem
cogit uti fiat spisso cava corpore circum,
post ubi convaluit vis eius et impetus acer,
tum perterricrepo sonitu dat scissa fragorem.
nec mirum, cum plena animae vesicula parva

saepe ita det torvum sonitum displosa repente.
Est etiam ratio, cum venti nubila perflant,
ut sonitus faciant: etenim ramosa videmus
nubila saepe modis multis atque aspera ferri;
scilicet, ut, crebram silvam cum flamina cauri
perflant, dant sonitum frondes ramique fragorem.
fit quoque ut interdum validi vis incita venti
perscindat nubem perfringens impete recto:
nam quid possit ibi flatus manifesta docet res,
hic, ubi lenior est, in terra cum tamen alta
arbusta evolvens radicibus haurit ab imis.
sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
dant in frangendo graviter; quod item fit in altis
fluminibus magnoque mari, cum frangitur aestus.
fit quoque, ubi e nubi in nubem vis incidit ardens
fulminis, haec multo si forte umore recepit
ignem, continuo ut magno clamore trucidet;
ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
stridit, ubi in gelidum propere demersimus imbrem.
aridior porro si nubes accipit ignem,
uritur ingenti sonitu succensa repente;
lauricomos ut si per montis flamma vagetur
turbine ventorum comburens impete magno:
nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
terribili sonitu flamma crepitante crematur.
denique saepe geli multus fragor atque ruina
grandinis in magnis sonitum dat nubibus alte:
ventus enim cum confercit, franguntur in artum
concreti montes nimborum et grandine mixti.
Fulgit item, nubes ignis cum semina multa
excussere suo concursu; ceu lapidem si
percutiat lapis aut ferrum: nam tum quoque lumen
exilit et claras scintillas dissipat ignis.
sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus,
fulgere quam cernant oculi, quia semper ad auris
tardius adveniunt quam visum quae moveant res.
id licet hinc etiam cognoscere. caedere si quem

ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
ante fit ut cernas ictum quam plaga per auris
det sonitum: sic fulgorem quoque cernimus ante
quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
e simili causa, concursu natus eodem.
Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt
nubes et tremulo tempestas impete fulgit.
ventus ubi invasit nubem et versatus ibidem
fecit ut ante cavam docui spissescere nubem,
mobilitate sua fervescit; ut omnia motu
percalefacta vides ardescere, plumbea vero
glans etiam longo cursu volvenda liquescit.
ergo fervidus hic nubem cum perscidit atram,
dissipat ardoris quasi per vim expressa repente
semina, quae faciunt nictantia fulgura flammae:
inde sonus sequitur, qui tardius adficit auris
quam quae perveniunt oculorum ad lumina nostra.
scilicet, hoc densis fit nubibus et simul alte
extructis aliis alias super impete miro.
ne tibi sit fraudi quod nos inferne videmus
quam sint lata magis quam sursum extructa quid extent.
contemplator enim, cum montibus adsimulata
nubila portabunt venti transversa per auras,
aut ubi per magnos montis cumulata videbis
insuper esse aliis alia atque urguere superne
in statione locata sepultis undique ventis;
tum poteris magnas moles cognoscere eorum
speluncasque velut saxis pendentibu' structas
cernere, quas venti cum tempestate coorta
conplerunt, magno indignantur murmure clausi
nubibus, in caveisque ferarum more minantur,
nunc hinc nunc illinc fremitus per nubila mittunt,
quaerentesque viam circumversantur, et ignis
semina convolvunt *e* nubibus atque ita cogunt
multa, rotantque cavis flammam fornacibus intus,
donec divolsa fulserunt nube corusci.
Hac etiam fit uti de causa mobilis ille

devolet in terram liquidi color aureus ignis,
semina quod nubes ipsas permulta necessust
ignis habere: etenim cum sunt umore sine ullo,
flammeus est plerumque colos et splendidus ollis.
quippe etenim solis de lumine multa necessest
concipere, ut merito rubeant ignesque profundant.
hasce igitur cum ventus agens contrusit in unum
compressitque locum cogens, expressa profundunt
semina, quae faciunt flammae fulgere colores.
fulget item, cum rarescunt quoque nubila caeli.
nam cum ventus eas leviter diducit euntis
dissoluitque, cadant ingratis illa necessest
semina quae faciunt fulgorem: tum sine taetro
terrore et sonitu fulget nulloque tumultu.
Quod superest, *quali* natura praedita constent
fulmina, declarant ictu eius inusta vaporis
signa, notaeque gravis halantis sulpuris auras:
ignis enim sunt haec non venti signa neque imbris.
praeterea saepe accendunt quoque tecta domorum
et celeri flamma dominantur in aedibus ipsis.
hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem
constituit natura minutis mobilibusque
corporibus, cui nil omnino obsistere possit.
transit enim validum fulmen per septa domorum
clamor ut ac voces, transit per saxa, per aera,
et liquidum puncto facit aes in tempore et aurum,
curat item *ut* vasis integris vina repente
diffugiant, quia, nimirum, facile omnia circum
conlaxat rareque facit lateramina vasis
adveniens calor eius, et insinuatus in ipsum
mobiliter soluens differt primordia vini.
quod solis vapor aetatem non posse videtur
efficere usque adeo pollens fervore corusco.
tanto mobilior vis et dominantior haec est.
Nunc ea quo pacto gignantur et impete tanto
fiant ut possint ictu discludere turris,
disturbare domos, avellere tigna trabesque,

et monumenta virum demoliri atque †ciere,
exanimare homines, pecudes prosternere passim,
cetera de genere hoc qua vi facere omnia possint,
expediam, neque *te* in promissis plura morabor.
  Fulmina gignier e crassis alteque putandumst
nubibus extructis: nam caelo nulla sereno
nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.
nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res,
quod tum per totum concrescunt aëra nubes,
undique uti tenebras omnis Acherunta reamur
liquisse et magnas caeli complesse cavernas,
cum commoliri tempestas fulmina coeptat.
praeterea persaepe niger quoque per mare nimbus,
ut picis e caelo demissum flumen, in undas
sic cadit effertus tenebris procul et trahit atram
fulminibus gravidam tempestatem atque procellis,
ignibus ac ventis cum primis ipse repletus,
in terra quoque ut horrescant ac tecta requirant.
sic igitur supera nostrum caput esse putandumst
tempestatem altam. neque enim caligine tanta
obruerent terras, nisi inaedificata superne
multa forent multis exempto nubila sole:
nec tanto possent venientes opprimere imbri,
flumina abundare ut facerent camposque natare,
si non extructus foret alte nubibus aether.
hic igitur ventis atque ignibus omnia plena
sunt: ideo passim fremitus et fulgura fiunt.
quippe etenim supra docui permulta vaporis
semina habere cavas nubes, et multa necessest
concipere ex solis radiis ardoreque eorum.
hoc ubi ventus eas idem qui cogit in unum
forte locum quemvis, expressit multa vaporis
semina seque simul cum eo commiscuit igni,
insinuatus ibi vortex versatur in arto
et calidis acuit fulmen fornacibus intus:
nam duplici ratione accenditur, ipse sua cum

[252 sq.] = IV 172 sq.

mobilitate calescit, et e contagibus ignis.
inde ubi percaluit venti vis et gravis ignis
impetus incessit, maturum tum quasi fulmen
perscindit subito nubem, ferturque coruscis
omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.
quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
obruere ut caeli videantur templa superne.
inde tremor terras graviter pertemptat, et altum
murmura percurrunt caelum: nam tota fere tum
tempestas concussa tremit fremitusque moventur.
quo de concussu sequitur gravis imber et uber,
omnis uti videatur in imbrem vertier aether
atque ita praecipitans ad diluviem revocare

*

tantus discidio nubis ventique procella
mittitur, ardenti sonitus cum provolat ictu.
est etiam cum vis extrinsecus incita venti
incidit in calidam maturo fulmine nubem;
quam cum perscidit, extemplo cadit igneus ille
vertex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.
hoc fit idem in partis alias, quocumque tulit vis.
fit quoque ut interdum venti vis missa sine igni
igniscat tamen in spatio longoque meatu,
dum venit amittens in cursu corpora quaedam
grandia, quae nequeunt pariter penetrare per auras,
atque alia ex ipso conradens aëre portat
parvola, quae faciunt ignem commixta volando;
non alia longe ratione ac plumbea saepe
fervida fit glans in cursu, cum multa rigoris
corpora dimittens ignem concepit in auris.
fit quoque ut ipsius plagae vis excitet ignem,
frigida cum venti pepulit vis missa sine igni,
nimirum, quia, cum vementi perculit ictu,
confluere ex ipso possunt elementa vaporis,
et simul ex illa quae tum res excipit ictum;
ut, lapidem ferro cum caedimus, evolat ignis,
nec, quod frigida vis ferrist, hoc setius illi

semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
opportuna fuit si forte et idonea flammis.
nec temere omnino plane vis frigida venti
esse potest, ea quae tanta vi missa supernest,
quin, prius in cursu si non accenditur igni,
at tepefacta tamen veniat commixta calore.
Mobilitas autem fit fulminis et gravis ictus,
|| at celeri ferme percurrunt fulmina lapsu, ||
nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
colligit et magnum conamen sumit eundi,
inde ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,
exprimitur vis atque ideo volat impete miro,
ut validis quae de tormentis missa feruntur.
adde quod e parvis et levibus est elementis,
nec facilest tali naturae obsistere quicquam:
inter enim fugit ac penetrat per rara viarum,
non igitur multis offensibus in remorando
haesitat, hanc ob rem celeri volat impete labens,
deinde, quod omnino natura pondera deorsum
omnia nituntur, cum plagast addita vero,
mobilitas duplicatur et impetus ille gravescit,
ut vementius et citius quaecumque morantur
obvia discutiat plagis itinerque sequatur.
denique quod longo venit impete, sumere debet
mobilitatem etiam atque etiam, quae crescit eundo
et validas auget viris et roborat ictum:
nam facit ut quae sint illius semina cumque
e regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
omnia coniciens in eum volventia cursum.
forsitan ex ipso veniens trahat aëre quaedam
corpora, quae plagis incendunt mobilitatem.
incolumisque venit per res atque integra transit
multa, foraminibus liquidus quia transvolat ignis.
multaque perfringit, cum corpora fulminis ipsis
corporibus rerum inciderunt, qua texta tenentur.
dissoluit porro facile aes aurumque repente

confervefacit, e parvis quia facta minute
corporibus vis est et levibus ex elementis,
355 quae facile insinuantur et insinuata repente 355
dissoluont nodos omnis et vincla relaxant.
autumnoque magis stellis fulgentibus apta
concutitur caeli domus undique totaque tellus,
et cum tempora se veris florentia pandunt.
360 frigore enim desunt ignes, ventique calore 360
deficiunt neque sunt tam denso corpore nubes.
interutrasque igitur cum caeli tempora constant,
tum variae causae concurrunt fulminis omnes:
nam fretus ipse anni permiscet frigus *et* aestum,
366 ut discordia *sit* rerum magnoque tumultu 366
ignibus et ventis furibundus fluctuet aër, 367
365 quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nubi. 365
prima caloris enim pars et postrema rigoris 368
tempus id est vernum; quare pugnare necessest
370 dissimilis inter se res turbareque mixtas: 370
et calor extremus primo cum frigore mixtus
volvitur, autumni quod fertur nomine tempus,
hic quoque confligunt hiemes aestatibus acres.
propterea *freta* sunt haec anni nominitanda;
375 nec mirumst, in eo si tempore plurima fiunt 375
fulmina tempestasque cietur turbida caelo,
ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
hinc flammis, illinc ventis, umoreque mixto.
Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
380 perspicere et qua vi faciat rem quamque videre, 380
non Tyrrhena retro volventem carmina frustra
indicia occultae divum perquirere mentis, 382
386 quidve monere queat de caelo fulminis ictus. 386
quod si Iuppiter atque alii fulgentia divi
terrifico quatiunt sonitu caelestia templa
et iaciunt ignem quo quoiquest cumque voluptas,
390 cur quibus incautum scelus aversabile cumquest 390
non faciunt icti flammas ut fulguris halent

[383—385] = 85—87.

pectore perfixo, documen mortalibus acre,
et potius nulla sibi turpi conscius in re
volvitur in flammis innoxius inque peditur
turbine caelesti subito correptus et igni?
cur etiam loca sola petunt frustraque laborant?
an tum bracchia consuescunt firmantque lacertos?
in terraque patris cur telum perpetiuntur
optundi? cur ipse sinit, neque parcit in hostis?
in mare qua porro mittit ratione? quid undas
arguit et liquidam molem camposque natantis?
denique cur numquam caelo iacit undique puro
Iuppiter in terras fulmen sonitusque profundit?
an simul ac nubes successere, ipse in eas tum
descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
praeterea si vult caveamus fulminis ictum,
cur dubitat facere ut possimus cernere missum?
si necopinantis autem volt opprimere igni,
cur tonat ex illa parte, ut vitare queamus,
cur tenebras ante et fremitus et murmura concit?
et simul in multas partis qui credere possis
mittere? an hoc ausis numquam contendere factum,
ut fierent ictus uno sub tempore plures?
at saepest numero factum fierique necessest,
ut pluere in multis regionibus et cadere imbris,
fulmina sic uno fieri sub tempore multa.
postremo cur sancta deum delubra suasque
discutit infesto praeclaras fulmine sedes
et bene facta deum frangit simulacra suisque
demit imaginibus violento volnere honorem?
altaque cur plerumque petit loca, plurimaque eius
montibus in summis vestigia cernimus ignis?
   Quod superest, facilest ex his cognoscere rebus,
presteras Grai quos ab re nominitarunt,
in mare qua missi veniant ratione superne.
nam fit ut interdum tamquam demissa columna
in mare de caelo descendat, quam freta circum
fervescunt graviter spirantibus incita flabris,

et quaecumque in eo tum sint deprensa tumultu
navigia in summum veniant vexata periclum.
hoc fit ubi interdum non quit vis incita venti
rumpere quam coepit nubem, sed deprimit, ut sit
in mare de caelo tamquam demissa columna,
paulatim, quasi quid pugno bracchique superne
coniectu trudatur et extendatur in undas;
quam cum discidit, hinc prorumpitur in mare venti
vis et fervorem mirum concinnat in undis:
versabundus enim turbo descendit et illam
deducit pariter lento cum corpore nubem;
quam simul ac gravidam detrusit ad aequora ponti,
ille in aquam subito totum se inmittit et omne
excitat ingenti sonitu mare fervere cogens.
fit quoque ut involvat venti se nubibus ipse
vertex, conradens ex aëre semina nubis,
et quasi demissum caelo prestera imitetur:
hic ubi se in terras demisit dissoluitque,
turbinis immanem vim provomit atque procellae.
sed quia fit raro omnino montisque necessest
officere in terris, apparet crebrius idem
prospectu maris in magno caeloque patenti.
Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando
hoc supero in caeli spatio coïere repente
asperiora, modis quae possint indupedita
exiguis tamen inter se comprensa teneri.
haec faciunt primum parvas consistere nubes:
inde ea comprendunt inter se conque gregantur
et coniungendo crescunt ventisque feruntur
usque adeo donec tempestas saeva coortast.
fit quoque uti montis vicina cacumina caelo
quam sint quaeque magis, tanto magis edita fument
adsidue furvae nubis caligine crassa
propterea quia, cum consistunt nubila primum,
ante videre oculi quam possint tenvia, venti
portantes cogunt ad summa cacumina montis:
hic demum fit uti turba maiore coorta

et condensa queant apparere et simul ipso
vertice de montis videantur surgere in aethram.
nam loca declarat sursum ventosa patere
res ipsa et sensus, montis cum ascendimus altos.
praeterea permulta mari quoque tollere toto
corpora naturam declarant litore vestes
suspensae, cum concipiunt umoris adhaesum.
quo magis ad nubis augendas multa videntur
posse quoque e salso consurgere momine ponti:
nam ratio consanguineast umoribus ollis.
praeterea fluviis ex omnibus et simul ipsa
surgere de terra nebulas aestumque videmus,
quae velut halitus hinc ita sursum expressa feruntur
suffunduntque sua caelum caligine et altas
sufficiunt nubis paulatim conveniundo:
urget enim quoque signiferi super aetheris aestus
et quasi densendo subtexit caerula nimbis.
fit quoque ut huc veniant in caelum extrinsecus illa
corpora quae faciunt nubis nimbosque volantis:
innumerabilem enim numerum summamque profundi
esse infinitam docui, quantaque volarent
corpora mobilitate ostendi quamque repente
immemorabile *per* spatium transire solerent.
haut igitur mirumst, si parvo tempore saepe
tam magnis nimbis tempestas atque tenebrae
coperiunt maria ac terras inpensa superne,
undique quandoquidem per caulas aetheris omnis
et quasi per magni circum spiracula mundi
exitus introitusque elementis redditus extat.
Nunc age, quo pacto pluvius concrescat in altis
nubibus umor, et in terras demissus ut imber
decidat, expediam. primum iam semina aquai
multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
omnibus ex rebus, pariterque ita crescere utrumque,
et nubis, et aquam, quaecumque in nubibus extat,
ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
sudor item, atque umor quicumquest denique membris.

concipiunt etiam multum quoque saepe marinum
umorem, veluti pendentia vellera lanae
cum supera magnum mare venti nubila portant.
consimili ratione ex omnibus amnibus umor
tollitur in nubis. quo cum bene semina aquarum
multa modis multis convenere undique adaucta,
confertae nubes *imbris de*mittere certant
dupliciter: nam vis venti contrudit, et ipsa
copia nimborum turba maiore coacta
urget, de supero premit, ac facit effluere imbris.
praeterea cum rarescunt quoque nubila ventis
aut dissolvuntur, solis super icta calore,
mittunt umorem pluvium, stillantque, quasi igni
cera super calido tabescens multa liquescat.
sed vemens imber fit, ubi vementer utraque
nubila vi cumulata premuntur et impete venti.
atque tenere diu pluviae longumque morari
consuerunt, ubi multa cientur semina aquarum,
atque aliis aliae nubes nimbique rigantes
insuper atque omni vulgo de parte feruntur,
terraque cum fumans umorem tota redhalat.
hic ubi sol radiis, tempestatem inter opacam,
adversa fulgit nimborum aspargine contra,
tum color in nigris existit nubibus arqui.
Cetera quae sursum crescunt sursumque creantur,
et quae concrescunt in nubibus, omnia, prorsum
omnia, nix venti grando gelidaeque pruinae
et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
‖ et mora quae fluvios passim refrenat euntis, ‖
perfacilest tamen haec reperire animoque videre
omnia quo pacto fiant qua reve creentur,
cum bene cognoris elementis reddita quae sint.

*

Principio mare mirantur non reddere maius
naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
omnia quo veniant ex omni flumina parte.
adde vagos imbris tempestatesque volantes,

omnia quae maria ac terras sparguntque rigantque;
adde suos fontis: tamen ad maris omnia summam
guttai vix instar erunt unius adaugmen;
quo minus est mirum mare non augescere magnum.
praeterea magnam sol partem detrahit aestu.
quippe videmus enim vestis umore madentis
exsiccare suis radiis ardentibu' solem:
at pelage multa et late substrata videmus.
proinde licet quamvis ex uno quoque loco sol
umoris parvam delibet ab aequore partem:
largiter in tanto spatio tamen auferet undis.
tum porro venti quoque magnam tollere partem
umoris possunt verrentes aequora, ventis
una nocte vias quoniam persaepe videmus
siccari mollisque luti concrescere crustas.
praeterea docui multum quoque tollere nubes
umorem magno conceptum ex aequore ponti,
et passim toto terrarum spargere in orbi,
cum pluit in terris et venti nubila portant.
postremo quoniam raro cum corpore tellus
est, et coniunctast oris maris, undique cingens,
debet, ut in mare de terris venit umor aquai,
in terras itidem manare ex aequore salso:
percolatur enim virus, retroque remanat
materies umoris et ad caput amnibus omnis
confluit, inde super terras redit agmine dulci
qua via secta semel liquido pede detulit undas.
Nunc age, quae ratio terrai motibus extet
percipe. et in primis terram fac ut esse rearis
supter item ut supera ventosis undique plenam
speluncis, multosque lacus multasque lacunas
in gremio gerere et rupes deruptaque saxa:
multaque sub tergo terrai flumina tecta
volvere vi fluctus summersaque saxa putandumst:
undique enim similem esse sui res postulat ipsa.
his igitur rebus subiunctis suppositisque
terra superne tremit magnis concussa ruinis,

subter ubi ingentis speluncas subruit aetas:
quippe cadunt toti montes, magnoque repente
concussu late disserpunt inde tremores;
et merito, quoniam plaustri concussa tremescunt
tecta, viam propter, non magno pondere tota,
nec minus exultant res, ut lapi' cumque viai
ferratos utrimque rotarum succutit orbes.
fit quoque, ubi in magnas acuae vastasque lacunas
gleba vetustate e terra provolvitur ingens,
ut iactetur aquae fluctu quoque terra vacillans;
ut vas inter*dum* non quit constare, nisi umor
destitit in dubio fluctu iactarier intus.
Praeterea ventus cum per loca subcava terrae
collectus parte ex una procumbit et urget
obnixus magnis speluncas viribus altas,
incumbit tellus quo venti prona premit vis:
tum supera terram quae sunt extructa domorum,
ad caelumque magis quanto sunt edita quaeque,
inclinata minantur eandem in prodita partem,
protractaeque trabes inpendent ire paratae.
et metuunt magni naturam credere mundi
exitiale aliquod tempus cladem que manere,
cum videant tantam terrarum incumbere molem!
quod nisi respirent venti, vis nulla refrenet
res neque ab exitio possit reprehendere euntis:
nunc quia respirant alternis inque gravescunt
et quasi collecti redeunt ceduntque repulsi,
saepius hanc ob rem minitatur terra ruinas
quam facit: inclinatur enim retroque recellit,
et recipit prolapsa suas in pondera sedes.
hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
summa magis mediis, media imis, ima perhilum.
Est haec eiusdem quoque magni causa tremoris,
ventus ubi atque animae subito vis maxima quaedam
aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta
in loca se cava terrai coniecit, ibique
speluncas inter magnas fremit ante tumultu

versabundaque portatur, post incita cum vis
exagitata foras erumpitur et simul altam
diffindens terram magnum concinnat hiatum.
in Syria Sidone quod accidit et fuit Aegi
in Peloponneso, quas exitus hic animai
disturbat urbes et terrae motus obortus:
multaque praeterea ceciderunt moenia magnis
motibus in terris, et multae per mare pessum
subsedere suis pariter cum civibus urbes.
quod nisi prorumpit, tamen impetus ipse animai
et fera vis venti per crebra foramina terrae
dispertitur ut horror et incutit inde tremorem;
frigus uti nostros penitus cum venit in artus,
concutit invitos cogens tremere atque movere.
ancipiti trepidant igitur terrore per urbis,
tecta superne timent, metuunt inferne cavernas
terrai ne dissoluat natura repente,
neu distracta suum late dispandat hiatum
atque suis confusa velit complere ruinis.
proinde licet quamvis caelum terramque reantur
incorrupta fore aeternae mandata saluti:
et tamen interdum praesens vis ipsa pericli
subdit et hunc stimulum quadam de parte timoris,
ne pedibus raptim tellus subtracta feratur
in barathrum, rerumque sequatur prodita summa
funditus, et fiat mundi confusa ruina.
Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae
expirent ignes interdum turbine tanto,
expediam: neque enim mediocri clade coorta
flammea tempestas Siculum dominata per agros
finitimis ad se convertit gentibus ora,
fumida cum caeli scintillare omnia templa
cernentes pavida complebant pectora cura,
quid moliretur rerum natura novarum.
Hisce tibi in rebus latest alteque videndum
et longe cunctas in partis dispiciendum,
ut reminiscaris summam rerum esse profundam

et videas caelum summai totius unum
quam sit parvula pars et quam multesima constet,
nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
quod bene propositum si plane contueare
ac videas plane, mirari multa relinquas.
numquis enim nostrum miratur, siquis in artus
accepit calido febrim fervore coortam
aut alium quemvis morbi per membra dolorem?
opturgescit enim subito pes, arripit acer
saepe dolor dentes, oculos invadit in ipsos,
existit sacer ignis et urit corpore serpens
quamcumque arripuit partim repitque per artus,
nimirum, quia sunt multarum semina rerum,
et satis haec tellus nobis caelumque mali fert,
unde queat vis immensi procrescere morbi.
sic igitur toti caelo terraeque putandumst
ex infinito satis omnia suppeditare,
unde repente queat tellus concussa moveri
perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
ignis abundare Aetnaeus, flammescere caelum:
id quoque enim fit, et ardescunt caelestia templa;
et tempestates pluviae graviore coortu
sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
'at nimis est ingens incendi turbidus ardor.'
scilicet, et fluvius qui visus maximu' cuiquest

*

qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens
arbor homoque videtur, et omnia de genere omni
maxima quae vidit quisque, haec ingentia fingit,
cum tamen omnia cum caelo terraque marique
nil sint ad summam summai totius omnem.
Nunc tamen illa modis quibus inritata repente
flamma foras vastis Aetnae fornacibus efflet,
expediam. primum totius subcava montis
est natura, fere silicum suffulta cavernis.
omnibus est porro in speluncis ventus et aër.
ventus enim fit, ubist agitando percitus aër:

hic ubi percaluit calefecitque omnia circum
saxa furens, qua contingit, terramque, et ab ollis
excussit calidum flammis velocibus ignem,
tollit se ac rectis ita faucibus eicit alte.
fert itaque ardorem longe, longeque favillam
differt, et crassa volvit caligine fumum,
extruditque simul mirando pondere saxa;
ne dubites quin haec animai turbida sit vis.
praeterea magna ex parti mare montis ad eius
radices frangit fluctus aestumque resorbet.
ex hoc usque mari speluncae montis ad altas
perveniunt subter fauces. hac ire fatendumst

*

et penetrare maris penitus res cogit aperta
atque efflare foras, ideoque extollere flammam
saxaque subiectare et arenae tollere nimbos.
in summo sunt vertice enim crateres, ut ipsi
nominitant; nos quod fauces perhibemus et ora.
Sunt aliquot quoque res quarum unam dicere causam
non satis est, verum pluris, unde una tamen sit;
corpus ut exanimum siquod procul ipse iacere
conspicias hominis, fit ut omnis dicere causas
conveniat leti, dicatur ut illius una:
nam neque eum ferro nec frigore vincere possis
interiisse neque a morbo neque forte veneno,
verum aliquid genere esse ex hoc quod contigit ei
scimus. item in multis hoc rebus dicere habemus.
Nilus in aestatem crescit campisque redundat
unicus in terris, Aegypti totius amnis.
is rigat Aegyptum medium per saepe calorem,
aut quia sunt aestate aquilones ostia contra,
anni tempore eo qui etesiae esse feruntur,
et contra fluvium flantes remorantur et undas
cogentes sursus replent coguntque manere.
nam dubio procul haec adverso flabra feruntur
flumine, quae gelidis ab stellis axis aguntur:
ille ex aestifera parti venit amnis ab austro,

inter nigra virum percocto saecla colore
exoriens penitus media ab regione diei.
est quoque uti possit magnus congestus arenae
fluctibus adversis oppilare ostia contra,
cum mare permotum ventis ruit intus arenam;
quo fit uti pacto liber minus exitus amni
et proclivis item fiat minus impetus undis.
fit quoque uti pluviae, forsan, magis ad caput ei
tempore eo fiant, quod etesia flabra aquilonum
nubila coniciunt in eas tunc omnia partis:
scilicet, ad mediam regionem eiecta diei
cum convenerunt, ibi ad altos denique montis
contrusae nubes coguntur vique premuntur.
forsitan Aethiopum penitus de montibus altis
crescat, ubi in campos albas descendere ningues
tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.
Nunc age, Averna tibi quae sunt loca cumque lacusque,
expediam, quali natura praedita constent.
principio, quo Averna vocantur nomine, id ab re
inpositumst, quia sunt avibus contraria cunctis,
e regione ea quod loca cum venere volantes,
remigi oblitae pennarum vela remittunt,
praecipitesque cadunt molli cervice profusae
in terram, si forte ita fert natura locorum,
aut in aquam, si forte lacus substratus Avernist.
is locus est Cumas apud, acri sulpure montes
oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti;
est et Athenaeis in moenibus, arcis in ipso
vertice, Palladis ad templum Tritonidis almae,
quo numquam pennis appellunt corpora raucae
cornices, non cum fumant altaria donis:
usque adeo fugitant non iras Palladis acris
pervigili causa, Graium ut cecinere poëtae,
sed natura loci opus efficit ipsa suapte.
in Syria quoque fertur item locus esse videri,
quadripedes quoque quo simul ac vestigia primum
intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,

manibus ut si sint divis mactata repente.
omnia quae naturali ratione geruntur,
et quibus e fiant causis apparet origo:
ianua ne forte his Orci regionibus esse
credatur, post hinc animas Acheruntis in oras
ducere forte deos manis inferne reamur,
naribus alipedes ut cervi saepe putantur
ducere de latebris serpentia saecla ferarum.
quod procul a vera quam sit ratione repulsum
percipe: nam de re nunc ipsa dicere conor.
Principio hoc dico, quod dixi saepe quoque ante,
in terra cuiusque modi rerum esse figuras;
multa, cibo quae sunt, vitalia, multaque, morbos
incutere et mortem quae possint adcelerare.
et magis esse aliis alias animantibus aptas
res ad vitai rationem ostendimus ante
propter dissimilem naturam dissimilisque
texturas inter sese primasque figuras.
Deinde videre licet quam multae sint homini res
acriter infestae sensu spurcaeque gravesque;
multa meant inimica per auris, multa per ipsas
insinuant naris infesta atque aspera sese,
nec sunt multa parum tactu vitanda neque autem
aspectu fugienda saporeque tristia quae sint.
arboribus primum certis gravis umbra tributa
usque adeo, capitis faciant ut saepe dolores,
siquis eas supter iacuit prostratus in herbis.
est etiam magnis Heliconis montibus arbos
floris odore hominem taetro consueta necare.
scilicet, haec ideo terris ex omnia surgunt
multa modis multis multarum semina rerum,
quod permixta gerit tellus discretaque tradit.
nocturnumque recens extinctum lumen ubi acri
nidore offendit nares, consopit ibidem
concidere et spumas qui morbo mittere suevit.
castoreoque gravi mulier sopita recumbit,
et manibus nitidum teneris opus effluit ei,

tempore eo si odoratast quo menstrua solvit.
multaque praeterea languentia membra per artus
solvunt atque animam labefactant sedibus intus.
denique si calidis etiam cunctere lavabris
plenior et fueris, solio ferventis aquai
quam facile in medio fit uti des saepe ruinas!
carbonumque gravis vis atque odor insinuatur
quam facile in cerebrum, nisi aquam praecepimus ante!
at cum membra hominis percepit fervidior vis,

*

tum fit odor vini plagae mactabilis instar.
nonne vides etiam terra quoque sulpur in ipsa
gignier et taetro concrescere odore bitumen;
denique ubi argenti venas aurique secuntur,
terrai penitus scrutantes abdita ferro,
qualis expiret Scaptensula subter odores?
quidve mali fit ut exhalent aurata metalla!
quas hominum reddunt facies qualisque colores!
nonne vides audisve perire in tempore parvo
quam soleant, et quam vitai copia desit,
quos opere in tali cohibet vis magna necessis?
hos igitur tellus omnis exaestuat aestus
expiratque foras in apertum promptaque caeli.
Sic et Averna loca alitibus summittere debent
mortiferam vim, de terra quae surgit in auras,
ut spatium caeli quadam de parte venenet;
quo simul ac primum pennis delata sit ales,
impediatur ibi caeco correpta veneno,
ut cadat e regione loci, qua derigit aestus.
quo cum conruit, hic eadem vis illius aestus
reliquias vitae membris ex omnibus aufert.
quippe etenim primo quasi quendam conciet aestum:
posterius fit uti, cum iam cecidere veneni
in fontis ipsos, ibi sit quoque vita vomenda
propterea quod magna mali fit copia circum.
Fit quoque ut interdum vis haec atque aestus Averni
aëra, qui inter avis cumquest terramque locatus,

discutiat, prope uti locus hic linquatur inanis.
cuius ubi e regione loci venere volantes,
claudicat extemplo pinnarum nisus inanis,
et conamen utrimque alarum proditur omne.
hic ubi nixari nequeunt insistereque alis,
scilicet, in terram delabi pondere cogit
natura, et vacuum prope iam per inane iacentes
dispergunt animas per caulas corporis omnis.

*

|| frigidior porro in puteis aestate fit umor,
rarescit quia terra calore, et semina si quae
forte vaporis habet proprii, dimittit in auras.
quo magis est igitur tellus effeta calore,
fit quoque frigidior qui in terrast abditus umor.
frigore cum premitur porro omnis terra coitque
et quasi concrescit, fit, scilicet, ut coëundo
exprimat in puteos si quem gerit ipsa calorem. ||
Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
frigidus et calidus nocturno tempore fertur.
hunc homines fontem nimis admirantur et acri
sole putant supter terras fervescere raptim,
nox ubi terribili terras caligine texit.
quod nimis a verast longe ratione remotum:
quippe, ubi sol nudum contractans corpus aquai
non quierit calidum supera de reddere parte,
cum superum lumen tanto fervore fruatur,
qui queat hic supter tam crasso corpore terram
percoquere umorem et calido satiare vapore?
praesertim cum vix possit per septa domorum
insinuare suum radiis ardentibus aestum.
quae ratiost igitur? nimirum, terra magis quod
rara tepet circum fontem quam cetera tellus,
multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
hoc ubi roriferis terram nox obruit umbris,
extemplo subtus frigescit terra coitque:
hac ratione fit ut, tamquam compressa manu sit,
exprimat in fontem quae semina cumque habet ignis,

quae calidum faciunt laticis tactum atque saporem.
inde ubi sol radiis terram dimovit obortus
et rarefecit calido gliscente vapore,
rursus in antiquas redeunt primordia sedes
ignis, et in terram cedit calor omnis aquai.
frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
praeterea solis radiis iactatur aquai
umor et in lucem tremulo rarescit ab aestu:
propterea fit uti quae semina cumque habet ignis
dimittat; quasi saepe gelum, quod continet in se,
mittit et exsolvit glaciem nodosque relaxat.
Frigidus est etiam fons, supra quem sita saepe
stuppa iacit flammam concepto protinus igni,
taedaque consimili ratione accensa per undas
conlucet, quocumque natans impellitur auris.
nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
semina, de terraque necessest funditus ipsa
ignis corpora per totum consurgere fontem
et simul exspirare foras exireque in auras,
non ita multa tamen, calidus queat ut fieri fons,
propterea dispersa foras erumpere cogit
vis per aquam subito sursumque ea conciliari.
quod genus endo marist Aradi fons, dulcis aquai
qui scatit et salsas circum se dimovet undas:
et multis aliis praebet regionibus aequor
utilitatem opportunam sitientibu' nautis,
quod dulcis inter salsas intervomit undas.
sic igitur per eum possunt erumpere fontem
et scatere illa foras in stuppam semina; quo cum
conveniunt aut in taedai corpore adhaerent,
ardescunt facile extemplo, quia multa quoque in se
semina habent ignis stuppae taedaeque latentis.
nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum
nuper ubi extinctum admoveas, accendier ante
quam tetigit flammam, taedamque pari ratione?
multaque praeterea prius ipso tacta vapore
eminus ardescunt quam comminus imbuat ignis.

hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandumst.
Quod superest, agere incipiam quo foedere fiat
naturae, lapis hic ut ferrum ducere possit,
quem Magneta vocant patriae de nomine Grai,
Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.
hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam
saepe ex anellis reddit pendentibus ex se.
quinque etenim licet interdum pluresque videre
ordine demissos levibus iactarier auris,
unus ubi ex uno dependet supter adhaerens,
ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit:
usque adeo permananter vis pervalet eius.
Hoc genus in rebus firmandumst multa prius quam
ipsius rei rationem reddere possis,
et nimium longis ambagibus est adeundum;
quo magis attentas auris animumque reposco.
Principio omnibus ab rebus, quascumque videmus,
perpetuo fluere ac mitti spargique necessest
corpora quae feriant oculos visumque lacessant:
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores;
frigus it a fluviis, calor ab sole, aestus ab undis
aequoris, exesor moerorum, litora circum:
nec varii cessant sonitus manare per auras:
denique in os salsi venit umor saepe saporis,
cum mare versamur propter, dilutaque contra
cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter
fertur et in cunctas dimittitur undique partis,
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
perpetuo quoniam sentimus et omnibu' semper
cernere odorari licet et sentire sonare.
Nunc omnis repetam quam raro corpore sint res
commemorare; quod in primo quoque carmine claret.
quippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
qua de disserere adgredior, firmare necessest
nil esse in promptu nisi mixtum corpus inani.

principio fit ut in speluncis saxa superne
sudent umore et guttis manantibu' stillent.
manat item nobis e toto corpore sudor,
crescit barba, pilique per omnia membra, per artus.
diditur in venas cibus omnis, auget alitque
corporis extremas quoque partis unguiculosque.
‖ frigus item transire per aes, calidumque vaporem,
sentimus, sentimus item transire per aurum
atque per argentum, cum pocula plena tenemus. ‖
denique per dissepta domorum saxea voces
pervolitant, permanat odor frigusque vaposque
ignis, qui ferri quoque vim penetrare suëvit.
denique qua circum caeli lorica coërcet

*

morbida visque simul, cum extrinsecus insinuatur,

*

e tempestate in terra caeloque coortast,
in caelum terrasque remotas iure facessit;
quandoquidem nil est nisi rarum corpore nexum.
Huc accedit uti non omnia, quae iaciuntur
corpora cumque ab rebus, eodem praedita sensu
atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
principio terram sol excoquit et facit are,
at glaciem dissolvit et altis montibus altas
extructasque nives radiis tabescere cogit:
denique cera liquefit in eius posta vapore.
ignis item liquidum facit aes aurumque resolvit,
at coria et carnem trahit et conducit in unum.
umor aquae porro ferrum condurat ab igni,
at coria et carnem mollit durata calore.
barbigeras oleaster eo iuvat usque capellas,
affluat ambrosia quasi vero, et nectare tinctus;
qua nil est homini quod amariu' frondeat esca.
denique amaracinum fugitat sus et timet omne
ungentum: nam saetigeris subus acre venenumst;
quod nos interdum tamquam recreare videtur.
at contra nobis caenum taeterrima cum sit

spurcities, eadem subus haec iucunda videtur,
insatiabiliter toti ut volvantur ibidem.
Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re
adgredior quod dicendum prius esse videtur.
multa foramina cum variis sint reddita rebus,
dissimili inter se natura praedita debent
esse et habere suam naturam quaeque viasque.
quippe etenim varii sensus animantibus insunt,
quorum quisque suam proprie rem percipit in se:
nam penetrare alio sonitus alioque saporem
cernimus e sucis, alio nidoris odores.
praeterea manare aliud per saxa videtur,
atque aliud lignis, aliud transire per aurum,
argentoque foras aliud vitroque meare:
nam fluere hac species, illac calor ire videtur,
atque aliis aliud citius transmittere eadem.
scilicet, id fieri cogit natura viarum
multimodis varians, ut paulo ostendimus ante,
propter dissimilem naturam textaque rerum.
Quapropter, bene ubi haec confirmata atque locata
omnia constiterint nobis praeposta parata,
quod superest, facile hinc ratio reddetur, et omnis
causa patefiet, quae ferri pelliciat vim.
principio fluere e lapide hoc permulta necessest
semina, sive aestum, qui discutit aëra plagis,
inter qui lapidem ferrumquest cumque locatus.
hoc ubi inanitur spatium multusque vacefit
in medio locus, extemplo primordia ferri
in vacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit utque
anulus ipse sequatur eatque ita corpore toto.
nec res ulla magis primoribus *ex* elementis
indupedita suis arte conexa cohaeret
quam validi ferri natura et frigidus horror.
quo minus est mirum, quod ducitur ex elementis,
corpora si nequeunt e ferro plura coorta
in vacuum ferri, quin anulus ipse sequatur;

[988 sq.] = 993 sq.

quod facit, et sequitur, donec pervenit ad ipsum
iam lapidem caecisque in eo compagibus haesit.
hoc fit idem cunctas in partis; unde vacefit
cumque locus, sive e transverso sive superne
corpora continuo in vacuum vicina feruntur:
quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa
sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
huc accedit item, quare queat id magis esse,
haec quoque res adiumento, motusque iuvatur,
quod, simul a frontest anelli rarior aër
factus inanitusque locus magis ac vacuatus,
continuo fit uti qui post est cumque locatus
aër a tergo quasi provehat atque propellat.
semper enim circumpositus res verberat aër:
sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
parte quod ex una spatium vacat et capit in se.
hic, tibi quem memoro, per crebra foramina ferri
parvas ad partis subtiliter insinuatus,
trudit et inpellit, quasi navem velaque ventus.
denique res omnes debent in corpore habere
aëra, quandoquidem raro sunt corpore et aër
omnibus est rebus circumdatus adpositusque.
hic igitur, penitus qui in ferrost abditus aër,
sollicito motu semper iactatur eoque
verberat anellum dubio procul et ciet intus,
scilicet: ille eodem fertur, quo praecipitavit
iam semel et partem in vacuam conamina sumpsit.
Fit quoque ut a lapide hoc ferri natura recedat
interdum, fugere atque sequi consueta vicissim.
exultare etiam Samothracia ferrea vidi
et ramenta simul ferri furere intus ahenis
in scaphiis, lapis hic Magnes cum subditus esset:
usque adeo fugere ab saxo gestire videtur.
aere interposito discordia tanta creatur
propterea quia, nimirum, prius aestus ubi aeris
praecepit ferrique vias possedit apertas,
posterior lapidis venit aestus et omnia plena

invenit in ferro, neque habet qua tranet ut ante:
cogitur offensare igitur pulsareque fluctu
ferrea texta suo; quo pacto respuit ab se
atque per aes agitat, sine eo quod saepe resorbet.
Illud in his rebus mirari mitte, quod aestus
non valet e lapide hoc alias impellere item res.
pondere enim fretae partim stant, quod genus aurum,
et partim raro quia sunt cum corpore, ut aestus
pervolet intactas, nequeunt inpellier usquam;
lignea materies in quo genere esse videtur.
interutrasque igitur ferri natura locata
aeris ubi accepit quaedam corpuscula, tum fit,
inpellant ut eam Magnesi flumina saxi.
nec tamen haec ita sunt aliarum rerum aliena,
ut mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur,
quae memorare queam inter se simul uniter apta.
saxa vides primum sola colescere calce.
glutine materies taurino iungitur uno,
ut vitio venae tabularum saepius hiscant
quam laxare queant compages taurea vincla.
vitigeni latices acuai fontibus audent
misceri, cum pix nequeat gravis et leve olivom.
purpureusque colos conchyli iungitur uno
corpore cum lanae, dirimi qui non queat usquam;
non si Neptuni fluctu renovare operam des,
non, mare si totum velit eluere omnibus undis.
denique non auro res aurum copulat una,
aerique *aes* plumbo fit uti iungatur ab albo?
cetera iam quam multa licet reperire! quid ergo?
nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
nec me tam multam hic operam consumere par est,
sed breviter paucis praestat comprendere multa.
quorum ita texturae ceciderunt mutua contra,
ut cava conveniant plenis haec illius illa
huiusque inter se, iunctura haec optima constat.
est etiam, quasi ut anellis hamisque plicata
inter se quaedam possint coplata teneri;

quod magis in lapide hoc fieri ferroque videtur.
Nunc ratio quae sit morbis, aut unde repente
mortiferam possit cladem conflare coorta
morbida vis hominum generi pecudumque catervis
expediam. primum multarum semina rerum
esse supra docui quae sint vitalia nobis,
et contra quae sint morbo mortique necessest
multa volare: ea cum casu sunt forte coorta
et perturbarunt caelum, fit morbidus aër.
atque ea vis omnis morborum pestilitasque
aut extrinsecus ut nubes nebulaeque superne
per caelum veniunt, aut ipsa saepe coortae
de terra surgunt, ubi putorem umida nactast
intempestivis pluviisque et solibus icta.
nonne vides etiam caeli novitate et aquarum
temptari procul a patria quicumque domoque
adveniunt ideo quia longe discrepitant res?
nam quid Brittannis caelum differre putamus,
et quod in Aegyptost, qua mundi claudicat axis,
quidve quod in Pontost differre, et Gadibus atque
usque ad nigra virum percocto saecla colore?
quae cum quattuor inter se diversa videmus
quattuor a ventis et caeli partibus esse,
tum color et facies hominum distare videntur
largiter et morbi generatim saecla tenere.
est elephas morbus qui propter flumina Nili
gignitur Aegypto in media, neque praeterea usquam.
Atthide temptantur gressus, oculique in Achaeis
finibus. inde aliis alius locus est inimicus
partibus ac membris: varius concinnat id aër.
proinde ubi se caelum quod nobis forte alienum
commovet atque aër inimicus serpere coepit,
ut nebula ac nubes paulatim repit et omne
qua graditur conturbat et immutare coactat,
fit quoque ut, in nostrum cum venit denique caelum,
corrumpat reddatque sui simile atque alienum.
haec igitur subito clades nova pestilitasque

aut in aquas cadit aut fruges persidit in ipsas
aut alios hominum pastus pecudumque cibatus,
aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso,
et, cum spirantes mixtas hinc ducimus auras,
illa quoque in corpus pariter sorbere necessest.
consimili ratione venit bubus quoque saepe
pestilitas et lanigeris balantibus aegror.
nec refert utrum nos in loca deveniamus
nobis adversa et caeli mutemus amictum,
an caelum nobis natura ultro corruptum
deferat aut aliquid quo non consuevimus uti,
quod nos adventu possit temptare recenti.
Haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
finibus in Cecropis funestos reddidit agros
vastavitque vias, exhausit civibus urbem.
nam penitus veniens Aegypti finibus ortus,
aëra permensus multum camposque natantis,
incubuit tandem populo Pandionis omni.
inde catervatim morbo mortique dabantur.
principio caput incensum fervore gerebant
et duplicis oculos suffusa luce rubentes.
sudabant etiam fauces intrinsecus atrae
sanguine, et ulceribus vocis via saepta coibat,
atque animi interpres manabat lingua cruore,
debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.
inde ubi per fauces pectus complerat et ipsum
morbida vis in cor maestum confluxerat aegris,
omnia tum vero vitai claustra lababant.
spiritus ore foras taetrum volvebat odorem,
rancida quo perolent proiecta cadavera ritu.
atque animi prorsum vires totius et omne
languebat corpus, leti iam limine in ipso.
intolerabilibusque malis erat anxius angor
adsidue comes et gemitu commixta querella.
singultusque frequens noctem per saepe diemque
corripere adsidue nervos et membra coactans
dissoluebat eos, defessos ante, fatigans.

nec nimio cuiquam posses ardore tueri
corporis in summo summam fervescere partem,
sed potius tepidum manibus proponere tactum
et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
corpus, ut est per membra sacer cum diditur ignis.
intima pars hominum vero flagrabat ad ossa,
flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus.
nil adeo posses cuiquam leve tenveque membris
vertere in utilitatem, at ventum et frigora semper.
in fluvios partim gelidos ardentia morbo
membra dabant, nudum iacientes corpus in undas.
multi praecipites lymphis putealibus alte
inciderunt, ipso venientes ore patente:
insedabiliter sitis arida, corpora torrens,
aequabat multum parvis umoribus imbrem.
nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
corpora. mussabat tacito medicina timore,
quippe patentia cum totiens ac nuntia mortis
lumina versarent oculorum expertia somno.
multaque praeterea mortis tum signa dabantur:
perturbata animi mens in maerore metuque,
triste supercilium, furiosus voltus et acer,
sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,
creber spiritus aut ingens raroque coortus,
sudorisque madens per collum splendidus umor,
tenvia sputa minuta, croci contacta colore
salsaque, per fauces rauca vix edita tussi.
in manibus vero nervi trahere et tremere artus
a pedibusque minutatim succedere frigus
non dubitabat: item ad supremum denique tempus
conpressae nares, nasi primoris acumen
tenve, cavati oculi, cava tempora, frigida pellis
duraque, inhorrescens rictum, frons tenta tumebat.
nec nimio rigida post artus morte iacebant.
octavoque fere candenti lumine solis
aut etiam nona reddebant lampade vitam.
quorum siquis, ut est, vitarat funera leti,

ulceribus taetris et nigra proluvie alvi
posterius tamen hunc tabes letumque manebat,
aut etiam multus capitis cum saepe dolore
corruptus sanguis ëxpletis naribus ibat:
hac hominis totae vires corpusque fluebat.
profluvium porro qui taetri sanguinis acre
exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
ibat et in partis genitalis corporis ipsas.
et graviter partim metuentes limina leti
vivebant ferro privati parte virili,
et manibus sine nonnulli pedibusque manebant
in vita tamen, et perdebant lumina partim:
usque adeo mortis metus his incesserat acer.
atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
multaque humi cum inhumata iacerent corpora supra
corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem,
aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
nec tamen omnino temere illis solibus ulla
comparebat avis, nec tristia saecla ferarum
exibant silvis: languebant pleraque morbo
et moriebantur. cum primis fida canum vis
strata viis animam ponebat in omnibus aegre:
extorquebat enim vitam vis morbida membris.
|| incomitata rapi cernebant funera vasta, ||
nec ratio remedi communis certa dabatur:
nam quod ali dederat vitalis aëris auras
volvere in ore licere et caeli templa tueri,
hoc aliis erat exitio letumque parabat.
Illud in his rebus miserandum magnopere unum
aerumnabile erat, quod ubi se quisque videbat
implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
deficiens animo maesto cum corde iacebat,
funera respectansque animam amittebat ibidem.
quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
ex aliis alios avidi contagia morbi,

lanigeras tamquam pecudes et bucera saecla.
idque vel in primis cumulabat funere funus.
nam quicumque suos fugitabant visere ad aegros,
vitai nimium cupidos mortisque timentis
poenibat paulo post turpi morte malaque,
desertos, opis expertis, incuria mactans.
qui fuerant autem praesto, contagibus ibant
atque labore, pudor quem tum cogebat obire
blandaque lassorum vox mixta voce querellae.
optimus hoc leti genus ergo quisque subibat.

*

inque aliis alium populum sepelire suorum
certantes: lacrimis lassi luctuque redibant:
inde bonam partem in lectum maerore dabantur.
nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus
nec mors nec luctus temptaret tempore tali.
Praeterea iam pastor et armentarius omnis
et robustus item curvi moderator aratri
languebat, penitusque casa contrusa iacebant
corpora paupertate et morbo dedita morti.
exanimis pueris super exanimata parentum
corpora nonnumquam posses retroque videre.
matribus et patribus natos super edere vitam.
nec minimam partem ex agris is maeror in urbem
confluxit, languens quem contulit agricolarum
copia conveniens ex omni morbida parte.
omnia conplebant loca tectaque; quo magis aestus

*

confertos ita acervatim mors accumulabat.
multa siti protracta viam per proque voluta
corpora silanos ad aquarum strata iacebant
interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum,
multaque per populi passim loca prompta viasque
languida semanimo cum corpore membra videres
horrida paedore et pannis cooperta perire,
‖ corporis inluvie, pelli super ossibus una, ‖
ulceribus taetris prope iam sordique sepulta.

omnia denique sancta deum delubra replerat
corporibus mors exanimis, onerataque passim
cuncta cadaveribus caelestum templa manebant,
hospitibus loca quae complerant aedituentes.
nec iam religio divom nec numina magni
pendebantur enim: praesens dolor exsuperabat.
nec mos ille sepulturae remanebat in urbe,
quo pius hic populus semper consuerat humari:
perturbatus enim totus trepidabat, et unus
quisque suum pro re *conpostum* maestus humabat.
multaque *res* subita et paupertas horrida suasit:
namque suos consanguineos aliena rogorum
insuper extructa ingenti clamore locabant,
subdebantque faces, multo cum sanguine saepe
rixantes potius quam corpora desererentur.

APPENDIX.

Cum vere anni MDCCCXCIV Gymnasii civici Halensis collegarum precibus obsecutus promisissem me hanc Lucreti editionem satis mature absoluturum, ut Litterarum Universitati Fridericianae Halensi media aestate illius anni saecularia altera celebranti dedicari posset, mox sensi me rem difficilem ad praestandum suscepisse. itaque omne fere tempus quod muneris scholastici officio vacabat, ad prolegomena — nam ea tum nondum scripta erant — elaboranda insumpsi et continuato paene diurno nocturnoque labore effeci, ut hanc quoque operis partem ad diem absolverem, sed non ita, ut non saepius quam vellem, in numeris potissimum, non nunquam etiam in rebus laberer. quae errata quominus in repetita plagularum mihi ad emendandum missarum lectione omnia corrigerem haec quam dicturus sum res obstitit. ubi primum feriae factae sunt, ut valetudinem parum secundam confirmarem in solitudinem et montium recessus confugi: ubi plagulas illas relegi, cum etiam tum vix satis convaluissem. accedebat quod libris parum instructus eram. quo factum est, ut multa menda me fugerent. quod sero sensi. quo magis nunc gaudeo quod mihi a bibliopola honestissimo facultas data est appendicis prolegomenis subiciendae.

Neque tamen faustissima occasione arrepta satis habui seu mea seu typothetae errata corrigere, sed cum et Susemihlius vir doctissimus et de me plus uno nomine optime meritus non pauca recte monuisset in Lucreti mei censura, quae inserta est hebdom. philologicarum Berol. fasciculo non. Sext. a. 1895 edito, et a Giussano viro acutissimi ingenii, qui editionem meam in voluminis XXIV conspectus librorum philologicorum — rivista di filologia inscribitur — fasciculo primo et tertio recensuit, non pauca didicissem, habebam multa et bona, quae non solum ad meum usum, sed etiam ad eorum qui editione mea uterentur utilitatem viderentur pertinere. ad quae paulo post etiam uberiora accesserunt. nam non multo post idem ille vir doctissimus carmen de rerum natura commentario amplissimo instructum Mediolani edidit tribus voluminibus, quibus uno volumine praemisit decem commentationes de rebus a Lucretio tractatis scriptas. cum igitur

acumine et doctrina viri egregii effectum esset, ut ego non paucis locis aut ea quae Giussanus censuerat probanda existimarem aut certe de eis quae ipse statueram, dubitare coepissem cumque etiam ea quae ille minus recte scripsisse videretur pleraque mentione certe digna esse putarem, visum est in hac appendice maiorem lectionum Giussanianarum partem referre meo, cum opus videretur, de eis iudicio paucis adiecto.

Sed alia quoque addenda erant. aegre ferebat Susemihlius, quod non pauca eorum, a quibus primis quaeque emendatio profecta esset, nomina omisissem: quod ille quidem non ita monuit, quasi promisso non stetissem: nam vel plus feci quam prolegomenorum p. XXXIV promiseram. sed tamen visum est desiderio viri humanissimi quoad possem satisfacere. ergo non paucis locis emendatorum antiquiorum nomina infra afferam et praeterea non raro egregias Lachmanni coniecturas, quas olim satis habui tacito consensu probare, nunc ad auctorem referam.

Nonnullis, qui de hac editione scripserunt, accidit ut institutum meum non satis perspicerent. velut fuit qui doleret, quod l. I versibus 6—9 seclusis locum pulcherrimum quodam modo mutilassem. qui lineolarum a me positarum vim et rationem non cepit. cepisse se Giussanus declarat, cum ita me vituperat, ut neget editoris esse ea, quae postea ab ipso poeta inserta aliquo tamen modo cum eis quibus interiecta sint coniuncta videantur, secludere, 'la **stratigrafia** del testo' inquit 'è oggetto dell commento', qua voce usus rem egregie significat; nam quantum eius fieri potuit id egi, ut appareret, qui versus prius scriptis post inserti essent. quod me egisse Susemihlius laudat cum scribit: 'Ceterum ipse ille lacunae signi et cancellorum usus apud Briegerum multo frequentius quam apud priores editores occurrens declarat, quanti progressus ab eo facti sint in sententiarum conexu vel intimo perspiciendo.' qua laude laudati viri gaudeo ita, ut tamen nonnullis locis facile aut illis parallelis opus non fuisse mihi persuaderi patiar aut certe dubitem opusne fuerit. quamquam etiam sunt quae secludenda esse nunc demum didicerim. non multo aliter res se habet in lacunis. qua in utraque re sicubi aliter atque ante hos quattuor annos nunc sentio, mox significabo. iam enim transibo ad singula.

Nonnulla eorum quae hic emendabo multi ex eis qui haec lecturi sunt, iam in textu quem dicunt emendata invenient, ei videlicet, qui exemplaribus post editionem quantum eius fieri potuit a me emendatis utentur. neque tamen non eorum quoque ratio habenda erat, in quorum manibus antiquiora exemplaria sunt.

p. XI l. 15 a marg. infer. lege V 524—528. — l. 11 a *marg.* infer. lege: IV 795. hunc v. Lm. post 785 collocavit, cum *leniter immutatum* suo loco retinere posset. — p. XV l. 10

lege: appareat. — p. XX l. 14 a marg. infer. lege: I 443 pro IV 443. — p. XXVII l. 14 a marg. inf. lege III .. 761, non 760. — p. XXVIII l. 12 .. secludo.] cf. Susem. philol. XLIV p. 66. — p. XXIX m. lege: ne de l. II versibus 167—183 **quidem**. — p. XXXIV inf. l. I ‖ 6—9 ‖. negat Giussanus his versibus cogitatione sublatis habere vocativum *alma Venus* suum naturale complementum. ego non video, cur minus apte ad vocativum illud *te tuumque* ... *initum*, quod in v. 12 est, quam id quod in v. 6 sqq. extat, *te, dea, te* .. *tuum, tibi, tibi* referatur. — ad ‖ 44—55 ‖. Giuss. hos versus, qui sunt 50—61 Lm., post 145 collocat, partem antiquiorem poematis esse arbitratus, quod sine dubio verum est. sed in ea quae extat carminis forma eis omnino locum esse nego. ad ‖ 130—139 ‖. Giuss. 130 sqq. (= 136 sqq. Lm.) lacunae signo praemisso post 79 Lm. ponit. Mihi non persuadet. — 115 *versibus edens* OQ. edd.: Lm. *idem*. — 116 *quo* .. *perveniant* ..] Giuss. — 135 *efferre* OQ. Brix. Veron. probat Giuss.: *sufferre* mg. Florent. 32. Tanaquil Faber. Lm., B. Mr. — 183 ... *crescentesque* OQ. Mr. etiam Giuss. retinet, soloecismum defendens, qui hic excusationem habet nullam. v. quae disputavi p. XX. — ad 205—207. adde post 'Bockemüllerus': et nuper Giuss.; ad 265 post *pontum:* Politian. — 283 post OQ.: Mr. Giuss. — 315 ... prolata]. addo: *specimen* Flaminius Nencini. sed vereor, ut haec vox hic aliter cum genetivo gerundii poni potuerit, atque ita, ut esset id, quo disceremus videre. sic V 176 *specimen creandi* id est, unde discere potuerint di, quomodo principiis ad mundum creandum uterentur. quod vero Nencinus vult, ut illic *natura* ad *creandi* referatur, ita enim opinatur, sic hic ad *videndi* referri, id ut nimis humile et pedestre mihi nullo modo ferri posse videtur. *natura* poetae quasi persona esse poterat, *natura videndi* nullo modo. — p. XXXVI in linea altera tolle Gifanii nomen. — linea 7. scribere debui: *nisi* ... *qua*. — 361 *vacui minus* Pont. Goeb. Brg. et nunc Giuss. — 422 *quaquam* Venet. Ald.[1] 433 (Lm.) *esse aliquo* (Winkelm. *aliqui*) .. 434 *augmine* ... *dum sit;* 435 (hi duo numeri p. 13 in margine locum inter se mutare debuerunt) *cui si tactus erit* etc. poeta hic nihil aliud dicere potuit, nisi quod Creechius eum dicentem facit, cum scribit: 'quicquid enim est, quantitate aliqua, magna aut parva donatur'. Lachm. alterum et tertium versum iubet locum mutare: — *esse aliquid debebit id ipsum; cui si tactus erit* ..., *augmine* ... *corporis augebit numerum*. ad *aliquid esse* addit: scilicet *ὡς τὰ καθ' ὅλας φύσεις λαμβανόμενα καὶ μὴ ὡς τὰ τούτων συμπτώματα ἢ συμβεβηκότα λαμβανόμενα*. sed quis possit suspicari in illo *esse aliquid* tale quid latere, et quis unquam ita locutus est, ut diceret *esse aliquid* pro *esse per se*? Giuss. tamen Lachmanno assentitur, cum scribit: qualunque cosa veramente è,

deve esser qualche cosa **essa stessa**, cioè **per sè stessa**. — 463 *aliud saeclis* Giuss. cum B. et Brg., sed negat lacunam post hunc versum hiare, quod intellegi non possit, quid exciderit. non potest, sed patet hiatus, nam falsum est aliud saeclis, aliud regionibus ipsis eventum dici posse: quodcunque enim erit actum, utrorumque sit eventum necesse est. hoc ne Giuss. ipse quidem infitiatur, sed mira interpretatione scribit significari, 'che anche gli stessi **eventa** si possono dire per un rispetto eventi di uomini, per un altro rispetto dei paesi'. sed nullo modo 'aliud aliud' idem potest esse quod 'dasselbe in verschiedener hinsicht'. et ipse vir doctissimus interpretatione sua parum confidere videtur, nam 'questi versi infelici' inquit, 'come mancano di valor logico, cosi mancano di precisione'. — 512 sq. mire Giuss., nescio quam clausulam hic excidisse ratus, eam quae extat clausulam lineolis secludit. — 518 sq. * *distinctumst*] item Giuss., nisi quod *distinctum* scribit, quia illud *est* in eo versu potuerit esse, qui perierit. — 521 *quae spatium pleno possint distinguere inane*. Marull. edd.: *poena inane* OQ. — 542 post hunc versum Giuss. maiorem lacunam vult esse. contra quem disputavi in ann. Lucret. 1895 p. 159 sq. — 556 *ad summum aetatis pervadere finis*. item Giuss. — ‖ 566—577 ‖ Giuss. sine lineolis post 583 Lm. — 593*594 Mr.] Giuss. — 651 *rursum* in fine versus Winkelm., nunc etiam Giuss. — 675 *atque alia* (non *alio*) *attribui*. etiam Giuss. probat — pro 703 lg. 697. — 738 adde: item Giuss. — idem 746 *minimum consistere prorsum* scribit. — infra lege, versus 768 (774 Lm.). — 773 lg. pro 778. — 828 *quam dicit homoeomerian* . . . 833 . . . putat . . . saepissime] adde Pollii et Giuss. nomina. — 834*835 *ignibus exiguis* etc.: *ex ignis* OQ. edd. — 860 nunc Giussano concedo *sanieque et sanguine* ferri posse, quod poeta scripsit alliteratione quam dicunt blandiente. *mixtim* Polit. et nunc Giuss. *mixta* OQ. *mixto* Lm. — 868 *quae lignis exoriuntur* etiam Giuss. — 875 sqq. perspexit Giuss. prioribus vv. de frumento frangendo, quo id fit, quod nos 'schrot' vocamus, versu 878 de moliendo dici. tollendae igitur lineolae sunt, quibus hunc versum inclusi, sed aliquid deesse etiam nunc opinor. — 880 . . . *latiees* etiam Giuss. sed si lac in aqua est, aquam eo colorari, non eius guttas mittere necesse est. — 881 . . . *lanigerae quali* (*sapore*) *sunt ubera lactis* Lamb., Bruno, Giuss., sed ubera non habent saporem, nisi cum cocta edimus. *ubere* ego: interpretor: quali sapore guttae lactis sunt in lanigerae ubere. ut ego Lm., sed non recte interpretatur: quali oves sunt lactis ubere. — 915 nunc virgula post *super est* posita et puncto post *audi* sublato effeci ut aliquid deesse pateat. — *p. XL l. 3* lege 913 sq. — 990 adde 999 (Lm.). — 998—1001 *male* Susemihlio obsecutus non sum monenti ab his versibus

versus 1008 sqq. divellendos non esse. ergo nunc priore loco lineolas tollo, mediis versibus addo. Giuss. duorum locorum ordine mutato alio modo in idem vitium quod Susem. notaverat incidit. — 990 . . . *partibus e cunctis* Lm.: Giuss. — pro *infernaque* melius Postgat. *inferneque*. — 1052 *sint,* quod pro *sunt* scripsi, correctionem necessariam dicit Giuss. — 1085 *se ibi conligat*: amicus Wakefieldi. — 1091 *tonitralia* etiam Giuss.: 1092 sqq. idem cum Mr. et mecum *omnis* . . . *abeat*. — 1100 Giuss. *haec si pernosces, parva perductus opella* *, cui non facile assenserim.

II 18 *mensque fruatur:* Giuss. non recte mihi adscribit, cum Woltjeri esse dixerim. — 20 sqq. Giuss. post *dolorem* virgulam ponit. subiectum illius *possint* putat *simulacra* esse, non, ut ego, *homines*. — 27 *fulgenti auroque* **Lm.** B. *fulgēt* OQ. Mr. Giuss. — 28 *aurataque* OQ. edd. 'poetam scripsisse existimo *laqueata ornataque*' Lm. *arquataque* B. *tecta*: *templa* OQ. Macrob. semel *tempe* (i. e. *templa*) semel *tecta*, quod plerique recte probarunt. — 42 sq. ut ego Giuss. — 43ᵃ. (non 44) *fervere cum videas* etc. aliquid deesse puto, nam ad *classem* non minus pronomen possessivum addendum erat quam ad *legiones*. — p. XLII linea 8 lg. 67—79. — 88 a *tergo ibus* Preigerus. *a tergibus* OQ. — 104 . . . *et cetera* ⟨*de*⟩ *genere horum paucula* (*paucuia* OQ.). *quae porro magnum per inane vagantur* * (*lacunam olim explevi hoc versu*: *praedita corporibus mage levibus atque rutundis*) *cetera*(?) *dissiliunt* etc.: *parvula quae* . . . *vagantur corpora* Hoersch. diss. p. 30. . . . *paucula quae* . . . *vagantur*. *cetera dissiliunt* etc. Lm. B. Mr. *de genere horum*. ‖ *paucula quae* . . . *vagantur* ‖ Giuss., qui hunc versum aliam formam versus 109 esse vult, mira interpretatione efficere conatus, ne mirararemur eadem in altero versu *paucula* in altero *multa* vocari. — 137 *proporro* Turneb.: *porro* OQ. — vv. 308—328 Giuss. post 141 collocat. dicit apertum esse poetam hos versus eo consilio post scripsisse, ut hic insererentur. non obloquor: nam sine dubio quod habent argumentum apte post ea tractatur, quae sunt de atomorum motus natura et generibus. sed non potuisse Lucretium hos versus toto de motu capite absoluto vel ante vv. 294 vel post 307 velle inseri non concesserim. — 158 *removatur* Pont. *remoravit* OQ. — 159 sq. *suis e partibus unum, unum in quem coepere locum* . . . *feruntur* OQ. edd.: *suis e partibus una* Mr., *suis sine p. una, unum*· Lotzius Giuss. — 168 *rentur* Marull.: *reddi* OQ. olim conieci *reddunt*, i. e. reddere conantur, ut II 350 legimus si *quis corpus sentire refutat*. — 181 et 194: non aliter Giuss., item 198. — 205 post *pugnent* lege: codd. vatic. et Pontan., tolle: Marull. B. — 219 post 'disputavi': ut ego etiam Giuss. — 257 . . . *potestas*. — 258 *voluntas* Lm. B. Mr. Brg. *voluptas* . . . *voluntas* OQ. voluntas . . . voluptas

Lamb. 'qui' ut ait Lm. 'nisi intempestive meminisset Vergilii esse *trahit sua quemque voluptas,* intellegere poterat *voluptati* in neutro versu locum esse'. Imitatio Vergiliana quam fingunt nulla est. Cur enim Vergilius non sine exemplo Lucretiano scribere potuerit *trahit sua quemque voluptas*? *potestas* contra satis firmatur versu 286. Giussanus tamen Lambinum sequitur. — 268 Giuss. *conixa.* — 270 *voluntate id*] edd. — 300 Giuss. scribit *consuerint.* 'mi pare' ait 'non solo possibile ma anche spiegabile: è messo in ombra il fatto come tale': factum ipsum quodam modo obscuratum esse et causalitatem magis respici. non video, qui hic causalitati locus sit. Hoc quaero, tantane libris manu scriptis auctoritas sit tribuenda, ut, ne in una litterula vel potius in dimidia librarii hic errasse videantur, quos in maioribus saepe errasse constat, ad talia interpretationis artificia descendatur? nam indicativum simplicioris explicationis esse Giuss. ipse concedit. — 305 *quicquam est extra* Mr. et Giuss. fortasse recte. — 334 sq. ‖ *qualia sint . . . formis* ‖. Giuss. ego hos versus in abundantiae genere posui. — 337 post Mr. adde: Giuss. — 342 *praeterea* OQ. Brg.] Giuss. — 356 *noscit* Lm.: *nonquit* O. *oinquit* Q. *oinquid* sched. — 363 Giuss. ut Mr. — 380 * 381 *perfacile est animi ratione* etc.: assentitur mihi Giuss. — 422 — *iuvat res*: melius Postgat. (Journ. of philol. XXIV p. 288 sqq.), qui, *quae mulcet cunque tibi res* scribit. Schneidewini *figura,* quod probant Lm. B. Mr. Giuss., utique falsum est. docet Lucretius, unde eorum quae sensibus usurpantur qualitates oriantur. quae res *figurae* dici nequeunt, nisi quae oculis percipiuntur. glomerata quidem feruntur vocum corpora, sed nusquam alicuius vocis vis ad glomeraminis figuram refertur, sed ad atomorum. — 453 sqq. . . . vix credideris.] apud Giuss. legimus versus ita collocatos: 454, 453, 455 *perculsus* ita retinet, ut nomen subst. sit. — 464—477, 456—463: item Giuss. — 473 sqq. . . . Giuss. Goebelium sequitur, nisi quod v. 474 (466 Brg.) recte non *salsus* sed *dulcis* scribit. — 472 *si minus omnia sunt* etiam Giuss. — 474 *penetrareque saxa* OQ. edd: Lm. *sese* cf. ann. philol. 1875 p. 620 hoc *penetrare saxa* non de omnibus eis rebus dicit, sed de parte earum, prorsus eodem modo quo II v. 1008 sq. loquitur. cum lapides et aliae res candescunt, hoc ea re fit, quod igni penetrantur cf. I 481—485. quid Giuss. voluerit, cum *terebrare* scripsit, non capio. — 475 *videmus * sensibus esse datum.* Giuss. 'sto, inquit, col Brieger'. item de lacuna maiore post 477 (463 Lm.) et de minore post 499 mihi assentitur et de versuum 464—477 post 455 — immo apud ipsum est 454 — transpositione Hoerschelmanno. — 501 *purpura . . . infecta colore* Wkm. Bkm., quod maxime proprie *dictum* est, spernit Giussanus, cum Lm. B. Mr. *tacta* scribit, quasi *quod Ovidium* et Iuvenalem non dedeceat, Lucretio adscribere

par sit. idem vero recte me vituperat, quod 502 sq. Bernaisium secutus *caudaque pavonum . . . caeca . . . iacerent* scripsi. ipse aliquid excidisse ratus retinet codicum verba *aurea pavonum rident⟨i⟩ imbuta lepore saecla* etc. Lachmannus 501 sq. *purpura . . . colore . . . aurea, pavonum ridenti imitata lepore saecla* parum feliciter. egregie vero idem v. 515 probante etiam Giussano *iter usque* pro eo quod in libris est *hiemisque*. — 517 p. 448] Giuss. — 528 * 529] Giuss. cum Mr. *ostendens*. — 547 *sumantur uti* Wkm., quod Giuss. in commentario probat, cum in ipso carmine impressum extet: *si sumantur*. — 553 *transtra guberna* Lm. B. Mr. Brg.: *caverna* OQ. unde Giuss. *cavernas*, Servio credens, qui in Aen. II 19 ea voce quae est *caverna*, navium (et equi duratei) costas significari dicit. ineptissime ille quidem. *cavernae* sunt 'die hohlräume'. *guberna* legitur etiam IV 422, ubi nihil obstat, quominus pluralem nominis quod *gubernum* fuerit esse existimemus. — 555 *fluitantia aplustra* ingeniose Marullus pro *plaustra*. — 593 *eximiis vero furit ignibus impetus Aetnae*. Avant. Lamb. ceteri: *ex imis* OQ., qui v. 607 idem pro *eximiis* habent. *ex imis* Giuss. non inscite defendit, sed inest ambiguitas non mediocris. — 651. 655—659. 680 egregie Mr.: Giuss. medios versus eo loco, ubi in libris extant, cancellis includit. rationem non video. — 680 *cum odore, in primis pleraque dona* * B.] Giuss. — 684 . . . *primis differre figuris* etiam Giuss. — versus 688—699 (Lm.) Giuss. post 724 transfert, vv. 723, 724 retentis. transpositionem bene defendit. — leg. 715 pro 716. — 718 *eadem ratio disterminat omnis ⟨res . . .⟩* probat Giuss. — [723] non: ‖ 723 ‖ scribere debui: nam damnat hos versus Gneissius. — 731 *quae sunt imbuta colorem* Mr. Giuss. — 745 * 746 * assentitur Giuss. — post 784 perierunt versus, quibus id demonstratum fuit, ad quod in vv. 785 sq. et 792 respicitur.] negat Giuss., sed non magis persuadet, quam cum demonstrare vult vv. 817—825 suo loco positos esse. cf. ann. philol. 1875 p. 610. — 806 *refulget* et 808 *cervicemst* etiam Giuss. item 826 *austrum* et 828 *disperditur*. — 843 B.] 'Giuss.' — 847 . . . *possis* OQ. Mr.] Giuss. — 856 *quae comitant*: improbat Giuss., scribit: *vaporem * cetera*; *quae cum ita sunt tamen ut* etc. ut Lm., nisi quod aliquid deesse statuit. — 889 . . . p. 176] Giuss. — 893 . . . *posituris denique quis sint* Goeb. quaest. Lucret. 14. *quae sint* OQ. edd. — 900 * 901: item Giuss. — 902 . . . *quaecumque* OQ.] Giuss. — 919 *nequeant* OQ. Mr. Brg. *nequeunt* Lm. B. Giuss., mutatione minime necessaria. — 923 . . . disputavimus.] Giuss. 923 post 915. ceterum lege pro (914 Brg.): (914 Lm.). — 929 . . . *sensum* Giuss. — 930 *quo proditur extra*] Brg. Giuss. 934—940 sine lineolis Giuss. — 939 *omnituentes* . . *tuentur*: OQ. Wkm. Brg. Giuss.: neque Lm. neque B. neque Mr. verborum

lusum senserunt. — 972 *de quibus auctumst* et 983 *non ex ridentibus auctus*. Giuss. mecum libros sequitur. — 991 p. 632] Giuss. — 1001 sq. *mors . . . aliis aliud coniungit et efficit omnes res ut* OQ. ita omnes ante Lm. et nunc Brg. et Giuss.: *coniungitur, et fit ut* Lm B. *coniungit; et effit . . . ut . . .* Mr. satis mire. — ‖ 1010—1018 ‖ ita etiam Giuss. — 1026 pro *principio: suspicito* (B. Mr.), etiam Giuss., quod non *praeterea* aut *deinde* sequatur; sed cf. praef. meae p. XXI. — 1054—1057 *cum praesertim hic sit natura factus et ipse*: (*factus, et ipsa* OQ. Lm. B. Mr. cf. philol. XXV 89 sq.) *sponte sua forte offensando* ⟨*ut*⟩ (Lm. B. Brg. Giuss.) *semina rerum tandem coluerunt* (Lm. *colerunt* OQ. *coierunt* corr. Q. et Nauger., *colarunt* 3 Vatic. Monac. et, quod mireris, Mr.). *ea quae concreta* etc. ut ego Giuss., nisi quod cum OQ. et Mr. *coniecta* scribit. — 1066—1068 *nunc et seminibus si . . . omnis, * sique eadem natura manet*. philol. XXV 90 *nunc et . . . omnis vis eadem* etc. OQ. *ex seminibus, si . . . quis eadem* Lm. B. *nunc et seminibus . . . omnis, visque . . . et natura manet* Mr. ita etiam Giuss., nisi quod de lacuna mecum consentit. — 1076 *animalibus inice mentem*: Wkm. Brg. Giuss. — 1085 *quam genus omne quod hinc (impressum volui) generatumst rebus abundans: rebus*: an einzeldingen: quam genus omne *quod his generatim* (*generatin* O) *rebus abundans* (*habundant* O.) OQ. *quod est gener. r. a.* Lm. *hic gener. reb. abundat*. B. *hic generatimst rebus abundans* Mr. et Giuss. — 1111 Mr.] Giuss. — 1116 *hic* etiam Giuss. — 1122 *dispessa* Mr. Brg. Giuss. — 1141—1143. 1139. 1140 Kanneng. lc. p. 22 non probat Giuss. — ‖ 1142—1145 ‖ Goeb. Mr. Brg. Giuss. — 1157 sq. . . . *suppeditat iam . . . augentque laborem*, item Giuss., qui fusius exponit, cur ita optime scribatur. — 1172. 1168. 1169. 1173 sq. Bergk. Mr. Brg. Giuss. — 1170 *ad capulum* Is. Voss. edd.: *ad scopulum* OQ.

III 22 *rident* (deorum sedes) Lm. B. Mr. *ridet* OQ. Giuss. ‖ 26 sq. ‖. Giuss. non adsentitur. — 43 *animi* etiam Giuss. — 58 *deripitur persona*: huius versus rhythmo satis similis est rhythmus versus 673 *omnis ut actarum exciderit* etc. haud tamen scio an melius sit *et eripitur* scribere. *manet res* Flor. 31 Camb. Pontanus, Marullus ceteri, pro *manare*. *mala re* Heinzius: 'sinnreich' olim censui. — 66 *videntur* Mr. sed hic dubitanter, ut etiam Giuss. — 75 sq. punctum etiam Giuss. tollit — 84 *hunc esse timorem, hunc vexare pudorem, hunc . . . rumpere . . . suadet* Mr. ut *hunc . . . hunc* sit *alium . . . alium*, quod esse non posse demonstravi Jahresber. 1895 p. 142. — Postgatius 83 post 40, quod cur ferri non posset ibidem dixi. — 97 *exstant * sensum animi*. tale quid excidisse potest: *at quidam contra haec . . . putarunt*. — 106 *itaque*, in quo *Giuss.* paululum haesisse videtur, refertur ad eam sententiam

tuendam, quae non impugnatur nisi per errorem, videlicet animum esse corporis partem. — 172 sqq. ... *et in terra* Mr. B.]: Giuss. *saevus et in terra mentis qui gignitur aestus,* sed ita ut *saevus* non ad *aestum* referat, ut Iones, qui scribi iussit: *petitus, saevus et,* contra quod dixit Mr., sed ad *petitum.* sed quae saevitia in eo apparere possit, si homo vulneratus procumbat, non video. de hoc loco agam in recensione editionis Giussanianae. — 189—195 ... *possunt*] obloquitur Giuss. hic. contra v. 198 *spicarumque* retinet omnia mea argumenta probans. — 237 ... etiam Giuss. *animi*, sed cf. ann. Lucret. 1895 p. 167.—239 sq. *recipit mens* OQ: quod ut ferri possit, eo minus ferri potest: (**nedum**) *quae mente volutat.* sed *nedum,* quod Pollius et post eum Postgatius scribi iusserunt, ingeniose excogitatum est. Postg. scribit: *recipit res ... nedum quae mente volutas.* Leidd. exhibent *quaedam que mente volutat.* — 258 *inter sese inmixta*] Giuss. ut Leidd. *inter sese mixta*, qua re Lucretio versuum maximo artifici iniuriam facit. — 267 *calor*. non *color* Lm.] Giussanus. verum est in viscere', dum in corpore latet, non esse colorem. sed eis, quae in luce vidimus, etiam cum in tenebris sunt, eum colorem attribuimus, qui eis in luce fuit. — 284 .. *alias: aliis* (OQ. edd.) etiam nunc Giussanus. sed de variante animi statu (*περὶ τῶν παθῶν*) hic loquitur poeta. — 289 *acrius* OQ. Brg. Giuss., quod a Lambino, Lm. B. Mr. in *acribus* corruptum est. — 297 *gementes.* ‖ * *nec capere — possunt.* ‖ sine lineolis et lacunae signo Giuss. — 304 *suffundens ... umbram* et 306 *interutrasque sitast* etiam Giuss., haec paulo aliter interpretatus. — ‖ 337—349 ‖ Giuss. sine lineolis. — 354 ... Giuss. *quis* (non *quid,* ut ego) *adferet.* — 358 ... [*multaque praeterea perdit cum expellitur aevo*] Bern., item Giuss., nisi quod versum non ut spurium notat. ego melius olim scribi iussi ... *cum* (*ex*)*pellitur illa* 'recte *ad sensum*' ait Giuss. — 362 *sensus enim ... acies detrudit ad ipsas* ⟨*res* ....⟩, *fulgida* etc. Giuss., nihil excidisse ratus, putat poetam dicere *trahi* et *detrudi* nos (ad oculos) 'noi, la nostra coscienza, il nostro giudizio', quod quid sit me non intellegere fateor. — 365 *qua cernimus ipsi* OQ. *quia* post Lm. B. Mr. Giuss.: quos miror. nonne enim via videndi, ut ita dicam, fert per portas, quae, cum pateant, nullum laborem suscipiunt? — 374 *animae elementa minora* OQ. Mr. Brg. adde: Giuss. — 378—380 ... retinet] Giuss. utrumque *prima* recte se habere putat. offendit, quod alterum *prima* videtur priori respondere, cum re vera non respondeat. in versu 380 *priva* eo commendatur, quod in versu 372 est *primordia singula privis adposita.* — 383 lg. in textu *aranei.* — 392 et 393 (393. 392 Lm.) — Goeb., quem Mr. male sequitur]. non melius quam huic Giussano in versuum non transpositorum inter-

pretatione cessisse puto, cum scripsit construendum esse: *multa ciendum, priusquam animai semina sentiscant primordia (corporis) concussa,* ad quam sententiam e versibus non transpositis eliciendam Oedipode opus est. quamquam ne ea quidem, quae nos scripsimus, excludere dubitationem facile concedo. — 394 *et quam in his* Lm.: *et quantis* OQ. et *quam sis* non male Heinzius. — 404 *truncus, adempta animae vi cum membrisque remota: anima circum* OQ. edd. *membrisque* (*remot.* Q. *remotus* O.) *remota* corr. Q. Lm. B. Mr. Heinz., Giuss. Heinzius quae hic cum Lachmanno scribit, ita tuetur, ut incredibilem in modum a veritatis simplicitate recedat. nullis certe interpretationis artificiis credibile fieri poterit, ut *membrorum* voce bis totum corpus significetur, ut vult H., et *truncus* nomen iuxta positum membris non opponatur. plura alias. certe nihil dicere potuit poeta nisi hominem ea animae parte quae in membris fuerit privatum vivere tamen. 'er lebt, nachdem er seelenmasse verloren hat und solche mit den (abgehauenen) gliedern von ihm entfernt ist', ut nostro sermone loquar. ne quis minus peritus in versu offendat, haec simillima affero: III 303 *nec nimis irai | fax* V 951 *vel violenta viri | vis atque.* V 434 *cum paribus iungi | res et.* 516 *terra supra quae se | sunt concutit.* — V 643 *vis eadem, supra | quae terras* etc. — 415 *alioqui splendidus orbis.* omnibus rebus mecum facit Giuss. — 420 . . . *digna tua* . . . **vita** OQ. Giuss. — 425—439 Giuss. contra Susem. et me. in v. 428 *nam* (OQ.) cum Lachmanno mutat ir *iam* et post *geruntur* punctum ponit. contra quem teneo, quae p. XXII disputavi. *simulacra geruntur* (Heinz.: *feruntur*) Giuss. bene tuetur. — 444 — || *corpore qui nostro rarus mage sit, cohibessit?* . . . .] *rarus magis † incohibescit?* Giuss. — 463—471 . . . privetur.] Giuss. aliam huic loco medicinam adhibet versibus 472 sq. inter 462 et 463 positis. — 490 . . . probat Giussanus]. in ed. sua versus ita scribit: *quia vi* (ut ego) *morbi distracta per artus * turbat, agens animam spumat, ut in.* — 526—547 hos versus Giuss. rationibus nequaquam futilibus allatis cum Susem. post 669 transfert. ego tamen dubito. — 529 *scinditur atqui animae haec quoniam natura* Giuss. — 551 . . . *linquuntur* (*lincuntur*) *tabi*: etiam Giuss. Lachmannum sequitur. — 555 . . . Mr.] Giuss. — 571 sq. p. 27] Mr. Giuss. — 594 . . . *usque* B.] Giuss. — || 592—606 Lm. || Giussanus versibus 589—591 versus 607—614, his vv. 798 sq. subicit, post hos collocat 592—606. de his transpositionibus infra dicam. — 594 . . . *exsangui ⟨trunco⟩ cadere omnia* membra Lm. Mr.] Giuss. Heinzius. nequaquam apte. — 607 . . . *supera* OQ. vg.] etiam Giuss., qui tamen 'Goebel et Brieger *superas*' inquit 'fortasse recte'. — || 613—621 || Giuss. etiam 622—631 secludit, non secludit 632—667. — 631 *haud igitur* Lm. B. Giussanus.

incertum est. — 645 *simul* OQ. Brg. Giuss., sed hic ita distinguit: *dolorem, et simul . . . mens est: nec tenet,* non recte. — 661 . . . *ardenti dolore* OQ.] Giuss., qui nos iubet construerere sic: *ut icta ardenti dolore volneris premat* | *eum* scil. *dolorem* vel *id* scil. *volnus* | *morsu.* quae dubitatio dehortatur, ne lectionem tam obscuram probemus. — ad 678 lege (cf. v. 686). — 682 || *convenit ut . . . affluat omne* || Giuss. — 687 *morbus* OQ. Mr. Brg. Giuss. — 688 Giuss. retinet *subitis* 'non volendo escludere la possibilià che Lucrezio abbia usato un partic. *subitus* = *qui subiit,* qui e II 363'. — || 699 ||] hoc versu careri non posse censet Giuss. — 700 *dispertitus enim* . . . Mr.] Giuss. *ergo* OQ. — 734 *cui subeant* etiam Giuss. — 736 *est utqui* Mr.] Giuss. *ut quicum* OQ. — 738 *consensus contagia* editores post Lachmannum: *consensu* OQ. — 740 || * 741 || . . . *disputavi*] 740. 741 [*a patribus* . . . *artus*] Lm. B. Mr. *cervis a patribus datur* Venet. Ald. 1. Wkm. Giuss. — 758 * *sic animas* OQ.: Giussano non persuasi, qui cum Pont. Marull. Ald. 1 Iunt. aliis *sin* scribit et v. 761 non secludit. — 795 sq. (798 sq. Lm.) post 612 (614 Lm.) transferuntur ab Giussano. quo loco ut apti sunt, ita, cum desunt, non desiderantur, ubi vero extant, minus apta sunt clausula — nam ex eis quae praecedunt, non sequitur ut anima, ubi corpus interierit, iam perierit distracta in corpore toto, sed hoc solum, ut post mortem extra corpus eiecta durare non possit. sed cum locus clausula carere non possit, praestabit hos versus hic retinere. non dubito, quin poeta, si opus perficere potuisset, alios substituturus fuerit. ceterum sive versus 795 sq. hic retinentur sive non retinentur, videre debebamus ante ea quae sequuntur lacunam hiare. ubi enim in eis quae praecedunt de eius quod mortale sit cum aeterno coniunctione sermo est? — 787 *quod si posset enim* — p. XIX] Giuss. — 801 * 802 . . .] putat Giuss. posse etiam brachylogiam quandam subesse, quod non credo. — 817 *letalibus ab rebus munita* Lamb. Lm. B. Mr. Brg.: *vitalibus* OQ. Giuss. Heinz. — post 820 Lm. versum huiuscemodi excidisse putat *multa tamen tangunt animam mala, multa pericla.* — || 840—858 || item Giuss. — 848 *repetentia nostri* cf. 856] item Giuss. — 865 *differre an nullo*] item Giuss. — 897 sq. *nec tibi earum iam desiderium rerum super insidet una*: Giuss. *ullum.* quaerit: 'che ci fa qui **una**? insieme a che?' respondeo: dicit poeta eodem tempore mortuo et abesse omnia praemia vitae et non desiderari. — 900 * 901 dissentit Giuss. — || 909—915 || . . . oportet.] Giuss. cum Susem. hunc locum (912—918 Lm.) post 927 (930 Lm.) conicit. sed ipsum Lucretium hos versus hic legi voluisse existimo, quod vv. 916 sqq. non minus bene ad 909—915. referuntur quam ad 901—908. — 914 *torrat* . . .] *torres* cum Lachmanno Giuss. — 932 *si grata,* 938 *vitaque in offensast.* — 959 *gnatis* concede etiam Giuss. —

990 *quem volucres lacerant * atque exest.* non debui *curae* suspicari in eis fuisse, quae excidisse puto, sed *aerumnae.* Giuss. quicquam excidisse negat. — 992 Giuss. *alia quavis scindunt cuppedine curae,* ut vulgo: quod perversum videtur. — 1009 ... *egestas * Tartarus* ... Mr.] Giuss. ceterum cf. p. XXI. — 1021 *hinc* ... Mr.] Giuss. *hic* interpretatur, 'qui è la vera vita acherontea per gli stolti', sed hic asyndeto locum non puto esse. — 1037 sq. *denique Democritum postquam* OQ. edd.] Heinzius cum Bentleio *Democritus, postquam.* sine causa, cf. Giuss. — 1040 *obit decurso* etiam Giuss. — 1056 virgulam post *semper* non ponit Giuss. rationem a me prolatam refelli posse non existimo. — 1066 ... *fugit* (*at quem* ... *haeret*) *et odit.* excidit: Mr.] ... *fugit: at quem, scilicet, ut fit,* .. *potis est, ingratis haeret et odit.* Giuss. 'il *quem*' ait 'oggetto di *effugere* dà l'oggetto anche di *haeret* (sia pure non in accusativo)'. miror quod vir doctissimus in re, quae plerisque inaudita erit, exempla afferre necesse non habuit. — 1076 *certa quidem* Lmb. edd. *certe equidem* OQ. Heinz.. quod nollem nuper probassem (in hebd. philol. Berol. ann. 1898 n. 13) cf. Giuss. — 1072 sqq. lege: Lm. *tertia* virgula sublata locum corrupit, secuti sunt B. et Mr., non Giussanus.

IV ‖ 1—25 ‖ Giuss. sine lineolis. — 25 (Lm.). 45—48. 26] item Giuss. — 45 *primordia quaeque* OQ. Mr. Giuss. *quoique* Lm. *cuique* B. — 41 * 127 sq. Lm. ... scripsit] Giuss. v. post 126 habet. — 43 (Lm.) ‖ 51—53 ‖ 44 cum Lm.: sine lineolis Giuss. — 62 *illarum: illorum:* OQ. edd. Giuss., sed soloecismi hic nulla est excusatio. — ‖ 67—71 ‖ Giuss., quod hic poeta vel de ordine vel de servata figura vel de celeritate dicere debuerit. nimis severe, si quid video. — 79 ... Mr.] Giuss. — 81 ... alienum] Giuss. scribit *his clausa theatri moenia* a meo *ita clausa* etc., ut ipse dicit, profectus. idem 82 *haec* OQ. edd., pro quo ego: *hoc.* — 91 ... *diffusae,* 92 *ortae,* 94 *coortae:* ita etiam Giuss., sed idem v. 92. cum Lm. *extrinsecus,* quod *foras* esse vult. — non recte vv. 230—238 post 97 collocavi, nam docet Giuss. primum demonstrari esse imagines idque demonstrari putat usque ad versum 229 Lm. — ego, [217—229] — et inde demum probari per simulacra fieri ut videamus. — 110 *ex ea imaginibus* etiam Giuss. — 111 ... *tenues formarum illis similesque* cum Lm. et B. Giuss. — 129—140 Lm. post 109 collocandos esse Giussano a Susemihlio non persuasum est. — inter v. 126 (153 Brg.) et 127 cadit illa lacuna 26 vel potius 25 versuum, quam unius paginae archetypi interitu ortam esse Lachmannus demonstravit. — 157 *lapsaque cedant* * 'post haec verba', Lm. ait, 'deest primum *percipe* vel *expediam,* tum *paucula* a quibus illud *enim* quod subicitur pendeat'. — 159 *cum certas pervenit in res*] Giuss. illud alias (cum) codicum tenet,

sed dubitanter. — 160 et 165 non ausus sum *vestem* in *vitrum* mutare, cum ratio nulla succurrat, quae ad vocem aptissimam corrigendo corrumpendam impellere potuerit. Giuss. cum Oppenriedero et Munrone *vitrum.* — 180 . . . *ibi respondent* O. *sibi* Q. Lm. B. Mr. etiam Giuss., quamquam fatetur 'v. 218 stare in favore pro ibi'. magis poeticum *sibi* esse opinatur. est vero hoc dicendi genus minus simplex eamque ob rem minus Lucretianum. — 179 post *momine* insere 'Marull.' et post *tendunt* 'Lamb.' etiam Giuss. versum hic retinet, sed quod mireris *tendit* non mutat. addit 'il sing. *tendit,* che separa le mosse singole, fa sentir meglio la varietà grandissima': quasi poeta, id si vellet, non *quodque* scribere debuerit. — 198 *quod † parvola causa . . . potuit*] Giuss. in appendice rem acutissime exponit, sed in eo quod est *parvola* sua ipse interpretatione satis confidere non videtur, nam eo confugit, ut Lucretium, quae apud Graecum suum auctorem legisset non recte perspexisse suspicetur. ceterum ea offensio quam habet *parvula* mitigetur certe, si cum Postgatio *sat procul a tergo(st)* — *est* ego addidi, — scribimus. — 202 *quavis penetrare queant se.* in vulgata, quae est *quasvis penetrare queant res,* defendenda Giuss. vere dicit ea simulacra quae mentem moveant, corpus nostrum (et *quasvis res*) penetrare, sed poetae in hoc capite ea solum obversari, quae visum movere possint, apparet ex versibus 159—169, neque minus ex vv. 215—221. — 218 *sidera respondent . . . mundi* etiam Giuss. — 221 *mira fateare necessest* * etiam Giuss. — 222 sq. recte Giuss. docet primum eorum argumentorum, quibus probaretur simulacris fieri ut videremus perisse, alterum versibus 230—238 Lm. contineri. quod ad versus 217—229, qui iterum leguntur l. VI 921—933 Lm., in verbis *nec varii sonitus cessant manare per auras* hic mutatis in *nec variae voces cessant volitare per auras* poetae stilum adgnoscere videtur. versum 217 post lacunam nudum ponit, hinc occasionem illorum qui sequntur versuum e libro VI repetendorum ortam censens. sed teneo, quod in prolegg. dixi, summae esse ineptiae, postquam Lucr. accuratissime de simulacris egerit, dicere esse omnino effluvia et primum *mitti corpora quae feriant oculos visumque lacessant.* hic versus igitur non minus quam ei qui sequuntur ab hoc loco alienus est. quod ad illam emendationem attinet, non nego a Lucretio profectam esse, sed ita ut eum versum in l. VI sic mutatum legi vellet. — 239 sq. 242. 243. 241 * (Lm.). Giussani argumenta me a Kannengiesseri sententia non demoverunt. — lg. pro 244: 254. — 267 *in idem* Mr.] Giuss. — 272 * 273: item Giuss. — ‖ 307—346 ‖. Giuss. hos versus non secludit. post quidem a poeta adiectos esse, sed eo consilio ut hic legerentur. ego vero illis lineolis adiectis nihil aliud significavi, nisi hoc loco interrumpi

quae interrumpi non debuissent. cf. quae ad v. 222 scripsi. — 344 *ad tornum tuamur* Lm. B. Brg. pro *tuantur*. *tueri ad tornum* aliquid est ita *tueri*, ut tuendo (cf. v. 432) quasi tornetur. Giuss. cum Mr. *terantur*, mutatione certe non necessaria. — Giuss. versum 435 post v. 386 *proinde animi vitium* etc. (Lm.) collocat, qui et suo loco aptissimus est et eo, quo transfertur, non desideratur. — 401 etiam Giuss. *despicere* scribit, non recte a Lachmanno damnatum. 402 et 445 pudet, quod utrobique *mirande* scribere ausus non sum. scribit Giussanus. — 466 sq. *ratio orta . . . quae tota ab sensibus aptast* Hoefer. Giussano quae vulgo leguntur non inepta videntur. — || 476 || Giuss. sine lineolis. *quae sunt coniuncta coloribus* dicit esse formas. quasi formae non etiam in tenebris extent, cf. II 801—804 Lm. — 491 * 492 quam necesse sit hic aliquid deesse existimari declarat, opinor, Giussani vulgatae defensio, cum interpretatur: concidat vita, concidat vitare fugienda, sequi non fugienda, quasi hoc *vitare* et *sequi* per se valeant, non ita ut ad vitam conservandam referantur. — 511 sq. Lm. (494 sq.) illa *tibist igitur* etc. haec verba Giuss. post 521 transfert, si non necessario, at non inepte. — 511 sqq. . . . *clamor, quippe, per . . . vocum* Wkm. Brg. Giuss. — 515 *expletis . . . oris* * Brg. etiam Giuss., qui tamen longe aliter interpretatur. — 529 Giuss. cum Is. Vossio *Berecyntia barbara*. — 536 sq. *unde una* (Bentl.) *profecta perveniat vox quaeque: unde illa profecta* p. *vox, quaeque necessest verba* OQ. Giuss., quod olim (in philol. XXXII p. 485) commendavi et quo stare debui. — 553 *solidis adlisa locis . . .* Mr.] Giuss. — 577 *avidum nimis † auricularum*, quod scribi potuisse a poeta Giuss. non persuadet. in mentem nuper mihi venit *avidum nimis aucupiorum*, i. e. amoenis fabulis facile se capi patiuntur homines. — 581 *colloquium ut . . . videmus*, sc. *auris lacessere*. Giuss. et alii in re simplicissima argutantur pessime ei, qui *videmus* pro *audimus* dici putant, quo nihil absurdius esse potest eo loco, ubi de ipso auditu agitur. — || 586—594 || negat Giuss. supra, i. e. vv. 546—550 de eadem re iam dictum esse. ego aut nihil aut parum interesse dico. — 595 sqq. Giuss. versui 585 subicit, ut Wkm. et Kanneng. voluerunt. ego versibus mediis seclusis idem fere effeci. — 590 — — *subsunt* B.] Giuss. . . . *replentur loca vocibus abdita retro omnia quae circum fervunt*. Giuss., ita tamen ut dubitet. — 594 *saepta intra* etiam Giuss. — 615 debui addere *(h)umectum* iam a Marullo scriptum esse. — 616 sq. *ut videamus * expediam*. utrumque probat Giuss., idem versus qui sequuntur ita scribit '— *tantaque* — — — *auget* —'; quo quid lucremur non intellego. — 625 *ut quibus id* edd. inde a Lamb. *id quibus ut* OQ. Giuss. — 663 sq. *ungula quo tulerit gressum permissa canum vis, huc it (pro ducit)* ingeniose Nencinus. — v. 672 (Lm.), qui a v. I 423

ea modo re differt, quod illic *paulo*, hic *saepe* (*ostendimus ante*) scriptum extat, retinet Giussan. sed cf. prolegg. — 706—721 (688—703 Brg.), quos Lm. B. Mr. Brg. secludunt, Giuss. Winkelmanno et Susemihlio auctoribus ante 687 collocat. sed vereor ne hoc loco pro eo quod est *hic, ille* scribendum fuerit. — 723 *equi atque hominis* (OQ.) lege Lachmanniana spreta Mr. Brg. Giuss. — 734 idem olim mihi post hunc versum lacunae signum ponenti assensus in editione potius nihil excidisse existimat. ea simulacra **leonum** esse vult per se intellegi et eo quod est *oculos quaecunque lacessunt* nihil fere significari putat, nisi simulacra oculos lacessentia animum lacessentibus opponi, sed cf. not. ad v. 202. — 737 tolle 'leones vulgo'. — 743 *rellicta vita* etiam Giuss. — ‖ 750—758 ‖ item Giuss., qui tamen etiam vv. 799—803 (818—821. 826 Lm.) huc translatos eisdem cancellis amplectitur, de qua re ei non adsentior. — 765 *si terram cordist* OQ. Lm., sic etiam Giuss. — 773 *repetunt ollis* . . . non melius.] spernit Giuss., *oculis* significare 'capite' arbitratus, quo modo locutum neminem novi. — 776 sq. . . . male Mr.] *quod sentimus, id est cum* Giuss. — 781 *tantast mobilitas* . . . *tanta* ‖ * *hoc ubi prima* . . . *mutasse videtur* ‖ Giuss. neque quicquam excidisse putat neque vv. 782 sq. non ab ipso poeta hic repetitos, in utroque, si quid video, errans. — 786 lege: *nisi si ad quae se ipse paravit: nisi queis sese* . . . Christ. probante Pollio l. c.] *nisi si quae ad se* cum Lm. et B. Giuss. in OQ. est *nisi que ex se* —. — 804—838 ‖ . . .] sunt haec quidem maximi ponderis, ut ait Giuss., in philosophia antiteleologica, sed nego hoc loco apte inseri. — 877—906 (839—868 Brg.) 858—876 . . .] Giuss. locorum ordinem non invertit. — 804 *avessis* . . .] *avemus te effugere* duplici mutatione B. Giuss. — 817 *nata* OQ. Mr.] Giuss. — 859 . . . *remis ventoque feratur* Giuss. cum Gassendo, non sine probabili ratione. — 867 . . . *pondere magno* Lm. B.] Giuss. *pondera magna*. — ante *quae* lege 873. — 864 (874 Brg.) 863 etiam Giuss. — 914 . . . *atque eius* OQ. Mr.] Giuss. — 933 *poplitesque † cubanti* Giuss. sine cruce. — 942 *actus* Lm. B] Giuss. — 978 . . . *redeant* Giuss., qui tamen addit 'forse meglio, con Brieger, *redeunt*'. — 988 . . . *qui motibus* Wkm.] *quae motibus* Giuss., non recte, nam non cuiusvis est res magnas gerere. — 991 . . . *quasi si iugulentur ibidem* (sine virgula) absurde editores] etiam Giuss. — 998 . . . *praecipitent in terram* (sine virgula) *corpore toto* . . . possit.] etiam Giuss. — 999 *exterrentur* Giuss., item Johannes Paulson Suecus. recte. — 1036. 1039. 1040. 1037 (Lm.): non mutat versuum ordinem Giuss., sed in eo quod sequitur capitulo versibus 1039 sq. opus non est et ne Giuss. quidem ibi eos retinere potuit, nisi ita ut nescio quid deesse opinaretur, et priori loco deest clausula: nam eius ex-

tremos versus clausulam esse et eam magnificam vereor ut vir doctissimus cuiquam persuadeat. — || 1054—1077 || et || 1086—1088 || hic nihil secludit Giuss., quamquam concedit poetam in circulo verti ('il poeta', ait 'gira e rigira intorno allo stesso argumento'). Lucretio iniuriam facit. — 1072 . . .] mire Giuss. *quae vento spes raptat saepe misella,* quae vereor ut intellegi possint. — || 1105 sq. || Giuss. — 1106 . . . lege, prima syllaba . . . **correpta.** — 1107 lege *luidi* OQ. — 1124. 1123 Wkm. excidit post: *servitium: et.* — 1128 . . . Mr.] quam *praepetis* Giuss. bene. — 1144 *tumida* B. Mr.] Brg. Giuss. — 1156 . . .] *iam admissum* etiam Giuss. — 1175 . . . *illarum* ut Brg., sed ita: *si non ipsa quod illarum subat ardet abundans natura,* quod interpretatur: 'si non quod illarum abundans natura subat, ardet', quae me non capere fateor. — 1185 sq. etiam Giuss. *virilem vim.* — 1200 * *quandoquidem nilo minus* . . .] longe aliter Giuss., qui illud *magis* quod in libris est, retinens hunc versuum ordinem instituit: 1224. 1227. 1228. — 1235 *crassane* Mr. *crassaque* Lm. B. Giuss. — 1257 *te secum* B. Mr.] Giuss.

V Giuss. vv. 26. 27 suo loco retinet, recte ille quidem, *denique* enim nihil est nisi *deinque* i. e. 'und dann'. — 122 sq. . . . *divino a numine distant . . . videntur* . . . Christ. Bruno Bkm.] item Giuss. *divino animinbistent* OQ. *distent . . . videri* Lm. B. — versus [128—137] maxima ex parte idem sunt qui III 781—790. contendit Giuss. ipsum poetam locum leniter inmutatum huc transtulisse et, ne illud *sine corpore oriri sola* absurdum videatur, iubet nos hoc *sine corpore* ita accipere, ut sit *sine corpore humano,* idque putat eo facilius fieri posse, quod sequatur *neque a nervis* etc. *longiter esse.* existimat tamen poetam parum attendisse. ego ita dormitasse Lucretium nullo modo crediderim. certe illis versibus eiectis hiatus fit nullus. — 144 . . . *tenues de* (OQ.) *corpore eorum* Giuss., qui docet *de* significare *de exemplo, de more*: pleraque tamen quae affert dissimilia sunt. — 173 (Lm.) *quid potuit novitatis amorem accendere tali?* 175 *at, credo, in tenebris* . . . 176 . . . *origo.* 174 *quidve mali fuerat nobis non esse creatis?* etc. Lmb. Mr.]: 175 sq. 170 sqq. Lm.: Giuss. traditum versuum ordinem non mutat, sed quaerere, num hominum vita ante quam fuissent in tenebris iacuerit vereor ne inepte irridentis sit. rectissime vero quaeritur, num **deorum** vita in tenebris fuerit ante quam mundus creatus esset. prorsus idem interrogat Epicureus apud Cic. de nat. deor. I 27. — 172 *notities divis hominum unde est: hominum divis unde est* OQ. *hominum dis unde est* Lm. B. Giuss. — 201 *avidei* Mr. *avidam partem* sine exemplo Giuss. nam quae affert prorsus dissimilia sunt. — 199 || * 200—202 || *Giuss.* sine lineolis. — 247—260. 273—280. 281—305. 261—272.

Giuss. locorum ordinem non mutat. — 247 (Brg.) . . . *alid auget * redditur*]: *alit auget * redditur* Giuss. *alid auget, reccidit* Haeberl. — 274 *multa fuligine taedae* Bentl.] etiam Giuss. — 278 *ab omnibus ignibus* OQ. edd. — 302 . . . appareat] *quaerere proporro sibi sene senescere credas?* Mr. Giuss. 'non certa, ma neppur del tutto improbabile qui è parsa la correzione del Munro'. — 338 *inter nos aegrescimus* nihil est.] quod tamen Giuss. scribit. idem vero recte *morbis* . . . *isdem*, cum Pio. Mr. Brg. — 349 *fit copia* etiam Giuss. — 352 . . . *dissiliant* (*res*) OQ. Lm. B. Mr.] Giuss. — 359 *per ictus* . . .] *pericli* OQ. edd., etiam Giuss. — ‖ 362 ‖ Giuss. recte. 386 *superavit et ardens multa perussit* Polle: *ambens* OQ. *superāt et lambens* corr. Q. Lm. B. Mr.] Giuss. — 398 *corpora plura coorta * inde cadunt vires* . . . *aut pereunt res* . . .] assentitur Giuss.: *coorta et pereunt res* . . . *inde cadunt vires* (410. 409 Lm.) Lm. — 402 (412 Lm.) *multas quando obruit urbis* Marull. Lm. B. Mr.: *multas* . . . *undis* OQ. . . . *vitas* . . . *undis* cum Purmanno Giuss., qui tamen subicit 'ma non ci ho gran fede'. — 419 sq. *tandem conveniant ea quae convecta* (Lm. B. Mr. Giuss. *conventa* OQ.) *repente magnarum rerum fiunt exordia saepe* OQ. Mr. Brg. Giuss.: *semper* Lm. B. — 436 . . . *et sorsum mare, uti* . . . *pateret*] *mare uti* Lm. B. Mr. Giuss. — 450 (460 Lm.) sqq. . . . *videmus* . . . *aurea cum* . . . *rubent* . . . *lumina solis * exhalantque* . . . *tellus fumare videtur:* 450 . . . *videntur* . . . 453 *exalare* Lm. B., quod nimis longe a libris recedit] Giuss. 460 Lm. *videmus * 463 exhalantque* . . . 464 *ipsaque ut* . . . *videtur*, 461 *aurea cum primum*, 462 . . . *solis*, qua transpositione eum nihil lucrari puto. — 457 sq. *se* . . . *aether* . . . *undique flexit* Lm. pro *saepsit*, item B. Mr. Brg. Giuss. — 475 sqq. *cogebant* . . . *terram, verberibus* ego et Giuss.: *terram verberibus* . . . *in artum, in medio* etc. Mr., quem in interpungendo quoque sequi debuimus, ita ut scriberemus *cogebant* . . . *terram verberibus* etc. *in artum,* . . . — 493 *haec* . . . *verti* Mr.] Giuss. — 534—563 ante 509 Bkm.: sequitur eum etiam Giuss. — 510 Brg. *queat res* . . .] probat Giuss. — 511 . . . *tellus* . . . 514 *certaque pars eius quasi nobis membra, videtur*]: *videntur* OQ. edd. etiam Giuss. idem ‖ 515—520 *praeterea grandi tonitru — uniter apta* ‖. non sine ratione, nam hi versus, ut per se apte post 549 (Lm.) collocantur, ita separant ea, quae separari non debebant. Sed non vidit Giuss. hic idem se facere, quod me facientem saepius vituperavit. — 525 Giuss. *vis animi* (OQ.), quod propter v. 522 nullo modo ferri potest. qui enim ea vis, quae corpus sustinet, non eadem sit, quae tollit? — 509—533 . . . (Lm.) alieno loco positos secluserunt Lm. B. Mr., transponit post 563 cum Bkm. et mecum Giuss. — 532 . . . Munro] Giuss. — 541 *summania*] etiam Giuss. — 551 *siet hic quoque causa:* etiam Giuss. — 554 *minimo* . . . sequuntur]

nimio OQ. edd., etiam Giuss., qui v. 563 *nil adeo* dicit esse 'tanto come niente', cum sit 'durchaus nichts', 'gar nichts'. *nec minimo solis maior rota nec minor ardens*: OQ. edd. *ardor*. Giuss. docte et ingeniose commentatur, sed cum ipse in fine disputationis dicit credi posse Lucretium non recte intellexisse eam vocem graecam, quam *ardoris* voce interpretatus sit, nonne concedit *ardori* hic locum non esse? nam quod non minus esse dicitur idem esse debet atque id quod non maius esse dixit poeta. — 577 *videntur*, videlicet *ignes* Q.: *videtur* O. Lm. B. Mr. etiam Giuss. propter oblongi auctoritatem, cum tamen *videntur* 'piu naturale, e forse giusto' esse concedat. — 602 *et certa* etiam Giuss. — 644 . . . *Matuta* etiam Giuss. — 678 *distinet aequato caeli* (Marull. *caelum* OQ.) *discrimine metas* (*OQ*) . . . Mr. et Giuss. *caelum*. rectius tamen puto *anni nodum* dici *aequato discrimine caeli metas distinere,* i. e. ab utraque pari spatio distare, quam caelum suas metas. — 691. 693. 692 Lm. *orbis obliqui* Lm. B. Brg.: Mr. et Giuss. servato versuum ordine *obliquo* sc. *lumine*, sed luminis obliquitatem hic nihil ad rem facere puto. — 681 (692 Lm.) *concludit* Lm. B. Mr. Brg. Giuss.: *contudit* OQ. — 684 *partibus anni* (pro *aer*) * non probat Giuss. — 691 *certa de surgere parte* (OQ. edd.) non *desurgere* scribendum evincit Postgatius docens *desurgere* esse surgere ad ventrem exonerandum. recte Giuss. — 692 * Mr.] Giuss. — Mr. lacunam bene supplet scribens *qui faciunt solis nova semper lumina gigni*. — 708 *ut si forte* Mr.] Giuss. — 725 sq. *Veneris praenuntius ante* . . *graditur, Zephyri* etc. OQ. Mr. Brg. Giuss. — 734 sq. *rigorem didit hiems, sequitur* . . .] Giuss. cum Mr. *reddit: hiemps* . . . — 778 *inde loci animalia saecla creavit* Giuss. *mortalia* hic vult esse *animalia*: difficultatem, quae ex versu 792 oritur ita removet, ut vv. 788—792 secludat. relinquitur tamen in quo offendamus. nam a versu 778 ad 787 de omni animalium genere loquitur poeta, a v. 793 de hominibus, quod facere non potuit, nisi se de hominibus propritim dicturum praefatus. possis conicere excidisse nonnulla ante v. 792 aut locum esse imperfectum. — 823 *quod tulit, ut*] Giuss. — 838 . . . *semina qua* (OQ.) *possint membris manare remissa* Lm. B. nunc etiam Giuss. — || 842—864 || non secludit Giuss. — 867 sq. . . *potissit*] *potestas hinc illinc par, vis ut sat par esse potissit* Giuss. quae certe difficilia sunt ad intellegendum. — 910 *res quaeque* etiam Giuss. — 933 sq. *decursus* . . . *largu' citat* . . .] *claru'* Giuss., sed dubitanter — 935 *templa petebant* mecum Giuss. — 965—967. 975. Nauger. 968 sq. *sūbus* OQ.] Giuss. 967. 968 * 975, qui in re simplicissima nimiis argutiis uti videtur. — 972 *validique leonis* OQ. Brg.] Giuss. — 976 *linquebant lamentis* OQ. *lumina vitae* . . .] Giuss. *labantis*, quod vult esse 'pericolante' i. e. in periculis versantis, quod vereor

ut intellegi possit. — 988 . . .] Giuss. primus recentiorum illud *lidebant* librorum probare ausus est; recte, opinor. — 997 *nunc dant ⟨aliis⟩ sollertius ipsum* B. Brg.] nunc concedo Giussano *ipsi* retineri debere: non male Haeberlin. *⟨notum⟩ nunc dant sollertius ultro* (vel *ipsi*). — 999 . . . *concessit in unum* *. — 1000 *cognita sunt* Mr. Brg. Giuss. — 1011—1027 (Lm.). 1091—1160. 1028—1090. 1159 sqq. (Lm.) Giuss.: laudo quod vv. 1091—1104 post 1027 transfert, ubi eos secludi opus non est, quod vero vv. 1105—1160 ante 1028—1090 collocavit i. e ea, quae sine linguae usu esse non poterant, ante eius usus inventionem narrari vult, vel maxime improbo. — 1036 . . .] etiam Giuss. *sciret* . . . *videret.* — 1044 sq. *si genus humanum* . . . *notavit* Frerichs . . .] *notaret,* 'contra constantem bonorum scriptorum usum' ut dixi, etiam Giuss. — 1050 *magna* . . . *Molossum mollia ricta* OQ. corrupit Lm.: recte Mr. Brg. Giuss. — 1056 . . . *teneros imitantur* . . . *haustus* OQ. Mr.] Giuss. quid sunt *teneri haustus* 'ein zartes verschlingen'? — 1063 . . . negans B.] sed recte Giuss. cum Lachmanno v. 1063 *ubi naribus* scribens dicit **tria** hinnitus genera distingui. — 1077 . . . *praedaeque* male Lm. B. Mr.] item Giuss., qui videre debebat non aves praedae repugnare posse dici, sed praedam avibus, velut illi 'reluctantes dracones' faciunt. — 1093 . . .] *novis monstrabant rebus et igni* OQ.] Giuss. — 1099 *viresque vigebant* OQ. Vahlen . . . 'bedeuteten etwas'] item Giuss. — (1112) 1125 sq. (Lm.) *deicit ictos invidia interdum* .... 1131 sq. *invidia quoniam.* Mr. Brg. Giuss. — 1147 . . .] *celata diu in medium* etiam Giuss. — 1176 . . .] *nox et luna* OQ. Mr. Giuss. — 1177 . . .] *severa* OQ. Mr.] Giuss. — 1179 *nubila ros imbres*: *sol* OQ.] quod Giuss. probat, ita videlicet ut sit solis lux nubibus opposita. non inepte, quamquam etiamnunc dubito. — ‖ 1185—1190 ‖ Giuss. non nego aptissime a versu 1184 ad versum 1191 transiri posse, sed etiam versum 1190 ei versus, qui in libris mss. extant, non inepte sequuntur, quippe quibus doceatur, quare fiat, ut homines res caelestes non possint *pacata mente tueri.* — 1194 sq. . . . *in pectore cura* . . . *caput erigere infit: in pectora* OQ. Lm. B. Mr.] Giuss. sed *in pectora* nihil caput erigere possit, nisi infra pectus sit i. e. in ventre. — 1201 *solliciti motus* etiam Giuss. — 1230 *ingenti* . . . *ardore*] probat Giuss. — 1253 *parent* . . . *possint* OQ. edd. Giuss. *ut sibi* . . . *darent* sc. hae massae Lm. B. Mr. — 1254 . . .] *ac radere tigna ⟨trabesque⟩* Giuss. cum Brandtio, fortasse recte. — 1256—1259 . . . *nec minus* . . . *parabant* . . . *nequiquam, quoniam cedebat victa potestas nec poterat* . . . *suffere* Lm. B. Mr. Brg. *poterant* OQ. Giuss., sed pluralis ambiguitatem haberet. — 1302 . . .] etiam Giuss. sine lineolis. — 1327 . . . etiam Giuss. *fera fata cum dedissent* — 1314 ‖ 1315 ‖ Giuss. utrumque versum cancellis includit, non recte. — ‖ 1331—1333 ‖

Giuss. etiam tres antecedentes et tres sequentes versus secludit, non recte, ita enim loco clausula deest. quod vero ad medios versus, non dubito quin ab irrisore inserti sint. — ‖ 1346 ‖ Giuss. — 1355 *terram* cum Lm. B. Mr. Brg.] Giuss. *terra* OQ. edd. — 1390 *vigilantibus hinc aderant solacia somni* Lamb. Lm. B. Mr. et hic quidem dubitans. *somno* OQ. Giuss., qui locum Livianum (XXV 16, 20) affert hunc: *decus eximium egregium solacium suae morti inventurum:* sed ibi dicitur, qui proditorem interfecisset, mortis sensum leviorem facturum laudis conscientia: quod vero hic leniretur, *somno* si scriberemus, somnus esset, cum deberet esse insomnia, pro qua somnum dici posse verum non est. qui enim docuerunt rem pro rei defectu poni posse erraverunt. *solacia somni* autem sunt quae somni loco dantur, 'ein ersatz für den schlaf'. — 1393 sq. *vigiles nunc haec accepta tuentur * et numerum servare genus didicere: genus* OQ., quod a Lachmanno et aliis frustra tentatum est, cum Christio et mecum retinet Giuss., sed lacunae signum non subicit illi *tuentur,* quo omisso vigiles aetatis Lucretianae antiquis hominibus universis vereor ne inepte opponantur. sed in commentario coniecturam proponit egregie excogitatam. existimat, cum vv. 1382 sq. et 1407 de fistula, v. 1384 sq. de tibia, vv. 1409 sq. de artis perfectione agatur, versus ita collocandos esse: 1379—1383. 1405—1408. 1386 sq. 1390—1404. 1384 sq. 1409 sq., quo in ordine nihil quod offendat relinqui videtur, nisi quod ut ante artis perfectio ad vigiles referebatur, ita nunc illa silvestris delectatio de eisdem dici videri potest. fateor tamen posse etiam ad pastores referri. — 1442 *florebat navibus* *] item-Giuss. — 1441 egregia Pollii coniectura spreta Giuss. *corde videbant, artibus ad summum donec venere cacumen* scribit, ut dicat poeta hominibus anim^vi aliud ex alio repertum esse, quod latine ita dici posse non existimo.

VI 45 *fierique necessest* Brg. Giuss. — p. 173 inf. [56 sq.] = 88 sq. (90 sq. Lm.). — 81 infeliciter Giuss. *est ratio . . . tenenda* defendit, cum dicit tenere esse animo tenere, retinere ('ritenere'), quasi quis aliquid mente retinere possit, antequam didicerit. accedit quod, cum ad id quod sequitur *canenda, mihi* intellegendum sit, ad *tenenda* idem nullo modo intellegi potest, potest ad . . . *pōnenda*, quod ego scripsi. peius etiam est, quod Giuss. *ratio speciesque* scribit, quod neque per se ferri et cum verbo *tenendi* nullo modo poni potest. — 83 . . . *quid faciant* OQ. edd. Giuss. — ‖ 100—105 ‖ Brg. Giuss. — 101 . . . *lapides et ligna* etiam Giuss. — 112 *chartasque* etiam Giuss. — 126 *convaluit vis* (*fulmen*)*: comminuit* cum OQ. et Lm. Giuss.: sed vereor, ut quis id de nube dici cognoscat, nam comminuere nubem non *idem est* quod nubis parietes tenuiores reddere. — 129 . . . Giuss. *cum . . . saepe ita dat magnum* sonitum. indicativus typo-

thetae errore videtur ortus esse. pro *magno* autem *parvum* scripsisse librarios non facile crediderim. — 143 sqq. *fit* . . . *ut* . . *trucidet*] etiam Giuss. — item v. 156 sq. *in artum concreti* . . . — post v. 157 lacunae signum ponit. negat *item* quod sequitur hanc vim habere posse 'similem explicationem atque tonitru habet fulmen': ego putaverim posse neque quid exciderit cogitatione consequi queo. — 177 *liquescit*, . . . Mr. Giussanus. iidem v. 185 *ne*. — 207 *quippe etenim* cum antiquioribus edd. et Brg. Giuss. — 211 *fulgēre* OQ. B. Mr. Brg. Giuss. — 218 . . .] Giuss. *declarant ictus* (OQ. *ictu*) *et inusta vaporis signa,* quod vult nescio quod hendiadyoin esse. — 229 *curat item ut vasis* . . . Lmb. B. Brg. . . . *item vasis* OQ. Mr. Giuss. — 235 (*solis vapor*) *usque adeo pollens.* Lamb. Lachm. B. Mr. Brg. Giuss.: *tellens* OQ. *plectens* Nencinus. — 240 . . .] *monimenta virum commoliri atque ciere.* alterum falsum, quod in commoliendi verbo neque diruendi neque demovendi vis esse potest, alterum, quod motum minime violentum significat. egregie Bergkius *vi commolere,* quod vellem scripsissem, sed male idem *ac vitiare.* paulo infra lg. [252 sq.] — 264 *extructis* etiam Giuss. — 282 retinet Giuss. *opprimere,* quod in OQ. est, cum Vahleno, item v. 288 *revocare,* et hic quidem nullo modo obiectum cogitatione addi potest. — 292 *in calidam* . . . *nubem* etiam Giuss. — idem non sine ratione vv. 313 sq. secludit et, mecum, 320. — 295 (299 Lm.) Giuss. lineolis cingit, quod ad eum locum pertineat, qui est 339—341 Lm. — 346 . . . *perfigit* Giuss., Lachmanno rem simplicissimam argutiis obscuranti obsecutus. quid enim magis derecto opponetur illi per res integras transire fulmen quam id quod est res transeundo destruere? — 346 sq. *corpora fulminis ipsis corporibus,* quod simplicius esse puto: Giuss. cum libris et editoribus *ipsa.* — 366. 367. 365. 368 Bkm. Brg. Giuss. — 364 *prima caloris enim pars et postrema rigoris tempus id est vernum* ita ego cum Lamb. et Munrone. errat Giuss., qui ipse cum OQ. scribit *pars est postrema.* — [383—385 Lm.] = 85—87 Giuss. non secludit. — 379 *monere* . . .: . . . *nocere* OQ. edd. Giuss. — 382 *quo quoiquest* Mr. Brg. *quo inquest. quo cuiquest* tacitus cum Lm. et B. Giuss. — 399. 404. 405. 400 Brg.] Giuss. 399. 421 sq. 404. 405. quodsi v. 421 sq. suo loco movendi sunt, rectius post 405 collocantur. quod vero idem vv. 400—403 post 416 collocat, minus etiam probandum puto. — 446 *modis* . . . *exiguis* Brg.: *moris* . . . *exiguis* Lm. B. Mr. Giuss. Lm. existimat *moris exiguis* idem significare posse quod *hamis exiguis*: quod verum non est. apud Verg., in Aen. X 485, *loricae morae* significant *loricam,* quam telum moraturam sperare poterat Pallas, et apud Senecam, de benef. V 12, 2 in simili a nodo petito *mora* nequaquam idem est quod com-

missura, sed id quod nodi solutioni obstat. porro cur Lucretius, qui dixit *modis miris*, non dixisse putetur *modis indupedita exiguis*, quod accuratissime illam κατὰ μικρὸν σύναψιν refert, ratio nulla afferri potest. — 449 . . . *haec* pro *ea* scribendo Lm. B. Mr. et Giuss. nihil efficiunt, nisi ut obscurius loquatur poeta. — 483 sq. *nimbis* etiam Giuss. item *coperiunt*, 502 *imbris demittere*, 512 *atque tenere*. — 520 *quae sursum crescunt sursumque creantur* OQ. Vahlen: Giuss. cum Bern. *seorsum seorsumque*, quod si bis in *sursum* mutatum sit, mirari debeas. facilius crediderim poetam versum abiecturum fuisse ut versum 524, qui iuxta eum qui praecedit, ferri non potest. — vv. 608—638 Giuss. post v. 607 retinet, sed ita ut aliquid ante v. 608 perisse putet. sed concedit transpositionem ferri posse. 'il trasporto' ait 'non è improbabile'. — 552 *oris maris*, Brg., *oras maris undique cingens* OQ. volgo Giuss. qui tamen subicit '*oris maris* . . . *forse a ragione*'. — 574 *nec minus exsultant res ut lapi' cunque viai* — Bockemülleri inventum est, non meum — probat Giuss. — 587 *minent* cum mss. et Lamb. Giuss. 'Dove è la dimostrazione positiva che Lucrezio non potesse assolutamente usare il verbo simplice di *im-minere, e-minere, pro-minere*?' ego nunc dubito an melius fuerit ut in re dubia librorum auctoritatem sequi. — 598 *recipit prolapsa suas in pondera sedes*. sic etiam Giuss., sed ita ut dicatur *recipit pondera in suas sedes*, recte, ut nunc existimo. — 656 *nobis* . . . *fert* etiam Giuss. — 666 sq. '*at nimis est ingens incendi turbidus ardor*'. *scilicet et fluvius qui visus maximu' cuiquest * qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens arbor homoque videtur* etc.: Giuss. dicit, 'ma si entra nel campo indefinito del possibile'. librorum lectionem tuetur, in tautologia non ita offendens et ad *qui visus maximus* etc. *ingens est* cogitatione addi posse ratus, quorum neutrum ferri posse puto. — 690 sq. *fatendumst * res cogit aperta:* de lacuna assentitur Giuss., non de *res aperta*, quod *aperto* — ad *mare* refert — 'ha aspetto' ut ait, 'molto genuino'. — 705 *redundat unicus in terris*, ita mecum Giuss. distinguit. — 731 *Averna tibi quae sunt loca cumque lacusque, expediam, quali natura praedita constent*. i. e. expediam qua natura omnia loca Averna sint. *quae sint loca cumque lacusque expediam*. Giuss. cum OQ. et editoribus, nimia librorum mss. veneratione locum perspicuum obscurans: nam ab eodem *expediam* et *quae sint loca* (*cumque*) et *quali natura praedita constent* pendeant necesse sit. — 733 *principio quo Averna vocantur nomine, id ab re inpositumst*. Giuss. *quod* leve anacoluthon dicit esse, sed ego non novi anacolutha Lucretiana nisi in longioribus verborum complexibus. — 748 *natura loci opus efficit:* item Giuss. — 755 *ne forte his Mr. Brg.* Giuss. — 781 sq. 777—780. 783 sq. Kanneng.]: Giuss.

770. 788. 771 sq. 789. sq. 773 sqq. 781 sq. 777—780. 797 sq. 783—787. 791. Video rationes, sed non probo. ceterum vv. 769 sq. a versu 788 quam male ad sensum excipiantur puto in aperto esse. — 772 sq. *per ipsas insinuant naris infesta atque aspera sese*: OQ. *tactu*, quod e versu proximo irrepsisse potest. Giuss. *tractu*. incertum. — 792 sq. ... *plenior et fueris*: etiam Giuss. — 797 Giuss. *at cum membra domans percepit fervida febris*: deinde, sine lacunae signo, *tum fit odor vini plagae mactabilis instar*. sed cur Lucretium tam mire errasse putemus ut diceret hoc non fieri nisi in hominibus febri laborantibus? — 832 *] item Giuss. sed versus 833—840 non secludit. — 835 *vaporis* . . . *proprii* B. Brg. Giuss.: *proprie* (*propriae*) Leidd. *propere* Marull. Lm. — 858 *subtus* (Marull.) *frigescit terra*] *penitus* Lm. B. Mr. Giuss. — 861 *laticis* OQ. edd. Brg. Giuss.: *aqüae* Lm. B. *tactum atque saporem* Lamb. Lm. B. Mr. Brg.: *vaporem* OQ. Giuss. — p. LXXXI l. 5. lege v. 1063. — 892 *ignis* . . . *latentis* B. Mr. Giuss. *tenentes* OQ. *tepentis* Lm. — 901 *patriae de nomine* Brg. ('forse a ragione' Giuss.) . . . *Magnetum quia sit patriis in finibus ortus*. item Giuss. — 909 . . . *pervalet* etiam Giuss. — 918 . . . *frigus it a fluviis, ut* Giuss. — 919 (lege in textu '*littora circum*'] *propter* etiam Giuss. — 927 *omnibu' semper*: improbat Giuss. — 938 *barba, pilique*: ut ego distinguit Giuss. — || 941—943 || non secludit Giuss. — 946 (*suevit*) *denique qua circum caeli* (OQ. edd.) *lorica coercet* * . . . mecum Giuss., *qui* cetera sic scribit: *morbida visque simul, cum* . . . *insinuatur*, * *et tempestates terra caeloque coortae* . . . *remotae iure facessunt*, *quandoquidem nil est nisi raro corpore nexum*. et de ceteris quidem nihil dicam ut in re incertissima, sed *raro corpore nexum*, quod Giuss. esse vult 'ein Gewebe von lockerem Körpergefüge', non puto apte scribi potuisse a poeta. ego: *rarum corpore nexum* i. e. rarum quod corpore, i. e. atomorum complexibus, continetur. — 984 *effluat ambrosia quasi vero et nectare tinctus*. Giuss. — 1003 . . . *quod dicitur* [*ex elementis*] Giuss.: non probo. — 1013 sq. *huc accedit item* . . . *motusque iuvatur*: Brg. Postgatio et Giussano probantibus. — || 1022—1024 || Giuss., ne bis idem dicatur. non minus recte idem vv. 1017—1021 post 1032 collocat. — 1030 *intus* * *scilicet ille eodem fertur quo praecipitavit iam semel et partem in vacuam conamina sumpsit*. Giuss. editores vituperat, quod vocem *scilicet* 'fanno conclusivo di cioè che precede'. ipse post v. 1030 lacunae signum ponit: et certe aliquid excidit. qui enim dici potuit anellum — nam de hoc, non de aëre dici necesse est — iam semel praecipitasse in partem vacuam? *praecipitabat* dicere potuit Lucretius, ut de re imperfecta, *praecipitavit* nullo modo. — 1055 *Magnesi flumina saxi*: ut ego Giuss. — 1058 *inter se simul uniter apta* scripsi cum Luc. Müllero, sed persuadet Giuss. *singlariter* ferri posse apud eum, qui *coplata*

scripserit v. 1079. — 1067 ‖ *non si . . . operam des* ‖ Giuss. — 1097 . . . *Britannis* . . . *differre* etiam Giuss., ut ego interpretatus. — 1123 *lanigeris balantibus* Bruno, quam facillimam correcturam et, ut ego puto, necessariam, cur Giuss. spreverit non capio: certe, cur oves *iam pigrae* esse dicerentur ante quam aegrescerent, nos docere debebat. — 1126 *an caelum nobis corruptum ultro natura.* vide notam in prolegg. *ultro natura coruptum* Giuss. — 1132 *Aegypti finibus ortus*: etiam Giuss. — 1167 *sitis arida, corpora torrens*: *mersans* Lm. cum O. (Q. *inerrans*), et Giuss. qui sitis dici possit corpora *mersare* me fugit. — 1171 *ac nuntia mortis*: etiam Giuss. — 1179 sq. *sputa . . . per fauces rauca vix edita tussi* . . .] . . . *per fauces raucas vix* (Macrob.) *edita tussis* (Macrob.) Giuss. sed tussis facillime plerumque editur, cum aegroti id saepe diu frustra laborent, ut tussi pituita eiciatur. — 1186 *inhorrescens rictum* cum Rutgersio Lm. B. ego, Giussanus, toto caelo a vero aberrantes: quid enim sibi vult istud magnum sonans *inhorrescens?* propius vero qui voces *in ore* agnoverunt Munro Pollius Postgatius, nisi quod non viderunt quo pertinerent neque quod participium voci *rictum* additum fuisset. lege: *frigida pellis duraque in ore, patens rictum.* — 1187 *rigida morte* OQ. edd. Brg. Giuss. — 1190 *ut est* OQ. Brg.: Giuss. *tum*, quod in *ut est* corruptum esse minime credibile est. — 1195 *hac* . . . *fluebat*: Giuss., qui ipse *huc* scribit, 'forse a ragione'. — v. 1225, quem ego post 1224 seclusi, *cernebat* pro *certabat* scribens cum Bernaysio, Giuss. non mutatum post 1246 transfert lacunae signo subiecto. *funera certabant rapi* non audacius dici putat quam *frigus non dubitabat succedere* (1182 sq.) nunc dubito, an recte. — 1250 . . . *is maeror* . . . *confluxit, languens quem contulit agricolarum copia.* Mr. Brg. Giuss. — 1253 . . . *astu* cum Lm. Giuss. — 1265 *manebant* vg. Mr. Brg. Giuss. — 1272 *pro re* ⟨*compostum*⟩ Lm. B.: *pro re* ⟨*praesenti*⟩ Mr. Giuss. — 1273 ⟨*res*⟩ *subita* Mr. Brg. Giuss.

Scribebam Halis mensib. Oct. et Novemb. a. MDCCCXCVIII.

